

ISSN: 2147-088X

HUMANITAS

ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

SAYI / NUMBER : 2

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

GÜZ / AUTUMN 2013

NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
NAMIK KEMAL UNIVERSITY FACULTY OF ARTS AND SCIENCES

HUMANITAS

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences

ISSN: 2147-088X

Uluslararası Hakemli Dergi

Sayı / Number: 2
Güz / Autumn 2013

©Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Namık Kemal University Faculty of Arts and Sciences
TEKİRDAĞ 2013

HUMANITAS

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi
International Journal of Social Sciences
Sayı / Number: 2 Güz / Autumn 2013

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hasan BOYNUKARA (Dekan /Dean)

Namık Kemal Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Adına

On Behalf of Faculty of Arts and Sciences of
Namık Kemal University

Yayın Yönetmeni / Editor in Chief

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Sonel BOSNALI

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Şener BAĞ

Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. İrfan ATALAY

Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Murat ATEŞ

Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Hacı Veli AYDIN

Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. İmran GÜR

Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Cahit KAHRAMAN

Yrd. Doç. Dr./Assist. Prof. Dr. Ensar YILMAZ

Öğr. Gör./Lecturer Haluk TURGUT

İngilizce Yazı Kurulu / English Editor

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Petru GOLBAN

Arş. Gör./Res. Assist. Derya AVER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü /

General Manager

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE

Yazı İşleri / Editorial Assistance

Öğr. Gör./Lecturer Haluk TURGUT

Arş. Gör./Res. Assist. Fatma ER

Kapak Tasarım / Cover Design by

Kutalmış Tonyukuk YILMAZ

Yönetim Merkezi / Management Centre

Namık Kemal Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Namık Kemal Mahallesi

Kampüs Caddesi, Nu.: 1

59030 Tekirdağ - TÜRKİYE

Tel: + (90)282 250 2601

Belgeç / Fax: + (90) 282 250 9925

Elmek / Email: humanitas@nku.edu.tr

Genel Ağ / Web: <http://humanitas.nku.edu.tr/>

Baskı Yeri / Printed by

Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.

Esaipaşa Mahallesi, Ziyapaşa Caddesi, No:4

Ataşehir / İstanbul **Matbaa Sertifikası No:** 12468

Tel: + (90)216 470 44 70 /

Belgeç / Fax: + (90) 216 472 84 05

Elmek / Email: ege@egebasim.com.tr

Genel Ağ / Web: www.egebasim.com.tr

Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Humanitas,

- MLA (Modern Language Association) International Bibliography, New York, USA;
- EBSCO Publishing, Massachusetts, USA;
- CEEOL (Central and European Online Library), Frankfurt, ALMANYA;
- ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), TÜRKİYE;
- ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi, TÜRKİYE;
- Namık Kemal Üniversitesi AÇIK DERGİ İndeksi, TÜRKİYE tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year *Spring* and *Autumn*.

Humanitas is indexed in:

- MLA (Modern Language Association) International Bibliography, New York, USA;
- EBSCO Publishing, Massachusetts, USA;
- CEEOL (Central and European Online Library), Frankfurt, GERMANY;
- ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), TÜRKİYE;
- ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi, TÜRKİYE;
- Namık Kemal Üniversitesi OPEN JOURNAL Index, TÜRKİYE

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi Yayın Yönetmenine gönderiniz.

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editor:

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE:
atilbe@nku.edu.tr

Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Sonel BOSNALI:
sbosnali@nku.edu.tr

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. NeŐe ATİK	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Michel BOZDEMİR	INALCO - Fransa
Prof. Dr. Tankut CENTEL	Koç Üniversitesi
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DEVELİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ayten ER	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Günther LÖSCHNİGG	University of Graz - Avusturya
Prof. Dr. Yaşar ŐENLER	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Eduard VLAD	Ovidius Constanta University - Romanya
Prof. Dr. Kuvvet LORDOĞLU	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Eser ERGUVANLI TAYLAN	Boğaziçi Üniversitesi

BİLİM KURULU / SCIENCE BOARD

Prof. Dr. Mehmet Ali AKINCI	Rouen University - Fransa
Prof. Dr. Stefan AVADANEI	Alexandru Iona Cuza University - Romanya
Prof. Dr. Sevim AKTEN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Evangelia BALTA	Nationa Hellenic Research Foundation - Yunanistan
Prof. Dr. Adina CIUGUREANU	Ovidius University of Constanta - Romanya
Prof. Dr. Yakup ÇELİK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Paul DUMONT	Strasbourg University - Fransa
Prof. Dr. Werner GUMPEL	Ludwig-Maximilians University of Munich - Almanya
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Akile GÜRSOY	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil HASANLI	Bakı Dövlet University - Azerbaycan
Prof. Dr. Alpaz HEKİMLER	Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Tanju İNAL	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Tuğrul İNAL	Ufuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Bayram KAÇMAZOĞLU	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah KÖSE	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet MAKAL	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Reinhard RESCH	Johannes Kepler University of Linz - Avusturya
Prof. Dr. Sergiu PAVLICENCO	Stat din Moldova University - Moldova
Prof. Dr. Müjdat ŐAKAR	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU	Rize Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YEREBAKAN	Rize Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ZAMAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Ahmet BEŐE	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Murat Selim SELVİ	Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Medine SİVRİ	Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Murat YILDIZ	Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Wafa HAMMEDİ	University of Namur - Belçika
Dr. Isa SPAHIU	International Balkan University - Makedonya

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sunuş / Presentation / 9-14

Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN - Eyüp AKÇETİN

Liberalizmin Dönüşümü (Transformation of Liberalism) / 15-26

İrfan ATALAY - Ayten ER

*Oluşumsal Yapısalcılık Bağlamında “Sorunsal Kahraman” ve “Dünya Görüşü” Kavramları: Bernard-Marie Koltès’in **Bati Rıhtımı (Quai Ouest)** (Concepts of Worldview and Problematic Hero in the Context of Genetic Structuralism: *Quay West* by Bernard-Marie Koltès) / 27-47*

Murat ATEŞ

Ortaöğretim Öğrencilerinin Kentsel Turizm Algularının Değerlendirilmesi: Edirne İli Örneği (Evaluation of Secondary School Students' Perceptions of Urban Tourism: The Case of Edirne Province) / 48-62

Krisztián BENE

Les troupes coloniales françaises dans la Grande Guerre (The French Colonial Troops During the Great War) / 63-76

Aydın ERTEKİN

Lanetli Çocukve Hipnoz (The Hated Son and Hypnosis) / 77-86

Volkan ERTÜRK

Orta Dereceli Bir Osmanlı Memurunun Mal Varlığı: Edirne Bostancıbaşı Hacı Veliyüddin B.Habib'in Terekesi (Assets of Secondary of an Ottoman Officer: The Heritage of the Edirne Chief Gardener El Hac Veliyüddin B. Habib) / 87-103

Ayşe Banu KARADAĞ

*Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne Kadın Çevirmenlerin Çeviri Tarihimizdeki “Dişil” İzleri (The Traces of “Femininity” of Woman Translators from the *Tanzimat* to the *Second Constitution* in Our Translated Literary History) / 105-126*

M. Akif ÖZER

Kalite Yönetimini Edwards Deming'le Yeniden Okumak (Re-Reading Quality Management by Edwards Deming) / 127-150

Esra ÖZHANCI - Hasan YILMAZ - Hanifi TEKİN

Ödüllü Peyzaj Fotoğraflarına Analitik Bir Yaklaşım (An Analytical Approach to Awarded Landscape Photographs) / 151-168

Duygu Öztin PASSERAT

Gazete Söyleminde Gerekçeleştirme (Argumentation Theory in Journalistic Discourse) / 169-184

Medine SIVRİ - Işıl KÖYLÜ

Karşılaştırmalı Edebiyat ve Mitoloji İlişkisi (The Relationship between Comparative Literature and Mythology) / 185-207

İsa SPAHIU - Arben XHEMAİLİ

Productivity of the Suffix –er in English and German (İngilizce ve Almancada -er Ekinin Üretkenliği) / 209-217

Sezgin TOSKA

Çevre ve Ekoloji Kavramlarının Ekoeleştirel ve Kapitalist Söylem Bağlamında İncelenmesi (Analysis of Ecology and Environment Concepts in the Context of Ecocritical and Capitalistic Discourses) / 219-233

Cafer ULU - Cahit KAHRAMAN

20. yüzyılın Başında Türk Aydınlarının Japonya'ya Bakışı ve "Musavver Japon Çocukları" Kitabı (The Viewpoints of Turkish Intellectuals on Japan in the Beginning of the 20th Century and the Book "Illustrated Japanese Children") / 235-249

Arsun Uras YILMAZ - Selim YILMAZ

Çevirmen Nasıl Bir Okuryazar Olmalıdır? (Dilbilim - Çeviribilim İlişkisi Açısından) / How Should an Interpreter Be Literate? (In Point of View of Linguistics and Traductology) / 251-264

YAYIN DEĞERLENDİRME / REVIEW

İrfan ATALAY

Golban, P.(2013). *Texts Analyzing Literature as Argument: From Philip Sidney to Henry James* / 265-267

Pınar SEZGİNTÜRK

Kemal, Y. (2013). *Tek Kanatlı Bir Kuş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları / 268-269

Ali TİLBE

Golban P. (2013). *The Foundations of English Literary Criticism: From Philip Sidney to Henry James* / 270-272

Yayın İlkeleri / 273-279

Principles of Publication / 280-286

SUNUŞ

2013 yılının başında yılda iki sayı yayımlanmak üzere yayın hayatına başlamış olan *Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*'nin ikinci sayısını okuyucuyla buluşturmak bizim için yeni bir mutluluk kaynağıdır. Bu mutluluk gerçekten hak edilmiş bir duygudur. Zira bir taraftan, dergimize yayınlanmak üzere gönderilen yazıların hem sayısı hem de nitelikleri dergimizin geleceği konusunda bizi mutlu bir iyimserliğe sürüklemiştir. Hakemlerimizin özverili çalışmaları ve değerli katkıları sayesinde bu sayımızda da yüksek nitelikli yazıların yayımlanması mümkün olmuştur.

Öte yandan, daha ikinci sayımızda, dergimiz kimi ulusal ve uluslararası indekslerce (MLA, EBSCO, CEEOL, ARASTIRMAX, ASOS NKÜ AÇIK DERGI) taranmaya başlamıştır. Gelecek dönemlerde bu indekslerin sayısını artırmak için çalışmalarımızı sürdürmekteyiz.

Dergimizin ikinci sayısında; genel ve karşılaştırmalı yazın, tarih, coğrafya, siyasal bilimler, iktisat, dilbilim, antropoloji, güzel sanatlar alanlarından Türkçe, Fransızca ve İngilizce birbirinden ilginç on beş makale yer almaktadır. Ayrıca, bu sayımızdan başlayarak dergimizde “yayın değerlendirme” bölümü altında, yeni yayımlanmış kitapların tanıtımına yer verilecektir.

Dergimizde ilk sırada yer alan ekonomi alanındaki ortak makalede, Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN ile Eyüp AKÇETİN liberalizmin tarihsel gelişimini ele aldıktan sonra klasik, toplumsal ve 1970 sonrası gelişen neo-liberalist anlayış ile onların dönüşümleri üzerinde duruyor.

İrfan ATALAY ile Ayten ER ortak çalışmalarında, giderek büyüyen anamalcı ekonomi düzeninin çarkları arasında parçalanan ve mutsuzluğu sürekli artan değişik toplumsal kümelerden insanların gündelik yaşamından bir kesit sunan Bernard-Marie Koltès'in *Batı Rıhtımı (Quai Ouest)* adlı tiyatro oyununda, yapıtın kaleme alındığı toplumun koşullarında oluşan ortak bilinç çerçevesinde sözcü/yazarın ortaya koyduğu “dünya görüşü” ve “sorunsal kahraman” kavramlarını Lucien Goldmann'ın Oluşumsal Yapısalcılık adını verdiği Marksçı toplumbilimsel eleştiri yöntemi çerçevesinde incelemeyi amaçlıyor.

Murat ATEŞ tarafından Edirne ilindeki ortaöğretim öğrencileri üzerine yapılan turizm coğrafyasıyla ilgili çalışmada, turizmin kaynakları, güçlü ve zayıf yönleri, toplumsal, ekonomik, çevresel ve kültürel etkileri ile turizmin gelişimi için atılması gerekli adımlar konularında, öğrencilerin görüş ve farkındalıklarının belirlenmesine çalışılıyor.

Macar akademisyen/araştırmacı Krisztián BENE, Fransızca yazdığı tarih alanındaki incelenmesinde, Fransa adına savaştan Fransız Sömürge Birlikleri'ni ele alıyor. Bene, bu birliklerin kısa tarihçesi ve Birinci Dünya Savaşı'na katılımlarını inceliyor.

Aydın ERTEKİN hipnoz üzerine kurguladığı incelemesinde, 19. yüzyılda tıp alanında tartışmalara yol açan manyetizma konusunun Balzac tarafından *Lanetli*

Çocuk adlı romanında nasıl uygulanmaya çalışıldığını ortaya koymayı amaçlıyor. Yazar, manyetizmayı her bir kişinin özünde bulunan ülküsel kişiliği ortaya çıkarmada önemli bir araç olarak görüyor. Balzac, insanın kendi ben'inin ötesinde gerçek başka bir ben'in olduğunu ve bu ben'in manyetik deneyimlerle sonsuzluğa ve gerçekliğe erişebileceğine inanmaktadır.

Volkan ERTÜRK tarihsel incelemesinde, Edirne bostancıbaşlarından El hac Veliyüddin b. Habib'e ait verileri içeren 1768 tarihli Rodoscukşer'iyeye sicillerine kaydedilmiş tereke kaydından elde edilen bilgiler ölçüsünde önemli değerlendirmeler yapıyor.

Çeviribilim alanındaki araştırmada Ayşe Banu KARADAĞ, Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine roman çevirisi yapan kadın çevirmenler "mütercimeleri" ile bu çevirmenlerin çevirdikleri yapıtları ön sözler / son sözler tanıklığında çözümlüyor.

M. Akif ÖZER işletme alanına giren çalışmada, kalite yönetimini müşterilerin beklentilerini karşılamak veya daha fazla üstüne çıkmak amacıyla kurumsal süreci sürekli iyileştiren, kurum çalışanlarını yetkilendiren, çeşitli değer ve ilkeleri kapsayan bir yönetim sistemi olarak açıklıyor. ÖZER, örgütlere böylesine katkılar sağlayan kalite yönetimini, bu anlayışın kurucusu sayılan Edwards Deming'in yaşamöyküsü bağlamında alanyazını taramasına dayanarak inceliyor.

Esra ÖZHANCI, Hasan YILMAZ ile Hanifi TEKİN ortak makalede, ödüllü peyzaj fotoğraflarını analitik bir yaklaşımla ele alıyor. Çalışma boyunca çok sayıda ilginç resim ve yoruma yer veriliyor.

Duygu Öztin PASSERAT iletişimle ilgili incelemesinde, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip ERDOĞAN'ın, kamuoyunda oldukça fazla tartışma yaratan, sezaryen ve kürtaj konusundaki açıklamalarıyla ilgili haberi ve bu haber sonrasında kadınların yaptıkları protesto gösterilerini *Sözcü*, *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Zaman* ve *Yeni Akit* gibi gazetelerin ilk sayfalarında nasıl verdiklerini ele alıyor.

Karşılaştırmalı yazın eleştirisine dayalı ortak çalışmada, Medine SİVRİ ile Işıl KÖYLÜ mitolojik öğelerin, yazınsal yapıtların değişime uğrayarak yinelendikleri ve insanların değişik kültürlerde yaşasalar bile ortak noktalarda buluşabilecekleri savından yola çıkarak karşılaştırmalı yazın ve mitoloji ilişkisini ortaya çıkarmayı deniyor.

Makedonya Cumhuriyeti'nden İsa SPAHIU ile Arben XHEMAİLİ çalışmalarında, sözcük oluşumu açısından İngilizce ile Almanca'da özdeş anlamları ifade etmeye yarayan aynı türetme biçimlerini –er sonekinin üretimsel kullanımına ışık tutmaya çalışıyor. Bununla birlikte, sesbilgisel, biçimbilimsel, anlambilimsel ve sözdizimsel bir bakış açısıyla İngilizce ile Almaca'daki eyleyen adı için sözcük türeten yapıları araştırıyor.

Sezgin TOSKA, bu makalede çevre ve ekoloji kavramlarının etimolojilerinden faydalanılarak kapitalist ve ekoeleştirel söylemlerdeki gelişimlerine ve kullanım farklılıklarına değinmektedir. Bu söylem farklılıkları afiş, televizyon programı, filmler ile gazete haberinden oluşan medya çalışmaları örneklemeleriyle inceleniyor.

Cafer ULU ile Cahit KAHRAMAN ortak çalışmalarında, Türk-Japon ilişkilerini tarihsel bir yaklaşımla inceliyor. Yazarlar, Japon ve Türk halklarının birbirlerine karşı büyük ilgi duyduklarını çarpıcı örneklerle açıklıyor. Bu yakınlık, *Musavver Japon Çocukları* örneğinde olduğu gibi birçok araştırmacının yapıtına konu olmaktadır. Bu yapıt, Türk aydınlarının Japonlara bakış açısını ortaya koyma bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir.

Dergimizde yer alan son makalede, Selim YILMAZ ile Arsun Uras YILMAZ, “okuma” ile “çeviri” eylemleri, dolayısıyla “okuryazar(lık)” ile “çevirmen(lik)” kavramları arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışıyor. Bu çalışmada “Çevirmen bir okuryazar mıdır?” sorusuna tatmin edici bir yanıt bulabilmek amacıyla, okuma ve çevirme eylemleri söylem dilbilimi açısından değerlendiriliyor. Bu amaçla, yazılı metni oluşturan “sözcük, sözce, söylem” gibi *parçasal ve parçaüstü öğelerin* çevirmen tarafından nasıl okunması ve yorumlanması gerektiği araştırılıyor.

Dergimizin bu sayısında üç yapıtın değerlendirilmesi okuyucunun beğenisine sunuluyor.

Yayın Yönetmeni

Doç. Dr. Ali TİLBE

Doç. Dr. Sonel BOSNALI

PRESENTATION

On behalf of the Faculty of Arts and Sciences at Namık Kemal University, as the official publisher, we are proud to present the second issue of *Humanitas - International Journal of Social Sciences* whose Science and Advisory Boards are constituted by national and international prominent academics. In accordance to our aim of sharing the works of researchers in the fields of humanities and social sciences, the second issue of our Journal contains qualified studies of different concerns. Hoping to be a source of research in the whole science field of humanities, we are honored to present our Journal to the scientific, cultural and artistic world.

We are also proud that starting with this issue our Journal is included on various national and international index platforms, namely MLA, EBSCO, CEEOL, ARASTIRMAX, ASOS and NKU OPEN JOURNAL index.

The second issue of our Journal consists of fifteen articles in Turkish, French and English, presented in the order of author names and covering different fields, such as comparative literature, history, geography, political sciences, economics, linguistics, anthropology and art. We also start to introduce newly published books in publication evaluation section.

The first article written in co-authorship by Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN and Eyüp AKÇETİN focuses on the historical development of liberalism and transformation of neo-liberalist understanding that developed after the 1970s.

İrfan ATALAY and Ayten ER examine in the absurd theatre play *Quay West* the lives of people who belong to different social groups and are the slaves of the gradually growing capitalist economy and unhappiness. The author or the artist, as an agent, forms and expresses the “worldview”, which is constituted by the “potential conscious” of the society.

Murat ATEŞ analyzes the awareness and opinion of secondary school students about the actions which are necessary for the development of tourism and resources of tourism, strengths and weaknesses of tourism, social, economic, environmental and cultural effects of tourism in Edirne province.

Hungarian academician and researcher Krisztian BENE deals with the French colonial troops that wage war with French. BENE presents the short history of these troops and their participation in the World War I.

Aydın ERTEKİN studies the subject of hypnosis and how this medically controversial topic of that time, which caught the interest of writers, was dealt in Balzac’s novel entitled *L’Enfant Maudit*. The writer viewed hypnosis and animal magnetism as significant tools in uncovering one’s utopian personality. Balzac believed that humans possessed individuality besides theirs, and reality and eternity could be obtained through magnetic experiments.

Volkan ERTÜRK examines the heritage record dated 1768 containing the data belonging to the deceased Edirne Chief Gardener El hac Veliyüddîn b. Habib included in the judicial court registers of Rodosçuk.

Ayşe Banu KARADAĞ analyzes the woman translators who translated from Western languages into Ottoman Turkish from the *Tanzimat* to the *Second Constitution (II. Meşrutiyet)* as well as the works translated by these translators which include their prefaces and epilogues.

M. Akif ÖZER examines the quality management as a management system that meets or exceeds the expectations of customers to improve the process of institutional and corporate employees, values, and principles. In this study, quality management, which is providing contributions to various organizations, will be examined along with the story of life of Edward Deming who is regarded as the founder of this approach.

In the ninth article written in co-authorship by Esra ÖZHANCI, Hasan YILMAZ and Hanifi TEKİN, a number of award-winning landscape photographs are analyzed critically. Many interesting photographs and comments are present throughout the study.

Duygu Öztin PASSERAT aims at tackling the prime minister of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan's controversial speech about abortion and caesarean section and the news protesting his speech by showing how the media represented all this polemic through the analyses of the various types of argumentation.

Medine SİVRİ and Işıl KÖYLÜ aim to reveal the relation between mythology and comparative literature based on the assumption that the mythological elements are echoed in literary works by undergoing through changes, people sharing common grounds even they may belong to different cultures.

İsa SPAHIU and Arben XHEMAİLİ aim to shed some light on the productive use of the suffix -er in English and German, which, from the word-formation point of view, is the same derivation suffix to express the identical meanings. However the article investigates word-formative patterns for *nomina agentis* in English and German from a phonological-morphological and semantic-syntactical point of view.

Sezgin TOSKA analyzes the development and usage differences of the concepts of environment and ecology. These discursive differences are examined through illustrations of media studies consisting of poster, television program, movies, and news story.

Cafer ULU and Cahit KAHRAMAN examine the Turkey – Japan relations in a historical perspective. Turkish people have had great interest and sympathy towards the Japanese. As a result of this, Turkish intellectuals wrote or translated books about the Japanese and tried to introduce their Japanese friends to their own society. One of these books is the subject of their article, namely *Musavver Japon Çocukları (Japanese Children Illustrated)*. This book stands as

an important resource for identifying the standpoint of Turkish intellectuals about the Japanese.

Selim YILMAZ and Arsun Uras YILMAZ examine the relationship between “reading” and “translation”, and between “literacy” and “interpreter ship. They aim to find a satisfactory answer to the question “Is the interpreter a real literate?” The “reading” and “interpreting” actions will be considered in the frame of linguistics of discourse. For this reason, the study examines how the elements with the components such as “word, utterance, discourse”, which constitute the written text and also the prosodic factors that constitute the extra components, are to be read and interpreted by an interpreter.

The present issue of the Journal also contains reviews of three newly published books.

Editor in Chief

Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE

Assoc. Prof. Dr. Sonel BOSNALI

LİBERALİZMİN DÖNÜŞÜMÜ

Nurhayat ÇALIŞKAN AKÇETİN¹
Eyüp AKÇETİN²

Öz: Liberalizm, ortaçağdaki yapının özgürlüklere doğru dönüşmesiyle birlikte, bireyin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatını kısıtlayan, sınırlandıran ve bu alanlardaki özgürlüğünü yok eden her türlü olguya karşı mücadeledir. Ortaçağdaki yapının dönüşmesiyle birlikte evrensel Hıristiyan dünyası yerine ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Böylece liberalizm kendisi için, üzerine oturacağı bir zemin bulmuştur. Tanrı'nın yerini akıl, papanın yerini rasyonel birey, feodal ilişkilerin yerini bir ülkenin uyrukluğ almıştır. Liberalizmin gelişmesinde temelde iki eğilim olduğunu görmekteyiz. İlki devleti anayasayla sınırlamayı öngören sınırlı devlet anlayışı ile serbest piyasaya önem veren Laissez Faire'ci (iktisadi anlamda) ve negatif özgürlükçü, bireyci klasik liberalist anlayıştır. İkincisi ise bazı özgürlüklerin ancak devlet eliyle anlamlı hale getirilebileceğini öngören ve serbest piyasanın ortaya çıkardığı dengesizlikleri sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin olumlu yöndeki müdahalelerini savunan pozitif özgürlükçü ve devlete önem veren sosyal liberalist anlayıştır. Bu çalışmada klasik liberalist anlayış ile sosyal liberalist anlayışın yanı sıra neo-liberalist anlayış üzerinde de durulmuştur. Ayrıca temelde ekonomik hayatta olmak üzere toplumsal ve siyasal hayatta da yaşanan sorunlar ve bunların sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlara göre bu üç görüşün dönüşümünden bahsedilmiştir. Dünyada yaşanan 1929 krizi ve sonrasındaki gelişmeler klasik liberalizmi dönüştürmüş ve ekonomiye devletin müdahalesi gerekli görülmüştür. 1970 ekonomik krizinde ise devletin müdahalesindeki aşırılık nedeniyle neo-liberalizm adıyla esasta klasik liberalizme dönüş yaşanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Liberalizm, Sosyal Liberalizm, Neo-Liberalizm, Özgürlük.

---

1 Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. n.c.akcetin@gmail.com

2 Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Bandırma Denizcilik Fakültesi, Deniz İşletmeleri Yönetimi Bölümü. e.akcetin@gmail.com

Giriş

Liberalizmin doğuşu; ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkan ulus devletlerin sosyal organizasyon arayışlarının, eski düzenin reddi sonucu yeni düzen oluşturma çabalarının, eski referans noktasının (kilise) reddi ile yeni bir referans noktası bulma ihtiyacının ve yükselme eğilimine giren burjuvazinin kendisine toplumda ve devlette (yönetimde) pay isteyişinin sonucudur. Liberalizmin dayandığı yeni referans noktası Hıristiyanlık değil, bireylerin oluşturduğu ulus devlettir. Referans noktası olarak dinsel öğelerin yerini daha çok akıl, tek yorumcu papanın yerini de rasyonel birey alır. Sosyo-ekonomik düzen toprak sahibi feodal lordlar hâkimiyetine değil, ticaret ve sanayi sınıfına (burjuvaziye) dayanır. Birey üzerinde duran papalık ve imparatorluk otoritesinin yerine birey egemenliğinin gerisine itilen ulus devlet gelmiştir. Reformasyon hareketi (Protestanlık) kapitalist toplumun temellerini atarken, özellikle kilisenin dikte ettiği hayat felsefesini (skolastik anlayışı) yerle bir etmiştir (Elma, 2002: 1-8). Ortaçağdaki yapının özgürlüklere doğru dönüşmesiyle birlikte liberalizm, bireyin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatını kısıtlayan, sınırlandıran ve bu alanlardaki özgürlüğünü yok eden her türlü olguya karşı mücadeledir.

Liberalizm, yukarıda bahsettiğimiz gibi ortaçağ düzenindeki yapının çözülmesiyle doğan ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla kendisine, üzerine oturacağı bir taban bulmuştur. Evrensel Hıristiyan dünyası yerine ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Tanrı'nın yerini akıl, papanın yerini rasyonel birey, feodal ilişkilerin yerini bir ülkenin uyrukluğu almıştır. 18. yüzyılda gerçekleşen Amerikan ve Fransız devrimleri ile bunların yayınladıkları İnsan Hakları Bildirgeleri süreci hızlandırmış, bu dalga tüm Avrupa'ya yayılmıştır (Çetin, 2002: 79-96).

Liberalizmin gelişmesinde temelde iki eğilim olduğunu görmekteyiz. İlki devleti anayasayla sınırlamayı öngören, sınırlı devlet anlayışı ile serbest piyasaya önem veren Laissez Faire'ci (iktisadi anlamda) ve negatif özgürlükçü, bireyci klasik liberalist anlayıştır. İkincisi bazı özgürlüklerin ancak devlet eliyle anlamlı hale getirilebileceğini öngören ve serbest piyasanın ortaya çıkardığı dengesizlikleri sosyal önlemlerle gidermeye çalışan ve devletin olumlu yöndeki müdahalelerini savunan pozitif özgürlükçü ve devlete önem veren sosyal liberalist anlayıştır (Yılmaz, 2003: 34).

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı “negatif özgürlük” olarak adlandırılmaktadır. Zira klasik anlamdaki birey hak ve hürriyetleri burjuva sınıfının feodal güçlere karşı verdiği mücadele sonucunda şekillenmiştir. Dolayısıyla klasik liberal özgürlükler devlete karşı ileri sürülen özgürlüklerdir, amaç devletin müdahalesinden bireyi korumaktır. Sosyal liberalizmi savunanlar ise pozitif özgürlük anlayışını benimsemektedirler. Sanayi devriminin toplumsal anlamda yarattığı tahribata karşı ortaya çıkan devletin aktif müdahalesini öngören anlayıştır. Diğer bireyler ve/veya devlet bireye çeşitli yükümlülükler yükleyebilir. Thomas Hill Green'le ön plana çıkan pozitif özgürlük anlayışı

toplumsal içerikli olup, devletin bazı toplumsal amaçlarla bireyin özel alanına müdahale etmesini özgürlüğü artırıcı veya “özgürleştirici” bulmaktadır (Dursun, 2009: 10-15).

Benjamin Constant da liberal doktrinin en iyi savunucularından biri olmuştur. Her şeyden önce her alanda özgürlük ister. Özgürlük Benjamin Constant’a göre bireyciliğin hâkim olmasıdır. Bu bireycilik zorbaca yönetmek isteyen tek kişi iktidarına olduğu kadar, azınlığı çoğunluğa köle yapmak isteyen kitlelere karşı da bireyciliktir. Ona göre eskilerin özgürlük anlayışı siyasal hayata katılma hakkı iken modern özgürlük anlayışı kişinin yasalara uymasındır. Yani eskilerin amacı iktidarı tüm yurttaşlar arasında bölüştürmekti ve buna da özgürlük diyorlardı, yenilerin amacı ise özel yaşamında kişinin serbestçe hareket edebilmesidir (Göze, 2000: 240-242).

Ona göre yeryüzünde hiçbir otorite sınırsız değildir. Ne halkın otoritesi sınırsızdır ne de halkın ya da hükümdarın iradesinin bir ifadesi sayılan yasanın otoritesi sınırsız değildir. Bu sınır kişinin özel ve bağımsız alanının sınırır. Kişinin özgürlüğü ve güvenliği, vicdan, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülkiyet hakkı iktidarın sınırını oluşturur. Özgürlüklerin somut olarak korunabilmesi için, her şeyden önce özgür bir sosyal temel üzerinde oturmuş sosyal kurumlara ihtiyaç vardır, daha sonra da siyasal kurumlarla yöneticilerin iktidarının sınırlandırılması gerekir (246).

Liberalizm de bu dalgaların içinden bir siyasal sistem olarak yükselmiştir. Liberalizm, Faşizmin her şeyin ölçüsünü belirleme yetkisini devlete vermesine karşı çıkararak ve toplumu bireyin üstünde bir amaç olarak gören Sosyalizmi reddederek bireyi başlı başına bir amaç kabul edip, her türlü düşün ve eylemliliğinin merkezine bireyi ve bireysel etkinliği koyar (Çetin, 2002: 79-96).

1. Klasik Liberalizm

18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de gerçekleşen sanayi devrimi makineleşmeyi doğurmuş, Fransız Devrimi ise ekonomi alanında merkantilizmin ve korporatizmin yerine üretim ve ticaret özgürlüğünü, yani ekonomik liberalizmi getirmiştir. Bu ikisinin yani makineleşme ve ekonomik liberalizmin birleşmesi ise kapitalizmi doğurmuştur. Bu gelişen kapitalizm monarşik iktidar karşısında burjuva sınıfının doğmasına yol açmış ve bu sınıf zamanla iktidara katılmak isteyip bunun için harekete geçince bu olay mutlak monarşilerin sonunu getirmiştir (Göze, 2000: 10-14).

Klasik liberal anlayışı benimseyenlere göre, serbest rekabet ilkesi ekonomiyi en iyi iktidardan bile daha iyi yönetecektir. Bunun sonucu olarak da bir kısım insanların zenginleştikçe zenginleşmeleri, diğer bir kısım insanların ise yoksulluk içinde yüzmeleri ekonomik yasalara uygundur denilebilmiştir. Müdahale kesinlikle olmayacak çünkü onlar için kendiliğinden düzen oluşacaktır, yani ekonomik yasaların işleyişi kendiliğinden arz ve talebi düzenleyecek ve bunun sonucunda da bir ihtiyaca cevap verenler sürekliliğini sağlarken, veremeyen ortadan kalkacaktır. Böylece hiç kimse tarafından yönetilmeyen fakat herkes tarafından yönetilen bir ekonomik düzen oluşacaktır.

Herkes bir tüketici, bir üretici gibi ekonomiyi yönetecektir. Yani herkes hem yöneten hem de yönetilen durumundadır (17-20). Nitekim “ulusların zenginliği” adlı eseriyle liberalizme kaynak olarak gösterilen Adam Smith’in amacı da, herkesin kendi çıkarı peşinde koştuğu bir toplumda, toplumun her kesiminin yararına işleyecek bir düzenin olanaklı olduğunu kanıtlamaktır. Dolayısıyla klasik liberalizmde önemli olan ekonomiye müdahale etmeyen bir devlet oluşturmak, yani devleti mümkün olduğu kadar en küçük hale getirmektir.

Klasik liberalizmin kurucusu olarak görülen John Locke’a göre doğa durumunun onu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası vardır. Bu yasanın kendisi olan akıl, ona danışan bütün insanlığa, tüm insanlar eşit ve özgür oldukları için, kimsenin başkasının yaşamına, özgürlüğüne, mallarına zarar vermemesi gerektiğini öğretir. Ona göre insanlar doğa durumunda kimseden izin almadan ve başkasının iradesine bağlı olmadan, doğa yasasının sınırları içerisinde eylemlerini düzenlemek, mallarını ve kişiliklerini uygun buldukları gibi kullanmak konusunda tam özgürlüğe sahiptirler (Locke, 2005: 263). Locke can, özgürlük ve mal hakkının hepsine birden mülkiyet hakkı der ve insanların devletlerde birleşerek kendilerini yönetim altına sokmalarının asıl amacının mülkiyetlerinin korunması olduğunu vurgular (273-274).

Bunun dışında Locke kuvvetler ayrılığında da bahseder. Yasama erkini devlet gücünün topluluğu ve üyelerini korumak için nasıl kullanılacağını yönlendirme hakkı olarak tanımlar. Fakat bu yasalar, yürütme erki tarafından sürekli yürütüldüğü ve yürürlüğü devam ettiği için yasama erkinin sürekli bulunmasına gerek yoktur. Locke, yasayı yapanların aynı zamanda yürütmeyi de ellerinde bulundurmaları durumunda kendilerini yaptıkları yasalara uymaktan muaf tutabileceklerini ya da kendi özel faydalarına uydurabileceklerini düşündüğü için yasama erkinin uygun biçimde toplanarak yasaları yapan ve bundan sonra dağılarak kendi yaptıkları yasalara bağlanan kişilerin ellerine verilmesini uygun görür. Yasama ve yürütmeyi bu şekilde ayıran Locke, federatif erk dediği savaş, barış, ittifak ve devletin dışındaki bütün kişi ve topluluklarla bütün işlemleri yapma erkini, yürütmeden pek ayırmaz. Çünkü ona göre her ikisi de yürütülmeleri için toplumun gücünü gerektirir. Bu yüzden devletin gücünü ayır ve bağımsız ellere bırakmak düzensizliğe ve er geç yok olmaya sebebiyet verir (276-278).

Locke’a göre yasayı uygulayanlar yaptıkları yasalara itaatten kendilerini muaf tutabilirler ve hem yasanın yapılmasında hem de icrasında yasayı kendi şahsi çıkarlarına uydurabilirler. Bu yüzden yürütme, yasanın hâkimiyetindedir ve yasama en üstündür ama mutlak değildir. Eğer halk yasamanın icraatında yasamaya emaneten verdiği güvene aykırı bir şey bulursa, yasamayı kaldırma veya değiştirme gücü halkta kalır (Zelyut, 2010: 75).

Locke’a göre doğanın kendiliğinden (spontane) ürünleri üzerinde herkesin kullanım hakkı vardır, ancak insanların bir takım şeyleri kendilerine mal etmelerinin, onlar üzerinde yalnızca kendilerinin tasarrufla bulunabilmelerinin de bir yolu olmak zorundadır. Bu yol ona göre insanların emeklerinden

geçmektedir. Emek, bu ürünleri doğaya ait olmaktan çıkarır ve özelleştirir. Dolayısıyla bireyin kendi emeğiyle elde etmiş olduğu şey onun özel mülkiyetidir (Toku, 2003: 81). Ayrıca ona göre insanların ihtiyaçlarından daha fazlasına sahip olmaları doğal hukuka aykırıdır. Özel mülkiyete başkalarının mülkiyet hakkını engellemeyecek şekilde sınır getirir ve özel mülkiyetin miras da bırakılabileceğini söyler.

Sonuç olarak Locke, yönetimin sınırlanması üzerine yoğunlaşmış, halkın kendi kendini yönetmesi düşüncesi üzerinde durmamıştır. Ona göre yönetimin amacı yaşamı, özgürlüğü, mülkiyeti korumaktır ve oy hakkı da yönetim tarafından zarar görebilecek çıkarılara sahip mülk sahipleriyle sınırlanmalıdır. Liberalizmin öncülerinden biri olan John Stuart Mill de oy hakkının cahil ve eğitimsizlere verilmesine karşı çıkmıştır. Buna karşı demokrasi taraftarları ise tüm bireylerin siyasal katılma hakkına sahip olması gerektiğini, bir vatandaşın çıkarının diğerinden üstün olmadığını vurgulamıştır (Yılmaz, 2003: 32).

Ancak uygulama bu teoriyi doğrulamamıştır. Serbest rekabet ortamından tekeller ortamına geçilmiş, büyük işletmelerin hâkimiyeti gerçekleşmiştir. Sonuç olarak üretici büyük karlar elde ederken, tüketici artan fiyatlara katlanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla tüketici devletin müdahalesini talep eder duruma gelmiş ve devlet ekonomik hayatın işleyişine müdahale etmek zorunda kalmıştır (Göze, 2005: 18). Sanayi ve ticaretin yarattığı insanlık dışı koşullara karşı duyulan tepki ile bireylerin korunması için devlete yönelme ve böylece düzenleyici ve koruyucu devletin öne çıkması yönünde yeni bir liberal hareket ortaya çıkmıştır.

2. Sosyal Liberalizm

Özgürlüğü sadece devlet değil toplumda tehdit eder. Thomas Hill Green bu nedenle özgürlüğü toplumsal bağlamda ele almış ve özgürlüğün sağlanmasında devlete aktif rol vermiştir. Green serbest piyasayı doğal olmaktan çok toplumsal bir kurum olarak görmüş, bu yüzden de devletin otoritesini olumlu yönde kullanmasını desteklemiştir. Ona göre bu bir nevi özel girişimin kötüye kullanılmasına karşı ortamın insanileştirilmesidir (Yılmaz, 2003: 40-41).

19. yüzyıl liberal ekonomistlerin ön değerlendirmelerinin aksine ekonomik krizlerle doludur. Devlet bu kriz dönemlerinde işletmeleri iflastan kurtarabilmek için ekonomik hayata müdahale etmek zorunda kalmış ve krizin yarattığı olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçları hafifletecek önlemler almıştır. İkinci olarak ise serbest mübadele ilkesinin yerini himayecilik ve ekonomik milliyetçilik ilkesi almıştır (Göze, 2005: 19-20).

Mülkiyet ve miras kurumları, mücadelede bazılarının kazanma olanağı sağladığı için bireyler hayat mücadelesinde eşit koşullarda yarışmamış, çünkü yasal eşitlik ilkesi şans ve fırsat eşitliği yaratmamıştı. Ayrıca liberal ekonomi sistemi, küçük ekonomik ünitelerden kurulu, karşılıklı etki-tepki ilişkileriyle gelişen hareketli bir ekonomik ortam öngörmüşse de bu ortam kısa sürede yerini büyük ünitelere dayanan kapitalist düzene bırakmış, üretim araçlarının mülkiyeti ve sermaye belirli ellerde toplanmıştır. Dolayısıyla ekonomik hayat belirli

merkezlerden yönetilmeye başlanmış, bunun sonucunda da tekeller oluşmuştur. Tekeller yasaların kendi çıkarlarına işlemesini sağlayarak ekonomik hayatın diktatörü olmuş, rekabet sistemi işleyemez hale gelmiştir. Bunlar siyasal iktidar karşısına da bir kuvvet olarak çıkmışlardır. Modern sanayi teknolojisinin gelişmesi ile de iktidar kurma eğilimi ile demokrasiyi ve bireysel özgürlükleri tehdit eden yeni bir tehlike ortaya çıkmıştır (30-32). Bu tehlike de ekonomik hayata hâkim olan kişilerin ve grupların siyasal alana da hâkim olmalarıdır.

Liberal demokrasiyi eleştiren Crawford Brough Macpherson'a göre kapitalist piyasa modelinin altında "insanın özü kendinin olan şeyleri gönlünce kullanma özgürlüğüdür" diyen sahiplenici bireycilik ve sınırsız edinim isteği yatar. Basit mübadele ekonomisinde kendi üretim araçlarına sahip olan belli bir sayıdaki üreticiler, olabilecek en kârlı mübadeleyi gerçekleştirmek için rekabet ederler. Ancak hepsi emeğin araçlarına dolaysız olarak erişebilecekleri için, istediklerinde mübadele sistemini terk etme olanakları vardır. Yani istedikleri an geçimlerini sağlayacakları üretim sistemlerine dönebilirler. Oysa kapitalist ekonomide emek ile sermayenin ayrılmış olması, yeterli sermayesi olmayan, dolayısıyla emeğini piyasaya çıkarıp çıkarmamak için bir seçim yapma olanağı bulunmayan bir iş gücü vardır (Weinstein, 1994: 252-253).

Klasik liberalizm devletin hâkimiyetinin kaldırılmasıyla özgür toplumun kurulup toplumda eşit yurttaşların birliğinin oluşacağını varsayarken, sosyal liberalizm iktisadi iktidarın da geçmişte siyasi iktidarın yaptığı gibi, bireylerin özgürlüğüne tecavüz edebileceğini görmüş ve bunu önlemeye çalışmıştır. Her insan asgari maddi gelir sağlanması, yaşam standardının bilimsel bilgi ve ilerlemeyle temin edilebileceği, özel girişimin başarısızlığında devletin müdahale edebileceği anlayışı ile bu yeni hareket eskisinden ayrılır. Ancak devletin sosyal amaçlı müdahalesinin kabulü ve refah devleti uygulamasıyla baştanbaşa devletleşen yapılar ortaya çıkmıştır. 1970'lere geldiğinde ise Batı'da ortaya çıkan ekonomik krizler devletçi yapının sonunu getirmiştir. 1980'lerde özelleştirmeye beraber serbest piyasa sistemi yeniden öne çıkmıştır. Çünkü aşırı bürokratikleşen devletin özgürlükleri zedelemesi ve müteşebbislik ruhunu yok etmesi durumu söz konusu olmuştur. Aslında 1930'larda Keynezyen iktisat teorisi ve 1940'larda Friedrich vonHayek tarafından devletin ekonomiye müdahalesinin kumanda ekonomi ve özgürlük kaybı olduğu bunun köleliğe yol açacağı vurgulansa da çok etkili olamamıştır (Yılmaz, 2003: 42-43). Nasıl ki 1929 krizi ve sonrasındaki gelişmeler klasik liberalizmi dönüştürmüş devletin müdahalesi gerekli görülürse, aynı şekilde 1970 krizinde de devletin müdahalesindeki aşırılık nedeniyle klasik liberalizme dönüş yaşanmıştır.

Çünkü aşırı büyüyen devletçi yapı bir yandan serbest piyasa alanını önlemiş ve ekonominin siyasi kararlarla yönlendirilmesini hızlandırmıştır. Bu da ekonomik istikrar ve güveni yok etmiştir. Diğer yandan ekonomik alan ile siyasi alanın iç içe geçmesi nedeniyle ekonomik özgürlük yanında temel haklar ile siyasi özgürlükler de yok olmuştur (Yılmaz, 2003: 44). Devlet ekonomiye müdahale ettiğinde belli bir durma noktası olmadığı için müdahalenin genişlemesi

kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca asgari yaşam standardı belirlemek ve insanca yaşam koşulları oluşturmak gibi nedenlerle devlet tarafından fakirlere yapılan yardımlar, giderek kime ve ne için verildiği bilinmeyen harcamaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak 1930'lara dek dünya ekonomisine yön veren iktisadi kabuller piyasacıyken 1929 krizinden sonra ise krizden çıkış reçetelerinin başında ekonomiye devlet müdahaleleri gelmiştir. Daha sonraki dönemlerde sosyal liberal anlayışta devlet aşırı büyüyüp geliştiği için toplumun önünde bir engel oluşturmaya başlamış ve 1970'lerde yaşanan bir başka büyük kriz olan petrol krizi ile yerini tekrar temeli klasik liberalizm olan yeni bir anlayışa bırakmıştır. İşte bu ortaya çıkan yeni liberalizm dalgasına neo-liberalizm denir.

3. Neo-Liberalizm

Filozof-iktisatçı Friedrich August von Hayek ve Milton Friedman gibi neo-liberal düşünürlerin önderliğinde Chicago Üniversitesi'nde büyük bir uluslararası ağ, enstitüler, araştırma merkezleri ve yayınlar oluşturulmuştur. 1980'lere gelindiğinde İngiltere, Amerika gibi dünyanın çeşitli yerlerinde neo-liberalizm kendini gerçekleştirme imkânı bulmuş ve bu dönemde IMF ve Dünya Bankası da ilerici kurumlar olarak görülmüştür (George, 1999).

Artık eski refah devletinin yerini Reaganizm/Thatcherizm (Çetin, 2002: 79-96) (İngiltere'de Margaret Thatcher ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Ronald Reagan'ın iktidarda olduğu dönem neo-liberal politikalar uygulanmıştır) olarak da adlandırabileceğimiz yeni bir model almıştır. Neo-liberalizm de dediğimiz ve temelde klasik liberalizmin yeniden canlanması olan bu liberalizm türünün bir ayağı serbest piyasa diğer ayağı ise küçük ama güçlü devlettir.

Neo-liberalizmin kurucusu olarak görülen Hayek, liberalizmi hükümetin baskıcı iktidarının en aza indirilmesi, özgürlüğü ise başkasının keyfi isteğinin baskısına hedef olmamak diye tanımlar. Ayrıca özgürlüğün, iktidar anlamında kullanılmasının hoş görülmemesini savunur. Böylece Hayek en yüce değer olarak özgürlüğün devlet müdahalesini haklı kılmak için kolektivistlerce sömürülmesini engellemeye çalışır. Çünkü ona göre özgürlük iktidar olarak görüldüğünde, kişilerin seçme olanaklarını ya da istediklerini yapabilmeye etkinliklerinin genişletilmesi adına alınabilecek yasama önlemlerinin sınırı yoktur. Bu durum bireysel özgürlüğü yok edebilir. Dolayısıyla Hayek'in devletin zorlayıcılığına karşı özgürlüğü savunduğunu söyleyebiliriz (Crespigny, 1994: 59-60).

Hayek hükümetin baskıcı gücünün, adil davranışın evrensel kurallarının güçlendirmesiyle sınırlanması gerektiğini düşünse de hükümetin baskıcı olmayan hizmet işlevinin önemini de ısrarla vurgulamaktadır. Piyasa mekanizması, bütün gereksinimleri yeterince sağlayamamaktadır. Hükümet de refah düzeyinin izin verdiği ölçüde bu mekanizmadan en az bir gelir sağlayamayanlara yardım etmek için müdahale etmelidir. Ancak bazı koşullar vardır. Hükümetin refahın dağıtılmasında tekel sahibi olmaması ve pazarı bir adil dağılım ülküsüne hizmet etmeye zorlamaması gerekir. Hükümet bunu

yaptığı takdirde yalnızca herkesin paylaşabileceği toplam zenginliği azaltacaktır (63-64).

1980'lerden sonra kendini gösteren neo-liberalizm, piyasa ekonomisinin en etkin işleyebileceği noktayı bulmak şeklinde somutlaşan maksadını devletin en küçük hale getirilmesine bağladığını gerek iktisadi gerekse sosyal düzeylerde ifade etmiştir. Yine neo-liberal yaklaşım bu önermesini kendiliğinden değil teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak yapmaya başlamıştır (Kahraman, 2004: 104).

Neo-liberalizmde, özellikle de Milton Friedman'da kapitalizm ile özgürlük neredeyse özdeşleştirilmektedir. Ancak kapitalizm ve demokrasi birbirini tamamlayan sistemler olmak yerine birbiriyle ciddi ölçüde çatışan kuralları temsil etmektedir. Kapitalizm, mülkiyet hakları temelinde ekonomik ayrıcalıkların ön planda olmasıyla karakterize edilirken demokrasi, kişi haklarının kullanılması temelinde ortaya çıkmakta, özgürlüğe ve demokratik hesap verme yükümlülüğüne öncelik vermektedir. Laissez Faire ekonomisi ve negatif özgürlükten yola çıkan liberal söylem toplumsal gelişmelerle birlikte örgütlenme hakkı, fırsat eşitliği ve asgari ücret yönünde gelişirken giderek anti ırkçı, anti cinsiyetçi ilkeleri de kapsayacak şekilde gelişmiştir. Ancak liberal kapitalizmin bu dönüşümü sınırlı olmuştur. Çünkü kölelik bağlarını yasaklamış ve mutlakiyetçi devleti dizginlemiş olmasına rağmen özgürlük getirmeyi de başaramamıştır (Yılmaz, 2003: 244). Hâlbuki Hayek'e göre iktisadi özgürlük olmadan bireysel ve siyasi özgürlük hiçbir zaman var olmamıştır. Hayek'e göre liberalizmin bir temel prensibi vardır o da işlerin idaresinde kendiliğinden bir şekilde oluşan toplumsal kuvvetlere mümkün olduğunca çok yer verilmesi ve zorlayıcı tedbirlerden mümkün olduğu kadar kaçınılmasıdır.

Önemli olan ne tamamıyla âdemi merkezîyetçi serbest rekabet ne de tek bir plân dairesinde topyekûn merkezîyetçilik olmayıp bu iki metodun ustalıkla birleştirilmesidir (Hayek, 2004: 74-75). Lord Acton'ın da dediği gibi özgürlük daha yüksek bir siyasi amaca varmak için bir araç değil, bizzat kendisi en yüksek siyasi gayedir. Hayek için kaynağını çoğunluğun iradesinden alan bir iktidarın keyfi olamayacağını düşünmek doğru değildir. Çünkü demokratik usullerle elde edilen bir iktidarın keyfi olamayacağı düşüncesini haklı gösterecek hiçbir sebep yoktur. Bir iktidarı keyfi olmaktan alıkoyan şey bu iktidarın kaynağı değil, sınırlarıdır (113-115).

Başlangıçta uluslararası bir otoriteye ekonomik güç transferinin yararına inandırılmış küçük devletler, sonunda transfer ettikleri şeyin sadece ekonomik güç değil, kendi hayatlarının pek çok boyutunu ilgilendiren kapsamlı bir güç olduğunu ve yarattıkları dışsal bir güce karşı çıkmanın ne kadar zor olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. İhtiyacımız olan ve elde etmeyi umabileceğimiz şey, sorumsuz uluslararası otoritelerin ellerine daha fazla güç vermek değildir, tam tersine ekonomik çıkarları denetim altında tutabilecek ve ekonomik çıkarlar arasında ihtilaf çıktığında, kendisi ekonomik hayatta yer tutmadığı için kuralları koruyabilecek bir üstün siyasi güçtür (290-291).

Dünya bu tür tecrübeleri yaşamıştır. Örneğin; 1929 krizinde ABD’de artan faiz oranları, İngiltere ve Almanya’yı etkilemiştir. 2008 yılında ABD’deki ipotekli konut (mortgage) kredilerinden kaynaklanan krizde türev piyasalar büyümüş, devlet tarafından bu alana yönelik yeterince düzenleme yapılamaması ABD’de meydana gelen bu krizi körüklemiş ve böylece kriz tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 2008’den günümüze tüm ülkelerin merkez bankaları piyasaları likidite etmiş ve faiz oranlarını düşürmüşlerdir. Devlet garantileri ile Avrupa’da banka iflasları önlenmeye çalışılmış ve bankalar arası piyasanın daha etkin işlemesi için çaba harcanmıştır. 80 yıl önce korumacılığı destekleyen ülkeler, bugün serbest ticareti desteklemek zorunda kalmışlardır. ABD’nin net finansör durumda olması bugün net borçlu olmasına yol açmıştır (Apak ve Aytaç, 2009: 14). Dönüşen liberalizm, serbest ticaret ile korumacılığın bir arada yürüyeceği sistemleri sorgulamaya başlamıştır. ABD sosyal devlete özgü görülen kanun tasarılarını gündemine alarak ekonomiye devlet müdahalesini yeniden tıpkı 1929 ekonomik krizinde olduğu gibi meşru hale getirmiştir. Bunun sonucunda krizden etkilenen her ülke kendi başına krizlerle yüzleşmek zorunda bırakılmıştır. Böylece finansal kaynaklı krizin ağır faturaları yoksul halka ödetirilmiştir. AB’de tarihinin en zor sınavlarından birini vermek zorunda kalmıştır.

Sonuç

Liberalizmin sorunlarından biri, şirket dışında devlet ile birey arasında duran bütün kolektif yapıları aşındırıp yok etmesindedir. Ayrıca liberalizm, aşırı bireysel özerklik anlayışını demokratik yetkinleşmenin temelini oluşturabilecek bir “cemaat” anlayışının zararına olacak şekilde öne çıkarmıştır. Hatta liberalizm, birey ile devlet arasındaki tüm aracı kuruluşları ortadan kaldırarak bireyi yalnızlaştırmıştır (Yılmaz, 2003: 244-245). Bir diğer sorun, Hayek’in iktisadi hayatın kontrolünü bütün hayatın kontrolü olarak görmesinin yarattığı tehlikedir. Çünkü ekonomik hayata hâkim olan kişiler ya da gruplar siyasi alana da hâkim olmuşlardır.

Büyüyen küresel ekonomiye cevap verme, onu yönlendirme ve denetleme girişimleri “devleti, refah devletinden rekabet devletine, bir çeşit şirketleşmiş devlete dönüştürmektedir”. Neo-liberalizmin getirdiği yenilikler açısından tüm dünyayı tek bir pazar düzeyine indirmediği ve ulus-devletleri yıpratıp sadece meydanı küresel kuruluşlara bıraktığı için, bu dönem küresel dönem olarak da adlandırılmıştır (İnanç ve Demiray, 2004: 163-184). Devletin küçültülmesi, özelleştirme, pazarın koşulsuz egemenliği gibi söylemler popüler hale gelmiştir. Kapitalist ekonominin ihtiyaçlarına göre bazen özelleştirme, bazen devletleştirme devreye sokulmuştur.

Bunlara ek olarak da liberal söylemin özünde var olan “piyasa” “görünmez el” ve “özgürlük (negatif)” kavramları adeta postüla haline getirilmiştir. Hayek, işsiz ve parasız bir kişinin tüm gereksinimleri güvence altına alınmış bir askerden çok daha fazla özgür olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte Hayek ve Friedman yoksullara yönelik bir devlet yardımının liberalizme aykırı bir

yönü yoktur deseler de yeni sağ, insanın yücelmesi ve özgürleşmesinin önündeki temel engelin yoksunluk ve yoksulluk olduğunu kabul ederken, bu çelişkinin ve eşitsizliğin devlet tarafından düzeltilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Buradaki temel mantık eğer bu durum devlet tarafından düzeltilirse rasyonellik ortadan kalkacak dahası yoksulluk çemberi hiçbir şekilde ortadan kaldırılamayacaktır, bunun çözüleceği adres olarak sivil toplum gösterilmektedir (İnanç ve Demiray, 2004: 163-184).

Eğer bir toplumda bunları çözebilecek yeterli derecede sivil toplum kuruluşu yoksa sorun nasıl halledilecektir? Yoksul insanları sürekli bu kuruluşların yardımlarına muhtaç bırakmak, o insanların psikolojilerini olumsuz etkileyecektir. Bireyciliğin öne çıkarılması, toplumsal örgütlenmelerin ve demokratik katılımın önünü tıkamıştır, bireylerin üzerinde ne toplumun, ne de toplumsal belirlenimin etkisi kalmış, bir sınıfa ve gruba bağlı olmayan birey sürekli öne çıkarılmıştır (163-184). Dolayısıyla aşırı bireycilik kişiyi toplumdan soyutlamıştır. Diğer yandan küreselleşme ve kapitalizmle birlikte istekler artık dışarıdan uyarılıp beslenmiş, mevcut ekonomik sistem, maksimum üretim ve maksimum tüketime dayalı hale gelmiştir. Özellikle kitlesel üretimle insanlar tek tipleştirilmiş, yapay ihtiyaçlar üretilerek, sınırsız tüketim teşvik edilmeye başlanmıştır. Birey, maddi ihtiyaçlarını karşılayan tüketici birey haline gelmiştir. Bireylere kendi özgür iradeleri ile belirleyebilecekleri en küçük bir yaşam alanı dahi bırakılmamış, her türlü bireysel tercih (ekonomik, siyasal, entelektüel, sanatsal, cinsel v.s) yönlendirilebilir hale gelmiştir. Bu özgürlük süper market özgürlüğüdür. Özgürce yapacağımız tercihler marketin size sunduğu ürün çeşidi kadardır. Yani meyve suyu alan özgür birey markette sunulan iki çeşit meyve suyundan birini seçecek kadar özgür tercih yapabilmektedir. Kısacası süper marketin sunduğu kadar özgürlük sunulmaktadır. Bu özgürlüğün kapsamı dardır. Çünkü market yönetiminin isteğine uygundur. Dolayısıyla bu özgürlükle gelişen küreselleşme, zenginleşmenin ve refahın dağılımı kadar, fakirlik ve sefaletin dağılımını da hızlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Apak, S. ve Aytaç, A. (2009). *Küresel Krizler*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Crespigny, A. D. (1994). F. A. Hayek: "İlerleme İçin Özgürlük". K. R. Anthony de Crespigny (Dü.) içinde, *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* (Çev. H.Türsan, s. 59-60). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çetin, H. (2002). "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-96.
- Dursun, İ. (2009). "Devletin Faaliyet Alanını Belirleyen Temel Özgürlükler: Negatif ve Pozitif Özgürlükler". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 4(1).
- Elma, F. (2002). "Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke". *Journal of Qafkaz University*, 1(9), 1-8.

- George, S. (1999). "A Short History of Neoliberalism". *Conference on Economic Sovereignty in a Globalising World Bangkok, 24-26 March 1999*.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- (2005). *Liberal, Marxiste, Faşist, Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Hayek, F. A. (2004). *Kölelik Yolu* (3. b.). (Çev.Y. A. Turhan Feyzioğlu) Ankara: Liberte Yayınları.
- İnanç, H. ve Demiray, M. (2004, 12 01). "Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo - Liberalizm". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(11), 163-184.
- Kahraman, H. B. (2004). "Leviathan Liberalizm Sularında Görüldü, Liberalizm-Hobbescu Devlet Gizli İlişkinine Ussallık Bağlamında Foucaultgil Bir Yorum". *Doğu Batı, İdeolojiler I* (28), 99-127.
- Locke, J. (2005). "Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme'den Seçme Parçalar". M. Tunçay (Dü.) içinde, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2/ Yeni Çağ* (Çev.M. Tunçay, s. 261-293). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toku, N. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Weinstein, M. A. (1994). "C. B. Macpherson: Demokrasi ve Liberalizmin Kökleri". *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* (U. AYDIN, Çev., s. 252-253) içinde İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar* (2 b.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Zelyut, S. (2010). *Dört Adalı, Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

TRANSFORMATION OF LIBERALISM

Abstract: Following the transformation of the social structure of the middle ages into a variety of liberties/freedoms, liberalism has appeared as a struggle against all kinds of phenomena that limit the social, political, and economical life of individuals. Along with the transformation of the social structure in the middle ages, nation states have replaced the place of universal Christian world. While rationality took the place of God, rational individual took the place of Pope, and citizenship of a country took the place of feudal relationships. Principally two approaches are observed in the development and prevalence of liberalism. The first approach is the negative liberty-oriented and individualistic classical liberalist approach which proposes to restrict the state with constitution, and thus according to Laissez Faire (in terms of economics) attaches importance to open market economy via the restricted state idea. On the other hand, the second approach is the positive liberty-oriented social liberalist approach which proposes that only particular liberties can be made meaningful by means of the state. This latter approach tries to eliminate the instabilities formed by open market economy via social

measures, and attaches importance to the state. This paper focuses on neo-liberalist perception along with the classical liberalist understanding and the social liberalist conception. The paper also deals with the transformation of these three perceptions which have occurred as a result of the needs and wants due to the economical, social and political unrest. The worldwide economic crisis of 1929 and subsequent events have transformed classical liberalism and eventually intervention of the state has been considered to be inevitable. Indeed during the crisis of economics of 1970, excessive state intervention has basically caused transformation back to classical liberalism under the name of neo-liberalism.

Key Words: Classical Liberalism, Social Liberalism, Neo-Liberalism, Freedom/Liberty.

**OLUŞUMSAL YAPISALCILIK BAĞLAMINDA “SORUNSAK
KAHRAMAN” VE “DÜNYA GÖRÜŞÜ” KAVRAMLARI:
BERNARD-MARIE KOLTÈS’İN *BATI RIHTIMI (QUAI OUEST)***

**İrfan ATALAY¹
Ayten ER²**

Öz: Yazın toplumbiliminde ortaya koyduğu ilke ve kuralları kendinden önceki kuramcıların çalışmalarıyla birleştirerek, oluşumsal yapısalcılığın sınırlarını çizen ve farklı türden yapıtlardaki uygulamalarını gösteren Lucien Goldmann, yönteminin tiyatro yapıtlarının çözümlenmesinde de uygulanabilir olduğunu gösterir. Ona göre, sanatın hangi dalında olursa olsun, kayda değer eser niteliği taşıyan her ürün, düşüncede oluşma düzeyinden başlayarak, okur veya izleyiciye tamamlanmış bir ürün olarak sunulduğu en son aşamaya kadar, tümüyle ait olduğu toplumun tarihsel, ekonomik, toplumsal ve kültürel gereklilik ve gereksinimleri doğrultusunda ortaya çıkar. Bu ürünün ortaya çıkmasında yazar ya da sanatçının rolü, temsilcisi olduğu toplumun sözcülüğünü üstlenmektir. Aydın kimliğiyle, temsilci konumunda olan sanatçı ya da yazar, toplumda var olan “olası bilinç” sayesinde oluşan “dünya görüşü”nün şekillendirilmesi ve dile getirilmesini sağlar. Goldmann’ın işaret ettiği bu türden kesinlemeler doğrultusunda, onun çözümleme ve eleştiri yönteminin bir bütün olarak tiyatro yapıtına uyarlanmasının hacimli bir çalışmayı gerektireceği düşüncesinden hareketle çalışmamızı sınırlandırmak istedik ve bu çalışmada, çağımız insanının gittikçe büyüyen anamalcı ekonomi düzeninin çarkları arasında parçalanan ve mutsuzluğu sürekli artan değişik toplumsal gruplara özgü insanların gündelik yaşamından bir kesit sunan Bernard-Marie Koltès’in *Bati Rihtimi (Quai Ouest)* adlı tiyatro oyununda, yapıtın kaleme alındığı toplum koşullarında oluşan ortak bilinç çerçevesinde bir sözcü olarak yazarın ortaya koyduğu “dünya görüşü” ve “sorunsal kahraman” kavramlarını inceledik

Anahtar Sözcükler: Lucien Goldmann, Bernard-Marie Koltès, Tiyatro, Oluşumsal Yapısalcılık, Dünya Görüşü, Sorunsal Kahraman, Mutsuzluk, Göçmen Sorunu.

---

1 Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü. iatalay@nku.edu.tr

2 Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. aytener@gazi.edu.tr

Giriş

Victor Hugo, Honoré de Balzac ve Emile Zola gibi tanınmış yazarlar romanlarında, yaşadıkları yüzyılın özelliklerini, kentleri, sokakları, insanların giyim kuşamlarından yaşam ve inanç biçimlerine ve saptantılarına kadar pek çok şeyi okurlarının gözünde canlandırırlar. Marcel Proust, madlen kurabiyeden söz ederken, birçok anlam yükler bu sözcüğe. Monet ve Renoir gibi daha birçok ressam, gördüklerini ya da imgelemlerinde olanı resmederler. İlk çağlardan günümüze sayısız yontucu, yaşadığı toplumun özelliklerini yansıtır yontularında. Bütün bunlar, aslında yapıtın oluştuğu koşullar ile yapıtı ortaya koyan yazar ya da sanatçının esinlendiği ve etkilendiği şeylere işaret eder. Bir yapıtta yer alan bu türden yapıtlardan hareketle yapıtın çözümlenmesi ya da eleştirisi bizleri, özellikle Karl Marks, George Lukács ile Jean Piaget'nin düşünsel planda ortaya koyduğu görüşlerinden yola çıkarak, 50-70'li yıllarda Lucien Goldmann'ın geliştirerek uygulama alanını belirlediği “*oluşumsal yapısalcılık*” diye bilinen tutarlı ve bütüncül çözümlenme yöntemine götürür (Tilbe, 2004: 95). “*Oluşumsal yapısalcılık*”, Goldmann'ın, toplumbilimsel bir yaklaşımla oluşturduğu, toplumsal ve metinsel çözümlenme yönteminin adıdır. Goldmann ilkelerini oluşturduğu yöntemini, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'da yayınladığı ilk yazınsal eleştiri yapıtı olan *Le Dieu Caché*'de, Pascal'ın *Les Pensées* adlı yapıtına ve Racine'in tiyatrosuna uygular.

Bu çalışmada, yazınsal ve sanatsal değeri olan tüm yapıtlara uygulanabilen, yapıtın düşünsel düzeyinden okura/seyirciye uzanan süreçleri kapsayan bu çözümlenme yöntemiyle, Bernard-Marie Koltès'in *Batı Rıhtımı* adlı oyununda, yalnızca “sorunsal kahraman” ve “dünya görüşü” kavramları çözümlenecektir.

1. Oluşumsal Yapısalcılık Nedir?

Sanatsal yapıtın ya da yapıt düşüncesinin oluşma aşamaları, yapıt içeriğinin vücut bulması, içerikle ilgili düzeltmeler, pişmanlıklar, ekleme ve çıkarmalar ile bunların nedenlerini kapsayan araştırmalardan, yapıtın bir ürün olarak tüketici konumundaki okur/izleyiciye ulaşması ve hatta onun tarafından değerlendirilmesi aşamalarına kadar tüm süreci ele alan, ilke ve yöntemini kendisinin belirlediği, eleştiri ve çözümlenme yöntemine Lucien Goldmann oluşumsal yapısalcılık adını verir. Philippe Lejeune, bu kavramı açıklarken:

Oluşumsal yapısalcılık, üretimin tarihçesini oluşturacak olan şeydir. Tarihte var olmuş her bilim gibi, onun da gereklilikleri ve yöntemleri vardır: Üretim sürecinde bırakılmış tüm izlerin bulunması, titizlikle betimlenmesi, zamansal olarak sıralanması gibi. Bu, öylesine büyük bir iştir ki, insan içinde kaybolur, bazen yapıtı anlamaya yönelik bakış açısını kaybeder (Lejeune, 2007: 169–187).

der. Goldmann, metin dışı olarak adlandırdığı toplumsal yaşamdan hareketle, metin içi dediği yazınsal metni daha iyi bir biçimde anlamayı hedefler. Yapıt ile gelişip ortaya çıktığı toplumsal çevrenin yapısı arasında temel bir ilişkinin varlığından söz eder (Goldmann, 1964: 23). Yazınsal metin ile toplumsal ve tarihsel içeriğin önemli görünüşleri arasında var olan anlamlı ilişkinin, yaratıcı

yazar/sanatçının ait olduğu toplumsal grubun olası bilincini şekillendiren düşünsel ulamlarında yer aldığı düşüncesine sahiptir. Bir yapıtın karmaşık ve özel yapısının, *grubun toplumsal yaşamındaki hiçbir temel olmaksızın, yalnızca bireysel bir uydurmadan yararlanarak oluşturulamayacağını* söyleyen (Goldmann, 1964: 30) Goldmann'a göre, yazınsal yapıt, *pazar için üretimden ortaya çıkan bireyci toplumun gündelik yaşamının yazınsal düzleme aktarımıdır* (Goldmann, 1964: 31). Sevim Akten, Oluşumsal yapısalılık yöntemini; *toplumsal değişme, gelişme ve çelişkilerden hareketle toplumsal bir grubun "dünya görüşü"nü ortaya koyan, açıklayan, toplumsal simgeleri çözümleyen diyalektik-dinamik bir yöntemdir* (162) biçiminde tanımlar.

Goldmann'ın çalışmaları, kuramsal olmaktan çok, yazınsal bir yaklaşımla metin çözümlemesini önerir ve metni anlamak için iki sürecin gerekli olduğunu belirtir: Bunlar anlama ve açıklama süreçleridir (Atalay, 2007: 30-36). *Yapıtın birey değil toplumun bir ifadesi olduğu savından ve bu yapıt hangi insan grubu ile ilişkili olarak anlaşılabilir? sorusundan hareketle yapıt bu iki aşamada çözümlenir* (Tilbe, 1999: 105).

Goldman'a özgü çözümleme yönteminin hareket noktası anlama aşamasıdır ve yazınsal metnin ayrıntılı çözümlenmesine dayanır. *Anlama, şu ya da bu yazınsal yapıtta yer alan belli bir durumda incelenen nesneye ilişkin anlamlı için yapının açığa çıkarılmasıdır* (Goldmann, 1970: 66). Yani, kişilerin, zamanın, uzamın, söylemin, bakış açılarının, biçem ve içerikte yer alan izleklerin çözümlenmesidir. Bütün bu içkin yapıların metindeki dış yapılarla tarihsel, toplumsal, ideolojik, ekonomik, vb bağlarla ilgili olup olmadığını irdelemek, başka bir deyişle, içsel yapıların metindeki dışsal yapılarla bağlantısını ortaya koymak gerekir.

Açıklama, çözümlemenin ikinci aşamasıdır. Metin içinde verilen anlamın metin dışında aranmasını içerir. Goldmann, açıklama aşamasını "*bir yapının oluşturucu ve işlevsel bir öge olarak daha geniş bir yapının içinde aranması*" olarak tanımlar; öyle ki araştırmacı yapıttaki yapıyı ayrıntılı bir biçimde açığa çıkarmakla kalmaz, gerektiğinde ele aldığı yapıtın oluşma aşamasına da değinir (Goldmann, 1970: 66).

Metin dışını en iyi şekilde anlamayı amaçlayan açıklama aşaması, bütünlüğü içinde yapıtın daha iyi kavranmasını da sağlar. Çözümlemenin bu bölümünde, oluşumsal yapısalıcılığın varmak istediği sosyo-metinsel inceleme gereklidir, çünkü bu çözümleme yazarın "dünya görüşü"nü ortaya çıkarır. Oysa anlama aşaması metnin içyapılarıyla ilgilidir; yazarın "dünya görüşü" ya da olası bilinç bağlamında çözümlemeye katkıda bulunmaz. Yazınsal yapıtın yapısı ile toplumun yapısı arasında benzerlik varsa, bu benzerlik yapıtla toplumsal grup arasındaki içeriklerin basit bir benzerliği olmadığı gibi, gerçeğin basit bir yansımaları da değildir.

Yazın toplumbilimsel bir olgudur. Bu nedenle, yazınsal bir çözümlemede toplumbilimsel bir eleştiriye de yer vermek gerekir. Bu durumda çözümleme, *belirli bir toplumsal etkinliğin gerçekleştiği ya da oynandığı yer olarak metnin*

kendisini de içerir (Duchet, 1999:153). O halde toplumbilimsel eleştiri, tümüyle toplumsal içeriği metne vermeyi amaçlar.

2. “Sorunsal Kahraman” Kavramı

“Sorunsal kahraman” kavramı ilk olarak Lukács tarafından *Roman Kuramı (La Théorie du Roman)* adlı yapıtta kullanılır. Yazınsal yapıt ile toplum arasındaki ilişkiler, Batının toplumsal, ekonomik ya da kültürel gelişiminden hareketle çözümlenir. Bu gelişimin çıkış noktası kapalı denilen toplum, varış noktası ise kriz içinde bulunan Batı toplumudur. Lukács, destan türünden hareketle, kapalı toplum örneği olarak Antik Yunan toplumunu verir. Böyle bir toplum bir yazınındaki birey, evren ve kosmos arasında bir dengenin varlığından söz eder. Bu denge ya da uyumun, o dönem insanının edilgenliği anlamına gelmediğini, Antik insanın, kendisini aşağı çeken ya da yukarı çıkaran derin uçurumları tanımadığını vurgular. Bu denge, Antik Yunan insanların mutlu ya da mutsuz olay yaşadığını dikte eden kutsal şeyler olgusuyla açıklanır (Lukács, 1989: 65).

Lukács’a göre, o dönemin Yunan insanı genelde yanıtlara sahiptir. Yunan dünyası uyum içindedir, birey ve evren arasında hiçbir çatışma yoktur. Kriz içindeki Batı toplumu döneminde, destanın yerini roman alır ve dünya ile “ben”, evren ile kahraman arasındaki ilişki artık yoktur. Kahraman, salt insancıl olanın üzerinde yer almak için kitleden kopar (Lukács, 1989: 65). Roman kahramanı, ‘birliktelik’ içinde olan destan kahramanından farklı olarak *tek başınadır*. Ben ve ötekiler, kişi ve toplumsal evren arasında destanda var olan uyum romanda gözlemlenmez. Böylece, kişinin dünyayı algılayışı yaşadığı toplumun dünyayı algılayışıyla uyummadığında, toplum ve birey arasına iletişimsizlik girer ve bu durumda ortaya “sorunsal kahraman” çıkar. Ali Tilbe (2010: 30)'ye göre;

Lukács'ın sözünü ettiği gerçek değerler, okurun anladığı yüzeysel değerler değil, romanda açıkça anlaşılmayan, örtük biçimde kendi evrenini yaratan değerlerdir. Bu değerler bir romandan ötekine değişirken, her romana özgü değerler söz konusudur. Roman söylencesel bir tür olarak değerlendirilse bile, onu söylenceden ayıran yön, kahraman ile içinde yaşadığı dünya arasındaki karşı konulamaz çelişki ve çatışmadır. Bu çatışma kahramanla dünyanın karşılıklı olarak yozlaşmasına yol açar. Bu yozlaşmanın tam ortasında eytişimsel bir yapıya iye olan roman yer alır. Roman tüm insanlık durumlarının ortasında bulunur. Dünya da kahraman da gerçek değerlere göre yozlaşır.

“Sorunsal kahraman”ın temel özelliği araştırma ya da başıboşluktur. Yaşadığı toplumdaki hoşnut olmayan “sorunsal kahraman”, ideallerinin, özlemlerinin, gerçekleştirebileceğine inandığı otantik değerlerin olduğu bir başka dünyanın arayışı içindedir. Ümitsizce yapılan bu arayış, “sorunsal kahraman”ı intihara, ölüme, gruptan dışlanmaya ve aklını yitirmeye sürükler. Goldmann, bu durumu, *romanın şeytansı kahramanı, sorunsal bir kahramanın uydurma bir dünyadaki otantik değerlerin peşinde olduğu bu yeni yazınsal türün içeriğini oluşturarak, yazarların bireyci bir toplumda ortaya koydukları ve roman diye adlandırdıkları her durumda çılgın ya da suçludur*, şeklinde ifade eder (Goldmann, 1964: 186).

Yapıtlarda her zaman “sorunsal kahraman” olmayabilir. Yaşadığı dünyayı değiştirmek isteyen “sorunsal kahraman” ın aksine, yaşadığı toplumun normlarına uygun ve ait olduğu toplumsal grubun yasalarını benimseyen “olumlu kahraman” örnekleri de vardır. “Olumlu kahraman” dediğinde, *yapıt evreninde, bilinçli biçimde, düşüncesi ve eylemleriyle bu evrenin değerleriyle uyumlu olarak yaşayan kişi* anlaşılmalıdır (Goldmann, 1964: 32).

Goldmann’da kahramanın gerçekleştirmekte olduğu arayış, bir amaca dönüşür. Bu amaç, uygun olmayan bir evrende sıra dışı bir varlık haline gelen bireyi *süblimasyon* denen ideale ulaşmaktır. Sürekli arayış içinde olan ve *süblimasyonu* hedefleyen “sorunsal kahraman”, ulaşmak istediği ideali düşüncesiyle gerçekleştiremez. Kahraman amacına ulaşmakta sürekli, *değersizleşme/değerini kaybetme* işlevini üstlenen engellerle karşılaşır. Kahramanın yaptığı bu arayış çoğu kez hüznle sonlanır, ancak ölümü ya da infazı düşünmeden önce, tek başına olan kahraman, tarihsel ya da siyasal bir eylem gerçekleştirerek değil, kendisini idealindeki uygun dünyaya uyarlamaya çalışarak hareket eder. Kabul ettirmeye çalıştığı ideali onun ölümünden önceki son eylemi olur.

3. “Dünya Görüşü” Kavramı

Anamalcı üretim biçiminde yer alan toplumsal ilişkiler para temeline dayalıdır ve anamalcı denen dönemin kriz halindeki bu toplumlarını özellikli kılan bireycilik de bu ilişkiden doğar. Toplumsal ve insana özgü ilişkilere tümüyle egemen olan bu şeyleşme, bireycilik ve insanlar arasındaki ilişkilerin kopukluğuna, özel bir “dünya görüşü”nün ortaya çıkmasına yol açar. Kuşkusuz, şeyleşmiş toplumu en iyi ifade eden yapıtlar, yeni roman akımı içinde yer alanlardır. Bu yapıtlar, anamalcı dünyanın görüntüsünü yansıtacak biçimde düzenlenmiş ve yapılandırılmıştır. İnsanın değerinin azaldığı, nesne/makinelerle kuşatıldığı ve silikleştirildiği bir dünyada, nesne/makine onun yerini alır ve işlevini ele geçirir. İnsana özgü gerçeklik artık *bütüncül yapılarda yoktur, ancak nesnelere yapı ve mülkiyetinde ortaya çıkar* (Goldmann, 1964: 27).

Yazınsal yapıtlarda, kriz yaşayan toplumlar bireyin yavaş yavaş silikleştiği, para ve nesnelere hükümlük kurduğu birer dünya olarak yer tanıtılır. İnsanların yaşamakta olduğu bu *şeyleşmiş dünya*, insanı delirmeye ve ümitsizliğe götürür. Lukács’ın “dünya görüşü”ne ilişkin düşüncelerini, toplumsal ve ekonomik değişimler ışığında, “dünya görüşü”nün maruz kaldığı değişimi ortaya koymak amacıyla ilk kez *Le Dieu caché* adlı yapıtında uyarlayan Goldmann’dır. İçinde bulunduğu toplumun koşullarını iyileştirme adına, yazarın kendi ideali ya da özlemleri doğrultusunda dünyayı görme/görmek isteme biçimini kahramana dayatarak dünyayı değiştirme arzusunu Goldmann “dünya görüşü” (vision du monde) ya da “olası bilinç” (conscience possible) olarak tanımlar (Goldmann, 1959: 46).

Böylece metin, Barthes’ın “dünyayla ilişki”, Lukács ve Goldmann’ın “dünya görüşü” ya da “olası bilinç” dediği şeyi ortaya koyar. Bu, dünyanın ve gerçeğin bir özgünlükle birlikte bir anlamda kişileştirilmiş sunumudur. Bu bağlamda

toplumbilimsel eleştirinin amacı da, tüm sanatsal üretimin toplumsal uygulamadan ortaya çıktığını göstermektir; yapıtın varlığı ile toplumsallık denen toplumsal, ideolojik dünya arasındaki şifreleri çözmeye çalışır. Bu konudaki düşüncelerini:

Toplumbilimsel çözümlene, incelenmekte olan yapıtın ya da sanat yapıtının yaratıcısının kişisel duyarlılığından hareketle toplumsal ve tarihsel gerçekliğin ifade edildiği yolu bulmayı sağlar (Goldmann, 1964: 96).

Yazarın düşünce ve yapıtının metin ve hatta okumalar ve etkilenmeler düzleminde kalarak kendilerini açıklayabileceklerini düşünmüyoruz. Düşünce, daha az soyut bir gerçekliğin kısmi bir görünümünden başka bir şey değildir: Yaşayan insan bir bütündür ve bir bütünü oluşturan grubun bir ögesidir. Bir düşünce ancak bir yaşam ya da davranış bütünlüşirse gerçek bir anlam kazanır. Üstelik yapıtın anlaşılmasını sağlayan şey çoğunlukla yazarın davranış biçimi değil, kendini ondan soyutlayamadığı toplumsal grubun davranış biçimidir (Goldmann, 1955: 16-17)

biçiminde dile getirir. *Romanesk formu pazar üretimi için doğmuş bireyci toplumdaki gündelik yaşamdan yazınsal yaşama geçiş* olarak kabul eder (Poutot, 2011: 82).

Böylesi bir evrende yaşayan “sorunsal kahraman” değerinin azalmasına katlanamaz, bu durumu kabullenmekte güçlük çeker. Gerçeği yadsır ve onu dönüştürmek için olanaksız olanı gerçekleştirmeye girişir. Yaşamının anlamı peşinde koşar; kendisini tanıma çabası içindedir. Yaşamı, bozulmuş bir dünyada, otantik değerlerin boş yere aranmasından başka bir şey değildir (Bouzar, 2006: 122). İşte roman kahramanının bu isyanına, ideal dünyasını gerçekleştirmek ve tamamlamak için sahip olduğu arzuya “dünya görüşü” ya da “olası bilinç” denir. O halde “dünya görüşü”, yazarın ya da sanatçının gerçekten hareketle oluşturabildiği ve düşleyebildiği evrendir. “Dünya görüşü” toplumsal bir grubun ortak gerçeğini yansıtmaz. O, yazınsal, ideolojik veya siyasi tasarısını desteklemek için yazarın roman evrenindeki kişisel üretimidir daha çok.

Alman filozof Hegel’in çalışmalarından esinlenerek, ilk kez Lukács tarafından biçimlendirilen “dünya görüşü” kavramı, yaşamı düşünme eyleminden ortaya çıkan mutlak bilgi temeline dayanır ve idealizm ya da fenomenolojinin felsefesidir. Ancak Lukács, özellikle XX. yüzyılda ortaya çıkan *gerçeküstücülük* gibi yeni akımları yadsıyarak, “dünya görüşü”nün her zaman toplumda egemen olan ideolojinin ürünü olamayacağını, aynı zamanda toplumda var olan farklı ideolojik çatışmaların ortaya çıkardığı bir ürün de olabileceğini vurgulamaktan geri kalmaz (Goldmann, 1959: 45-48). Ona göre yapıt, yalnızca dinsel veya siyasal ideolojinin hizmetindeki basit bir toplumsal ya da tarihsel yansıma aracı değildir, aynı zamanda ekonomik ideolojilerin emrindeki bir araçtır da.

“Dünya görüşü”, “sorunsal kahraman”ın yaşadığı evrenin yazarının kurgu ve yaratısıdır. Bu düşsel yaratı toplumsal gerçeklikten hareketle oluşturulur. “Dünya görüşü” belirli bir toplumsal gruba özgü ve belirli bir siyasal çizginin bir parçası olan yazarın toplumsal ve ideolojik seyrinin temsilcisidir. *Metin*

içinde (intra-texte) oluşan “olası bilinç”, *metin dışında* (extra-texte) ya da gerçek toplumda oluşan gerçek bilinç değildir. “Olası bilinç” yazarın imgelemiyile oluşur ve yaşanan toplum gerçeğinin basit bir yansıması değildir. “Olası bilinç” ve yazınsal yapıt arasında, bir yandan yazarın ideolojik ve estetik özlemlerinin, diğer yandan da yaşadığı ülkenin tarihsel ve siyasal sürecinin ürünü olarak “dünya görüşü”nün biçimlenmesine yarayan *aracılar* vardır (Atalay, 2007: 37).

4. Bernard-Marie Koltès ve Oyunun Konusu

9 Nisan 1948 tarihinde Metz’de dünyaya gelen Bernard-Marie Koltès’in, tiyatroyla tanışması uzun sürmeyen yaşamının geç dönemine denk gelir. Sinema oyuncusu Maria Casarès’in *Médée* adlı filminde üstlendiği rolle gerçek anlamda sanatsal bir başarısızlık yaşar. Bunun üzerine oyunculuk yapmak yerine, oyun yazmaya yönelir. 1970 yılında kendi tiyatro grubu Le Théâtre de Quai’yi kurar ve Maria Casarès’in radyo için seslendirdiği *L’héritage* adlı oyunu yazar. Komünist Partiye girdikten sonra, Latin Amerika ve Afrika’ya sayısız yolculuk yapar. Avignon Tiyatro Festivali’nde *off* ses dalında ödül alan uzun monolog şeklindeki *La nuit juste avant les forêts* yanında çok sayıda oyun yazar.

Koltès, yaptığı yolculuklarla farklı kültürleri ve insanları tanıma olanağı bulur. Bunun yanında, küreselleşen ve her geçen gün küçülen dünyada artık yazar için farklı yapıları, dünya algılarını tanımak işten bile değildir. Üstelik yaşadığı ülke de benzer koşullara sahiptir.

1980’li yılların başında oyunlarını sahneleyen ve tüm Avrupa’da tanınmasını sağlayan Patrice Chéreau ile tanışır, ancak Aids hastalığına yakalanan yazar çok erken bir yaşta, 15 Nisan 1989 tarihinde Paris’te yaşama veda eder. Yapıtları birçok dile çevrilen Koltès, dünyada oyunları en çok oynanan Fransız yazardır. Kimlik, şiddet, bölgesel ve ulusal sınırları aşan yok pahasına ortaya çıkan çatışmalar üzerine yoğunlaşan oyunlarında, Metz’deki kökenlerinden, kozmopolit çevresinden, Afrika ve Latin Amerika’daki günlerinden esinlenir.

Koltès, *Batı Rıhtımı*’nı, 1981 yılında New York’a yaptığı ilk yolculuktan sonra yazmaya karar verir. Kurguyu daha önceki deneyimlerinden ve gözlemlerinden yararlanarak oluşturur. Deneyim ve yaşadığı toplumun koşullarından hareketle oluşturduğu bilinci kurgu içine yerleştirir. Oyunun çıkış noktasını şöyle ifade eder:

Şu an hareket noktası yine bir yer olan bir oyun yazıyorum. New York’un batısında, eski liman ve tersanelerin olduğu Manhattan’da West End’in bir köşesinde, özellikle kimsenin kullanmadığı bir limanın, içinde birkaç geceyi saklanarak geçirdiğim büyük boş bir hangarın bulunduğu bir yer. Serserilerin, eşcinsellerin, yasadışı iş çevirenlerin, bir takım hesap peşinde olanların barınağı olan, buna karşın anlaşılabilir nedenlerle aynasızların hiç uğramadığı bir yer. İçeri girilir girilmez insanın kendini, içindeki bitkilerin farklı geliştiği bir bahçede gizemli bir şekilde terk edilmeye bırakılmış; normal bir düzenin olmadığı, ancak çok farklı bir düzenin oluşturulduğu dünyanın özel bir köşesinde duyumsadığı bir yer (Koltès, 1999 (1): 36).

Bu kuytu bölge oyun için bir eğretilmeli hareket noktası olur. *Organize bir kentin ortasında, bir vahşi çayır parseline benzeyen bir alan* (Koltès, 1999 (1): 38).

Güney Amerika kökenli bir aile, yoksulluk ve suçların kol gezdiği bir semtte yaşamda kalmaya çalışır. Oğulları Charles, kirli işlerle uğraşan Asya kökenli Fak ve iki yıl kadar önce tanıştığı, kaçak yollarla ülkeye girmiş bir siyah olan Abad ile *fifty-fifty* “bizness” yapar. Burjuva sınıfından iki insanın hangara gelmesiyle bu ailenin beklentileri artar. Özellikle de, Maurice Koch adlı burjuva değerli eşyaları karşılığında öldürülmesine yardımcı olunmasını istediğinde. Charles, lüks jaguarı elde etmeyi fırsat bilerek yaşadığı ortamdan uzaklaşma ve yeni bir yaşam kurma planları yapar. Bu nedenle kendisini suya atması için nehir kıyısına kadar Koch’a eşlik eder, ancak Abad, Koch’u sudan çıkarır, çünkü nehirde birinin ölü bulunması, polisin semte gelmesine yol açacaktır. Monique, Koch’un kurtulmasıyla ait olduğu topluma, aşık olduğu kişiyle birlikte dönebile fırsatını yakalar. Bu andan itibaren küçük suç çetesi iki ayrı gruba ayrılır; birinci grup Charles’ın projesini değerlendirme, ikincisi ise Monique’in düşüncesinden hareketle mal ve eşya karşılığı daha çok şey elde etme peşindedir. Aşk, kin, boyun eğme ve başkaldırı arasında geçen mücadelede, olumsuzluk içeren iç dürtüler kazanır. Monique’in sevgisine karşı ilgisiz kalan Koch, arzuladığı ölüme kavuşur. *Aşağının üstü olmak yerine yukarının altı* olmayı yeğleyen Charles’ın kız kardeşi Claire, umutsuzca son çareyi arar, ancak bulamaz. Anne Cécile, içinde yaşadığı pislik çukurundan çıkmak için uğraşırken, Charles, alışlagelmiş toplum anlayışına ters düşen kız kardeşi Claire’in aşkını reddeder. Oyunun son sahnesinde babasının verdiği silahla Abad tarafından öldürülür. Koltès, oyunu Abad üzerine kurar. Abad’ın Charles ile karşılaşması için gereken her şeyi yapar. Abad kaçaktır, gizemli bir kişiliktir, konuşmaz, her şey onun etrafında gelişir. Bir hediye, bir iyilik olarak ölümü de gerektiğinde o verir.

Batı Rıhtımı, okuru/seyirciyi belirli bir coğrafi uzama yerleştirir. Yapıtın adında yer alan *Batı* sözcüğü, Eski Dünya ülkeleri dikkate alındığında, öncelikle Avrupa’yı, daha sonra ise Amerika’yı simgelese de, konumlanan yere göre farklı coğrafyaları çağrıştıracaktır. Böylesine geniş bir bağlamda, Batı, tüm dünyayı simgeleyen bir coğrafya ve burjuvazinin egemenliğindeki anamalcı dünyadan başka bir şey değildir. Batı, “basit gerçekliğinin ötesinde, kent yıkıntılarının içimizde çağrıştırdığı ve tüm anakentlerde bulunan tanıdık garipliklerin eğretilmesidir” (Mounsef, 2009: 106).

Oyundaki ana uzam, her tür karanlık işin gerçekleştirildiği, gözlerden uzak, farklı ulus ve renklerden olsalar da, “yaşamda kalmak” ya da “yaşamını sürdürmek” gibi belli bir amaç etrafında oluşmuş suç çetesini oluşturan bir grup insanın buluşma yeri olan boş bir hangardır. Karanlık ölçüsünde loştur ve ufak tefek deliklerden içeri giren gün ışığı onu aydınlatmaya yetmez. Koltès bu hangardan söz ederken:

New York Belediye Başkanı yeniden seçilmek için bu mahalleyi tümüyle temizlemeye söz verdiği ve zaman zaman buradan suya ceset atıldığı için muhtemelen yakında yıkılacak. Dünyanın bu küçük müstesna, ancak bize

yabancı olmayan yerinden söz etmek istedim; Görünüşte ıssız olan, uzun gece boyunca çatının deliklerinden giren ışığın değişmesi, ayak sesleri, çınlayan sesler, hafiften bir takım temaslar, yanı başınızda bulunan herhangi bir kişi ve birden sizi kavrayan bir el ile insanın bu yerden geçerken edindiği izlenimi gözler önüne sermek istedim (Koltès, 1999 (1): 12-13)

şeklinde yorum yapar. Hangarda, binlerce sıradan dramdan dokunmuş bir etkinlik, arzu, para zevki, suç ortaklığı yanılması ve herkesin gizlediği gizlerin derinliği vardır (Koltès, 1999 (1): 24).

Hangar, nehir kıyısında, yolcu olmadığı için artık neredeyse kullanılmayan eski bir liman ve otoyol kenarında, gelip yerleşen kaçaklar ve göçmenlerden kaynaklanan olumsuz koşullar nedeniyle, zamanla sakinleri tarafından terk edilmiş, fare ve köpeklerin yaşadığı, taksinin, telefon kulübelerinin, sokak lambalarının olmadığı bir semttedir. Karanlık olduğu için önünden gelip geçenlerin içeri girmekten çekindiği esenliksiz, sıkıntı yaratan bir uzamdır.

CLAIRE Orası içeri girebilmem için fazla karanlık. (...) Orası fazla karanlık ve ben daha çok küçüğüm ve korkuyorum (Koltès, 1999 (2): 32).

Gözlerden uzak olsa da, oyunda sözü edilen *diğer taraf*, yani kentin karşı yakası, zenginlerin uzamı, hangarla karşıtlık oluşturur. Zengin, bakımlı ve esenlikli uzamdır orası. Bu nedenle “*diğer taraf*”ta yaşamak bir ayrıcalık, *diğer taraftan* gelmek, zengin bir burjuvanın yoksullar mahallesine gelmesi ise, *yolunacak kazı* anlamına gelir. Zengin uzamdaki iş yaşamında, ticaretten, değiş tokuştan kaçan Monique ve Koch, yasakların, yaşa dışılığın ve sefaletin kol gezdiği hangara gelir gelmez, yollarını şaşırırlar. Monique uzamsal kesinsizliği ve bunun fiziksel varlığı üzerindeki sonuçlarını açıklar (Mounsef, 2009: 109). Zenginlerin, çağımızdaki tüm şiddet türleriyle donatılmış böylesi bir uzamda duyumsadıkları rahatsızlık, kaybolma korkusu çarpıcıdır. *Metafiziksel ve varoluşsal boğuntu* yan yanadır (Mounsef, 2009: 114). Bir çıkışın olmadığı oyunun başında kesinlenir.

MONIQUE Ya şimdi: Nereye? Nereden? Nasıl? Tanrım! Buradan mı? Bu bir duvar, daha ileriye gidilmez (Koltès, 1999 (2) :18).

Oyunun gerçek sahnesi dünyadır. Dünyanın her yerinde karşılaşılan, özellikle anamalcılık gibi özdeksel düşüncesistemlerinin ivme kazandırdığı, insanların toplumdaki soyutlanması ve yalnızlaşmasını gösteren her sahne bu oyunun uzamını simgeler. Bu bağlamda, yazar, Batıdaki (Amerika) bir liman kentinin terk edilmiş bir semtindeki hangarla mikrokozmos yaratır. Bu mikrokozmos dünyanın dört bir yanını simgeler. Oyun içinde kent, semt ve sokak adlarının kullanılmaması, uzamın evrensel oluşu tezini güçlendirir. Açıkça ifade edilmese de betimlemelerinden elde edilen ipuçlarından uzamın, New York’ta Hudson ve Manhattan’ı birbirinden ayıran nehir ve limanın yanı başında yer alan, iki dünya -zenginlerin ve yoksulların dünyası- arasındaki toplumsal yapı farklılıklarını işaret eden bir yer olduğu anlaşılır.

Uzam, yalnızca New York’un yoksul kenar mahalleleri değil, aynı zamanda şiddetin, sefaletin ve bunların doğurduğu sonuçların buluşma yeridir; başka bir

yere geçişe olanak tanımaz. Farklı uzamları birbirine bağladığı da söylenemez, hatta kendi içine kapandığı rahatlıkla söylenebilir (Sébastien, 2012: 18). Daha oyunun başındaki çıkmaz sokak, okurda ilerleme yanılması kırar. “Bir avuç insan ortak zaman dışında yaşar. Varlıkları, feribotu, ötekileri beklemele sınırlıdır” (Sébastien, 2012: 18). Sefaletle terk edilmiş bölgelere gönderme yapan evrensel-postmodern- bir uzam söz konusudur. Yalnızca kişinin eylemini sınırlamakla kalmaz, aynı zamanda merkezi ve sıra dışı bir dünyanın örgenlenişidir de. Postmodern öznenin karşıtlıkları ve ikilemelerinin gözlemlendiği tehlikeli bir ara uzamdır (Mounsef, 2009: 107). İşte böylesi bir uzamda çıkar ortaya Koltès’in “sorunsal kahraman”ları.

5. *Batu Rıhtımı*’nda “ Sorunsal Kahraman” ve “Dünya Görüşü”

Kişi sözcüğü daha çok birey anlamında kullanılmasına karşın, farklı dönemlerde “tarihte önemli bir işlev üstlenmiş birey”, “bir yazınsal yapıtta kurgusal varlıkları simgeleyen eyleyen” olarak tanımlanmış olsa da, en son varılan noktada “bir yapıtta işlev üstlenen ve kendisine özgü özelliklere sahip olan varlık”, “kişilik/şahsiyet” anlamında kullanılır (Aron, vd., 2002: 501). Belirli dönemlerde, yapıtlarda insanın yerini nesne aldığı için tanımda özellikle varlık sözcüğüne vurgu yapılır.

Yansıma kuramı çerçevesinde gerçekçi bir yapıttaki kişi, gerçeklik, yazın ve tarih üçgeninde de değerlendirilebilir. Bu kurama göre gerçekçi yapıt, tarihin belirli bir dönemindeki bir halkın toplumsal koşullarını yansıtan “ayna” işlevindedir ve “sınırlı tarihsel bir dönemde ortaya çıkar ve ondan ayrı tutulamaz” (Goldmann, 1964: 136).

Roland Barthes’a göre “kişisiz anlatı yoktur” (Barthes, 1966). Kişi, anlatıda yadsınamaz bir işleve sahiptir. Yapıtta, gerçek kişiler söz konusu olabileceği gibi, kurgusal, psikolojik ya da farklı işlevler üstlenmiş kişiler de yer alabilir. Çoğunlukla “bizlere gerçeği yeniden yaşatan romanın değil de, olası olanı ortaya koyan romanın kurmaca varlığıdır” kişi (Bakhtine, 1970: 82). Bu bağlamda Barthes’ın deyimiyle kişi, “yalnızca bir eyleyen değil, tümüyle psikolojik özülle oluşturulan ve temsil yeteneğine sahip bir varlıktır” (Barthes, 1966: 1-27).

Bakhtine’in aktarımıyla, Dostoyevski’ye göre ise, önemli olan “kişinin dünyada simgelediği şey değil, dünyanın kişi için simgelediği ve kişinin kendisi için simgelediği şeydir” (Bakhtine, 1970: 82). Yani kişiyi, sanatsal bir biçimde ortaya konma biçimiyle değil, sahip olduğu “dünya görüşü” ve kendisini algılama biçimiyle anlamak gerekir.

Yapıt, dönemini yansıtan ve dönemiyle ilgili bilgi veren araç durumundadır. Kayda değer önemli olgu ve olayları yazıya geçirmiş olur. Bir anlamda, topluluklar halinde yaşayan insanlara ait bilgileri arşivler. Ancak yazar ya da sanatçı bir dönemin tüm yapısını ortaya koyamaz, “bizlere dönemle ilgili ayrıcalıklı bir imge ve görüngü sunar” (Bouzar, 2006: 134). Bundan hareketle yazın eleştirmeni Pierre Macherey, yapıtın tarih ve toplum arasındaki ilişkisinin doğasını ortaya koymak için bizlere *kırık ayna* kavramını önerir ve “aynanın

nesneyle ilişkisinin zihinlerde uyandırdığı şey (tarihsel gerçeklik) kısmıdır. Ayna seçim yapar, ayıklar, kendisine sunulan tüm gerçekliği yansıtmaz” der (Bouzar, 2006: 136). Böylece yazarın vermek istediği imge sosyokültürel bir aidiyetin, bir bakış açısının kurmaca ya da imgeleme özgü meyvesidir, hiçbir zaman tümüyle aslına sadık bir yansıtma değildir. Bu gerekçeyle yapıt, yalnızca yazarın bakış açısını, düşüncesini ve “dünya görüşü”nü yansıttığı için hiçbir zaman nesnel bilgi edinmek için bir başvuru kaynağı olamaz.

Batı Rıhtımı'nin kaleme alındığı dönem 1980'li yılların başıdır. Doğal olarak kişilerin giyim tarzından, kullandıkları eşyalara kadar toplum içinde gereksinim duydukları her nesne, söylemlerini oluşturan konular, sahip oldukları farklı türden koşullar, yapıtın yazıldığı döneme özgüdür.

Batı Rıhtımı'nda farklı ırkların oluşturduğu kozmopolit bir yapı vardır. Beyazların yanında siyah ve sarı ırktan olanlar ve Kızılderililer (Cécile) yer alır. Aynı şey dinler açısından da söz konusudur. Katolik olan Güney Amerikalıların yanında, Koch Yahudi'dir, Abad ise Müslüman.

Koltès, oyunda günümüz para dünyasında insan ilişkilerinin bir *spektografisini* yapmaya girişir. Kurgusal uzamda sunduğu kişiler, toplumun tüm katmanlarını yansıtır. Hangarda her şeyin değiş tokuşu yapılır, yaşamın da ölümün de. Her bir kişi kendi varlığını ya da kendisini tanıma çabası içinde olduğu için, başkişi ya da başkişiler yoktur. Buna karşın, dolantı düzeyinde Koch, Charles ve Monique ön plana çıkarlar.

Oyundaki sekiz kişi, kendilerinde, yaşadıkları dönemde ait oldukları grubun toplumsal, tarihsel, siyasal ve ekonomik tüm koşullarının izlerini taşırlar. Koch ve Monique bir yanda, geriye kalan diğer altı kişi ise diğer yanda olmak üzere, iki farklı toplumsal grupta yaşamlarını sürdürürler.

Koch, zengin bir patron ya da burjuva görünümünde kaprisli, orta yaşlı (60 yaşında) ketum biridir. Para ve ticari metaya sahip bir burjuva simgesi, nehrin *öteki tarafının* temsilcisi konumundadır. Merkantilizme özgü değerleri okura/izleyiciye o tanıtır. Markalı giysiler, pahalı eşyalar, arabalar, para yerine geçen altın eşyalar veya lüks araba yalnızca onda vardır.

Kırk iki yaşındaki Monique, intihar için farklı bir dünyaya gelen Koch'un sekreterliğini ve şoförlüğünü yapar. Koch'un her işinden haberdardır; patronunun işlerinin düzenleyen bir görüntü sunsa da, gerçekte onun sahip olduklarını elde etme peşindedir. Anamalcı dünyanın sonsuz zenginlik arzusunun simgesidir.

Başlangıçta sahip oldukları toplumsal koşullar Koch ve Monique dışındakiler için farklılık gösterir. Orta Amerika'dan, Uzak Doğu'dan, Afrika'dan, bir başka ülkeye, başka toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulların egemen olduğu bir uzama gelirler.

Charles, özlemleri doğrultusunda yaşaması *engellenmiş bendir*. Nehrin *ötekiyakasıyla* ilgili düşler kurar, ancak nerden başlayacağını, iletişimi nasıl sağlayacağını bilemez. Bu açıdan Koch'un hangara gelişi onun yaşantısında bir

dönüm noktası oluşturur. Sertliği ve ılımlılığıyla Charles’ın kopyası niteliğindeki Abad ve Fak’la birlikte *business* yapar.

Oyunun merkezi olan Abad, otuz yaşlarında bir zencidir. Her şey onun etrafında döner. Kendisine Arap diye seslenilir. Sessiz, işini yapan ve ihanet etmeyen özellikleriyle ön plana çıkar (Gyselinx, 2011). Hakaretler karşısında suskunluğunu koruyan Abad, gerçek anlamda temiz bir kişidir. Sakindir, aklını kullanır, tutarlı öğütler verir, yazgısına boyun eğer. Oyun boyunca okura yansıtılmayan, arada Charles tercümanlık ettiği Charles’ın kulağına fısıldamaları dışında Abad’ın konuşması yoktur. Geçmişine yönelik ifadeler, Afrika ülkelerindeki ailesel ve ekonomik koşulları gözler önüne serer. Hasta çocuklarına bakmadığı için küçükken ailelerin sokağa terk ettiği çocuklar, terk edilmişlik ve aidiyetsizlik sonucunda adı, geçmişi ve üyesi olduğu bir toplum ya da kültürü olmayan ya da başka toplumlara yasal olmayan yollarla sığınmış olan kişiler, var olma hakkına sahip olmayanlar Abad’ın kişiliğinde sunulur (Koltès, 1999 (2): 61). Yoksul mahallelerdeki sağlıksız aile yapıları ve kişiler arası iletişimsizlik, yoksul mahallelerin görüntüsü, evlerde suyun olmaması, var olan suyun sıkça kesilmesi, insanların kirlenmiş nehir suyunda banyo yapmaları, elektrikten yoksun olarak karanlıkta yazgıya terk edilmiş sefil yaşamları betimlenir (Koltès, 1999 (2): 47, 63, 75).

Fak ise sert, şiddet yanlısı, duyarsız, çıkarıcı ve yalancıdır. Yirmi iki yaşında bir Asyalıdır. Suç çetesinin ayrılmaz bir parçası olarak risk almaktan, baştan çıkarmak, yarışmak ve başarıdan hoşlanır. Varlığını sürdürebilmek ve yaşamda kalabilmek için sürekli yeni taktikler, yeni entrikalar peşindedir. İçinde yer aldığı gruba karşın, tek başına eylem yapmaktan yanadır. Göçmenlerin Asyalı temsilcisidir.

Claire, bir an önce yetkin birey olma telaşı içindedir. Bu amaçla, yetişkin olabilme adına, annesi Cécile ve ağabeyi Charles’a karşın, insan türünün bir bireyi ve yaratılış özelliklerinin gereği olarak, yapılması gerekenleri bir an önce yapmak ya da aşılması gereken aşamaları aşmakta acele eder. Bir an önce yetişkin olmak için gösterdiği çaba, parçası olduğu toplumda bir işlev üstlenme amacına yöneliktir. Bu sayede oluşacak olan farkındalık, Claire’in varlığını ortaya çıkaracaktır.

Gerçek adı Carlos olan yirmi sekiz yaşındaki Charles, Meksika’dan göç ederek Amerika’ya yerleşen Cécile ve Rodolfe’un oğludur. Bulunduğu aile, çevre ve birlikte hareket ettiği suç çetesi yüzünden toplumun üst katmanından kopar, alt katmandan kurtulmak, daha iyi ve nitelikli bir kimlik arayışı içindedir. Ait olduğu toplumsal sınıfa uygun koşullarda yaşasa da, tasarılarını gerçekleştirmek için gerekli atılımlarda atmakta geciktiği için zayıf, güçsüz ve kararsız görünmekle birlikte, gerçekte öyle farklı bir kişidir. Oyunun başı ve sonundaki söylemlerinde, nehrin karşısındaki *öteki tarafa* geçme, orada gazino fedailiği yapma ve bir anlamda daha geniş kitlelerle iletişim kurma çabasındadır (Gyselinx, 2011). Yaşamda en çok sevdiği şey paradır.

CHARLES (...) paranın kokusunu hemen alırım, daha ortada yokken bile, cebe girmeden, bankaların kasasına girmeden biler, daha darphaneden çıkmadan bile ben onları kokusunu alırım. Severim de. Öyle ya da böyle, hayatta en çok sevdiğim şey budur (Koltès, 1999 (2): 69).

Dünyanın kaynak ve gelir dağılımındaki dengesizliğinden kaynaklanan yoksulluk ve göç sorununun ağırlıkla etkilediği kitlenin ikinci kuşağının trajedisini yaşayan Claire ve Charles yersiz, yurtsuzdur. Claire ve Charles'ın babası Rodolfe, elli sekiz yaşında, asıl ülkesi olan Meksika'daki iç savaşta hükümet güçleri içinde yer alarak yararlılıklar gösteren, bir kahraman olarak mutlu, ancak canavar ve hep fazlasını isteyen biridir. Savaş sırasında yaşadıkları bozgunu, subayların başıboşluğunu fırsat bilip silah kaçırabilecek kadar suça eğilimlidir. İçinde yaşadığı koşullara rağmen mutluluğunu yansıtmaktan geri kalmaz.

Anne Cécile, bir yandan basit bir sokak kadını gibi görüntüsünü verirken, diğer yandan eski kültürünün, gelenek ve göreneğin aktarılmasını sağlar ve bozulmamış değerlerin yaşatılmasından yana bir tutum sergiler. Ait olduğu Kızılderili kültürüne sıklıkla göndermelerde bulunur. Çocukları Charles ve Claire'e anadilleri olan İspanyolca'yı unutturmama çabası içindedir. Çevresine kendisinden bekleneni yansıtan bir aynadır adeta, entrikaların inandırma/ikna etme aşamasını üstlenerek çete içinde yer alır. Yapıtın içeriğindeki anlamlı yapıların en iyi şekilde yansıtılması görevini üstlenerek insanların, toplumların dünü ve bugününe ışık tutar (Purkhardt, 1998).

Yapıtta işlevi olan kişilerin tümü de sağlıklı ruhlarla sahip, daha iyi bir gelecek ve yaşamı düşleyen, ancak gerçeklerle yüzleşmekten kaçan kişilerdir. Yapıtın başından itibaren *öteki taraf* özleminde olan Charles, bu özlemini gerçekleştirmez, belki de cesareten yoksundur. Koch, kendisini öldürmek istese de bunu tek başına başaramaz. Charles'ın ailesi ve kendisiyle birlikte hareket eden diğer kişiler özlemlerini gerçekleştirmek için bir çaba harcamazlar. Hatta son aşamada *öteki tarafa* geçmeye karar veren ve bunu dile getiren Charles'a engel olurlar. Her birinde zengin olma, daha çok kazanma, saygın kişi olma arzusu olmasına karşın, eyleme geçemezler. Varoluşçu anlamda eylem yapıp varlık kazanmak isteyenleri bile engellerler. Kişiler düşünsel düzlemde yer alan amaçlarını gerçekleştirmek için çaba harcamaktan uzak olsa da, bir parçası oldukları toplumsal sınıftan ve işgal ettikleri konumun farkındadırlar. Örneğin Charles, *öteki taraf* betimlemesini yaparken bunu dillendirmiş olur:

CHARLES Öteki taraf, orası, üst tabakadır; bu taraf alt tabaka; burası ise altın da altı, daha aşağısı yok ve azıcık da olsa daha yukarıya tırmanma umudu bile yok. Zaten ne kadar yükselirsek yükselelim, varacağımız yer alt tarafı altın üstüdür (Koltès, 1999 (2): 67).

Kişilerin tümü "sorunsal kahraman" betimlemesine uygundur. Gittikçe yalnızlaşan ve yabancılaşan bu kişiler, içinde buldukları duruma ek olarak, toplumda egemen gruptan yoksulluk gerekçeleriyle soyutlanmış olarak bulurlar kendilerini. Toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamda gidişatın kötülüğünün farkındadırlar ve gerektiğinde eleştirir, gerektiğinde de bir parçası

olmayı düşledikleri toplumsal ve ekonomik dizgeden intikam almak isterler. Değişim ve iyileştirme çabaları ne yazık ki yaşadıkları grup düzeyinde değil, bireysel düzeydedir. İyileşme için gerekli kurum ve kişilerle iletişime geçemezler, grup ve kurumlarla olan temas yolları, yaşamlarının devamlılığını sağlayan işlenmiş suçlar ve cezalandırılmak korkusuyla kapalıdır. Şehir yaşamının gereklilikleri olan su, elektrik ve çöp hizmetlerini almazlar, her şeyi yasa dışılıkla elde ederler. Herkes kendi yolunda, bireysellikte kalmaya razı olur. İçlerinden yalnızca Charles ve babası Rodolfe, “atılım için silahtan yararlanmak gerektiğini, silahsız olanın köleden farksız olduğunu” düşünür (Koltès, 1999 (2): 69). Öteki tarafa jaguar marka arabayla gidemeyeceğini anlayan Charles, nehirden hala vapurun geçtiğini anladığında, ilk kez bir girişimde bulunmak için sahneden ayrılır (Koltès, 1999 (2): 91).

Para ve mal edinme hırslarının egemen olduğu toplumlarda, *her zaman daha fazlasını elde etmek için başkalarından faydalanmak gerekir* ilkesi doğrultusunda, toplumlardaki otantik değerler, dayanışma, karşılık beklemeden bir şeyler yapma gibi insancıl değerler gündelik yaşamdan uzaklaştığı ölçüde, ekonomik, siyasal, toplumsal güçlükler içinde olan ülke ve toplumlar, barındırdıkları insan potansiyelini gereği gibi yaşatamaz. Belirli bir aşamadan sonra toplumdan kopmaya başlayan birey, kendi başının çaresine bakmaya koyulur. Zamanla, çevresindekilerle yeterince iletişim kurmadığı için yalnızlaşır; ekonomik anlamda yaşadığı ortamda yeterli kaynağı elde edemez; bu nedenle daha iyi koşullar arar. Bu arayış bazen sınırlar ve denizler ötesine kadar uzanır. Ait olduğu toplumda tek başına kalan, yabancılaştıran ve iletişimsizlik sorunu yaşayan insan, göç ettiği farklı ülke ve toplumlarda özlemini çektiği yaşam kalitesini bulamadığı gibi, diline, kültürüne ve hatta dinine yabancı olduğu ülke ya da toplumda iyiden iyiye yalnızlaşarak, artık toplum niteliği taşımayan farklı insan gruplarıyla aynı atmosferi paylaşmaktan başka bir ortaklık oluşturamaz. *Batı Rıhtımı* böylesi bir toplumsal yapıyla bire bir örtüşür. Neredeyse dünyadaki tüm anakaraların birer temsilcisi yasal ya da yasa dışı yollardan anamalcılığın merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nin en gözde kenti New York'un terk edilmiş bir mahallesinde bir araya gelir. Aynı aileden gelseler de ortak yönleri olmayan bu kişiler, farklı köken, kültür ve dine sahip bireyler olarak, ırka, renge ve dine göre değişmeyen sefalet, açlık, ezilmişlik, kendine ve başkalarına yabancılaştırmanın birer timsalidirler.

Güney Amerika'dan gelen bu ailede baba rolünde karşımıza çıkan Rodolfe, üstü kapalı olarak göndermede bulunulan Malouines Savaşı³nda görev almış, İngiltere karşısında uğradıkları bozguna kadar Arjantin ordusunda yararlılıklar göstermiş, savaş sırasında yasal olmayan bir biçimde yanına bir kalaşnikof tüfek alarak ordudan ayrılmış, belki de ülkesine ihanet etmiş anlatı kişisidir. Savaş

3 İngiltere-Arjantin arasındaki Malouines ya da Falkland adaları konusunda 1982 Nisan-Haziran aylarında çıkan ve İngiltere'nin adalar üzerindeki hâkimiyetini perçinlemekle sona eren savaş. Savaş, Arjantin'i yöneten askeri cunta yönetiminin yerini sağlamlaştırıp, halkın karşısında saygınlık kazanmak amacıyla coğrafi yakınlığı bahane ederek adalara asker çıkarmasıyla başlar, Arjantin'in yenilgisi ve askeri cuntanın devrilmesiyle son bulur.

kahramanlığı ile ülkesine ihanet etmişlik arasında bir ikilem içindedir. Savaş sonrasında göç ettikleri Amerika’da ailenin geçimini sağlamaktan uzak kaldığı için saygınlığını kaybetme noktasına gelmiş bireydir. Uygur bir ülkeye göç ederek, orada daha iyi koşullarda yaşamayı düşlemiş anne Cécile Kızılderili’dir. Yine yoksulluk ve sefalet içinde bir yaşam sürdürürler. Geldiği kültürü ve değerlerini yadsıyan oğul Carlos, kendisine Carlos değil, Charles olarak seslenilmesinde ısrar eder:

CHARLES Bana Carlos demeni istemiyorum.

CECILE Ama bu senin adın.

CHARLES Benim adım Charles.

CECILE Tanrı katında öyle değil, Tanrı katında öyle değil, benim için de öyle değil (Koltès, 1999(2):46).

Toplumbilimsel bir sorun oluşturan kültürler ve bireyler arası çatışmalar oyunun merkezinde yer alır. Öncelikle zengin ve yoksulu ayıran nehir çatışmanın, karşı karşıya gelmenin nedenidir (Koltès, 1999 (2): 24). Göçmenlerin yerleşik kültür üzerinde neden oldukları olumsuz etkiler, göçmenler aracılığıyla bir ülkeden ötekine taşınan hastalıklar, insan özgü değerlerin henüz ölmediği ülkesinden uzak ülkelere gelen (Koltès, 1999 (2): 61, 62), diline, dinine, değerlerine yabancı bir toplumda, gırtlığına kadar pisliğe batmış insanların, farklı kültür ve toplumlarda yaşadıkları kültürler arasındaki çatışmalar betimler (Koltès, 1999 (2): 47) Kendi ülkelerinde efendi olan insanların, göçmen oldukları ülkelerde nasıl aşağılandıkları sezinletilir:

CECILE (...) Bizler burada karanlıkta kaderine terk edilmiş zavallı itler gibi yaşıyoruz. Gerçekten de ülkemizde biz de eşraftanız ve eğer yarın dönebilsek, Lomas Altas’ların en muhterem aileleri gemiden iner inmez elimizi öpmek için koşup gelirler... (Koltès, 1999 (2): 75-76).

Nehir suyunun kirlenmesi gibi, sanayileşmenin çevreye ve dünyaya verdiği zarardan, artık günümüz toplumunda insani değerlerin yerini özdeksel değerlere kadar her şeye vurgu yapar Koltès (Koltès, 1999 (2): 42-43).

Oyunda, “sorunsal kahraman”lar ekonomik alanda ağırlığını duyumsatan anamalcı bir sistemin içinde bocalarlar. Koch, simgesi olduğu *öteki taraf* anamalcılığın beyinlere işlenen bir imgesi konumundadır. Merkantilizmin insanlara dayattığı ticari değerlere uygun olarak, maden ve materyalin gerektiğinde ticarete kullanılabilmesi ilkesinden hareketle, Koch, üzerinde para taşımaya da, her zaman para karşılığında kullanabileceği ticari değerdeki eşyalara sahiptir. 1945 yılı sonrasında dünya piyasasına çıkan, yüksek maliyeti ve aşırı yakıt tüketimiyle ancak varlıklı insanların sahip olduğu, ne var ki çok sayıda insanın ancak düşlerini süsleyen *Jaguar* marka, 12 silindirli araba, üzerine adının baş harfleri işlenmiş altın *Dupont* çakmak, yüzük, *Rolex* marka pilli saat, altın kol düğmeleri, cüzdan, kredi kartları, *Rugan* ayakkabılar, *Cerruti* marka takım elbise, *Weston* marka ayakkabılar ve *Winston* marka sigara anamalcı zengin dünyanın ticari değer taşıyan nesnelere olarak ön plana çıkar (Koltès, 1999 (2): 21, 22-23, 35, 55, 60, 107). Oyun boyunca tüm kişiler bu

değerleri elde etmek için çeşitli yol ve entrikaları kullansa da oyun sonunda kişilerden hiçbiri bu eşyalardan bir yarar elde edemez. Çünkü özdeksel değeri olan bu eşyalar yalnızca kendi ortamlarında değer ifade ederler, sefaletin olduğu, paranın olmadığı bir ortamda hiçbir anlam ve değerleri yoktur. Zengin için bir güvence ve satın alma aracı olan kredi kartı, fakir için değersiz bir malzemedir sadece, ona dokunabileceği ve satın alma işleminde kullanabileceği para gereklidir.

Yapıtta anamalcı sistem, insanı derisine kadar soyan, kimini yüceltirken, kimilerini alçaltan; parası olanı cennete, parasız olanı cehenneme götüren sistem olarak tanıtılır. Bu sistemin, “öteki”ni soyarak yaşamda kalma ilkesine dayandığı açıkça ifade edilir. Bu amaçla yoksul mahallesine gelen zengin Koch, sömürülmesi gereken bir kaynaktır (Koltès, 1999 (2): 26, 44-45, 107). Her zaman kaybeden yoksul olacağı için, zengin ve fakirler arasında ticaretin de olamayacağı mesajı verilir. Kilisenin bile ancak zenginlerle ayakta kalabildiğine vurgu yapılarak, kilise getirilerinin ve hayır işlerinin varlıklı insanlara, günah ve suçların yoksullara özgü olduğu belirtilir. Kilisenin topladığı paraların anamalcı sistemin kurumlarında değerlendirilmesi ya da çoğaltılması yoluyla, bu kurumun da anamalcı çarkın içinde yer aldığına, para ve para hırsının günahsız halkın simgeleri durumunda olan kurumları ne kadar yıpratıp kirlettiğine gönderme yapılır (Koltès, 1999 (2): 28-29).

Papa II. Jean-Paul’ün 10-13 Haziran 1982 tarihleri arasında özellikle İngiltere ve Arjantin arasında Falkland Adaları konusunda ortaya çıkan savaşta yatıştırma için, bir anlamda İngiltere’nin lehinde arabuluculuk rolüyle, Arjantin’e yaptığı yolculuk ile kilisenin yine zengin ve güçlüden yana olduğu imgesi, Papa’nın daha bebekken Charles’ı vaftiz ettiği ve ayaklarını öptüğü bilgisiyile üstü kapalı olarak dile getirilirken, yoksul kesimin genç bireyi Charles konusundaki özdeksel gönenç beklentilerini ortaya koyar:

CECILE (Charles’ı işaret ederek) Şu çocuğun ayaklarına bakın. Papa Hazretleri, Lomas Altaslardan seçilmiş on çocuk arasından onun ayaklarını öptü, kutsal bir Perşembe günü, öptü ve yıkadı... (Koltès,1999(2):90)

Falkland Adaları konusunda çıkan savaşla ilgili olarak Arjantin ordusuna, soğuk bir mevsim ve coğrafyadaki savaşın olumsuz sonuçlarına, subay ve askerlerin yenilgiden sonraki düzensizliğine ve orduya ait malzemelerin izinsiz olarak alınmasına göndermede bulunularak kişilerin mutsuzluklarının, yalnızlık ve yabancılaşmaya itilmelerinin farklı bütünsel yapı ve dizgelerden kaynaklandığına işaret edilir. (Koltès, 1999 (2): 81). İşçi işveren ilişkileri, sömürenle sömürülenin mücadelesi, grevler, patronun işletmesinde çalışan işçileri tanımaması, işçi ve zengin mahalleleri arasındaki ayrım, zengin ve yoksul yaşam tarzlarının karşılaştırılması, yazarın konuya ilişkin okura vermek istediği iletileri oluşturur. (Koltès, 1999 (2): 30).

Polis teşkilatı üstü kapalı biçimde hem yerilen, hem de korkulan bir kurum olarak verilir. Sürekli izlenmek, en küçük yasa dışılığa yakalanmak, bir bahaneyle alı konulmak, ancak suç işlenmesi durumunda polisin yoksul

mahallelere gelmesi, bunun dışında toplumsal düzenin kendi koşulları içinde yürümesi, polisin toplumsal tabakalara karşı farklı tutum ve uygulamalarını ortaya koyar. (Koltès, 1999 (2): 25, 71). Belediye hizmetleri, deniz taşımacılığıyla ilgili kurumlar da eleştirilerden payını alırken kişilerin ötekileştirilmesine olan katkıları göz önüne serilir. Geçmişte hareketli ve şık olan yoksul semtte, limandaki eski depolarının park yeri veya kapalı çarşı olarak kullanıldığından, emeklilerin eskiden bu mahallede oturmayı yeğlediğinden, şimdilerde terk edilmiş, her türlü suçun işlenebildiği bir semte dönüştüğünden, kiraların düşmesiyle mahallede oturan insanların profilinin değiştiğinden, göçmen ve işsiz güçsüz insanların mahalleye yerleştiğinden, semtin artık hamam böcekleri ve lağım farelerinin istilasına uğrayan ve gelir getirmeyen bir uzama dönüştüğünden, silahsız gelinemeyecek kadar kötü bir semt olduğundan söz edilerek, geçmiş ile anlatı zamanındaki durumun karşılaştırmasına yer verilir, sosyal yapılar eleştirilir (Koltès,1999 (2): 20, 28). Yatırımların, çim sahaların, tenis kortlarının, villaların tümüyle kentin zengin kesimine yapıldığı, yoksul semtlerinin ise zenginlerin araba hurdalıkları olarak kullanıldığı açıkça dile getirilir (Koltès,1999 (2): 107).

İnsanın toplumda giderek yalnızlaşması, para ve sermaye karşısındaki birey-toplum ilişkileri, küreselleşen ekonomiler, yabancılaşıma ve iletişimsizlik, çevre kirliliği, anamalcılığın vardığı nokta, insani değerlerin yerine özdeksel değerlerin konulması, paranın yerini farklı ticari ürünlerin alması, var olmak veya varlığıyla iz bırakmak gibi kişi ve toplumları yakından ilgilendiren anlamlı yapılardan hareketle Bernard –Marie Koltès yapıtını yazınsal bir ürün olarak ortaya çıkarır. Yapıtında insanlar arasındaki iletişimsizlik sorununun yalnızca birbirinden sınırlar, nehirler ve denizlerle ayrılan toplumlar arasında değil, çekirdek aile modelinde bile yaşandığına dikkat çeker. Bu bağlamda, Rodolfe, Cécile, Charles ve Claire adlı kişilerin oluşturduğu ailede her bireyin kendi başına davrandığı, diğerlerinin sorun ve sorumluluklarını üstlenmekten kaçındığı, her birinin ayrı bir hedefi olduğu ve bu hedefe varmak için diğerini bir şekilde alt etmek isteği gösterilir.

Küresel düzlemdeki her bir toplumun temsilcisi konumunda“birey aşkın özne”ler olarak tanımlayabileceğimiz bu kişilerin yapıttaki varlıkları hastalıklı ruhların savaşımı olarak değerlendirilebilir. Kitabın epigrafi olarak, yazarın Victor Hugo’nun *Sefiller* adlı romanından alıntılacağı “yönünü tayin etmek için durur. Birden ayaklarına bakar: Ayakları kaybolmuştu” (Hugo, 2011: 182, Koltès, 1989: 11) sözlerindeki gibi, anlatı kişileri için *var olmak* ve *dünyada iz bırakmak* çok önemlidir ve oyunda var olmak, sık ve farklı ifadelerle kullanılan ayak motifiyle simgeleştirilir. Zira ayak, can ve onu oluşturan bilinç, ruh ve ego gibi özlerin temsilcisidir. *Ayakları üzerine yürümek, ayağı yere basmak, ayaklara kapanmak, iz bırakmak* gibi deyimler ayağın eğretilmeli görünümüleri olarak verilir. Aynı zamanda ayaklar ve ruh, ayakta durmak ve bilinçli soluk almakla evrendeki diğer yaratıklar karşısında insan türünün tekilliğini belirler. *Ayakları yıkamak*, aynı zamanda insan ruhunun arınması anlamına gelir (Purkhardt, 1998). Bu hastalıklı ruhlar, yolları üzerinde buldukları şeyleri

toplular. Claire’in ruhu, yeni yetme bu kızı genç bir kadın olmaya sürükler. Koch, kendi açısından, intihar girişimi sırasında ayak bileğini kırar. Bu aşamada artık kendi olanaklarıyla suçu yeniden işleyecek durumda değildir. Belki de Monique’in sürekli yakınmaları meyvesini verir, ruhunda ve bilincinde uygun ölüm konusunda yargıda bulunamaz, ancak kredi kartlarını ve altın eşyalarını vermesine karşın, Charles tarafından *weston* marka ayakkabılarına göz dikilmesine çok sinirlenir (Koltès, 1989: 50). Ayakkabı, giysi misali ruhu giyindirmek gibi bir işleve sahiptir (Purkhardt, 1998).

Yazar, simgesel olarak ele aldığı dar uzamı, tüm dünya kentleri ve toplumlarının bir mikrokozmosu olarak kabul eder. Günümüz sorunlu insanının var olma, yalnızlık ve yabancılaşmadan kurtulma, iletişim kurma çabasını temel alarak, var olan toplumsal, siyasal, tarihsel ve ekonomik koşullara karşın, “dünya görüşü”nü *ayakta kalmak, ayakları üzerinde durmak ve yol almak* üzerine kurar.

Toplumun aydın bir temsilcisi olarak bu görüş tek başına onun oluşturduğu bilinç değil, dünya ölçeğinde farklı araçlar kanalıyla toplum ve grupların ortak bilincidir. Yazar, bu bilinci, Charles’ın kişiliğinde, karşı kıyıya geçme, bir gece kulübünde fedailik yapma, bir daha eski mahalleye dönmeyerek geleceğini namuslu işlerde arama ve daha iyi bir dünya peşinde koşma gibi tasarılarıyla ortaya koyar (Koltès, 1999 (2): 66, 68). Ortaya koyduğu görüşte koşullar ne olursa olsun, yığınlığa yer verilmemesi ilkesi yatar. Bozuk işleyen ve her türlü değeri dişlileri arasında ezen, parçalayan, şeklini değiştiren, ait olduğu kişi ve ortamlardan uzaklaştıran küresel dizgelere ait çarkların bir şekilde devre dışı kalması için savaşımların süreklilik kazanması isteğini satır aralarına yerleştirir.

Oyun, “sorunsal kahraman”lar aracılığıyla, yalnızca anamalcı ve onun doğurduğu merkantilizmin trajik sonuçlarını anlatmakla kalmaz, aynı zamanda Bernard-Marie Koltès’in sahip olduğu ve iletmeye çalıştığı ideolojiyi zaman zaman açık, zaman zaman da kapalı bir biçimde yansıtır. Aynı zamanda, açıkça vurgulanmasa da kişilerin sahip oldukları Fransız adlar ve farklı kültürlerden gelmelerinden hareketle, çift kimlikli kişilerin yaşadığı içe ve dışa dönük çatışmanın öyküsüdür bu. İki kültür, iki uygarlık, iki aidiyet ve hatta iki din arasında kalarak kaybolmuş bir *ben*’in arayışdır söz konusu olan. Bu, tümüyle *kendi*’ni kaybetmeyle sonuçlanan bir arayıştır. Daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak ya da farklı nedenlerle başka bir toplum veya kültüre göç etmek zorunda kalacak olan gelecek kuşakların da karşılaşacağı ikilemin gözler önüne serilmesidir. Oyun, sonsuza dek sorulacak yanıtı olmayan bir sorudur. Anlatıda yer bulan kimlik arayışının sonu da, sonucu da yoktur, trajik bir sonla verilen tümüyle başarısızlıktır yalnızca.

Oyundaki her şey, gerçek yaşamda olduğu gibi, kötü bir şekilde sonlanır. Buna karşın en genç anlatı kişisi Claire’den, en yaşlı Rodolfe’a kadar herkes, daha iyi yaşam koşullarını, daha yaşanabilir bir dünya için düş kurmayı, geçmişin ya da geldikleri farklı bir kültür/grubun, yine geçmişte sahip oldukları otantik değerleri sayıklamaktan geri durmazlar. Kendilerini ve kendilerine layık olanı

ararken, kendilerinden daha güçlü iç ve dış güçler tarafından dengesiz ve trajik durumlara sürüklenir, bir anlamda dağılır ve öldürülürler. Başlangıçta trajedi karşısında dayanışmayla yaşamda kalmaya çalışmalarına karşın, anlatının son bölümünde iç ve dış koşulların zorlamasıyla grup dağılır ve bireysel eylem başlar. Mutsuzluk ve trajik durum her geçen gün daha çok sayıda kişiyi/grubu etkiler. Kişilerin yazgısını çizen görünmez el, onların felaketini ve acınası sonlarını hazırlar. Kişilerin birbirlerinin mutsuzluklarına neden oldukları da olur. Mutlu değillerdir. Aralarından hiçbiri kendisine tayin edilen varoluşu ve yaşamı kabul etmez. Tümünü de daha iyi bir yaşam için çaba harcar. Bu “sorunsal kahramanlar”ı birbirinden ayıran şey, birinden diğerine değişen kötülük/kötü durum veya mutsuzluğun derecesidir.

Sonuç

Batı Rıhtımı'ndaki kişilerin tümünün, *girişimlerinde* başarısız oldukları söylenebilir. Buradaki başarısızlık, istenen amaca ulaşamamak anlamındadır. Zira her biri edimlerini gerçekleştirilmede başarısız değildir. Kişi, kendince, gerekeni yapar, ancak kendi dışından gelen ya da var olan koşullar onun amacına ulaşmasına engel olur. Örneğin Koch, ceketinin ceplerine ağırlıklar koyarak kendini nehre attırarak ölmek ister, bunun gereğini de yapar ancak kendi istemi dışında Abad tarafından sudan çıkartılır. Charles, *öte tarafa* geçmek, en azından *üstün altı olmak* gibi kendine belirlediği hedefleri gerçekleştirmek için girişimde bulunur, yine Abad tarafından öldürülür. Kısaca kişiler amaçları doğrultusunda yetenek, cesaret ve tutarlılık sahibidirler. Ne var ki böylesine bir toplumda yaşayan kişilere yazarın anlatıda tayin edebileceği en iyi son daha farklı olamaz.

Kişilerden her biri yapmak istediği eylemin kendi payına düşen bölümünü tamamlar, ancak son noktaya varamaz. Son noktaya varma konusunda, yazar inisiyatifi eline alır ve kişilere çizdiği yoldan hareketle, anamalcı değerlerin egemen olduğu özelde kendi çağdaş toplumunun, genelde ise tümüyle küresel bir sorunu ele aldığı için, tüm toplumların sözcüsü olarak, “sorunsal kahramanlar” aracılığıyla “dünya görüşü”nü ortaya koyar.

KAYNAKÇA

Aron, P. Saint-Jacques, D. et Viala, A. (2002). *Le dictionnaire du littéraire* Paris: PUF.

Akten, S. (1999). “Yazın ve Toplum İlişkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım: Yazın Toplumbilimi”, (Bildiri). Ankara Üniversitesi, Tömer Gaziantep Şubesi, *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri*, (4-5 Haziran 1999). (ss., 162-167). Gaziantep: Ankara Üniversitesi, Tömer Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları.

Atalay, İrfan, (2007). Jean Paul Sartre'in *Özgürlük Yolları* Adlı Yapıtına Oluşumsal Yapısalcı Bir Yaklaşım. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum : Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Bakhtine, M. (1970). *La Poétique de Dostoïevski*. Chapitre 2. Paris : Edition du Seuil.
- Barthes, R. (1966). “Introduction à l'analyse structurale des récits”. In *L'analyse structurale du récit*. Communications n°8. Paris : Seuil.
- Bouzar, W. (2006). *Roman et connaissance sociale*. Essai. Alger : Office des Publications Universitaires.
- Duchet, C. (1999). “Pour une sociocritique ou variation sur un incipit” In *Méthode critique pour l'analyse littéraire*. Chapitre 5. Paris: Dunot.
- Er, Ayten, “Toplumsal değerler kavşağında iki roman: La Place ve Une Femme”, Isparta, VI. uluslararası dil, yazın, deyişbilim sempozyumu, 1-2 Haziran, Isparta, (Basılmış bildiri, 200
- Goldmann, L. (1959). *Recherches dialectiques*. Paris : Gallimard.
- (1955). *Le Dieu caché, Etude sur la vision tragique dans Les Pensées de Pascal et dans le théâtre de Racine*. Paris : Gallimard.
- (1964). *Pour une sociologie du roman*. Paris : Gallimard.
- (1970). *Marxisme et Sciences Humaines*. Paris : Gallimard.
- Gyselinx, I. (2011). Cahier Pédagogique: Quai Ouest.
www.theatredeliege/uploads/Dossierspeda2011-12/Quai-Ouest.pdf:
29.04.2013'te bakıldı.
- Hugo, V. (2011). *Les Misérables. Tome 5 Jean Valjean*. Collection Lettres Classiques. Présenté par Didier Hallépée. Livre 3. Chapitre V.
http://books.google.com.tr/books?id=1DjqA9ngXhEC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, 16.05.2013'te bakıldı.
- Koltès, B.-M. (1989). *Quai ouest*. Paris : Éditions de Minuit.
- (1999 (1)). *Une Part de ma vie, Entretiens (1983-1989)*. Paris : Les Editions de Minuit.
- (1999 (2)). *Batu Rıhtımı. Toplu Oyunları 1*. (Çev. Yiğit Bener). İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Lejeune, P. (2008). *Génétique et autobiographie*. (Extrait de la communication). Lors de la session CLELIA. *Lalies*. n° 28. Paris : Éditions Rue d'Ulm - Presses de l'École Normale Supérieure.
- Lukács, G. (1989). *La théorie du roman*. Paris : Gallimard.
- Mounsef, D. (2009). *Chair et Révolte dans le théâtre de Bernard-Marie Koltès*. Paris : l'Harmattan.
- Poutot, C. (2011). “Goldmann, Lukács, Girard: De l'interrogation sur la forme romanesque au sujet de la création”. In *AnamnèseNo: 6-2010, Lucien Goldmann*. (pp. 73-86). Paris: L'Harmattan.
- Purkhardt, B. (1998). “Bernard-Marie Koltès et la face cachée du désespoir”. *Jeu : revue de théâtre*, n° 87.
www.erudit.org/culture/jeu1060667/jeu1075467/25691ac.pdf, 30.04.2013'te bakıldı.
- Sébastien, M. (2012). *Bernard-Marie Koltès et l'espace théâtral*. Paris: l'Harmattan.

Tilbe, A. (1999). “Camus’nün *Veba* Adlı Romanına Toplumbilimsel Bir Uygulama” (Bildiri). Ankara Üniversitesi, Tömer Gaziantep Şubesi, *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu Bildirileri*, (4-5 Haziran 1999). (ss., 105-111). Gaziantep: Ankara Üniversitesi, Tömer Basın Yayın Müdürlüğü Yayınları.

Tilbe, A. (2000). *Une Etude Sociologique dans La Peste d’Albert Camus*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tilbe A. (2004). “Jean Paul Sartre’in *Bekleyiş* adlı romanına Goldmann’cı yazın toplumbilimsel bir yaklaşım.” Köksal Alver (Ed.). *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri* (ss., 93-116). Ankara: Hece Yayınları.

Tilbe, A. (2010). “Georges Lukacs ve Lucien Goldmann’ın Yaklaşımıyla Fransız Yazınında Kişi Sorunsalı” (Bildiri). Ertuğrul İşler ve Ark. (Ed). Pamukkale Üniversitesi, Uluslararası BAKEA – Batı Kültürü ve Edebiyatları Araştırmaları Sempozyumu, (7-8-9 Ekim 2009). *Batı Edebiyatında Kahraman*. nu., 17. (ss. 27-36). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları.

CONCEPTS OF WORLDVIEW AND PROBLEMATIC HERO IN THE CONTEXT OF GENETIC STRUCTURALISM: *QUAY WEST* BY BERNARD-MARIE KOLTÈS

Abstract: Lucien Goldmann, who determines the borders of genetic structuralism by combining his own principles and rules of literary sociology with the works of previous theoreticians, and shows the practices of different types of works, also demonstrates that his own method is also applicable to the analysis of theatre productions. To him, a work of art emerges in the mind as a thought, and until it reaches to the last level in which it is presented to the reader with its complete form, it reflects the historical, economic, social, and cultural necessities and needs of the society it belongs to. The role of the author or the artist in the process of formation of this product is to be the spokesman of his society. With his intellectual identity, the author or the artist, as an agent, forms and expresses the “worldview”, which is constituted by the “potential conscious” of the society. The present work makes use of the Goldmann’s method of analysis and criticism by applying it to the analysis of the dramatic work. In this paper, Bernard-Marie Koltès’ absurd theatre play *Quay West* is introduced by presenting the lives of people who belong to different social groups and are the slaves of the gradually growing capitalist economy and unhappiness. The concepts of problematic hero, and the characters, who are the representatives of this social condition and the writer’s worldview, are also analyzed in this study.

Key Words: Lucien Goldmann, Bernard-Marie Koltès, Theatre, Formative Structuralism, Worldview, Problematic Hero, Unhappiness, Immigrant Issue.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KENTSEL TURİZM ALGILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: EDİRNE İLİ ÖRNEĞİ

Murat ATEŞ¹

Öz: Günümüz dünyasında sosyal ve ekonomik değişimleri ele alırken bir yandan da insanların bu olaylarla ilgili algılarını da ortaya koymak bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Beşeri meseleler olarak ele alabileceğimiz sosyal ve ekonomik olayların, günümüzde dünyada hızlı bir şekilde yaşanmakta olan değişim ve dönüşümün önemli birer göstergesi olduğu bilinmektedir. Turizm, son yıllarda toplumsal ve ekonomik bir faaliyet olarak küreselleşmenin de etkisi ile tüm dünyada hızla gelişen ve ülkeler tarafından da desteklenen önemli bir faaliyettir. Ancak turizm olgusu sadece ekonomik veya mekânsal boyutları ile değil sosyal ve kültürel yönleri ile de hayatımızda yer almaktadır. Bu bağlamda turizmin, insanların algılarından bağımsız olarak ele alınamayacağı söylenebilir. Günümüz turizm ekonomisi içerisinde, farklı coğrafyalardaki kentlerin de sahip oldukları tüm değerlerle markalaşma çabasında oldukları görülmektedir. Bu çalışma, Edirne ilindeki ortaöğretim öğrencilerinin, Edirne’de turizmin kaynakları, güçlü ve zayıf yönleri, sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel etkileri ile turizmin gelişimi için atılması gerekli adımlar konularındaki görüş ve farkındalıklarının belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına değerlendirildiğinde öğrencilerin genel olarak Edirne’de turizmin gelişimi hakkında, ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel etkiler bakımından olumlu olarak düşündükleri anlaşılmıştır. Öğrencilerin ayrıca, Edirne ilinin turizmin gelişimi için doğal, tarihi ve kültürel kaynaklar açısından yeterli zenginliğe sahip olduğu ancak turizmin getirdiği avantajlardan daha fazla yararlanma adına tanıtım, yatırım ve eğitim gibi konulardaki eksikliklerin giderilmesinin gerekliliği konusuna vurgu yaptıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ortaöğretim, Edirne, Turizm, Öğrenci Görüşleri.

Giriş

Günümüzde dünyada meydana gelen hızlı ekonomik, siyasal, teknolojik gelişmeler ve değişimlere paralel olarak turizm olgusu da, gün geçtikçe boyutları artarak büyümekte ve ülke ekonomilerinde önemli bir yer edinmektedir. Ülkeler, turizm sektörüne yaptıkları yatırımlarla ekonomilerini

---

1 Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.
murates@nku.edu.tr

canlandırmayı hedeflemektedirler. Gelişen küresel rekabet dikkate alındığında turizm faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası düzenlemeler ile desteklendiği görülmektedir (Kaypak, 2010). Bir coğrafyacı olarak Atalay'ın (2004) "boş zamanları geçirmek için ya da rekreasyon amacı ile seyahat eden kimselerin yolculukları ve geçici süreyle konaklamaları sonucu ortaya çıkan olaylar ve ilişkiler bütünüdür" şeklinde tanımladığı turizm olgusu, aynı zamanda insanların, dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, sportif karşılaşmalar yapma, temsil veya konser verme, bilgi ve görgüsünü artırma gibi çeşitli amaçlarla veya sadece zevk için yaptıkları seyahatler şeklinde de tanımlanabilir (Doğanay, 2001).

Hızlı gelişimi ile son yıllarda dünya ekonomisinin yön veren sektörlerden biri haline gelen turizm, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma açısından önemli bir enstrümandır. Ekonomistlerin "bacasız sanayi" olarak adlandırdıkları Turizm sektörü, ülkelerin milli gelirlerine olan katkısının yanı sıra, sağladığı döviz geliri ile de ülke ekonomilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yeni istihdam olanakları yaratan turizm, işsizlik oranının yüksek olduğu ülkeler açısından önemli bir sektör konumundadır.

Küresel ekonomi bağlamında turizm sektörüne bakıldığında, pastadan pay alma konusunda ülkeler arasında ciddi bir rekabet olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda bu rekabetin ülkeler arasından biraz daha öteye geçerek kentler bazına indirildiği ve kentlerin bu konuda markalaşmaya yöneldiği gözlemlenir (Özkul ve Demirer, 2012). Alternatif turizm arayışlarının artması ile birlikte parlayan kentsel turizm, kentlerin küresel ekonomideki rekabet gücünü büyütmektedir. Bu bağlamda turizm sektöründe yapılan en önemli değişiklik, artık ülkelerin kendilerini bir bütün olarak değil, yerel ve yöresel nitelikleri ve özgünlükleriyle tanıtmalarıdır (Tosun ve Bilim, 2004).

Gelişmekte olan ülkelere biri olarak Türkiye'de turizm sektörünün ekonomik değer ve istihdam açısından her geçen gün daha da büyümesi, turist sayısının artması, turizm faaliyetlerinin sosyal, ekonomik ve kültürel etkileri gibi olgular bu sektör üzerindeki ilgiyi artırmıştır. Bu durum, turizm ve turizmin bağlantılı olduğu ekonomik, kültürel, toplumsal ve coğrafi birçok konunun bilimsel çalışmalarla daha yoğun bir şekilde ele alınmasına yol açmıştır. Coğrafyanın turizm konusundaki ilgi alanını ise; turizmin mekânsal etkileri, mekânla olan ilişkileri, ortaya çıkan turizm bölgelerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması, arazi kullanım kapasitelerinin belirlenmesi, turizm kaynakları ve turistik alanların sürdürülebilirliğine yönelik çalışmalar oluşturmaktadır (Kozak ve ark. 2010).

Turizm sadece ekonomik yönleri ile ele alınabilecek bir kavram değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutları olan bir olgudur. Turizm önemli bir etkileşim alanıdır. Turizm sayesinde farklı sosyo-kültürel yapıya sahip toplumlar arasında etkileşimler ortaya çıkmaktadır. Sosyal çevre, turizm sektörü açısından oldukça önemli bir faktördür. Bir yerde sosyal yapıyı meydana getiren bireylerin turizm konusundaki algıları, o yerdeki turizm faaliyetleri açısından

önemli bir etmendir (Berber, 2003). Bu bağlamda toplumun turizm ile ilgili olarak sahip olduğu eğitim ve bilgi düzeyi, bireylerin bu konudaki yaklaşımlarında etkili olmaktadır. Ülkemizde çeşitli kademelerde öğrenim gören öğrencilerin turizme karşı bakış açıları ve turizm faaliyetleri ile ilgili farkındalıkları üzerinde, turizmle ilgili olarak ilk ve ortaöğretimde uygulanan müfredatlar ve okullarda coğrafya dersleri kapsamında verilen turizm coğrafyası eğitimi de ayrı bir önem arz etmektedir.

Türk turizminde eğitimin önemi konulu çalışmasında Olcay (2008), ülkemizde bu alandaki verimliliğin artırılması açısından turizm eğitiminin üzerinde daha fazla durulması gerektiğini belirtmiştir. Benzer bir çalışmada turizm eğitimi yönünden Avrupa Birliği ve Türkiye'deki durumu karşılaştıran Demirkol ve Pelit (2002), bu konuda ülkemizin AB standartlarına göre eksikleri olduğunu belirtmiştir.

Gelecek nesiller olarak gerek ülkemiz turizminde sektörel bir aktör olarak yer alacak, gerekse kendi faaliyetleri ile bu sektöre katkı sağlayacak bireyler olmaları açısından, öğrencilerin turizme bakış açıları önemli bir konudur. Bu nedenle öğrencilerin, turizm olgusu, turizmin kaynakları ve etkileri ile ilgili algılarının belirlenmesi ile ilgili çalışmalar, eğitimciler ve eğitim planlamacıları açısından süreçlerin sağlıklı bir şekilde planlanması ve yürütülmesi bağlamında önem taşımaktadır.

Konuyla ilgili olarak birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen, doğrudan ortaöğretim öğrencilerinin turizme yönelik algılarının belirlenmesi konusundaki çalışmalar oldukça kısıtlıdır. Turizm algısı ile ilgili çalışmalarda genel olarak bir yerde yaşayan insanların o yerde turizm faaliyetlerinin gelişmesine yönelik algıları ele alınmıştır (Çetin, 2010; Dyer ve ark., 2007; Cottrell ve ark., 2007; Tatoglu ve ark., 2002; Baysan, 2002; Carmichael, 2000).

Gümüş ve Özüpekçe (2009), ilköğretim öğrencilerinin turizm ile ilgili görüşlerini ortaya koyan çalışmalarında, öğrencilerin turizm faaliyetlerine yönelik olumlu görüşleri olduğunu ortaya koymuştur. İncekara ve Savran (2011) tarafından, ortaöğretim öğrencileri ile ilgili yapılmış diğer bir çalışmada ise Hatay ilinde yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin turizme bakış açıları değerlendirilmiş ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Turizmde son yıllarda görülen önemli bir eğilim ülkelerin değil lokasyonların turistik bir değer olarak ön plana çıkarılması çalışmalarıdır. Bu bağlamda özellikle kentlerin birer turizm markası olarak sunulması, dikkatleri kentsel turizme yoğunlaştırmıştır. Türkiye'de kentsel turizm açısından marka niteliğindeki önemli şehirlerimizden birisi de şüphesiz Edirne kentimizdir. Bu çalışmada, Edirne'de yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin şehrin turizm kaynakları, turizm altyapısı, turizmin sosyal, ekonomik ve kültürel etkileri ile bu konudaki gerekliliklerle ilgili algı, görüş ve farkındalıklarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Bir turistik mekânda yaşayan insanların turizm algıları ve bu algıların şekillenmesi konusunda eğitimin önemi çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

1. Çalışma Alanının Özellikleri

Türkiye’de Marmara Bölgesi sınırları içerisinde yer alan ve Balkan Yarımadası’nın güneydoğusunu oluşturan Trakya topraklarının batısında konumlanan Edirne, 40° 31' ve 42° kuzey enlemleri ile 26° ve 27° doğu boylamları arasında 6.276 km² yüzölçümüne sahip bir yerleşimdir. Kentin kuzeyinde Istranca Dağları ve Tunca Nehri, batısında ise Yunanistan sınırını oluşturan Meriç Nehri, kuzeybatısında Bulgaristan, güneyinde Ege Denizi (Saroz Körfezi) ve doğusunda Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu Yarımadası yer almaktadır (Şekil 1).

Edirne, geniş düzlükler ve yüksek olmayan basık tepeler ile kaplı yer şekilleri açısından çeşitlilik göstermeyen bir havza niteliğindedir. Meriç nehri ile onun kollarından Tunca ve Ergene akarsularının oluşturduğu üç önemli vadiye sahip olan yerleşim, yarı nemli bir iklim bölgesidir. Edirne hem Akdeniz ikliminin, hem de Orta Avrupa’ya özgü kara ikliminin etkisi altında kalan bir geçiş bölgesidir. Doğal bitki örtüsü bozkır olan Edirne’de; meşe, dişbudak, karaağaç, kavak, söğüt gibi ağaç türleri görülmektedir (Öztürk, 2006).

Şekil 1: Edirne'nin konumu (Anonim, 2013)

İlkçağlarda Uscudama, Odrisia ya da Orestias adı ile bilinen yerleşim yeri, M.Ö. 1. bindeki göçlerle yöreye gelen Trak kavimlerinden Odryslerin önemli bir kenti olarak kurulmuştur. Yerleşim Meriç/Arda ve Tunca nehirlerinin kesiştiği bereketli topraklar üzerinde yer almaktadır (Yıldırım, 2003). Yerleşim tarihi M.Ö. 7. yy.'a dayanan kent ilk önce Trak uygarlığına ev sahipliği yapmış, M.S. 123-124 yıllarında Roma İmparatoru Hadrianus'un buraya gelmesi ile imparatorun adına atfen kentin adı Hadrianopolis olarak değiştirilmiştir. M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda altın dönemini yaşayan kent 4. yüzyıldan itibaren birçok savaşa sahne olmuş; Got, Hun, Bulgar akınlarına karşı Bizans egemenliğinde

kalmıştır. 1361 yılında Türkler tarafından fethedilen kentin adı Sultan I. Murat Hüdavendigar tarafından Edirne olarak değiştirilmiştir (Erdoğan ve Kuter, 2010). İstanbul'un fethedileceği 1453 yılına kadar Osmanlı'ya başkentlik yapan şehir, sonrasında ise imparatorluğun ikinci bilim, kültür ve sanat merkezi olarak gelişmeye devam etmiştir.

Edirne, Selimiye Camii, 2. Beyazıt Külliyesi, Yeni Saray, Sweti George Ortodoks Kilisesi gibi tarihi yapılara; Arda, Meriç ve Tunca Nehirleri, Saros Körfezi kuzeyinde yer alan Enez, İbrice ve Erikli sahilleri gibi birçok doğal güzelliklere ev sahipliği yapmaktadır. Kendine has kozmopolit bir şehir kültürü, el sanatları ve lezzetli yemekleri olan Edirne, yüzyıllardır yapıla gelen Kırkpınar yağlı güreşleri, roman müzikleri ve onlara has Kakava şenlikleri gibi birçok kültürel zenginliğe sahiptir (Bozkurt, 2013).

2. Metot, Amaç ve Kapsam

Coğrafi olarak Edirne ilini kapsayan bu çalışma, bu il sınırları içinde yaşayan ortaöğretim öğrencilerinin;

Edirne'nin turizm imkânları ve kaynakları,

Edirne'de turizmin zayıf ve güçlü yönleri, rekabet avantajları,

Edirne'de turizmin çevresel, sosyal, ekonomik etkileri ve

Turizmin gelişimi için atılması gerekli adımlarla ilgili görüşlerinin alınmasına yönelik olarak hazırlanmıştır.

Yukarıda verilen hedefler kapsamında çeşitli sorulardan oluşan bir anket hazırlanarak gönüllülük esasına göre 140 ortaöğretim öğrencisine uygulanmıştır. Anket sorularını genel olarak üç kısımda değerlendirmek mümkündür.

Demografik sorular: Bu sorular, katılımcıların kız-erkek dağılımını belirlemek için hazırlanmıştır.

Edirne'de turizmin kaynaklarına yönelik olarak hazırlanmış sorular: Bu sorular, Edirne'nin mevcut turizm imkânları, önemli turizm kaynakları, turizmin zayıf yönleri ve rekabet gücünün belirlenmesini hedeflemektedir.

Edirne'de turizmin etkileri ile ilgili sorular: Bu sorular, katılımcıların bakış açısıyla, Edirne turizminin ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin değerlendirilmesine yönelik hazırlanmıştır. Bu bölüm içerisinde değerlendirilen sorulardan bir diğeri ise turizmin geliştirilmesi ile ilgili yapılabilecekleri kapsamaktadır.

Anket sorularının hazırlanmasında İncekara ve Savran'ın (2011) çalışmasından faydalanılmıştır. Araştırma anket sonuçlarının betimsel analizine dayanmaktadır. Yapılan analizlerde en çok başvurulan analiz çeşidi sıklık analizleridir.

3. Bulgular

Demografik Özellikler: Çalışmamıza katılan ve Edirne ili sınırları içerisinde yaşayan 140 öğrencinin cinsiyet dağılımının birbirine oldukça yakın olduğu

görülmektedir. Katılımcıların % 49'unu (68) kız öğrenciler oluştururken geri kalan % 51'lik kısım (72), erkek öğrencilerden meydana gelmektedir.

Öğrencilerin Edirne'nin turizm imkânları ve kaynakları ile ilgili düşünceleri: Bu bölüm kapsamında, öğrencilere ilk sorulan soru Edirne'nin mevcut turizm imkânlarını nasıl buldukları ile ilgilidir. Katılımcıların % 15,2'si turizm imkânlarını ilgi çekici bulurken, % 21'i turizm imkanlarını yeterli bulmaktadır. Öğrenciler turizmle ilgili yapılması gerekenlere de vurgu yapan ifadelerde en yüksek işaretlemeyi (% 19) "sahil turizmi için yatırımlar artırılmalıdır" seçeneğinde işaretlerken, onu % 17,1 ile "mevcut tesislerin iyileştirmesi ve kalitelerinin artırılması", % 14,3 ile "tanıtım eksikliklerinin giderilmesi" ve % 12,4 ile "tarihi ve kültürel kaynakların turizme kazandırılması" yönündeki görüşler takip etmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Öğrencilerin Edirne'nin turizm imkânları ile ilgili görüşleri.

	Cevaplar	Sayı	Yüzde
Edirne'deki mevcut turizm imkânlarını nasıl buluyorsunuz?	Turizm imkânlarını ilgi çekici buluyorum	32	15,2
	Turizm imkânlarını yeterli buluyorum	44	21
	Mevcut tesisler iyileştirilmeli ve kalite artırılmalıdır	36	17,1
	Sahil turizmi için yatırımlar artırılmalıdır	40	19
	Tanıtım eksiklikleri giderilmelidir	30	14,3
	Tarihi ve kültürel kaynaklar turizme kazandırılmalıdır	26	12,4
	Diğer	2	1

Bu bölümde öğrencilere sorulan diğer bir soru ise Edirne'nin turizm yönünden en önemli özelliğinin ne olduğu yönündedir. Sonuçlar itibari ile yaklaşık olarak her öğrencinin sadece bir seçeneği işaretlediği görülmektedir (katılım 140, işaretleme 142). Öğrencilerin büyük bir bölümü (% 69) bu soruya "tarihsel ve kültürel kaynaklar yönünden zenginlik olarak cevap vermiştir. Bu yanıtı % 10,5 ile "alternatif turizme uygun doğal güzellikler", % 8,5 ile "inanç turizmi ile ilgili değerleri", % 6,3 ile "Avrupa yol güzergâhlarında yer alması", son olarak % 5 ile de "sakin ve güvenli bir şehir olması" ifadeleri takip etmiştir (Tablo 2).

Tablo2: Öğrencilerin Edirne'nin turizm yönünden öne çıkan özellikleri ile ilgili düşünceleri.

	Cevaplar	Sayı	Yüzde
Size göre Edirne'nin turizm yönünden en önemli özelliği nedir?	Tarihsel ve kültürel zenginliği	98	69
	İnanç turizmi ile ilgili değerleri	12	8,5
	Alternatif turizme uygun doğal güzellikleri	15	10,5
	Sakin ve güvenli bir şehir olması	7	5
	Avrupa yol güzergâhlarında yer alması	9	6,3
	Diğer	1	0,7

Öğrencilerin Edirne turizminin zayıf ve güçlü yönleri ile ilgili düşünceleri: Bu bölümde öğrencilere öncelikle Edirne ilinde turizmin zayıf yönlerinin değerlendirilmesine yönelik bir soru sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların Edirne turizminin zayıf yönleri açısından üç maddeyi ön plana çıkardıkları görülmektedir.

Bunlar sırasıyla; % 20,5’lik bir oranla “ulusal ve uluslararası alanda yetersiz tanıtım”, yaklaşık % 15’lik bir oranla “turizm yatırımlarının yetersizliği” ve % 14,7 ile “İstanbul’a olan yakınlığın iyi değerlendirilememesi” ifadesidir. Bu maddeleri sırasıyla % 11’lik oranla, “turizm çeşitliliğinin az olması”, % 9,5 oranla “doğal tarihi ve kültürel kaynakların turistik ürüne çevrilememiş olması”, % 8’lik bir oranla “turistik hizmet kalitesinin yetersiz olması” takip etmektedir. Öğrencilerin en düşük düzeyde belirttiği ifadeler ise % 4,2 ile “yöredeki özel ve kamu kurumlarının turizme karşı isteksizliği”, % 4,7 ile “tarihi, kültürel ve doğal yapıların iyi korunamamış olması”, % 5,8 ile “turizm altyapısının yetersizliği” ve % 6,6 ile “halkın turizm bilincinin gelişmemiş olması” düşünceleridir (Tablo 3).

Tablo 3: Öğrencilerin Edirne turizminin zayıf yönleri ile ilgili görüşleri.

	Cevaplar	Sayı	Yüzde
Size göre Edirne ili turizminin zayıf yönleri nelerdir?	Doğal, tarihi ve kültürel kaynakların turistik ürüne çevrilememiş olması	36	9,5
	Uluslararası alanda yetersiz tanıtım	78	20,5
	Tarihi, kültürel ve doğal yapıların iyi korunamamış olması	18	4,7
	Turizm yatırımlarının yetersizliği	57	15
	Turizm çeşitliliğinin az olması	42	11
	Halkın turizm bilincinin gelişmemiş olması	25	6,6
	Yöredeki özel ve kamu kurumlarının turizme karşı isteksizliği	16	4,2
	Turizm alt yapısının yetersizliği	22	5,8
	İstanbul’a olan yakınlığın iyi değerlendirilememesi	56	14,7
	Turistik hizmet kalitesinin yetersiz olması	30	8
	Diğer	0	0

Bu başlık altında değerlendirilen diğer bir soru ise Edirne turizminin rekabet avantajları ile ilgilidir. Bu soruya verilen cevaplar içerisinde “tarihi ve kültürel yapının korunmuş olması” (% 22,1), “İstanbul’a yakın ve erişilebilir olması” (% 19,5), “Türkiye’nin Avrupa’ya açılan kapısı olması” (% 17,9) ve “kıyı ve dalış turizmi imkânları” (% 15,3) öğrencilerin en fazla tercih ettiği cevaplar arasında yer almaktadır. Edirne ili turizminin rekabet avantajları başlığında, “Doğal güzellikleri” ve “tatil imkânlarının ucuz olması” seçenekleri ise en az tercih edilen cevaplar arasında yer almaktadır (Tablo 4).

Tablo 4: Öğrencilerin Edirne’de turizmin rekabet avantajları ile ilgili görüşleri.

Size göre Edirne turizminin en önemli rekabet avantajları nelerdir?	Cevaplar	Sayı	Yüzde
	İstanbul’a yakın ve erişilebilir olması	37	19,5
	Tarihi ve kültürel yapının korunmuş olması	42	22,1
	Doğal güzellikleri	23	12,1
	Kıyı ve dalış turizmi imkânları	29	15,3
	Tatil imkânlarının ucuz olması	21	11
	Türkiye’nin Avrupa’ya açılan kapısı olması	34	17,9
	Diğer	4	2,1

Öğrencilerin Edirne’de turizmin; ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel etkileri ile turizmin gelişmesine yönelik görüşleri: Çalışmanın bu kısmında turizmin etkileri konusunda öğrencilere yöneltilen ilk soru “size göre Edirne’de turizmin gelişmesinin ekonomik etkileri nelerdir?” olmuştur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde en çok cevap sıklığının “gelir artışı” (% 20), “insanlar için yeni iş imkânlarının doğması” (% 17,8), “şehrin kalkınması” (% 16,7) ve “yerel ürünlerin değer kazanması” (% 11,4) maddelerinin üzerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunları, “eski mesleklerin canlanması” (% 10) ve “dış yatırımın şehre canlılık getirmesi” (% 8,3) gibi cevaplar takip etmektedir (Tablo 5).

Öğrencilerin bu konuda en az tercih ettiği ifadeler; “fiyatlar artmıştır”, “diğer sektörler gelişmiştir”, “küçük ve yerel esnaf olumsuz etkilenmiştir”, “diğer sektörler gerilemiştir” ve “ticaret ahlakı bozulmuştur” ifadeleri olmuştur (Tablo 5).

Tablo 5: Öğrencilerin Edirne’de turizmin gelişiminin ekonomik etkileri ile ilgili görüşleri.

Size göre Edirne’de turizmin gelişmesi hangi ekonomik etkilere yol açmıştır?	Cevaplar	Sayı	Yüzde
	Gelirimizi artırmıştır	72	20
	İnsanlar için yeni iş imkânları oluşturmuştur	64	17,8
	Diğer sektörler gelişmiştir	18	5
	Zanaata dayalı eski meslekler canlanmıştır	36	10
	Yerel ürünler değer kazanmıştır	41	11,4
	Şehrimiz kalkınmıştır	60	16,7
	Dış yatırımlarla şehre canlılık gelmiştir	30	8,3
	Fiyatlar artmıştır	21	5,8
	Küçük ve yerel esnaf olumsuz etkilenmiştir	8	2,2
	Diğer sektörler gerilemiştir	6	1,6
	Ticaret ahlakı bozulmuştur	4	1,2

Bu bölümde öğrencilere yöneltilen diğer bir soru ise Edirne’de turizmin gelişmesinin hangi çevresel etkilere yol açtığı ile ilgilidir. Öğrencilerin bu soruya verdikleri cevaplara göre sırasıyla; “tarihi ve kültürel yapıların daha iyi korunması” (% 22,8), “çevre düzenlemelerinin artması” (% 18,2), “doğal ortamın daha iyi korunması” (% 15,8), “kentsel hizmetlerin iyileşmesi” (% 15), “halkın doğal ve kültürel kaynaklarla ilgili farkındalığının artması” (% 12,2) ile

“kalabalık ve gürültünün artması” (% 5,9) Edirne’de turizmin gelişmesinde en önemli çevresel etkiler arasında yer almaktadır. “Turizmle ilgili alanlarda plansız ve kontrolsüz gelişmeler görülmesi”, “doğal, tarihi ve kültürel dokuların zarar görmesi” ile “kalabalık ve gürültünün artması” ise tüm cevaplar dikkate alındığında ancak % 10,1’lik bir orana ulaşmaktadır (Tablo 6).

Tablo 6: Öğrencilerin Edirne’de turizmin gelişiminin çevresel etkileri ile ilgili görüşleri.

	Cevaplar	Sayı	Yüzde
Size göre Edirne’de turizmin gelişmesi hangi çevresel etkilere yol açmıştır?	Tarihi ve kültürel yapılar daha iyi korunmuştur	64	22,8
	Doğal ortam daha iyi korunmuştur	45	15,8
	Kentsel hizmetler iyileşmiştir	43	15
	Çevre düzenlemeleri artmıştır	52	18,2
	Halkın doğal ve kültürel kaynaklarla ilgili farkındalığı artmıştır	35	12,2
	Doğal, tarihi ve kültürel dokular zarar görmüştür	8	2,8
	Çöp ve çevre temizliği sorunları artmıştır	12	4,2
	Turizmle ilgili alanlarda plansız ve kontrolsüz gelişmeler görülmüştür	9	3,1
	Kalabalık ve gürültü artmıştır	17	5,9

Bu bölümde öğrencilere turizmin ekonomik ve çevresel etkilerinin yanında, sahada turizmin gelişiminin sosyo-kültürel etkilerinin neler olduğu da sorulmuştur. Öğrencilerin konuyla ilgili olarak en çok tercih ettikleri yanıtlar; “turizm kaynaklarını koruma bilinci gelişmiştir” (% 22,5), “kültürel etkinlikler artmıştır” (% 21,2), “ilin tanınırlığı artmıştır” (% 17,3) ve “halkın turizm anlayışı gelişmiştir” (% 13) ifadeleri olmuştur. Yine katılımcıların yaklaşık % 9,4’ü turizmin gelişimi ile birlikte halkın yaşam biçiminde değişiklik olduğunu vurgulamışlardır. Bu soruyu cevaplayanların içerisinde turizmin toplumsal değerlerde, geleneklerde ve Edirne kimliğinde bir zayıflamaya neden olduğunu düşünenlerin oranı ise % 5,1 civarındadır (Tablo 7).

Tablo 7: Öğrencilerin Edirne’de turizmin gelişiminin sosyal ve kültürel etkilerine ilişkin görüşleri.

	Cevaplar	Sayı	Yüzde
Size göre Edirne’de turizmin gelişmesi hangi sosyal ve kültürel etkilere yol açmıştır?	İlin tanınırlığı artmıştır	57	17,3
	Halkın yaşam biçimi değişmiştir	31	9,4
	Turizm kaynaklarını koruma bilinci gelişmiştir	74	22,5
	Yaşam standardı yükselmiştir	38	11,5
	Kültürel etkinlikler artmıştır	70	21,2
	Halkın turizm anlayışı gelişmiştir	43	13
	Gelenek, görenek ve değerler olumsuz etkilenmiştir	9	2,7
	Edirne kimliği zayıflamıştır	8	2,4

Öğrencilere anket kapsamında sorulan son soru ise “Edirne’de turizmin daha fazla gelişmesi için neler yapılmalıdır?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin % 20,6’lık bir oranla mevcut tesislerin iyileştirilmesi üzerinde durdukları görülmektedir. Bunun yanında daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılması (% 15,9), konaklama tesislerinin çoğaltılması (% 10,9), kültür ve kongre turizmi gibi yeni turizm alanlarının geliştirilmesi (% 9,7), çevre düzenine önem verilmesi (% 9,4), turizmin tüm yıla yayılması (% 7,9), fiyatların azaltılması (% 6,2) ve yerel halkta turizm bilincinin oluşturulması (% 5,3) gibi ifadeler öğrencilerin en fazla tercih ettiği cevaplar arasında yer almaktadır. Öğrenci cevapları arasındaki en düşük payı ise turizmin daha fazla geliştirilmemesinin gerektiği, ulaşım olanaklarının artırılması, turizm kaynaklarının sürdürülebilirliğin sağlanması ve restorasyona önem verilmesi maddeleri oluşturmaktadır (Tablo 8).

Tablo 8: Öğrencilerin, Edirne’de turizmin daha fazla gelişmesi için yapılacaklar ile ilgili görüşleri.

Cevaplar	Sayı	Yüzde
Daha fazla gelişmemelidir	10	2,9
Mevcut tesisler iyileştirilmelidir	70	20,6
Konaklama tesisleri artırılmalıdır	37	10,9
Çevre daha iyi düzenlenmelidir	32	9,4
Fiyatlar ucuzlatılmalıdır	21	6,2
Restorasyona önem verilmelidir	15	4,4
Yerel halkta turizm bilinci oluşturulmalıdır	18	5,3
Kültür ve kongre turizmi gibi yeni turizm alanları geliştirilmelidir	33	9,7
Turizmi tüm yıla yayacak projeler geliştirilmelidir	27	7,9
Turizm kaynaklarının sürdürülebilirliği sağlanmalıdır	15	4,4
Daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılmalıdır	54	15,9
Ulaşım olanakları geliştirilmelidir	8	2,4

Sonuç

Edirne’de ortaöğretim öğrencilerinin yaşadıkları ilin turizm özellikleri hakkındaki görüş ve düşünceleri üzerinde yapılan bu çalışmada, Edirne’de turizmin kaynakları, güçlü ve zayıf yönleri, meydana getirdiği ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel etkiler ve turizmin gelişimi gibi konularla ilgili öğrenci görüşleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılabilir:

Bu çalışmada, gerek çalışma konusu gerekse çalışma alanı ile ilgili kısıtlı bir literatür olması etkili olmuştur. Bu bağlamda, bir kentle ilgili olarak yapılan çalışmanın bu konudaki yapılacak diğer çalışmalara da katkısı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulguları dikkate alındığında anketin uygulandığı öğrencilerin kız ve erkek dağılımında bir denge bulunduğu görülmektedir (Kız öğrenciler % 49, Erkek öğrenciler % 51).

Edirne’de yaşayan öğrencilerin % 36’lık bir kısmının, kentin turistik imkânlarını, ilgi çekici ve yeterli bulduğu görülmektedir. Öğrencilerin geri kalan kısmı ise turizm imkânları ile ilgili tesisleşme, tanıtım ve yatırım gibi konulara vurgu yapmışlardır (Tablo 1).

Öğrencilerin kent turizminin öne çıkan özellikleri ile ilgili düşünceleri incelendiğinde, kentin tarihi ve kültürel kaynaklar yönünden zenginliğini öne çıkardıkları görülmektedir. Buna göre öğrencilerin Edirne ili açısından tarihi ve kültürel turizmin önemi açısından önemli düzeyde bir farkındalığa sahip olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 2).

Öğrenciler, Edirne turizminin en zayıf yönleri üzerindeki değerlendirmelerinde, en çok tanıtım eksikliği, turizm yatırımlarının yeterli olmaması ve İstanbul’a olan yakınlığın iyi değerlendirilemediği üzerinde durmuşlardır (Tablo 3). Edirne’de tarihi ve kültürel yapıların korunmuş olması, ülkemizin turizm lideri olan İstanbul’a yakınlığı, Ülkemizden Avrupa’ya giden yolların güzergâhında yer alması, çeşitlilik açısından kıyı ve dalış turizminin mümkün olması gibi faktörler öğrencileri tarafından kentin turizm açısından en önemli avantajları olarak değerlendirilmiştir (Tablo 4).

Araştırma sonuçlarının yansıttığı en önemli özelliklerden birisi de, öğrencilerin Edirne’de turizmin gelişiminin ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel etkileri ile ilgili olumlu görüşlere sahip olmalarıdır. Buna göre öğrenciler turizmin ekonomik etkilerini gelir artışı, yeni iş imkânlarının oluşması ve kentin kalkınması açısından olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Durum turizmin çevreye etkileri açısından değerlendirildiğinde yine olumlu görüşlerin ön planda yer aldığı görülmüştür. Öğrenciler turizm gelişmesi sonucunda Edirne’de tarihi ve doğal dokunun koruma altına alındığı, çevre düzenlemelerinin arttığını, doğal ortamın korunduğu ve kentsel hizmetlerin geliştiği gibi görüşleri dile getirirken olumsuz görüşlerin sadece %16 oranında belirtildiği görülmektedir (Tablo5, Tablo 6).

Anket sonuçlarına bakıldığında, öğrencilerin turizmin gelişiminin sosyo-kültürel etkileri kapsamında, kaynakları koruma bilincinin gelişmesi ve kültürel etkinliklerin artması gibi daha çok olumlu etkilere vurgu yaptıkları görülmüştür (Tablo 7).

Öğrencilerin, kentte turizmin gelişimi açısından özellikle mevcut tesislerin iyileştirilmesi, daha etkili tanıtım ve pazarlama yapılması ile konaklama tesislerinin artırılması üzerinde durdukları görülmüştür (Tablo 8).

Araştırmamızda göze çarpan en önemli sonuçlardan birisi ortaöğretim öğrencilerinin turizm konusundaki birikim ve algılarının, yaşadıkları kentin turizmi ile ilgili isabetli sayılabilecek görüş ve öneriler öne sürecek kadar gelişmiş olduğudur. Bu durum aynı zamanda onların turizmle ilgili eğitimlerinin de bir yansımasıdır. Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde,

öğrencilerin Edirne kentimizde turizmin gelişmesinin ekonomik, çevresel ve sosyal açılardan olumlu etkilerinin olduğunu düşündükleri görülmektedir. Öğrencilerin ayrıca Edirne kentinin, turizmin gelişimi için tarihi, kültürel ve doğal kaynaklar açısından yeterli zenginliğe sahip olduğu ve iyi bir lokasyonda yer aldığını düşündüğü görülmektedir. Ancak öğrenciler, turizmin getirdiği avantajlardan daha fazla yararlanma adına tanıtım ve yatırım gibi konulardaki eksikliklerin giderilmesinin gerekliliği üzerinde de durmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Anonim, (2013). Edirne'nin konumu,

<http://www.turkcebilgi.com/harita/edirne/turkiye-edirne-harita> (Son Erişim: 18.09.2013).

Atalay, H. (1994). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. İzmir: Meta Basım.

Baysan, S. (2002). *Didim Kıyı Alanı Örneğinde Turizmin Çevresel Etkileri Konusunda Yerli Halkın Tutumları*, Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Alanları III. Ulusal Konferansı, Bildiriler Kitabı, İstanbul.

Berber, Ş. (2003). "Sosyal Değişme Katalizörü Olarak Turizm ve Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9: 205-222

Bozkurt, H. H. (2013). "Halkla İlişkiler Uygulamacıları İçin Edirne İli Tanıtım Materyalleri". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2): 122-131

Carmichael, B. A. (2000). "A Matrix Model for Resident Attitudes and Behaviours in a Rapidly Changing Tourist Area". *Tourism Management*, 21: 601-611.

Cottrell, S. P., Vaske, J. J., Shen, F. ve Ritter, P. (2007). "Resident Perceptions of Sustainable Tourism in Chongdugou China, Society and Natural Resources", 20: 511-525.

Çetin, T. (2010). "Cumalıkazık Köyünde Kültürel Miras ve Turizm Algısı". *Milli Folklor*, 22(87): 181-190.

Demirkol, Ş. ve Pelit, E. (2002). "Türkiye'deki Turizm Eğitim Sistemi ve Avrupa Birliği Sürecinde Olası Gelişmeler". *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2: 125-146.

Doğanay, H. (2001). *Türkiye Turizm Coğrafyası*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Dyer, P., Gursoy, D., Sharma, B. ve Carter, J. (2007). "Structural modeling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast Australia". *Tourism Management*, 28: 409-422.

Erdoğan, E. ve Kuter, N. (2010). "Edirne Kenti Kültür Varlıklarının Kent Estetiği Açısından Değerlendirilmesi". *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7(3): 137-145

Gümüş, N. ve Gözüpekçe, S. (2009). "İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Turizme Yönelik Görüşleri: Foça Örneği". *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25: 25-34.

- İncekara, S. ve Savran, Z. (2011). “Ortaöğretim Öğrencilerinin Turizme Bakış Açısının Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma: Hatay İli Örneği”. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23: 144-164.
- Kaypak, Ş. (2010). “Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği”. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. Sayı: 2(2): 93-114.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2010). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Olca, A. (2008). “Türk Turizminde Eğitimin Önemi”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 383-390.
- Özkul, E. ve Demirer, D. (2012). “Şehirlerin Turistik Markalaşmasında Kalkınma Ajanslarının Rolü, Bölge Planları Üzerine Bir Doküman İncelemesi”. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4(4): 157-181.
- Öztürk, H. (2006.) *Edirne Kentinin Doğal ve Kültürel Özelliklerinin Peyzaj Mimarlığı ve Turizm Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tatoğlu, E., Erdal, F., Özgür, H., Azaklı, S. (2002). “Resident Attitudes Toward Tourism Impacts: The Case of Kusadasi in Turkey”. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 3(3): 79-100.
- Tosun, C. ve Bilim, Y. (2004). “Şehirlerin Turistik Açından Pazarlanması”. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 15(2): 125-138.
- Yıldırım, Ş. (2003). “Makedonya Kulesi Kurtarma kazısı”. *Edirne Valiliği Edirne Dergisi*, 11: 18-19.

**EVALUATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS'
PERCEPTIONS OF URBAN TOURISM:
THE CASE OF EDİRNE PROVINCE**

Abstract: While discussing the social and economic changes, presenting human perceptions about these events has become a necessity in today's world. It is known that the social and economic events which can be thought as human matters are important indicators of transformation and change. As a social and economic activity, tourism is rapidly developing in recent years with the impact of globalization, and tourism is an important activity supported by countries. But tourism phenomenon takes part in our life not only with economic and spatial matters but also with its social and cultural aspects. In this context, it can be said that tourism cannot be discussed independent of human perception. In today's tourism economy, it is seen that cities in different geographical areas try to create brands for the values they own. This study was carried out to determine the awareness and opinion of secondary school students about the actions which are necessary for the development of tourism and resources of tourism, strengths and weaknesses of tourism, social, economic, environmental and cultural effects of tourism in Edirne province. When the results of study were discussed, it was understood that students in Edirne generally thought positively about the development of tourism,

economic, environmental, social, and cultural effects of tourism. It was also emphasised by students that Edirne province has enough natural, historical and cultural richness, but it is significant to overcome the deficiencies in promotion, investment and education in order to benefit more from the advantages of tourism.

Key Words: Secondary Education, Edirne, Tourism, Students' Opinion.

LES TROUPES COLONIALES FRANÇAISES DANS LA GRANDE GUERRE

Krisztián BENE¹

Öz: Genelde Sömürge olarak adlandırılan Fransız Koloni Birlikleri 16. yy'dan 1960'lara kadar Fransız Sömürge İmparatorluğu'nun oluşumunda çok önemli rol oynamalarına rağmen bu birlikler çok fazla bilinmezler. Bu birlikler Fransa'da ya da Fransız Koloni Birlikleri'nde askere alınırlar ve bütün dünyada Fransız bölgelerinin savunmasında çok önemli rol oynarlar. Bu çalışmada, bu birliklerin kısaca tarihi ve Birinci Dünya Savaşı'na katılımları ele alınır. Fransız askeri kuvvetlerinin en güçlülerinden olan Fransız Afrika Ordusu ve Deniz Kuvvetleri Afrika, Asya ve hatta Avrupa'daki savaşlardan zaferle dönebilen güçlü birliklerdir. Bu ünlerinden dolayı, Fransız Yüksek Askeri Birlik Komutası bu birliklerden savaşın bütün cephelerinden yararlanır. Bu birlikler, Afrika'daki Alman topraklarının aldılar ve batı cephesindeki Fransız savunmasına katıldılar. Ayrıca Türkiye'de, Balkanlar'da ve Rusya'da da savaştılar. Fakat Fransa'nın bu zaferi çok sayıda askerin ölümüne, yaralanmasına ve kaybına neden olmuştur. Aynı zamanda, bu çatışmada galip gelmelerinin nedeni yaptıkları fedakârlıktan dolayıdır.

Anahtar Sözcükler: Birinci Dünya Savaşı, Fransa, Ordu, Sömürgeler, Askeri Birlikler.

Introduction

L'armée française a trois parties importantes à partir de la première moitié du 19e siècle au milieu du 20e siècle. La partie la plus grande et la plus connue de celle-ci est l'ensemble des troupes régulières stationnées dans la métropole. Ces forces sont responsables de la protection de cette dernière en utilisant des soldats recrutés par conscription. Apparemment, ces forces constituent l'élément le plus précieux des forces terrestres et les missions militaires les plus importantes sont leur confiées. Cependant, la réalité est bien différente. Les unités de la meilleure qualité ont servi dans les deux autres parties des forces armées. Ces formations moins connues assurent la défense des intérêts français dans les rangs de l'Armée d'Afrique et de la Marine. En plus, ces dernières sont souvent plus efficaces que les forces régulières (Clayton, 1994: 20). Cette performance n'est pas sans reconnaissance, car au début du 20e siècle, elles sont

---

1 Assist. Prof. Dr., University of Pécs, Faculty of Humanities, French Studies.
benekrisztian@yahoo.fr

considérées comme des formations d'élite et elles reçoivent l'équipement, la formation et les missions militaires correspondants à cette situation privilégiée. Cette approche particulière a une conséquence très importante : ces troupes sont traitées comme des véritables troupes de choc de l'Empire français (Horn, 1984: 33).

Grâce à cette situation privilégiée, les meilleures unités coloniales (comme la Légion étrangère et la Marine) servent aujourd'hui aussi malgré le fait que la cause de leur création (la conquête et la défense des territoires coloniaux) n'existe plus (Bergot, 1982: 246). Sur les pages suivantes, on va présenter brièvement ces unités et leur rôle dans les combats de la Première Guerre mondiale, car malheureusement ces troupes et leur contribution à l'histoire française sont peu connues devant le public.

1. Les caractéristiques de l'armée coloniale française

Les obligations coloniales de l'armée française deviennent importantes dès 1830 quand les troupes françaises prennent Alger. Par cet acte, on commence la conquête française de l'Afrique du Nord et après celles de l'Ouest et Centrale. Ce sont surtout les nouvelles unités créées sur le terrain qui sont obligées de résoudre cette tâche militaire difficile (Huré, 1977: 29). Jusqu'à la fin du 19e siècle, plusieurs nouvelles formations sont établies. Il y a des troupes constituées exclusivement par des soldats européens ou seulement par des soldats autochtones et aussi celles mixtes. On y trouve des unités d'infanterie, de cavalerie et d'artillerie (Clayton, 1994: 245).

Le service colonial nécessite des soldats et surtout des officiers spéciaux car il est dangereux et mal payé. En même temps, ils ont besoin de l'endurance, de la créativité et d'une capacité de commande. Pendant le service, il y a beaucoup d'occasion de lutter, ainsi leurs pertes sont aussi élevées, mais ce fait augmenté la chance d'obtenir une promotion. En plus, les soldats aguerris ont bien plus d'expérience que leurs camarades métropolitains. En conséquence, le nombre des officiers jeunes et aguerris est élevé dans le cadre de l'armée coloniale qui constitue un grand avantage dans le combat. La valeur combattante est élevée par le fait que la majorité des cadres étaient des officiers de carrière qui sont apolitiques grâce à la distance qui les sépare de la métropole et ils concentrent leur attention sur leur métier au lieu de l'activité politique.

En effet, le service colonial donne naissance aux troupes aguerries, ingénieuses et endurantes qui lutte d'une manière très efficace. Elles n'ont peut-être qu'un seul inconvénient : elles ont l'inclination pour devenir brutales avec les troupes ennemies et de temps en temps il a lieu des atrocités (Horn, 1962: 233).

Grâce à ces caractéristiques, les troupes coloniales ont un avantage important sur les troupes régulières quand elles sont déployées sur les théâtres d'opération européens. Les troupes métropolitaines sont constituées par des soldats qui ne connaissent que le service de garnison et ne sont pas capables de lutter d'une manière comparable à celle des unités coloniales (Barge, 1982: 117).

L'état-major français tire cette conséquence déjà pendant la deuxième moitié du 19e siècle étant donné que les conflits militaires de cette époque-là montrent les valeurs militaires des troupes coloniales. Ainsi, à la veille de la Première Guerre mondiale, on les déploie en nombre sur le territoire de la métropole. Après le déclenchement du conflit, elles sont utilisées très rapidement sur tous les fronts où elles contribuent à la victoire. Mais quelles sont ces troupes peu connues?

2. L'Armée d'Afrique française

L'Armée d'Afrique française est créée après 1830. Elle est responsable pour la conquête et plus tard pour la défense de l'empire colonial français en Afrique du Nord. Cette armée est constituée par deux éléments différents : des troupes européennes et celles nord-africaines. Théoriquement, les premières sont réservées uniquement pour des soldats d'origine européenne (des Français de la métropole ou ceux installés en Afrique), mais en réalité les éléments autochtones étaient bien présents en nombre jusqu'aux années 1930 grâce à leur valeur militaire. Dans les rangs des autres unités, on trouve des guerriers des tribus nord-africains qui sont sous la commande des officiers français. La connaissance de lieu et le sens de la guerre des premiers ainsi que le savoir-faire militaire des derniers (qui sont obligatoirement des officiers de carrière) entraînent une performance extraordinaire sur les champs de bataille. La promotion des autochtones est possible dans les rangs de ces unités, mais ça n'arrive que rarement (Huré, 1977: 37).

Le premier groupe, celui des formations composées en majorité sinon en totalité d'Européens, comprend quatre catégories importantes : les zouaves, l'infanterie légère d'Afrique, les chasseurs d'Afrique et la Légion étrangère. Le deuxième, celui des troupes indigènes, comprend les tirailleurs de plusieurs nationalités (algériens, tunisiens, marocains), les spahis, les compagnies sahariennes (ou méharistes) et les goumiers (marocains) (Clayton, 1994: 245).

2.1. Les zouaves

Au 19e siècle, les zouaves sont les premières troupes indigènes établies en Algérie après l'occupation des territoires littoraux. Ils forment l'infanterie d'élite de l'Armée d'Afrique et ainsi celle de l'ensemble de l'armée française. La performance militaire de ces unités est tellement brillante que le commandement européen ordonne le "blanchiment" des troupes. De pas en pas, on remplace les indigènes (issus surtout de la tribu kabyle des Zouaoua d'où vient le nom zouave) par des soldats européens dans les rangs de ces unités. Par conséquence, à la fin du 19e siècle, l'élément indigène est déjà rare parmi les zouaves.

Les zouaves participent pratiquement à toutes les campagnes nord-africaines et à la guerre franco-prussienne dans lesquelles ils établissent une réputation très solide comme des fantassins exceptionnels. Les zouaves confirment leur prestige au cours des batailles de l'Alma, d'Inkermann et devant Sebastopol lors de la guerre de la Crimée. Le même succès et la même renommée les suivent pour l'Italie, pendant la campagne de 1859. Ils sont présents dans la guerre

franco-allemande de 1870-1871 où les zouaves une des pages les plus glorieuses, mais aussi l'une des plus sanglantes de l'histoire militaire française.

Ces troupes ont une spécialité peu connue sur les autres théâtres d'opération : c'est l'attaque de nuit qui surprend souvent l'ennemi. Ils reçoivent un surnom grâce à cette activité peu commune : ils sont les "chacals". Avant la guerre, ils ont eu 4 régiments. Pendant la guerre, on établit 8 régiments supplémentaires, ainsi il y a 12 régiments au total pendant le conflit (Horn, 1962: 102).

2.2. L'infanterie légère d'Afrique

L'infanterie légère d'Afrique (ou les bataillons d'Afrique) est créée en 1832 pour satisfaire les besoins d'effectifs provoqués par le retour en France des troupes métropolitaines. C'étaient des soldats d'origine européenne ayant commis un délit (mais pas un crime) qui servent dans ces unités. Il ne faut pas confondre l'infanterie légère avec les « compagnies de discipline » et les « sections d'exclus ». Ces bataillons sont considérés comme des « corps d'épreuve » où le caractère des hommes est retrempé par de longues marches, par la construction de pistes et de fortins et par des attaques téméraires dans les régions africaines les plus isolées et les plus dangereuses.

Les soldats reçoivent une formation spéciale et sont généralement employés comme des pionniers pour percer la ligne de défense de l'ennemi. C'est un travail dur et dangereux, mais en cas de réussite, ils sauvent la vie beaucoup de leurs camarades.

Leur vie est difficile et leurs pertes sont toujours élevées. En même temps, leurs taux de réussite est impressionnant : en général, ils réussissent à accomplir les missions les plus difficiles. Néanmoins, pendant les périodes de repos, ils font preuve d'indiscipline. Leur nombre est limité : ils n'ont que 5 bataillons (Antolenko, 1969: 315-320).

2.3. Les chasseurs d'Afrique

L'unité des chasseurs africains est l'une des rares formations cavalières stationnée en Afrique du Nord dont la création est provoquée en 1832 par la pénurie d'une formation qui puisse reconnaître et poursuivre les pillards locaux. Cette troupe représente les cavaliers légers en Afrique avec un effectif mixte qui contient des éléments européens et nord-africains.

Les chasseurs d'Afrique jouissent d'une grande notoriété au sein des corps de cavalerie de l'armée française. Les soldats des formations métropolitaines se portent volontaires pour y servir. Les chasseurs prennent part aux combats continuels en Afrique et participent dans la guerre de Crimée et celle franco-prussienne dans lesquels ils se distinguent. Leurs charges pendant la bataille de Sedan suscitent même l'admiration du roi de Prusse (Huré, 1977: 141).

Malgré le fait que l'arme cavalière est déjà obsolète au début du 20e siècle, cette unité connaît pas mal de succès en Afrique où elle est réputée grâce à ses charges irrésistibles qui brisent la ligne de l'ennemi plusieurs fois pendant son

histoire. L'unité dispose 6 régiments durant la guerre mondiale (Antolenko, 1968: 121-133).

2.4. La Légion étrangère

Le dernier élément des unités européennes est (aujourd'hui aussi) la plus connue et la plus réputée parmi les troupes coloniales : la Légion étrangère. Incontestablement, cette troupe représente la plus grande valeur militaire et devient la plus célèbre. Ses succès (et ses défaites aussi) sont légendaires comme les symboles de la bonne instruction, de l'endurance et de la persévérance.

La Légion a une particularité : elle est composée majoritairement par des volontaires étrangers qui choisissent le drapeau français au lieu de celui de leur pays. Il faut ajouter que les cadres et une partie importante de l'effectif sont toujours français (Cf. Porch, 1994).

L'unité est mise sur pied en 1831 par des bataillons nationaux (allemand, espagnol, italien, belge, hollandais et polonais). Sa réputation militaire ne cesse pas de grandir pendant les combats du 19e siècle. Les deux régiments de la légion étrangère se comportent bien lors de grandes batailles, notamment à Magenta ce qui vaut à la Légion l'honneur d'entrer triomphalement dans Milan en tête de l'armée française. Ces soldats sont liés à la Légion avec une loyauté absolue qui est exprimée par la devise de la formation (Legio Patria Nostra). A côté des missions militaires en Afrique et en Asie, ils participent dans la guerre de Crimée, dans la campagne italienne, dans l'expédition du Mexique et dans la guerre de 1870-1871. Au total, 6 régiments légionnaires sont en service pendant la guerre (Montagnon, 1999: 155-180).

2.5. Les tirailleurs

Ce sont les tirailleurs nord-africains (algériens et tunisiens) dont les unités sont établies tout d'abord au début de la colonisation française (en 1842). Les membres de ces formations sont recrutés en majorité au Maghreb et donnent la base solide de l'empire colonial français. Ils passent le plus de temps dans le service de la France et sont les plus fiables et les plus réussis parmi les formations similaires pendant ce temps-là.

Leurs valeurs militaires sont améliorées par le fait que beaucoup de zouaves qui sont obligés de quitter leurs troupes originelles servent dans leurs rangs. Ces soldats ont une bonne formation et une grande expérience ce qu'ils transmettent pour leurs nouveaux camarades. Leur réputation militaire au combat n'a pas de rivale dans l'armée française.

Ils sont réputés pour leur persévérance étant donné qu'ils ne quittent jamais le champ de bataille à cause de leurs pertes soient même extrêmement grandes.

Il faut mentionner les tirailleurs marocains qui sont éminents parmi ces soldats exceptionnels. Leurs premières formations sont créées en 1912 et sont appelées troupes auxiliaires marocaines. Leurs valeurs militaires sont tellement évidentes que leurs deux premiers régiments sont complétés par trois d'autres après la

Première Guerre mondiale. Les différentes formations de tirailleurs comprennent 45 bataillons (Huré, 1977: 192-282).

2.6. Les spahis

Les spahis sont des soldats autochtones recrutés en Afrique du Nord qui continuent les traditions guerrières et cavalières de cette région. Les Français reconnaissent cette capacité et établissent les premières formations de spahi en 1834.

Les spahis sont continuellement engagés dans les différentes campagnes africaines. Ils sont déployés dans la guerre de Crimée, mais après on essaye d'éviter les missions hors d'Afrique car ils sont très efficaces contre les adversaires locaux, mais impuissants contre les exigences de la guerre modernes où ils subissent des pertes très importantes.

Le petit-fils d'Abd el-Kader, Khaled, sert aussi dans les rangs des spahis, même il est autorisé à entrer à Saint-Cyr (naturellement sous une étroite surveillance). Cette formation est composée de sept régiments (Clayton, 1994: 333-345).

2.7. Les compagnies sahariennes

Les compagnies sahariennes sont peut-être les unités les plus exotiques de l'Armée d'Afrique. Ces formations sont créées en 1902 par des soldats autochtones vivants dans le Sahara (des tribus nomades comme les Chaambas ou les Touaregs) et par des cadres français. Elles sont basées sur la mobilité des méharis, des dromadaires spécialement choisis et entraînés. Ces troupes sont obligées de maintenir l'ordre sur un immense territoire désertique habité par une population hostile à la domination française avec des patrouilles incessantes.

Ces formations sont très efficaces grâce à leur rapidité parmi des conditions climatiques extrêmement sévères et à leur brutalité avec laquelle on brise la résistance de la population locale sur les territoires désertiques revendiqués par l'Etat français. En même temps, la taille de l'unité est minimale : elle ne comporte que six compagnies (Verchin, 1983: 332-337).

2.8. Les goumiers

Les *goumiers* forment une unité dotée d'une mission similaire que les compagnies sahariennes étant donné qu'ils doivent maintenir l'ordre sur les territoires montagneux du Maroc. C'est une mission primordiale car ces territoires sont récemment occupés par les Français et après le départ des troupes de premier ordre vers l'Europe le maintien de l'ordre est très difficile. Ils y sont présents à partir de 1908 et leur activité est considérée comme un plein succès. Malgré les difficultés, les 14 *goums* chacun comportant 200 personnes sont efficaces et réussissent à garder la paix fragile au Maroc (Augarde, 1952).

3. La Marine française

La Marine a déjà une longue histoire en France étant donné que c'est le cardinal Richelieu qui décide la création d'une nouvelle unité spéciale en 1621. Cette unité est obligée de servir sur à bord des navires de guerre, mais les soldats de

ces compagnies spéciales doivent lutter comme des fantassins et pas comme des marins. La création des premières formations d'artillerie de marine a lieu en 1692.

Peu de temps plus tard, ces compagnies ont déjà une mission plus large, elles assurent la défense des bases navales de métropole et un peu plus tard celle des comptoirs et des colonies d'outre-mer. Cette mission est accomplie avec un tellement grand succès que ces unités connaissent une expansion dynamique. A la fin du 19e siècle, ces unités sont déjà très nombreuses, mais leur activité est liée aux continents au lieu des mers, ainsi la Marine passe sous l'autorité de la Ministère des Colonies. En même temps, elle change son nom : elle devient la Coloniale blanche (jusqu'en 1959 quand elle reprend son nom original) et doit assurer la protection des colonies françaises.

Les marines françaises participent à la conquête de Madagascar, de l'Indochine et des territoires africains. Ils prennent part dans l'expédition du Mexique et se distinguent lors de la guerre franco-prussienne. Le secret du succès des marines est la cohésion des soldats servant dans les rangs de cette unité. Tous les membres de la marine (et après de la Coloniale blanche) sont convaincus qu'ils servent dans les rangs d'une unité d'élite, ainsi ils sont des soldats d'élite. Leur esprit de corps est exceptionnel et ils sont loyaux jusqu'à l'infini aux officiers de leur formation (Clayton, 1994: 382-384).

Ces traditions contribuent certainement au fait que les soldats autochtones apparaissent très tôt aux rangs de la Marine. Ils sont déjà présents au 18e siècle qui est exceptionnel, surtout que la discrimination raciale ne les touche pas. Les soldats européens souvent complètement isolés de la métropole sont obligés de compléter leurs rangs par les hommes des populations locales. A cause de la distance et du sentiment de l'isolement, ils traitent ces soldats comme des camarades de plein droit et pas comme des êtres subalternes. Même ces soldats spéciaux peuvent devenir des officiers. Cette confiance a des conséquences importantes : les soldats autochtones sont parmi les soldats les plus éprouvés et les plus loyaux des forces armées françaises pendant des siècles (Cf. Garros, 1968).

La Marine a trois branches au début du 20e siècle : l'infanterie coloniale (33 régiments), l'artillerie coloniale (3 régiments) et les troupes autochtones (21 régiments). Il faut ajouter pour éviter les confusions que ce classement ne veut pas dire que les régiments de l'infanterie coloniale sont composés uniquement par des soldats européens. Même souvent le taux des soldats autochtones est au dessus de 50 %. Les noms remarquent que les unités sont composées théoriquement par des soldats d'une certaine région (coloniale) par exemple à Madagascar ou au Cambodge.

Les troupes indigènes sont souvent mentionnés comme des « tirailleurs sénégalais », car ce terme est utilisé pour désigner toutes les unités d'infanterie recrutées dans les colonies françaises du continent subsaharien. En réalité,

plusieurs nationalités et tribus sont représentées parmi les tirailleurs (sénégalais, malgaches, indochinois, cambodgiens, bambara, malinke, ouolof, etc.).

Il y a une rivalité incessante entre les deux forces coloniales, ainsi les territoires sont divisés entre elles : l'Armée d'Afrique est la responsable pour l'Afrique du Nord tandis que la Marine (Coloniale blanche) surveille l'Afrique subsaharienne et le reste de l'empire colonial français (Clayton, 1994: 35).

Ce qui est sûr que sans les formations mentionnées ci-dessus on ne pourrait pas parler de l'empire colonial français, même l'histoire de la France métropolitaine serait complètement différente.

4. Leur rôle dans la Première Guerre mondiale

Étant donné que les troupes coloniales sont réputées comme des troupes d'élite de l'armée française, l'état-major français les déploie sur tous les fronts pendant la guerre mondiale. Malgré leur nombre réduit, elles jouent un rôle très important lors du conflit grâce à leurs expériences et leur élan.

Les troupes coloniales sont présentes partout où la France a des intérêts politiques ou économiques : en Afrique, en France, aux Dardanelles, aux Balkans, même en Russie après l'éclatement de la révolution bolchevique.

4.1. En Afrique

La première région où les forces coloniales sont déployées est l'Afrique noire. L'intervention militaire est primordiale sur le continent africain à cause de trois éléments. C'est le territoire colonial français le plus vaste et le plus important, où il y a des intérêts allemands aussi ce qu'il fallait avorter. Le continent africain a un rôle important dans l'approvisionnement de la métropole ce qu'il faut protéger à tout prix. Finalement, la France a besoin des troupes coloniales pour la défense de la métropole, mais on ne peut pas y livrer jusqu'à des forces allemandes sont capables de lutter sur le continent noir.

Les troupes françaises d'Afrique occidentale et équatoriale participent aux opérations du Togo et du Cameroun. Elles sont conduites en coopération avec des forces régulières britanniques importantes, ainsi la campagne du Togo est assez brève tandis que celle du Cameroun se prolonge.

Dans les combats de Togo, environ 3 500 tirailleurs et une cavalerie supplétive venant des garnisons françaises du Dahomey et de la Côte-d'Ivoire y participent. Ces forces sont rassemblées en Haute-Volta pour constituer trois colonnes qui pénètrent au Togo par le sud-est, l'est et le nord-ouest. La garnison allemande se bat jusqu'au 26 août, mais n'ayant aucune chance contre les assaillants bien plus nombreux finalement elle se rend.

Le terrain au Cameroun est bien plus difficile et le nombre des troupes allemandes est aussi bien plus important. En plus, ces forces sont pourvues des mitrailleuses qui leur donnent une puissance de feu considérable. La colonie allemande est attaquée de plusieurs directions dans le même temps. Des unités de la Coloniale blanche (des tirailleurs sénégalais, des soldats européens et une batterie d'artillerie coloniale) attaquent du territoire d'Afrique occidentale

française. Une autre colonne d'Afrique équatoriale française avance lentement par le sud. Un contingent moins important pénètre au Cameroun du Tchad par le nord, mais les forces principales composées des troupes franco-britanniques et formant un corps expéditionnaire débarquent sur la côte et obtient la reddition de Douala le 27 septembre 1914. Cependant les Allemands reculent vers l'intérieur du continent et commencent une campagne défensive efficace qui oblige l'envoi de renforts alliés. A la fin de l'année 1915, plus de 3 000 soldats français sont déjà déployés au Cameroun, même deux compagnies belges arrivent aussi. Les Allemands perdent Yaoundé en janvier 1916, mais malgré cette défaite importante, ils réussissent à résister jusqu'en avril 1916. Cette victoire assure pour la France la domination sur l'ensemble du Togo et du Cameroun.

Les engagements de la France en Afrique du Nord pendant cette période-là sont peut-être moins connus. La situation la plus délicate a lieu au Maroc. La guerre éclate à un mauvais moment : plusieurs opérations viennent d'être commencées, mais on ne peut pas les arrêter sans grande confusion, cependant on a besoin des troupes en France. Malgré le fait que Lyautey, le gouverneur du Maroc et ministre de la Guerre en même temps, reçoit l'ordre de tenir seulement la bande littorale, il utilise ses faibles forces d'une manière différente. Il envoie ces troupes aux territoires récemment pacifiés pour affirmer la présence française. Cette politique est efficace, mais les années de guerre apportent des difficultés. Avec l'appui des Allemands, on éclate plusieurs soulèvements contre la domination française qui dure pendant quatre ans. Cette guerre locale cause beaucoup de pertes pour l'armée française, même il y a des massacres des troupes françaises. L'un des ces incidents cause la mort de 22 officiers et plus de 550 soldats (Gorges, 1930: 279).

Le reste de l'armée (dont la grande partie sert en France) est renforcée par de différentes unités : des bataillons de tirailleurs sénégalais récemment recrutés, de la Coloniale blanche et des réservistes métropolitaines. Le renfort le plus utile est constitué par des bataillons de tirailleurs marocains et des goumiers recrutés localement. Mais pour l'instruction et le déploiement de ces unités, on a besoin de temps, ainsi la consolidation de la situation est le devoir de deux bataillons de la Légion étrangère restant au Maroc. C'est surtout leur mérite que la France ne perd pas l'ensemble du Maroc pendant les années de la Grande Guerre (Bergot, 1982: 13-15).

Le Sahara central représente un autre défi pour les Français. En 1914, les Senousis, une tribu saharienne, révolte contre la domination des colonisateurs français et italiens. En reconnaissant que les forces françaises sont pratiquement inexistantes dans la région, ils lancent des attaques contre les garnisons. La France ne peut lancer une contre-attaque qu'en septembre 1915 avec le déploiement des compagnies sahariennes, des unités de réservistes métropolitains, des zouaves, des tirailleurs et des chasseurs d'Afrique. Au total, cette force ne dépasse pas la taille d'une brigade, mais elle doit assurer la protection de la Tunisie. Avec l'arrivée d'autres renforts, cette force augmente

jusqu'à la taille d'une division. Cependant les Senousis occupent de nouveaux territoires et les Français sont obligés de reculer en faute de force de frappe satisfaisante. La solution de cette situation et la reconquête de ces territoires n'aura lieu qu'après la guerre (Meynier, 1981: 502).

Il y a d'autres révoltes moins importantes aussi sur les territoires français. Elles ont lieu au Soudan en 1915, en Haute-Volta en 1916 et au Dahomey en 1916-1917 dont la cause principale est la conscription qui touché une grande partie de la population masculine. Ces oppositions sont très rapidement réprimées (Clayton, 1994: 129-132).

4.2. En Europe

Sur le front occidental (en France), on a besoin de toutes les troupes capables de combattre, ainsi on déploie pratiquement toutes les troupes coloniales ce qu'on peut transporter à la métropole des colonies.

A la veille de la guerre, les troupes coloniales comptent 102 bataillons et 39 batteries, dont 36 bataillons et 12 batteries en métropole et 21 bataillons en Afrique du Nord. Ces unités sont répartis en un corps d'armée en métropole et six groupes dans les colonies, auxquels il faut ajouter quelques unités en Afrique du Nord. Cet effectif représente environ 1 000 000 d'hommes dont 550 000 indigènes qui combattent en Europe : 175 000 Algériens, 40 000 Marocains, 80 000 Tunisiens, 180 000 Africains noirs, 41 000 Malgaches, 49 000 Indochinois, soit un total de 565 000 (Blanchard, Lemaire, 2002: 117).

Après le début de la guerre, les troupes coloniales sont organisées en deux corps d'armée (les 1er et 2e) qui regroupent sept divisions d'infanterie au total (les 2e, 3e, 10e, 11e, 15e, 16e, 17e). Elles sont engagées dans toutes les grandes batailles du front occidental : la bataille des frontières, la première bataille de la Marne, les batailles de Champagne de 1915, la bataille de la Somme en juillet 1916, la bataille du Chemin des Dames en avril 1917, la bataille de Saint-Mihiel en 1918.

Les troupes coloniales sont présentes partout et leur contribution à la victoire finale est décisive. Ce n'est pas par hasard qu'elles reçoivent le plus de décorations parmi toutes les troupes de l'armée française.

4.3. Aux Dardanelles

Les coloniaux sont engagés sur les fronts du Proche-Orient, et d'abord aux Dardanelles. Un corps expéditionnaire allié est constitué pour forcer l'entrée des détroits et de parvenir à Constantinople. Il comprend plusieurs divisions anglaises, néo-zélandaises, et au début, une seule division française composée de deux régiments mixtes coloniaux. Ces derniers sont formés par un bataillon colonial blanc et de deux bataillons de Sénégalais.

La deuxième division française arrivée en renfort après les premières batailles contient également une brigade mixte coloniale commandée par le général Simonin et comprenant les 7e et 8e régiments mixtes (Keegan, 2010: 486-489).

Regroupée en Egypte, la première division est dirigée vers les détroits le 25 avril 1915. Une diversion est effectuée sur la côte d'Asie, à Khoum-Kalé avec la participation du 6e régiment mixte colonial et d'une batterie de 75 sous la direction du colonel Ruff. Le résultat est un vif succès qui n'est pas exploité, car tous les plans élaborés par le commandement britannique prévoient le débarquement en force sur la côte d'Europe, à Sedduhl-Bahr, ce qui va se solder par un échec (Blanchard, 1981: 132-161).

La progression est excessivement lente et, lorsque la deuxième division est engagée sur le plateau de Kérévés-Déré, et sur l'éperon au nord de Krithia, clé de toute la presqu'île de Gallipoli, il y a de durs combats vains qui coûtent très cher en vies humaines. Le général Gouraud prend le commandement du corps expéditionnaire français le 14 mai 1915. Il réorganise les positions et fait reprendre l'offensive le 1er juin. Le 30 juin, les coloniaux enlèvent l'ouvrage du Quadrilatère. Lors des luttes, même le général est très grièvement blessé et le général Ganeval, commandant l'une des brigades, est tué.

Il est vain de s'obstiner et l'évacuation de la presqu'île s'échelonne de septembre à décembre 1915. La division coloniale, sous le commandement du général Brulard, quitte en dernier le front malheureux des Dardanelles où la France a envoyé près de 80 000 hommes et a perdu 27 000 tués ou blessés. La part des éléments coloniaux, dans ces pertes, atteint les deux tiers du chiffre cité (Keegan, 2010: 500-502).

4.4. La campagne en Macédoine

Le 11 octobre 1915, la Bulgarie déclare la guerre aux Alliés et participe à l'invasion de la Serbie. Le général Sarrau, nommé commandant en chef de l'armée d'Orient, débarque à Salonique le 12, avec deux divisions britanniques et deux divisions françaises, l'une venue de France (la 57e) l'autre venue des Dardanelles (la future 158e) sous le commandement du général Bailloud. Sarrau essaye de limiter les dégâts en avançant vers Monastir afin de soulager la retraite de l'armée serbe qui s'effectue à travers l'Albanie en connaissant des difficultés considérables. Il est obligé de se replier vers Salonique, ne disposant pas des moyens suffisants pour maintenir ses positions. Il crée alors un grand camp retranché de 200 kilomètres de périmètre et 50 de profondeur et y regroupe toutes ses forces pendant l'hiver de 1915 à 1916. Il reçoit de nombreuses troupes de toutes nationalités alliées : britanniques, russes, italiennes, ainsi que des éléments coloniaux, des bataillons annamites, puis arrivent les troupes grecques républicaines, la 17e division coloniale des Dardanelles.

Bref, le général Sarrail dispose bientôt de plus de 300 000 combattants bien approvisionnés. Les troupes coloniales opèrent à l'est du camp retranché, sur les rives sud du lac de Doiran, sur le front de Monastir. En 1917, leurs éléments, regroupés en trois divisions, à la composition suivante : les 11e D.I.C. (division d'infanterie coloniale), 16e D.I.C. et 17e D.I.C. Le général Guillaumat entame d'abord une série d'opérations locales, puis les trois divisions coloniales

prennent part à la grande offensive que son successeur, le général Franchet d'Esperey, déclenche à partir du mois de septembre 1918. Le plan de l'opération consiste à couper en deux les armées bulgare-allemandes en attaquant au centre, objectif la région de Negotin-Kavadar, puis en exploitant vers Prilep, en lançant une force française dans la direction d'Uskub, Nich, Kustendil, et en faisant intervenir d'autres forces à l'est du Vardar, objectif vallée de la Stroumitsa.

La 11e division coloniale, à l'aile droite, avec des forces hellènes, contribue à la prise de Prilep (17-23 septembre). La cavalerie (brigade Jouinot-Gambetta) fonce alors vers le nord pour gagner Uskub, ayant comme soutien un détachement composé de la 22e brigade coloniale. Ce détachement est parvenu à Uskub le lendemain de l'entrée des cavaliers, le 30 septembre. Cette pointe audacieuse force l'ennemi à demander l'armistice (Huré, 1977: 371).

4.5. Sur d'autres fronts

Il faut mentionner, pour être complet, des fronts hors-série. La guerre n'est pas terminée pour les soldats des troupes coloniales avec l'armistice du novembre 1918. Les pouvoirs occidentaux se sentent menacés par la montée du pouvoir bolchevique en Russie, ainsi ils s'engagent à côté des armées blanches. Le transport des matières militaires n'est pas suffisant, ainsi ils sont obligés de déployer des troupes. Ils y envoient les unités les plus solides et les plus loyales, ça veut dire les troupes coloniales. Un bataillon colonial de marche, le 21e, et une batterie coloniale de marche, portant également le numéro 21 participent aux opérations de guerre à Mourmansk et à Arkhangelsk, en 1918, tandis qu'un bataillon mixte indochinois est envoyé en Sibérie orientale pendant la même époque (Clayton, 1994: 285).

Bilan

La victoire et la bonne réputation ont un prix élevé. Sur 4 millions de soldats mobilisés (dont 1,4 million sont tués ou disparus), la mobilisation des troupes coloniales concerne :

- 175 000 Algériens (dont 35 000 tués ou disparus)
- 40 000 Marocains (dont 12 000 tués ou disparus)
- 80 000 Tunisiens (dont 21 000 tués ou disparus)
- 180 000 Africains noirs (dont 25 000 tués ou disparus)
- 41 000 Malgaches (dont 2 500 tués ou disparus)
- 49 000 Indochinois (dont 1 600 tués ou disparus)
- *Total : 565 000 (dont 97 100 tués ou disparus) (Blanchard, Lemaire, 2002: 117)*

Malgré le fait que ces soldats luttent pour un pays lointain et peu connu, ils se portent comme des soldats d'élites et ils forment une réputation solide qui est vivante aujourd'hui aussi.

BIBLIOGRAPHIE

- Andolenko, S. P. (1968). *Recueil d'historiques de l'armée blindée et de la cavalerie*. Paris: Eurimprim.
- Andolenko, S. P. (1969). *Recueil d'historiques de l'infanterie française*. Paris: Eurimprim.
- Augarde, J. (1952). *Tabor*. Paris: Éditions France-Empire.
- Barge, W. S. (1982). *The Generals of the Republic, the Corporate Personality of High Military Rank in France 1889-1914*. Chapel Hill: University of North Carolina.
- Bergot, E. (1979). *Le Bataillon Bigeard*. Paris: Presses de la Cité.
- Bergot, E. (1982). *La Coloniale du Rif au Tchad, 1925-1980*. Paris: Presses de la Cité.
- Blanchard, J. (1981). "Les Dardanelles à la pointe d'Europe". *Revue historique des armées*. 143. 129-166.
- Blanchard, P.; Lemaire, S. (2002). *Culture coloniale, la France conquise par son Empire (1873-1931)*. Paris: Éditions Autrement.
- Carles, P. (1982). *Des millions de soldats inconnus*. Paris: Lavauzelle.
- Clayton, A. (1994). *Histoire de l'armée française en Afrique 1830-1962*. Paris: Albin Michel.
- Garros, L. (1968). "Histoire des troupes de Marine". *Historama, HS 4*. 5-164.
- Gaujac, P. (1984). *L'Armée de la victoire*. Paris: Lavauzelle.
- Gorges, E. H. (1930). *The Great War in West Africa*. London: Hutchinson & Co. Limited.
- Horn, A. (1984). *The French Army and Politics, 1870-1970*. New York: Peter Bedrick Books.
- Horn, A. (1962). *The Price of Glory*. New York: St. Martin's Press.
- Huré, R. (1977). *L'armée d'Afrique 1830-1962*. Paris: Lavauzelle.
- Keegan, J. (1987). *Six armées en Normandie*. Paris: Albin Michel.
- Keegan, J. (2010). *Az első világháború*. Budapest: Európa.
- Lartéguy, J. (1960). *Les centurions*. Paris: Presses de la Cité.
- Collectif (1986). *Les Troupes de marine 1622-1984*. Paris: Lavauzelle.
- Meynier, G. (1981). *L'Algérie révélée*. Genève: Librairie Droz.
- Montagnon, P. (1999). *Histoire de la Légion de 1831 à nos jours*. Paris: Pygmalion.
- Porch, D. (1994). *La légion étrangère 1831-1962*. Paris: Fayard.
- Verchin, J. (1983). *Burnous au vent et sabre au clair*. Bobigny: Éditions Le Signor.

THE FRENCH COLONIAL TROOPS DURING THE GREAT WAR

Abstract: The French colonial troops, commonly called La Coloniale, are hardly known, although they played a very important part in the construction of the French colonial Empire from the XVIth century to the 1960s. These troops are recruited from France or from the population of the French colonial empire and play an important role in the defense of the French territories all around the world. The present paper presents the short history of these troops and their participation in the World War I. The French Africa Army (Armée de l'Afrique) and the Marine (Marine ou Coloniale Blanche) contain the best parts of the French military forces, able to fight and be victorious on every battlefield in Africa, Asia and even Europe. Due to this good reputation, the French military High Command uses these units in all fronts of the war with success. They participated in the conquest of German territories in Africa, in the defense of France on the Western Front, and they fought in Turkey, in the Balkan and in Russia, too. But this success has a high price: a great number of killed, wounded and missing soldiers. At the same time, their sacrifice has some reason because France is victorious in this conflict.

Key Words: World War I, France, Army, Colonies, Military Troops.

LANETLİ ÇOCUK VE HİPNOZ

Aydın ERTEKİN¹

Öz: Fransız Edebiyatının tartışılmaz en büyük yazarlarından birisi olan Balzac'ın yaklaşık yüz kadar roman ve öyküyü *İnsanlık Güldürüsü* adı altında yayınlaması boşuna değildir. Yazarın eserlerinde işlemediği konu, ele almadığı tür neredeyse yok gibidir. Bunu yaparken amacı toplumu oluşturan tüm katman ve insanları ortaya koymak, çözümlemektir. Bunu zaten kendisi de açıkça dile getirir. Bu amaçla yaşadığı dönemde ona malzeme oluşturabilecek hiçbir şeye de kayıtsız kalmaz. Mesmer'in *canlı manyetizma*'sı ya da *hipnoz*'u da bunlardan birisidir. Balzac konuyla ilgilenmiş, ilgili metin ve deneysel sonuçları incelemiş, konuyla ilgilenen kişilerle bile görüşmüştür. 1834'te Bayan Hanska'ya yazdığı bir mektupta kendisinin de manyetik güçlere sahip olduğunu söylemeye kadar işi ileriye götürür. Manyetizma ise 19. yüzyılda dönemin gündemini oluşturan bilimsel bir yaklaşım olarak karşımıza çıkar. Franz Mesmer'in bilimsel deneyleri kimi o dönem yazarlarının ilgisini ve dikkatini çeker. Manyetizma, uyurgezerlik ve katalepsi gibi konulara hakikat atfeden Balzac da bunlara karşı kayıtsız kalmaz ve yapıtlarında kullanmaktan çekinmez. Yazar manyetizmayı her bir kişinin özünde bulunan ülküsel kişiliği ortaya çıkarmada önemli bir araç olarak görür. Balzac insanın kendi beni ötesinde gerçek başka bir ben'in olduğunu ve bu ben'in manyetik deneyimlerle sonsuzluğa ve hakikate erişebileceğine inanır. Çalışmada, o dönemde tıpsal anlamda tartışmalı olan ancak yazarlara konu teşkil eden bu konunun Balzac tarafından *Lanetli Çocuk* adlı romanda nasıl uygulanmaya çalışıldığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Balzac, Lanetli Çocuk, Mesmer, Hipnoz.

Ruhsal ya da tıbbi gerekçelerle insanoğlunun hipnozu deneyimlemesi belki de insanlık tarihi kadar eskidir. M.Ö. 1550 yıllarında yazıldığı sanılan ve Ebers tarafından Mısır'da bulunan bir tıp papirüsünde "*elini ağrının üzerine koy ve ona gitmesini söyle*"² diye yazması bu bağlamda ilginçtir. Antik Yunan'da Sokrates ve Kharmides arasında geçen bir konuşma ise yine hipnoza dair imler taşır. Sokrates başı çok ağrıyan Kharmides'i yaprak ve büyümlü sözlerle tedavi etmeyi kabul eder ve şöyle der: "*gerçekkte, bedene ve insana tüm kötülükler ve*

---

1 Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı.
aertekin@atauni.edu.tr

2 http://fr.wikipedia.org/wiki/Histoire_de_l'hypnose. Erişim tarihi: 10.11.2013.

tüm iyilikler ruhtan gelir. Bu yüzden başın ve bütün bedenin sağlıklı olması isteniyorsa, her şeyden önce ruhun tedavi edilmesi gerekir. Ruh büyü sözleriyle tedavi edilir. Bu büyü sözleri de güzel söylevlerdir, aziz dostum. Bu söylevler ruhta bilgelik doğurur; bilgelik meydana gelince de, başı ve bedenini geri kalan kısımlarını sağlıklı kılmak kolaydır.” (Palton,1986: 33) Sağlık ve hekimlik Tanrısı Akslepion adına kurulan tapınaklarda hastalar hipnotik transa sokulup, dua ve telkinlerle tedavi edilmeye yine, 13.yüzyıldan itibaren Anadolu’da kurulan Bimarhanelerde su sesi eşliğinde telkin ve müzikle ruh hastaları iyileştirilmeye çalışıldığı da bilinen vakalardır. Dünyanın farklı medeniyetlerinde genellikle müzik ve danslarla transa geçen kişilerin kendilerine has teknik ve yöntemler ile hasta diye kabul edilenleri hipnotik bir duruma sokup onları tedavi etmeye çalıştıklarını resim, kayıt ve metinlerden hareketle saptamak da olasıdır. Tüm bunlar temel yöntem aracı telkin olan hipnozun insanlığın ilk dönemlerinden beri var olduğunu doğrular nitelikte gözükmektedir. Günümüzde kimi yerlerde hala ilkel biçimiyle yapılan hipnoz geçmişte bilim çevrelerince önceleri şarlatanlık, büyücülük, sahtekârlık olarak nitelendirilmesine karşın artık birçok ülkede bilimsel açıdan yardımcı bir tedavi şekli olarak kabul edilmiştir.

Hipnozun bilimsel olarak kabul edilmesi yolundaki ilk deneysel çaba ise Avusturyalı hekim Franz Antoine Mesmer³ ile başlar. *Canlı Manyetizma* teorisi ile hipnozu ilk kuramlaştıran kişi olan Mesmer, bilinen tıbbi tedavilere cevap vermeyen birçok hastayı iyileştirmiştir. *Teorisi hipnozun başlangıcı kabul edilir.* (Leibold, 1995: 16) Kendisinden sonra Freud dâhil birçok bilim adamı hipnozla ilgilenmiş ve günümüzde kabul gördüğü haline katkıda bulunmuşlardır.

19. yüzyılın ilk yarısında Nerval, Dumas gibi birçok yazar eserlerinde mesmerizmi ele almalarına karşın eleştirilmek korkusuyla Balzac dışında kimse *Canlı Manyetizma*’dan dolaysız olarak bahsetmez. (Spiquel: 8) Yazar mucizevî diye adlandırdığı bu türden düşünce ve deneyimlerden sadece hekimlerin değil

---

3 Franz Antoine Mesmer (1734-1815) Yıldızların ve Gezegenlerin İnsan Üzerindeki Etkileri konulu tezi ile tıpkı Ay’ın med-cezire neden olması gibi gezegen ve yıldızların insan yaşamını etkilediğine inanıyordu. 1779 yılında Canlı Manyetizma (Magnetisme Animal) adını verdiği kuramda insan bedeninde manyetik bir sıvı olduğunu, bu sıvı dengesinin bozulması sonucu hastalıkların türediğini savlamıştır. Mesmer kendi kendine miknatıslandığını ve bu miknatıslanmanın hareket ya da dokunmayla hastalar üzerinde de aynı yararlı ve güçlü etkileri olduğunu fark etmiştir. Bu güç, varlık ve nesnelere de dâhil olduğu bir akış aracılığıyla gerçekleştirilir. Mesmer insanın bu akışa yoğunlaşabileceğini ve benzerleri üzerinde bu akışı istediği kadar sürdürülebileceğini belirtmiştir. Yöntemler çok çeşitlidir: vücudun üzerine ya da hasta olan bölgelere uzaktan geçişlerle, dokunarak ya da ellerin dayatılmasıyla gerçekleştirilen anı temas. Bu tedavi aynı zamanda bakışla, dokunarak, sözcükle ya da uygulayıcının akışına önceden dâhil ettiği nesne ve ürünlerin yardımıyla da gerçekleştirilebilir. Mesmer tedavi ettiği birçok hastaya karşın tıp çevreleri tarafınca eleştirilmiş, oluşturulan bir komisyon tarafınca da sahtekâr olarak suçlanmıştır. Yaklaşım ve öğretileri bilimsellikten uzak, gizemli, büyüsel ve mistik olarak nitelendirilmiştir. Buna karşın, kendisine ve yöntemlerine inananlar onun öğretilerini canlı tutmuş ve mesmerizm adı altında sürdürmüşlerdir. http://fr.wikipedia.org/wiki/Magnetisme_animal. Erişim Tarihi:10.11.2013.

yazarlarından yararlanması gerektiğini söyler. (Spiquel: 9) Başka bir deyişle, *ruhsallık insanlığın ilerlemesine katkı sağladığı ölçüde* (Brix: 8) onu ilgilendirir. Balzac nihayetinde *İnsanlık Güldürüsü*'nün önsözünde *Canlı Manyetizma*'dan bahsedecek kadar hipnoza inanır ve *hipnozun gizemleriyle yoğrulduğunu* (Castex,1951: 173) dile getirir. Ona göre *manyetizma ruhun madde üzerindeki karşı konulamaz yükselişidir.*(Castex,1951: 173)

Yazarın *Lanetli Çocuk* (1837) adlı romanı bu bağlamda hipnozun yazıya döküldüğü ve “Felsefi incelemeler” öbeği altında yer alan bir eser olarak karşımıza çıkar. İlk bakışta aşk, nefret, derebeylik, ölüm, zulüm gibi klasik izlekler ve basit bir olay örgüsü etrafında oluşturulmuş bir Balzac romanının *İnsanlık Güldürüsü*'nün “Felsefi incelemeler” öbeğinde yer alması ilginç olarak değerlendirilebilecek olsa da yazarın eserini bu öbek altında konumlandırması boşuna değildir. Balzac, gerçekçi bir yazar olarak, hipnozu ya da *Mesmer'i gerçeğin bütünselliği* (Spiquel: 10) bağlamında ele alır. Dolayısıyla romanı klasik yaklaşımlar bir yana, bu bakış açısıyla incelemek gerekir.

Roman “Anne nasıl yaşadı?” ve “Oğul nasıl öldü?” başlıklı iki bölümden oluşur. İlk bölümde, zenginliğini ve soyluluğunu devam ettirme arzusuyla bir erkek çocuk isteyen zalim kont Hérouville, erken doğum yapan karısı Kontes Jeanne d'Hérouville'in dünyaya getirdiği Etienne'ni kendisinden olmadığı gerekçesiyle reddeder. Kontes bunun üzerine oğlunu zalim kocasından uzak tutar. Oğlunu yetiştirme ve koruma konusunda kendisine yardım eden ise Çıkıkçı Antoine Beauvouloir'dır. Doğanın incelikleri, ruhun derinliklerindeki yüce duygular Etienne'e öğretilir. Daha sonra Maximilien doğar. Kont, bu çocuğa sahiplenir ve onu soyunu yürütecek bir oğul olarak görür. Etienne'nin aksine Maximilien bir savaşçı olarak yetiştirilir. Romanın ikinci bölümünde ise Kont, artık seksenli yaşlara merdiven dayamıştır. Bir gün gelen bir mektupla ikinci oğlu Maximilie'nin öldürüldüğünü öğrenir. Bu olaydan sonra, soyunu yürütmesi için mecburen lanetlediği ilk oğlu Etienne'e ilgi göstermek zorunda kalır. Etienne olup biten her şeye rağmen olanları unuttur. Beauvouloir'ın kendisi gibi narin, duygusal, ince ruhlu güzel kızı Gabrielle'e âşık olur. Kısa sürede büyük bir aşkla birbirlerine bağlanırlar. Ancak kont bu ilişkiye karşı çıkar. Etienne'in kendisine karşı çıkmasıyla da öfkeyle oğlunu ve aşığı Gabrielle'i öldürür.

Romanda bazı karakterlerin diğer karakterler üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yaptığı görülür. İlk bakışta Kont Hérouville ile olumsuz hipnoz olgusunun somut bir görünüm kazandığı görülür. Acımasızlığıyla tanınan bu adam, hem sözleriyle hem de bizatihi kendi varlığıyla çevresine ve özellikle ailesine karşı yıkıcı bir etkiye sahiptir. Kontun eşine karşı olan acımasızlığı evliliklerinin başından itibaren başlar, Etienne'nin doğumundan itibaren de zirveye ulaşır. *Bu evliliğin tek şahidi korkuydu.* (Balzac, 2010: 17) Evlilik töreni paradoksal olarak kontesin en büyük mutsuzluk kaynağı hatta ölüm nedenidir: *sizinle evlendiğinden ötürü göçüp giden annemin ölümünden.* (Balzac,2010: 104) Dükün bu şüpheli tutumundan kaynaklanan acımasızlığı kıskançlığından ileri gelir. Eşine ve oğlu Etienne'e savurduğu ölüm tehditleri dikkat çekicidir:

ananın da çocuğunda da boynunu bir güzel kırarım. (Balzac, 2010: 17) O sırada Etienne'e hamile olan Kontes daha çocuğunu dünyaya getirmeden onu kaybetmekten korkmaya başlar: *Kontun sözleri genç kadının yüreğinde çinlmişti.* (Balzac, 2010: 17) Kont'un bu sözleri karşısında Kontes alt üst olur: *tek bir günü geçmedi ki bu gizli dehşet onun ruhunun en suçsuz coşkularını bastırmasın.* (Balzac, 2010: 17) Kont Kontes'i dış dünyadan ve insanlardan soyutlayarak onda *olası bir cinayetin önsezisi* (Balzac, 2010: 27) ile yaşamaya mahkûm eder. *Kont ruh almaya gelmiş bir iblis gibi dikiliverir* (Balzac, 2010: 27) Kontes'in karşısına. Kontun sesi bile artık onu korkutmaktadır: *o boğuk sesin çıkaracağı en yumuşak tınlar bile onu korkudan tir tir titretiyordu.* (Balzac, 2010: 16) Dünyaya gelmeden bile önce ölüm tehdidiyle karşı karşıya kalan ve bu durumu akıp giden yıllar süresince öğrenen Etienne ise babasından doğal olarak oldukça korkmaktadır. *Babanın oğluna karşı duyduğu nefret en ufak ayrıntıda bile kendini belli ediyordu.* (Balzac, 2010: 36) Etienne, babasının annesi ve kendi üzerindeki baskı ve ürküntü duygusunu sürekli duyumsar ve çocuk halinde bile annesi ile paylaşır. *Kontes kocasının kendi üstünde yarattığı dehşet duygusunu oğlunun da daha küçükken paylaştığını görür.* (Balzac, 2010: 44) Babanın oğlu üzerinde yarattığı bu zararlı ve kötücül etki birçok kez görülür. Kont'un adını duyduğunda bile ruhu daralan bu çocuk, babasının sert ve nefret dolu bakışlarından da etkilenir. *Etienne babasını vicdansız bir düşman olarak görmek* (Balzac, 2010: 37) zorunda kalır. Kendisini çok güçsüz, çaresiz neredeyse yok olmuş birisi olarak görür: *Hérouville Dükü adı bile, onun içindeki tüm enerjiyi tüketen ve bir kaplanın karşısında diz çökmüş bir genç kız gibi güçsüz kulan bir sarsıntı yaratmaya başladı.* (Balzac, 2010: 37) Etienne'in deniz kıyısından gelen babasını gördüğü andaki tepkisi ise çocuğun yaşadığı korkunun ne kadar şiddetli olduğunu bir kez daha göstermektedir. Etienne hemen bir kayanın çatlağında sığınmak için gözden kaybolur ve kalbi de bu arada hızlıca çarpmaya başlar. Çatlağa kulağını dayayan Kont *Etienne'in kalbinin boğuk sesinden başka bir şey duyamıyordu, oğlanın yüreğinin çarpıntısı saklandığı yerin tepesinde yankılanıyordu.* (Balzac, 2010: 64) Bu durum, Etienne'in ruhuna nüfuz etmiş korkunun şiddetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. *İçinde yaman sıkıntularla boğuşurken sessizliğini korudu.* (Balzac, 2010: 65) Babasının daha önce onu açıkça lanetlemesi kuşkusuz çocuğu çok etkilemiştir: *feci sahne belleğine kazındı, öyle ki içine bir hastalık gibi yerleşti.* (Balzac, 2010: 65) Böylelikle Kont'un uyguladığı olumsuz hipnozun yıkıcı sonuçlara yol açtığı görülür.

Çıkıkçı olan Antoine Beauvoulair Etienne'i korumak için Kont'a yalan söyleyerek onun öleceğini söylediğinde Kont'un sevinci apaçık gözükür: *erken doğan çocuğun öleceği kehaneti karşısında, kontun istemeden yüzünde beliren gizli sevinç ..., bu sayede çocuk kurtulmuştu.* (Balzac, 2010: 65) Bu sözleri duyan Kontes bayılır. Çıkıkçı kehanetlerine devam ederek Etienne'in ölmesi ile Kontes'in ölümü arasında bir koşulluk kurar; Etienne'in ölümü beraberinde annenin ölümünü de getirecektir. Kont'un acımasızlığı ve vicdansızlığından zaten bunalmış olan Kontes artık *dalgayaya boyun eğip ölen bir deniz*

kazazedesine benzer. (Balzac, 2010: 27) Bundan böyle Kontes yaşamını şiddetli ağrılarla ve dayanılmaz ıstıraplarla dolu uzun bir hastalıkla dolu sürdürür. *Bu düşünceler, o hüznü ve gizli acılarla dolu yaşamı uzun bir hastalık süreci gibiydi* (Balzac, 2010: 52); *onca acı, yaşam ilkelerini zayıflatmış ve hafiflemesi bir yana her gün daha da şiddetlenen bir bitkinlik hastalığı yaratmıştı onda.* (Balzac, 2010: 52)

Bütüncül bir baba baskısına maruz kalan Etienne'in de doğal olarak tek koruyucusu annesi ile birlikte yaşama gücü zayıflar. Üstelik Etienne babasının kararları ne olursa olsun ona bir istisna dışında asla itaatsizlik etmemiştir. Bu istisna da ise, Gabrielle ile evlenmek istediğinde babasının karşı çıkmasına rağmen onu dinlemez ve ona *sizden haksız bir yere bir şey istemiyorum, tek arzum yaşamımla ilgili, yalnızca beni ilgilendiren bir konuda özgürce karar verebilmek: demek istediğim evlenirken* der. (Balzac, 2010: 104) Böylece Kont kendi kişisel çıkarlarını oğlunun çıkarlarına karşı ön planda tutar ve sonu genç adamın ölümüyle bitecek bir tartışma açılır. Doğduğundan beri oğlunun ölümünü arzulayan ve dileyen Kont artık bu isteğini gerçekleştirmek üzeredir. *Onun yaşamını sadece öldüğünü görme umuduyla bağışlamıştı sanki.* (Balzac, 2010: 36) Etienne *canına bunca işleyen tüyler ürpertici adamla* (Balzac, 2010: 102) artık yüzleşmeye karar verir.

Bununla birlikte, bu romanda sonu ölümle biten olumsuz hipnoz olduğu kadar olumlu hipnoz da vardır. Etienne hem annesi hem de Gabrielle üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır. Kendisi bir anlamda bu iki kadının yaşam kaynağıdır. Bu durumun tersi de doğrudur.

Öncelikle, Kontes ve Etienne arasında anne sevgisinden kaynaklanan yoğunluk, anne tarafından gerçek bir tutku olarak yaşanmıştır. Birbirlerine çok yakındırlar ve yine birbirlerine hep destek olurlar. Biri diğerinin mutluluk kaynağıdır. Böylelikle, olumlu bir etkiden söz edilebilir. Kontes doğum sırasında bayıldığında, Etienne'nin gözyaşları onu kendine getirmiştir; *yatağın üstüne koyulan çocuğun çığlıkları sanki büyü aracılığıyla onu yaşama döndürdü.* (Balzac, 2010: 33) Hipnoz şu sözlerle somutlaşır: *Kontes gözyaşları içinde gebe kaldığı ve daha şimdiden tek avuntusu, düşüncelerinin ana kaynağı, sevgisinin geleceği, biricik ve narin umudu olan bu çocuğu* (Balzac, 2010: 27) her şeyi ile sahiplenir. Bu durumun terside doğrudur zira Etienne'in annesine karşı hissettikleri de ona yaşama imkânı verir.

Öte yandan, bu olay yine Etienne ve Gabrielle arasında da görülmektedir ancak bu kez sıra dışı bir ortaklık ve saf, gerçek bir aşktan söz edilebilir. Bu durumda, etki karşılıklıdır, çünkü Etienne Gabrielle olmadan, Gabrielle de Etienne olmadan yaşayamaz. Birbirlerini çok seven ve benzeyen bu iki sevgilinin yaşamsal kırılma noktaları, ancak birbirleriyle evlenmeleri durumunda ortadan kalkar gibidir. *İkinizi de yakından tanıyorum ve başka biriyle evlenmenin sizi perişan edeceğini biliyorum.* (Balzac, 2010: 99) Oğlunun geleceğini düşünen Kontes ise *günün birinde benim kadar sevecen bir kadın onun yaşamını aşkla doldurursa eğer, pekâlâ mutlu olabilir* (Balzac, 2010: 47) diyerek bu evlilik

fikrini düşünüp durur. İnanılmaz derecede Kontes'e benzeyen Gabrielle ve Etienne arasında filizlenip güçlenen bu aşk, âşıkların birbirlerini etkileyeceği bir araç haline gelir. Aşkları o kadar güçlüdür ki ruh ve vücutları bir bütün haline gelir. Bu durum hermafroditlik⁴ mitini anımsatır. Bu aşk, onların yaşayacaklarından daha da uzun ve mutlu yaşamalarına da olanak sağlar. Anlatıcı bu durumu şöyle belirtmektedir: *mutluluk yeni yaşamlarının ana sütü gibiydi.*⁵ (Balzac, 2010: 91) Böylelikle aşkın aracılığıyla biri diğerinin yaşam kaynağına dönüşür.

Bu romanda iki tür hipnozdan söz edilebilir. Birisi, Kont'un karısı ve Etienne üzerinde uyguladığı ve onların ölümüyle sonuçlanan olumsuz hipnoz diğeri ise Etienne'nin hayatındaki iki kadının yani annesinin ve sevgilisin üzerinde uyguladığı olumlu hipnozdur. Hipnozun ana kuralı olan *iletişim, etkileşim ve değişim* (Kılıç, 2007: 57) söz konusudur. Kadınların Etienne üzerindeki etkisi de olumlu hipnozdur. Dolayısıyla yaşam ve ölüm ikiliğinde bir hipnozdan söz edilebilir. *Olumsuz düşünceler insan üzerinde ölüm dâhil yıkıcı etkileri oluyorsa olumlu düşüncelerde güçlü etki yaratabilir.* (Leibold, 1995: 13) Romanda bunun iyi bir şekilde ortaya konulduğu görülür.

Kont'un olumsuz düşüncesi ise özellikle Kontes ve Etienne üzerinde etkilidir. Mutsuz ve sürekli korku içerisindeki Kontes küçük bir mutluluk bile yaşayamamıştır. Tüm yaşamı yalnızca acı hatıralar, baskılar ve sıkıntılardan ibarettir. Sürekli ölüm tehdidi altındaki oğlu Etienne ise zaten hassas olan durumunu daha da zora sokmaktadır. Ruhsal bozukluk fiziksel bozukluğu da beraberinde getirir. Sonuçta bütün bu karanlık, olumsuz düşünceler Kontes'in ölümüne neden olur. Hipnozda *olumsuz düşünce ölüme bile yol açabilir.* (Leibold, 1995: 12)

Öte yandan olumsuz, yıkıcı düşüncenin etkisine Etienne de maruz kalır. Bu düşünce aşkın paradoksal iki görünümü ile somut bir nitelik kazanır. Etienne'in Gabrielle'e âşık olması onu daha güçlü kılar ve onda babasına karşı koyabilecek derecede cesaret verir. Buna karşın, aşkın Etienne üzerinde olumsuz bir etkisi de vardır çünkü en düşük ayrı düşme ihtimali bile onda iç sıkıntısı yaratır hatta ölümü bile bu aşk yüzünden olur. Zaten sevgilisi tehdit edildiği için ölür. Romanda düşünce, bu düşüncenin sahibi kişiyi öldürmez ancak çevresini yok eder.

Aslında burada olumsuz düşüncenin bu iki eylemini ortak bir nokta birbirlerine bağlar. Bu da Kont Hérrouville'in çıkarlarıdır. Kontes ve oğlunu yok eden düşüncenin olumsuzluğu ve kötülüğü Kont'un isteği ve iradesiyle doğrudan ilintilidir. Bu istek ve iradenin ilki Kont'un politik ve sosyal konumunun

4 Hermes ve Aphrodite'nin olağanüstü yakışıklılıktaki oğlu Hermaphroditos'a bir pınar Nymphası (perisi) olan Salmakis delice âşık olur. Ancak Salmakis reddedilince ona sarılır ve tanrılardan sonsuza kadar onları birleştirmelerini diler. Dileği yerine getirilir. Her ikisi hem erkek hem dişi cinsi birlikte barındıran varlıklara dönüşürler. (Fink, 2004:184)

5 Fransızca özgün metinde tümce *le bonheur était comme le lait nourricier de la nouvelle vie* 'dir. Kitap çevirmeni bu tümceyi *mutluluktan emiyordu yeni yaşamını besleyen sütü* şeklinde çevirmiş olduğundan özgün tümce tarafimca çevrilmiştir. (Balzac, 2010: 91)

mantıklı sonucudur. O bir konttur ve egemen olma isteği de bu nedenle yadsınamazdır. Bu yüzden baskısını ve üstünlüğünü tebaası, ordusu kadar karısı ve oğlu da kabul etmek zorundadır. Kurallarına herkes uymak ve itaat etmek durumundadır. Kont'un telafi edilemez sonuçları olan diğer bir isteği ise Etienne'in zengin ve soylu bir evlilikten dünyaya gelecek bir çocuk sahibi olmasıdır. Oysa Etienne çıkıkçının kızını sevmektedir. Burada sonu ölümle biten bir sorun ortaya çıkar; farklı sosyal sınıflar söz konusudur ve bu durum Kont için kabul edilemezdir. Etienne'in soylu olmasına karşın Gabrielle değildir. Kont isteğini yerine getirmek için, soylu ve zengin olan Bayan Grandlieu ile Etienne'in evlenmesini ister ancak oğlu bunu şiddetle reddeder. Bu kabul etmeyiş her iki aşığın ölümü ile sonuçlanır. Burada olumsuz düşüncenin bu örneğinden önemli bir sonuç çıkmaktadır. Kont, karısı ve oğlunun hayatı pahasına bile olsa kişisel çıkarlarını ön planda tutmaktadır. Onun yaşamını bu istek ve arzu yönetmektedir ve kendisi gibi zengin olacak erkek bir torunla erkini daha da güçlendirmek istemektedir.

Sonuç olarak, Balzac görüldüğü gibi bireyin pisişesine nüfuz eden düşüncenin gücüne inanır ve romanda bu inancını somutlaştırır. Bu düşüncenin olumlu ya da olumsuz etkisi ona sahip olan kişinin isteği ve duygularıyla işlerlik kazanır. *Hipnoz olan kişinin bilinçaltına verilen komuta yani telkine karşı hiçbir karşı koyuşu yoktur.* (Kılıç, 2007: 37) Roman kahramanları iyi ya da kötü söylem ve duygularına koşut olarak gerek bedensel gerekse ruhsal olarak etkilenirler. Balzac *canlı manyetizmada iradenin işlevi üzerinde durur. Bu irade insanın öncelikli ilkesidir.* (Spiquel: 9)

Yazarın hipnoz kavramını ele alıp bir romanında işlemesi bize 19. yüzyılda bu kavramın önemsendiğini ve ele alındığını gösterir. O'da dönemin kimi yazarları gibi mesmerizm düşüncesinden etkilenmiştir. Balzac *birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılıymış gibi, gerçeğin ve varoluşun farklı görünümlerini düşündüren hipnoza inanır.* (Jourde, 1996: 47) Yazarın amaçlarından biri, kuşkusuz ulaşılması güç, gizemli bilgilere ulaşmak ve vakıf olmaktır. Bu bağlamda ezoterik, paranormal olaylar ve doğaüstü olan her şeyle de ilgilenir. Ayrıca *bu esrarengiz gücün gizlerine sahip olduğunu da belirtir.* (Castex, 1951: 1173) *Lanetli Çocuk* bu bağlamda Mesmer hipnozunun yazıya dökülmeye çalışıldığı bir örnek olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKÇA

Balzac, H. de. (1926). *La Comédie Humaine. Études Philosophiques III.* Paris: Libraire Louis Conard.

----- (2010). *Lanetli Çocuk*, (Çev. Orçun Türkay). İstanbul:YKY.

Binet A. et Féré C. (2005). *Le Magnétisme Animal. Etudes sur l'hypnose.* Paris: L'Harmattan.

- Brix, M. Révélations magnétiques: *Mermérisme et Religion*. Makale. Namur : Faculté Notre-Dame de Paris. Erişim adresi : http://etudes-romantiques.ish-lyon.cnrs.fr/wa_files/MichelBrix.pdf
- Castex, P.-G. (1951). *Le Conte Fantastique en France*. Paris: José Corti.
- Fink, G. (2004). *Antik Mitolojide Kim Kimdir?* İzmir: İlya Yayınları.
- Goldberg, B. (2011). *Hipnoz*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Jagot, P.-Cl. *Comment Guerir Par le Magnetisme*. Pdf Kitap, Erişim adresi: <http://spirite.free.fr/ouvrages/jagot/magnetisme.htm>
- Jourde, P. (1996). *Visages du Double*. Paris: Nathan.
- Kılıç, Y. (2007). *Hipnoz*. Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Leibold, G. (1995). *Hipnoz ve Telkin Yoluyla Tedavi*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Mende, S. (2010). *Hipnoz, Temel ve Pratik Bilgiler*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Müezzinoğlu, A-E. (2011). *Tıbbi Hipnoz Eğitimi*. İstanbul: Sokak Kedisi Yayınları.
- Platon. (1986). *Dialoglar II*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Spiquel A. *De l'aventure d'un adjectif: le magnetisme animal de Mesmer*, Makale, Université de Valenciennes. Erişim adresi: <http://www.equipe19.univ-paris-diderot.fr/Colloque animal/Spiquel.pdf>

THE HATED SON AND HYPNOSIS

Abstract: Balzac, one of the most prominent and notable authors of French Literature, wrote nearly one hundred novels and short stories under the title of *La Comédie Humaine*. In his various literary works, he dealt with almost any kind of topics. While doing this, his main aim was to portray and analyse each and every type of person that forms the society, which is what he also stated himself. For that purpose, he didn't remain indifferent to anything that can be a source for writing at that time. Mesmer's *animal magnetism* and *hypnosis* are two examples of this. Balzac dealt with the topic by analysing the texts and studies related, he even interviewed with people interested in the issue. In the letter he wrote to Ms. Hanska in 1834, he stated that he also had magnetic power. The writer considered magnetism as a part of existence and reality, connected strictly to each other and which is controlled by a superior power. Magnetism is a scientific approach becoming a current issue in the 19th Century. Franz Mesmer's scientific experiments attracted the attention of some writers at that time. Balzac, accredited with some issues such as magnetism, night waking, catalepsy, could not remain indifferent to the matter, thus used them in his works. The writer viewed magnetism as a significant tool in uncovering ones utopian personality. Balzac believed that humans possessed individuality besides theirs, and reality and eternity could be obtained through magnetic experiments. The writer, who gave magnetism such a broad meaning and role, considered it as a communication tool between the eternal and spiritual personality, found

hidden in every individual. In this study, how this medically controversial topic of that time, which caught the interest of writers, was dealt in Balzac's novel titled L'Enfant Maudit will be studied scientifically.

Key Words: Balzac, *The Hated Son*, Mesmer, Hypnosis.

**ORTA DERECELİ BİR OSMANLI MEMURUNUN MAL
VARLIĞI: EDİRNE BOSTANCIBAŞISI HACI
VELİYÜDDİN B. HABİB'İN TEREKESİ**

Volkan ERTÜRK¹

Öz: Osmanlı tarihi kaynakları içinde şer'iyeye sicilleri önemli bir yer tutmaktadır. Bu siciller içerisinde bulunan veya bazen müstakil olarak da rastlanılan tereke defterleri Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi araştırmalarında bize çok önemli veriler sunmaktadır. Bu defterlerin incelenmesi ile tereke kaydının yapıldığı döneme dair durağan da olsa bazı bilgilerin elde edilmesi mümkündür. Ölen kişilerin mirasçılarına bıraktıkları menkul veya gayr-i menkulleri içeren tereke kayıtları ile ailenin ekonomik durumu, eş ve çocuk sayıları, geçim kaynakları, mutfak ve yemek kültürü, beslenme alışkanlıkları, giyim kuşam kültürü, mesken durumu, eğitim ve kültür durumu ile ilgili birçok veriye sahip olunabilmektedir. Bu çalışmada, Edirne Bostancıbaşlarından El hac Veliyüddin b. Habib'e ait verileri içeren 1768 tarihli Rodosçuk şer'iyeye sicillerine kaydedilmiş tereke kaydı incelenerek elde edilen bilgiler ölçüsünde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Adı geçen kişinin terekese incelenirken giyim ve kuşamı, mutfak eşyaları, ısınma ve aydınlanma eşyaları, ev döşemeleri ve yatak takımları, atları ve silah takımları, mücevherat ve takıları, diğer muhtelif ev eşyaları ve Husunlu karyesinde bulunan çiftliğindeki tüm eşya ve emlakı ayrı ayrı bölümler halinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, mezkûr bostancıbaşının tereke defterindeki eşyalar kategorize edilerek tablolarla sunulmuştur. Osmanlı Devletinde oldukça önemli bir mevkiden emekli olan El hac Veliyüddin b. Habib'in terekесinden hareketle XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki Osmanlı maddi kültür öğeleri tespit edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tereke Defteri, Osmanlı Devleti, Şer'iyeye Sicili, Rodosçuk, XVIII. Yüzyıl.

Giriş

Sosyal tarih araştırmalarında son derece önemli bir yere sahip olan şer'iyeye sicilleri, sıradan halkı yani, reayayı da konu alan kayıtlar içermesi bakımından son derece önemlidir (İpşirli, 1991:157-162). Bu kaynaklarda toplumların yaşam tarzları, zenginlikleri, günlük yaşayışları, iktisadî durumları hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır (Tutsak, 2004:105-106). Merkezden kazalara

---

1 Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
volkanerturk@myynet.com

yazılmış olan ferman, berat, divan tezkeresi, mektup ve buyruldu gibi tarihi süreç içerisinde kaybolması muhtemel olan resmi yazıların bir kopyasını içeriyor olması, *Şer'iyye Sicilleri*'nin değerini arttırmaktadır (Öztürk, 1995: 11-22).

Siciller içinde yer alan pek çok belge türünden biri olan tereke defterleri veya kayıtları Osmanlı ekonomik ve sosyal tarih araştırmaları hususunda büyük önem taşımaktadır. Tereke defterlerinin sosyal tarih açısından önemine ilk işaret eden Halil İnalçık olmakla birlikte (İnalçık, 1993: 187) kaynağın gerçek manasıyla ortaya çıkışı Barkan'ın 1966 tarihli çalışmasıyla olmuştur (Barkan, 1966:5-6). Tereke defterlerinin sosyo-ekonomik tarih alanının ötesinde sosyo-kültürel tarih kaynağı olarak da kullanılabilceği konusunda da bazı çalışmalar yapılmıştır (Oğuzoğlu, 1985: 1-4), (Karataş, 2002: 691-710).

Tereke defteri, başka tâbirle metrûkât veya muhalledat² defteri³ (Develioğlu, 1962: 1084), ölen Müslümanların bıraktıkları malları tespit ile bu malların şer'at esaslarına göre taksimini gösteren kadı defteridir (İnalçık, 1993: 188). Her çeşit statü ve meslek gurubundan şahısların terekelerini ihtiva eden bu kayıtlar vasıtasıyla belirli bir zümre veya meslek gurubunun sosyo-kültürel ve ekonomik vaziyeti ve bu vesile ile sahip olduğu nüfuzu da tespit edebilmek mümkündür (Güneş, 2006: 66). Bu vesikalara dayanılarak yapılacak çalışmalar ile vefat eden kimselerin geride bıraktıkları eşyaların nitelik ve niceliklerinden hareketle gündelik hayatlarının ortaya konulması ve ekonomik durumlarının gün yüzüne çıkarılması mümkün olmaktadır (Kılıç, 2007: 17-18).

Tereke defterlerinde kişilerin malları şeriat esaslarına göre bölünmekteydi. Bölünme esnasında varislerin haklarının korunması ve vasiyetin yerine getirilmesi kadının kontrolünde yapılırdı (Akyüz, 2004: 247-248). Kadı'nın bu işte uzmanlaşmış memuru olan Kassam'ın önünde sayılan ve bilirkişilerce değerlendirilen eşyaların bir dökümünü ihtiva eden muhalledat listeleri oluşturulurdu (Demir, 2005: 132). Vefat eden kişinin cenaze masrafları ile borçları, vasiyetlerinin yerine getirilmesi için gerekli miktarlar ayrı ayrı belirtildikten sonra, geriye kalan eşya veya eşyanın satışından elde edilen meblağ, İslam miras hukuku göz önünde bulundurularak mirasçılar arasında dağıtılırdı (Yılmaz, 1992: 192). Mahkeme yaptığı bu hizmet karşılığında mirasın, mirasçılara pay edilecek kısmının binde on beş veya yirmisi oranında resm-i kısmet vergisi almaktaydı (Maydaer, 2011: 119).

2 Osmanlı idarî ve malî terminolojisinde muhalledat dendiği zaman ölen veya öldürülen kişilerin geride bıraktıkları her türlü mal, eşya ve para (borçları ve alacakları da dâhil olmak üzere) sı kastedilir. Muhalledat kayıtları da bu geride bırakılanlarla ilgili her türlü yazışmayı ihtiva eden belgeler demetini ifade eder. Muhalledat defteri dendiğinde ise, kişinin geride bıraktığı şeylerin sadece listesini anlamak gerekir (Cezar, 1977: 41).

3 Muhalledat defterlerini konu edinen bazı çalışmalar için bkz. (Emecen, 2004:1-72), (İnbaşı, 2004: 69-80), (Savaş, 1993:249-292), (Öztürk, 2008:9-50), (Bayrak, 2009: 63-120), (Kıvrım, 2008:147-174), (Telci, 2000:159-182), (Yıldız, 2012: 67-106), (Cezar, 1977: 41-78), (Özçelik, 2013:287-310), (Telci, 2007:173-216), (Başol, Alkoç, 2013: 82-90).

Bu çalışmada; eski bir bostancıbaşının ya da bir idarecinin öyküsünü anlatmaktan ziyade Hacı Veliyüddin b. Habib'e ait tereke defterinden yola çıkarak orta sınıf bir Osmanlı idarecinin arkasında bıraktığı terekesinin bize verdiği imkân ölçüsünde, o devirdeki Osmanlı maddi kültür unsurlarını tahlil ederek emekli bir bostancıbaşının sosyo-ekonomik durumu hakkında çıkarımlarda bulunacağız. Bahse konu olan tereke kaydı Rodosçuk şer'iyye sicillerinden 1751 no'lu defterin⁴ 18a ile 20a varakları arasında yer almaktadır. 1768 tarihli terekede, Hacı Veliyüddin b. Habib'in menkul ve gayr-i menkul eşyası, hububat ve hayvanları, zimmetinde olan paraları vs. tek tek tespit ve tasnif edilerek kayda geçirilmiştir.

Tereke kaydında kendisinden merhum Edirne Bostancıbaşı olarak bahsedilen Veliyüddin b. Habib, Osmanlı Devleti teşkilatında acemi oğlanlar statüsünde bir kurum olan Edirne Bostancı Ocağında en üst göreve gelmiş bir kişiydi. Osmanlı Devleti'nde bostancı, padişaha ait sarayların bahçe ve bostanlarıyla, padişah ve maiyetindekilerin kayıklarında çalışanlara denilmekteydi. Edirne'de 1454 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından tamamlanan Yeni Saray'ın karşısında ve Tunca Nehri'nin ortasında bulunan adadaki arazinin tanzim edilerek has bahçelere dönüştürülmesiyle buraların bakımından sorumlu bir bostancı ocağının kurulduğu tahmin edilmektedir (Yıldız, 2011: 18-22).

Osmanlı Devleti'nde bostancıların kötürümlük, maluliyet, emektarlık ve hastalık olmak üzere 4 şekilde emekli oldukları bilinmektedir (Yıldız, 2011: 94). Tereke kaydını incelediğimiz Hacı Veliyüddin b. Habib'in emektarlık sebebiyle emekli olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen emekliliğini müteakip hac farızasını yerine getiren mezkûr kişinin kötürüm, hastalık veya maluliyetten dolayı emekli olabileceği düşünülemez.

Terekesindeki kayıttan anladığımız üzere Hacı Veliyüddin b. Habib emeklilik yıllarını Rodosçuk şehrinin Cami-i Vusta mahallesinde geçirmekteydi. Öldüğünde mirasçıları olarak eşi Hatice Hatun ile tek oğlu Ahmed Ağa hayatta bulunmaktaydı. Hacı unvanından ve terekesindeki malvarlığından anladığımız kadarıyla bostancıbaşı varlıklı bir kimseydi. Zira Osmanlı toplumunda hacca gitmek hem zenginlik hem de toplum içerisinde özellikle erkekler açısından bir statü göstergesi olması bakımından önemliydi (Faroqhi, 2003: 231).

1. Bostancıbaşı Hacı Veliyüddin b. Habib'in Terekesi

1.1. Giyim ve Kuşamı

Hacı Veliyüddin b. Habib'in terekesinde giyim eşyaları önemli bir yer tutmaktadır. Giyim kuşam her devirde sosyal statünün en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Kişinin sahip olduğu maddi imkânların ve toplum içindeki yerinin anlaşılabilmesinde üzerine giydiklerinin niteliği en önemli ipuçlarından kabul edilmiştir (Maydaer, 2008: 574). Ayrıca, giyim ve kuşamla ilgili malzemeler, ailenin gelenek ve kültürünü tespitite bize yardımcı olmaktadır (Köstüklü, 2008: 24). Buradan hareketle bostancıbaşılıktan emekli

4 Bostancıbaşının terekesi için yine bkz. (Cengiz, 2008: 82-90).

olan Hacı Veliyüddîn b. Habib'in giyim-kuşamında hangi tür kumaş ve elbiseleri tercih ettiği, terekesindeki giyeceklerden yararlanarak anlaşılmaya çalışılacaktır.

Giyim-kuşam eşyaları içerisinde ise en dikkat çekenlerin başında kürkler gelmektedir. Bu dönemde kürklere olan rağbeti, soğuk kış şartlarından korunmak ve aynı zamanda belli bir sosyal zümreye aidiyetin göstergesi olarak açıklayabiliriz (Özçelik, 2013: 299). XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı illerinde seyahat eden Thevenot, Türklerin kürke karşı oldukça meraklı olduklarını ifade etmiştir. Orta halli insanların bile bir kürk sahibi olabilmek için oldukça yüksek paralar harcayabileceğini belirtmektedir (Thevenot, 1978: 83). Terekedeki kürklerin en pahalısı 18.000 akçelik samur parçası kontoş⁵ kürk olmak üzere sincab⁶, karsak⁷, kakum⁸, vaşak⁹, nafe¹⁰ türlerinde 16 adet kürk terekede kaydedilmiştir. Bu kürklerin toplam değeri 95.600 akçedir. Ayrıca biri sof¹¹ diğeri şalı¹² olmak üzere değerleri 1.800 akçe olan iki kürk kabı da terekede mevcuttur.

Tereke kayıtlarında rastladığımız bir diğer giyim eşyası ise kaftanlardır. Eski bostancıbaşının terekesinde, giyilen üst elbise olarak tanımlanan (Pakalın, II, 1993: 134) kaftandan 6 adet bulunmaktadır. Dülbend¹³, alaca¹⁴, seraser¹⁵, şalı ve çitari¹⁶ türlerinde olan kaftanların değeri toplam 6.660 akçeydi. Terekede cübbemsi bir üst elbisesi olan dolamadan (Pakalın, I, 1993: 470) ise sadece bir tane bulunmaktaydı. Çukadan¹⁷ imal edilen bu dolamanın değeri 1.000 akçedir. O dönemdeki terekelerde fazlaca bulunmayan bir giyecek çeşidi olan 6.000 akçelik bir yağmurluk da terekeye kaydedilmiştir. Don gibi belden aşağı kısma giyilen bir şalvar olan çakşır (Pakalın, I, 1993: 323), 3.000 akçe değerinde çuka çakşır olarak deftere kaydedilmiştir.

Terekede 5 adet, Ulema sınıfının ve hassaten yüksek rütbede bulunanların giydikleri geniş bir cüppe olan biniş (Pakalın, I, 1993: 235) bulunmaktaydı. Sâye¹⁸ çuka, ankûdi¹⁹ çuka, astarlı, laciverd ve nefi²⁰ şalı türlerinde olan bu

5 Tatar hanları ve beylerinin giydiği dar kollu üst giysisi (Pakalın, II, 1993: 293).

6 Sincap adlı hayvanın postundan yapılan kürke verilen addır (Pakalın, III, 1993: 229).

7 Derisinden kürk yapılan, karnı beyaz tüylü, tilkiye benzer hayvanın adıdır (Pakalın, II, 1993: 204).

8 Sincap türünden kediye benzer hayvanın kürküne verilen addır (Pakalın, II, 1993: 141).

9 Derisinden kürk yapılan hayvan ve bunun postuna verilen addır (Pakalın, III, 1993: 585).

10 Tilki, samur, tavşan gibi hayvanların göbek taraflarından çıkan kürk adıdır (Pakalın, II, 1993: 642).

11 Yünden ve keçi kılından dokunmuş kumaş (Savaş, 1993: 289).

12 Tiftikten dokunan ince bir kumaş (Savaş, 1993: 289).

13 Pek ince beyaz bez, sarıklık bez (Savaş, 1993: 285).

14 Genellikle kırmızı zemin üzerine sarı çubuklu bir pamuklu ve ipekli kumaş (Savaş, 1993: 284).

15 Kürk kaplamaya mahsus bir çeşit kumaş olup, baştanbaşa sırma ve ipekle dokunurdu (Savaş, 1993: 288).

16 Bir teli ipek iki veya üç teli pamuk nakış dokumalı bir çeşit kumaş (Savaş, 1993: 285).

17 Bir çeşit yünlü kumaş (Savaş, 1993: 285).

18 Kaftan, şayak cinsinden kalınca bir kumaş, üstten giyilen bir iş gömleği (Savaş, 1993: 288).

19 Bir çeşit su kuşu olan ankut renginde (Savaş, 1993: 284).

binişlerin terekedeki toplam değeri 7.700 akçedir. Biniş'e nazaran kolları çok daha bol olan ve genellikle ilmiye sınıfının resmi günlerde giydikleri sırma işlemeli üstlük olan ferace (Pakalın, I, 1993: 602), (Lajos, 1979: 463-464) ise siyah ve yeşil renklerinde 2 adet olmak üzere 2.000 akçe değerli olarak terekeye kaydedilmiştir. Terekede rastladığımız diğer bir giyim eşyası ise entaridir. Üste giyilen iki tarafı yırtmaçlı, geniş kollu, uzun gömlek gibi elbiseye denilen entari (Pakalın, I, 1993: 541), çuka ve çiçekli türlerinde dört adet 3.800 akçe değerinde terekede mevcuttu. 300 akçe değerinde 1 adet maî şalvar, 600 akçe değerinde 1 adet ipekli don, 200 akçe değerinde 1 adet içlik, 450 akçe değerinde 3 adet köhne çuka gömlek, 6.000 akçe değerinde 2 adet cedîd sarık, 1.440 akçe değerinde 3 adet kavuk, 240 akçe değerinde 4 adet Kudüs takyesi terekede bulunan diğer giyim-kuşam eşyaları arasında idi.

Merhum El hac Veliyüddin b. Habib'in terekesinde giyim ve kuşamını tamamlayan öğeler olarak 150 akçe değerinde 1 adet beyaz kemer, 1.200 akçe değerinde 1 adet şal kuşak, 6.000 akçe değerinde 1 adet beyaz lahurî²¹ şal, 200 akçe değerinde 2 adet çuka kese, 1.960 akçe değerinde 9 adet cedîd çizme, 210 akçe değerinde 1 adet cedîd papuç, 600 akçe değerinde 1 adet cedîd mest papuç, 240 akçe değerinde 1 adet destimâl²² ve 240 akçe değerinde 1 adet abdest makraması²³ kaydedilmiştir.

Yukarıda saydıklarımızla bağlantılı olarak elbiselerin ana malzemesi olan kumaş çeşitlerinde de incelediğimiz tereke kaydında zenginlik göze çarpmaktadır. 2.400 akçe değerinde 5 zirâ sâye çuka, 150 akçe değerinde 4 zirâ Manisa alacası, 360 akçe değerinde 4 zirâ Şam alacası, 240 akçe değerinde 2 tob beyaz bogası²⁴, 350 akçe değerinde 2 tob kırmızı bogası tereke kaydında mevcuttu. Terekedeki giyim kuşam eşyalarının toplam değeri 151.090 akçedir.

1.2. Mutfak Eşyaları

Osmanlı evlerinde mutfağın yaygınlaşması kuvvetle muhtemel XVIII. yüzyılda gerçekleşti. XVI. yüzyıla ait çalışmalar, mutfağı olan ev sayısının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde ise çoğu Osmanlı evinin bir mutfağa sahip olduğu bilinmektedir. XIX. yüzyılda ise mutfaksız ev çok nadirdir (Bozkurt, 2011: 340-347). Mutfak eşyalarında ise XIX. yüzyıla kadar bir standart mevcut olup zengin veya fakir değişmeksizin kullanılan mutfak malzemeleri aynıdır (Yağcı-Genç, 2009: 287). Osmanlı toplumu özellikle Tanzimat'la beraber hayat standardını ve tarzını değiştirmeye başlamıştır. Bunun yansımalarını ev içi eşyalar yanında mutfak eşyalarında da görmek mümkündür. Özellikle, bu dönemde kullanılan mutfak gereçlerinin sayısı önemli oranda artmıştır (Bozkurt, 2011: 340-347).

20 Koyu yeşil ile kahverengi arasında bir renk, siyaha yakın koyu yeşil (Savaş, 1993: 288).

21 Hindistan'ın Lâhur şehrinde dokunan (Pakalın, II, 1993:353).

22 El silecek bez (Pakalın, I, 1993:433).

23 Kenarı işlemeli mendil (Savaş, 1993: 287).

24 Astarlık seyrek dokunmuş bez (Savaş, 1993 :284).

Tereke defterlerinin önemli bir kısmını günlük hayatta kullanılan ev eşyaları meydana getirmektedir. Ev eşyalarının cinsi ve kalitesi bir toplumun kültür dokusunu yansıttığı kadar eşyaları kullanan kişinin kültürel dokunun hangi seviyedeki temsilcisi olduğu hakkında da bize ipuçları vermektedir (Karagöz, 2009: 318). Hacı Veliyüddîn b. Habib'in terekesindeki mutfak gereçlerine baktığımızda ilk göze çarpan porselen ve cam ürünlerin yerine bakır malzemenin ağırlıklı olarak kullanılmış olmasıdır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Porselen ve cam eşya imâlatı yapılmamaktadır. Porselen ve cam eşyalar çok uzak yerlerden kırılmadan getirilme zorluğunun bir sonucu olarak oldukça kıymetli ürünler durumundadır (Oğuz, 2010: 97).

Türk mutfağı tabirinin içerisine mutfağın mekân özellikleri, bölümleri, pişirme birimleri ve kullanılan mutfak eşyaları da dâhil edilmelidir. Yemek kültürünün zengin olduğu Osmanlı toplumunda, mutfak eşyalarının çeşitliliği tereke defterlerine yansımaktadır. Konumuz olan bostancıbaşının terekesinde başta gelen mutfak eşyası olarak evani-i nuhas başlığı altında 19.680 akçe değerinde bakır kap-kacaklar olduğunu görüyoruz. Yine 1.000 akçe değerinde 1 adet simli sofrası, 150 akçe değerinde 1 adet bakır matara, 360 akçe değerinde 1 adet simli Çerkez bıçağı, 110 akçe değerinde 1 adet Yatağan bıçağı, 600 akçe değerinde 2 deste hoşab kaşığı, 360 akçe değerinde 1 adet fağfuri²⁵ fincan, 2850 akçe değerinde 17 adet fincan mutfak gereci olarak tereke kayıtlarına yansımıştır. Böylece terekedeki mutfak eşyalarının toplam değeri 25.110 akçeydi.

1.3. Isınma ve Aydınlanma Eşyaları

Teknoloji kullanımının günümüzle kıyaslanmayacak kadar kısıtlı olduğu XVIII. yüzyılda Osmanlı evlerinin ısıtılması ve aydınlatılması önemli bir meseledir. Geleneksel Türk evlerinin asıl yaşam alanlarının olduğu üst katların, bol pencereli olmasının avantajlarından biri gün ışığından mümkün mertebe faydalanma isteği idi. Ancak pencere sayısının fazla olması, kapılar da olduğu gibi aralıklardan içeriye soğuk hava girmesine sebep olabilmekteydi. Aydınlık bir ortam temin edilirken diğer bir ihtiyaçtan fedakârlık yapılması kaçınılmazdır. Doğal olarak, günün aydınlanmasıyla başlayan ve güneşin batışıyla sona eren gündelik yaşam pratiklerinin geçerliliği söz konusudur. Günlük faaliyetlerin güneşe göre ayarlanması tercih değil zorunluluktadır (Bozkurt, 2011: 316).

İncelediğimiz tereke defterinde aydınlanma aracı olarak 1 adet köhne bakır fener ile 1 adet sim şamdan tespit edilmiştir. Fener, ayakları olan, içinde yanan aydınlatma malzemesi bulunan alevi rüzgârdan koruyan cam bölmeye sahip araçtır (Pakalın, I, 1993: 600). Tereke defterinde bakır fenerin kıymeti 120 akçe olarak kaydedilmiştir. Şamdan, üzerinde yanan mumlar sayesinde aydınlanma sağlayan bir gereçtir (Pakalın, III, 1993: 307). Kıymeti 9.000 akçe olarak belirlenmiştir. Isınma malzemesi olarak ise 1 adet bakır mangal kaydedilmiştir. Terekelere *nuhas mangal* olarak kaydedilen bakır mangallar XVIII. yüzyılda

25 Porselenden yapılmış, Çin işi her türlü kap-kacak (Savaş, 1993:285).

evlerde kullanılan başlıca ısınma aracıydı. Veliyüddin Ağa'ya ait tereke defterinde yer alan bakır mangalın değeri 540 akçe olarak belirlenmiştir. Terekedeki ısınma ve aydınlanma eşyalarının toplam değeri 9.660 akçedir.

1.4. Ev Döşemeleri ve Yatak Takımları

Geleneksel Osmanlı evlerinin odalarındaki taban döşemelerinde kullanılan mefruşat türleri, yüzyıllardır devam eden köklü bir kültüre dayanmaktadır. Kilim, kaliçe ve seccade geleneksel Osmanlı maddi kültür araçlarının başında gelmektedir. Bu tür geleneksel yaygılar, odaların tabanlarını örtmek, dekorasyonlarını tamamlamak gibi çeşitli pratik gereksinimleri yerine getirmişlerdir (Bozkurt, 2011: 278). Bununla beraber oturma odalarında yere ısı yalıtımını sağlamak amacı ile kilim ve kaliçe gibi sergiler serilmekte, bu yaygılar çoğu zaman dokundukları yerin adı ile anılmaktadır (Metin, 2013: 364). İncelediğimiz tereke kaydında 1.200 akçe değerinde 1 adet Türkmen kaliçesi, 150 akçe değerinde 1 adet köhne kilim, 1.800 akçe değerinde kaliçe seccade, 150 akçe değerinde 1 adet İzladi seccade kaydedilmiştir.

Terekedeki oturma eşyalarını incelediğimizde sedirin ahşap döşemesi üzerine ilk olarak minderlerin sıralanmış olabileceğini düşünmekteyiz. Minderlerin üzerine, pamukla doldurulmuş uzun şilteler, bunların üstüne de saçaklı, astarlı kumaş örtü olarak tarif edebileceğimiz mak'adlar (Pakalın, II, 1993: 393) yerleştirilmiştir. Yastıklar ise arkaya, duvarın önüne boydan boyya sıralanmıştır. 2 adet kaplan postu da muhtemelen yerde mangal başında otururken kullanılmış olabilir. Bu bağlamda, 300 akçe değerinde 1 adet köhne şilte, 2.000 akçe değerinde 8 adet çatma kadife yastık, 7.200 akçe değerinde 4 adet cedid çuka mak'ad, 300 akçe değerinde 2 adet basma mak'ad, 1.150 akçe değerinde 6 adet çit²⁶ mak'ad, 200 akçe değerinde 1 adet İzladi mak'ad, 2.640 akçe değerinde 4 adet Türkmen makâd, 2.400 akçe değerinde 2 adet ham kaplan postu tereke kaydında mevcuttur.

Tereke kaydındaki yatak takımlarına baktığımızda yorgan, yasdık, çarşab, yasdık kılıfı, yasdık yüzleri, yorganların muhafazasında kullanılan yük örtüleri, yatak takımlarının saklandığı sandıklar, içerisinde yazı takımı bulunan küçük çekmece olarak kullanılan pištahta (Pakalın, II, 1993: 779) gibi eşyaları görmekteyiz. Bu bağlamda, 300 akçe değerinde 1 adet maî yorgan, 240 akçe değerinde 2 adet beyaz yorgan, 2.000 akçe değerinde 3 adet basma yorgan ve çarşab, 2.520 akçe değerinde 7 adet yasdık kılıfı, 4.500 akçe değerinde 18 çift kadife yasdık yüzü, 1.000 akçe değerinde 2 adet al yedek örtüsü, 300 akçe değerinde 2 adet köhne yük örtüsü, 100 akçe değerinde 1 adet ayaklı sandık, 1.440 akçe değerinde 3 adet tahta sandık, 270 akçe değerinde 2 adet sepet sandık, 660 akçe değerinde 1 adet pištahta tereke defterine kaydedilmiştir. Ev döşemeleri ve yatak takımlarının toplam tereke değeri 32.820 akçedir.

26 Üzeri çiçekli ve şekilli pamuk bez (Savaş, 1993:285).

1.5. Atlar ve Silah takımları

El hac Veliyüddîn b. Habib'in terekesinde önemli bir yekûn teşkil eden unsurlardan biri de muhtelif cins ve değerdeki atlar ve silahlardır. Toplam 7 tane ata sahip olan merhum bostancıbaşının atlarından dördü doru, kır ve yağız bârgir olarak kaydedilen yük atlarıdır. Atların terekedeki değeri 40.680 akçedir. Bu atların koşum malzemeleri hem sayı hem de meblağ bakımından terekede önemli bir yer tutmaktadır. Binek atlara vurulan araç yerine kullanılan raht (Pakalın, III, 1993:6) takımlarının terekedeki değeri ise 54.600 akçedir. Ayrıca, 6.800 akçe değerinde 2 adet simli kadife eğer, 30.000 akçe değerinde 1 adet sırmalı kebir kesme²⁷, 2.660 akçe değerinde 7 çift pirinç ve sim kaplama üzengi, 1.400 akçe değerinde elde tutulan değnek olarak bilinen çevgan (Pakalın, I, 1993: 359), at takımları olarak terekeye kaydedilmiştir.

Veliyüddîn Efendi'nin terekedeki silahlarına baktığımızda ise 7.200 akçe değerinde 1 adet altın kakma çifte tüfenk, 5.400 akçe değerinde 18 adet boylu tüfenk, 3.600 akçe değerinde 2 adet sim kuburlu²⁸ piştov, 1.920 akçe değerinde 12 adet piştov²⁹, 2.000 akçe değerinde sırma kundaklı şeyhane³⁰, 100 akçe değerinde 1 adet kılıç terekede mevcut olduğunu görmekteyiz. Terekeye yansıyan atlar ve silah takımlarının toplam değeri 156.360 akçedir.

1.6. Mücevherat ve Takılar

Terekeye kaydı düşülmüş az miktarda mücevher ve takı mevcuttur. 4800 akçe değerinde 1 adet altın saat, 1.800 akçe değerinde 1 adet sîm³¹ saat, 1.220 akçe değerinde 1 adet sarı yakud yüzük, 60 akçe değerinde 1 adet Flemenk tesbih, muhtelif çeşit ve sayılarda 22.640 akçe değerinde takı, 4.800 akçe değerinde sîm zarf³², 3.200 akçe değerinde çeşitli sîm hırdevat, mücevherat ve takı tereke kaydına yansımıştır. Takı ve mücevheratın terekedeki toplam değeri 37.620 akçedir.

1.7. Muhtelif Ev Eşyası

Hacı Veliyüddîn b. Habib'in terekesindeki eşyalarından, evinde kullandığı ancak doğrudan bir kategori içine alınamayan bazı eşyalar da bulunuyordu. Mesela duhan (tütün) çubukları, duhan takımları, macun hokkası, misk kavanozu, gülabdân³³, od ağacı ve od kutusu gibi eşyalar bu kategoride değerlendirilmiştir. Terekeye yansıyan muhtelif ev eşyası arasında yine 360 akçe değerinde 3 kıyye duhan, 3000 akçe değerinde 2 adet sîmli duhan tablası, 360 akçe değerinde od kutusu, 2400 akçe değerinde 139 dirhem od ağacı, 11.130 akçe değerinde kehribar imameli, sîmli geçme, gümüş ve yasemin türlerinde 44 adet çubuk, 650 akçe değerinde gülabdân, 1.320 akçe değerinde

27 Eskiden savaşlarda atlara giydirilen bir çeşit zırh (Savaş, 1993: 287).

28 Silah çantası (Savaş, 1993: 287).

29 Tabancadan epey uzun ve ince ateşli bir silah (Savaş, 1993: 288).

30 Namlusunda altı yivi bulunan tüfenk (Savaş, 1993: 289).

31 Gümüş (Savaş, 1993: 288).

32 Madenî ve ayaklı bir eşya (Savaş, 1993: 290).

33 İçine gül suyu konulan kap (Savaş, 1993: 286).

deva-i misk ve kavanoz, 180 akçe değerinde sîm macun hokkası, 2.640 akçe değerinde zehir kutusu gibi eşyalar yer almaktaydı. Bu muhtelif ev eşyalarının terekedeki toplam değeri 22.040 akçedir.

1.8. Çiftlik Eşyaları Hayvanları ve Muhtelif Emlâkı

Bostancıbaşının Husunlu karyesindeki çiftliğinde 600 akçe değerinde 2 minder, 1.080 akçe değerinde 6 adet yasdık, 300 akçe değerinde 3 adet keçe, 100 akçe değerinde 1 adet Mısır hasırı, 1.700 akçe değerinde evani-i nuhas, 2.400 akçe değerinde büyük saban, 1.080 akçe değerinde karasaban, 1.440 akçe değerinde 4 kıt'a araba, 60 akçe değerinde testere, törpü ve burgu, 120 akçe değerinde tırpan, çapa ve bel demir, 120 akçe değerinde 3 adet balta, 3.600 akçe değerinde 250 çit saman, 2.000 akçe değerinde çiftlik hırdevatı, 1.020 akçe değerinde büyük keser, 52.730 akçe değerinde buğday, 18.400 akçe değerinde arpa, 3.600 akçe değerinde iki baş camus öküzü ve ineği, 8.000 akçe değerinde 8 baş karasığır ineği, 7.000 akçe değerinde 7 baş 2'şer yaşında tosun, 9.100 akçe değerinde 13 baş 1'er yaşında tosun, 13.500 akçe değerinde 9 baş karasığır öküzü, 2.400 akçe değerinde 3 dönüm bağ, 102.000 akçe değerinde çiftlik menzili, 54.000 akçe değerinde harâbe çitlik menzili terekeye yansımıştır. Husunlu karyesindeki çiftliğin terekeye yansıyan değeri ise 286.350 akçedir. Ayrıca El hac İsa Mahallesinde 18.000 akçelik küçük ev, 30.000 akçe değerinde 10 dönümlük bağ ve 64.680 akçe değerinde bir Arap cariyeye terekeye kaydedilmiştir.

2. Terekenin Değerlendirilmesi

Eski Edirne bostancıbaşlarından olan Hacı Veliyüddîn b. Habib'in Terekesi 1768 tarihli Rodosçuk şer'iyye siciline kaydedilmiştir. Onun terekeye yansıyan malvarlığını, giyim kuşam, mutfak eşyaları, ısınma ve aydınlanma eşyaları, ev döşemeleri ve yatak takımları, atlar ve silah takımları, mücevherat ve takılar, muhtelif ev eşyası ve emlâkı, çiftlik eşyaları, hayvanları ve muhtelif emlâkı olmak üzere 8 başlıkta toplamak mümkündür.

Terekeye kaydedilen nakit para ve alacaklar dâhil olmak üzere terekedeki malvarlığının toplam değeri 3.021.990 akçedir. Bu toplam değer içinde giyim kuşamın oranı % 4,99, Mutfak eşyalarının oranı % 0,83, ısınma ve aydınlanma eşyalarının oranı % 0,32, ev döşemeleri ve yatak takımlarının oranı % 1,08, Atlar ve silah takımlarının oranı % 5,18, mücevherat ve takıların oranı % 1,25, muhtelif ev eşyalarının oranı % 0,73, çiftlik eşyaları ve hayvanlarının oranı % 9,48, muhtelif emlâk ve cariyesinin oranı % 3,74, nakit parasının oranı % 48,95, borç verdiği parasının oranı % 23,45'tir. Bu oranlardan da anlaşıldığı üzere bostancıbaşının önemli miktarda nakit parası mevcuttur.

Veliyüddîn b. Habib'in tereke defterine, yapılan masraflar da kaydedilmiştir. Terekeye techiz ve tekfin olarak kaydedilen cenaze masrafları, iskât-ı salât olarak yazılmış namaz borcunu düşürme amacına yönelik sadaka verme ve okunacak tevhid-i şerif için 60.000 akçelik masraf kaydedilmiştir. Zevcesi Hatice hatun'a verilmek üzere 30.000 akçe mihr-i müeccel bedeli, terekenin tespiti, tasnif ve kıymetini tayin eden Mehmed Bey'e verilmek üzere 78.000

akçelik resm-i kısmet bedeli, merhumun bedenini yıkamak için gassal'a vasiyet edilmiş 30.000 akçelik bedel, kapı çukadârı Ali Ağa'ya tahsis edilen hizmet bedeli, sair masraflar olarak kaydedilen 33.960 akçe, kalem ve kayıt ücreti olarak 15.600 akçe, harc-ı hüccet-i vesâyet ve nafaka olarak kaydedilen 60.000 akçe olmak üzere toplam 331.560 akçe masraflar olarak belirtilmiştir.

Yukarıda yazılan masraflar düşüldüğünde satışı yapılan tüm eşya ve emlak ile nakit paradan geriye kalan 2.690.430 akçe merhum bostancibaşının iki varisi olan eşi Hatice Hatun ile Ahmed Ağa arasında paylaştırılmıştır. Buna göre zevcesi Hatice Hatun 336.302 akçe, oğlu Ahmed Ağa ise 2.354.128 akçelik mirasa hak kazanmıştır.

Sonuç

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait Rodosçuk şer'iyye sicilleri içerisinde mevcut olan tereke kayıtlarından biri de merhum Edirne bostancibaşısı El hac Veliyüddîn b. Habib'e aittir. Bu terekeden yola çıkılarak terekede mevcut olan eşyalar tasnif edilmiş ve Osmanlı maddi kültürüyle alakalı çıkarımlar yapılmıştır. Tereke kaydı üzerinde yapmaya çalıştığımız inceleme ile XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, bir emekli bostancibaşının sahip olduklarının, devrin sosyal ve iktisadi yapısına ışık tutabilecek nitelikte olduğu görülmektedir. Defterde kaydedilen eşya ve malzemeler kültür tarihimize de katkıda bulunabilecek materyallerdir. Bu veriler, aynı zamanda o dönemde Osmanlı Devleti'nde diğer orta düzey devlet görevlilerinin de nelere sahip olabilecekleriyle alakalı ipuçları vermektedir.

Edirne Bostancibaşısı El hac Veliyüddîn b. Habib'e Ait Terekedeki Eşyalar

Tablo (1)

EŞYANIN ADI	ADEDİ	DEĞERİ (AKÇE)
GİYİM KUŞAM		
1 Yeşil Kontoş Kürk	1	12.000
2 Köhne Kontoş Kürk	1	3.000
3 Samur parçası Kontoş Kürk	1	18.000
4 Gögez Kaplı Samur Parçası Kontoş Kürk	1	18.000
5 Kontoş Kürk	1	6.000
6 Beyaz Kontoş Kürk	1	7.200
7 Şalı Biniş Kürk	1	2.000
8 Biniş Kaplı Vaşak Kürk	1	2.600
9 Şalı Kuyruklu Sincap Kürk	1	3.000
10 Şalı Kuyruklu Kakum Kürk	1	10.000
11 Köhne Biniş Sincap Kürk	1	2.000
12 Cübbe Nafe Kürk	1	1.800
13 Cübbe Vaşak Kürk	1	1.000
14 Cübbe Karsak Kürk	1	2.400
15 Kırmızı Kaplı Cübbe Vaşak Kürk	1	6.000
16 Cübbe Yalancı Kakum Kürk	1	600
17 Sof Kürk Kabı	1	600

18	Şali Kürk Kabı	1	1.200
19	Dülbend Kaftan	2	1.200
20	Şali Kaftan	1	1.000
21	Çitari Kaftan	1	1.500
22	Alaca Kaftan	1	1.260
23	Def'a Şali Kaftan	1	500
24	Serâser Kaftan	1	1.200
25	Çuka Dolama	1	1.000
26	Şemseli Sâye Yağmurluk	1	6.000
27	Çuka Çakşır	1	3.000
28	Sâye Çuka Biniş	1	3.000
29	Anküdi Çuka Biniş	1	800
30	Astarlı Şali Biniş	1	1.500
31	Laciverd Şali Biniş	1	1.200
32	Nefti Şali Biniş	1	1.200
33	Siyah ve Yeşil Ferace	2	2.000
34	Çuka Entari	1	600
35	Çiçekli Mor Entari	1	2.000
36	Entari	2	1.200
37	Maî Şalvar	1	300
38	İpekli Don	1	600
39	Keremsüd İçlik	1	200
40	Köhne Çuka Gömlek	3	450
41	Cedîd Sarık	2	6.000
42	Kavuk	3	1.440
43	Kudüs Takyesi	4	240
44	Beyaz Kemer	1	150
45	Şal Kuşak	1	1.200
46	Beyaz Lahuri Şal	1	6.000
47	Çuka Kese	2	200
48	Cedîd Çizme	9	1.960
49	Cedîd Papuç	1	210
50	Cedîd Mest Papuç	1	600
51	Oyalı Destimâl	1	240
52	Abdest Makraması	1	240
53	Sâye Çuka	5 zira	2.400
54	Manisa Alacası	4 zira	150
55	Şam Alacası	4 zira	360
56	Beyaz Bogası	2 tob	240
57	Kırmızı Bogası	2 tob	350
TOPLAM			151.090
MUTFAK EŞYALARI			
1	Evani-i Nuhas	164 kıyye	19.680
2	Simli Sofra	1	1.000
3	Bakır Matara	1	150
4	Simli Çerkez Bıçağı	1	360
5	Yatağan Bıçağı	1	110
6	Hoşab Kaşığı	2 deste	600
7	Fağfurî Fincan	1	360
8	Fincan	17	2.850
TOPLAM			25.110
ISINMA VE AYDINLANMA EŞYALARI			

1	Bakır Mangal	1	540
2	SİM Şamdan	1	9.000
3	Köhne Bakır Fener	1	120
TOPLAM			9.660
EV DÖŞEMELERİ VE YATAK TAKIMLARI			
1	Türkmen Kalıçesi	1	1.200
2	Köhne Kilim	1	150
3	Kalıçe Seccade	1	1.800
4	İzladî Seccade	1	150
5	Köhne Şilte	1	300
6	Çatma Kadife Yasdık	8	2.000
7	Cedîd Çuka Mak'ad	4	7.200
8	Basma Mak'ad	2	300
9	Çit Mak'ad	6	1.150
10	İzladî Mak'ad	1	200
11	Türkmen Mak'ad	4	2.640
12	Maî Yorgan	1	300
13	Beyaz Yorgan	2	240
14	Basma Yorgan ve Çarşab	3	2.000
15	Yasdık Kılıfı	7	2.520
16	Kadife Yasdık Yüzü	18	4.500
17	Al Yedek Örtüsü	2	1.000
18	Köhne Yük Örtüsü	2	300
19	Ayaklı Sandık	1	100
20	Tahta Sandık	3	1.440
21	Sepet Sandık	2	270
22	Piştahta	1	660
23	Ham Kaplan Postu	2	2400
TOPLAM			32.820
ATLAR VE SİLAH TAKIMLARI			
1	Doru Bârgir Re's	1	7.980
2	Yağız Bârgir Re's	1	4.500
3	Kır Bârgir Re's	1	4.320
4	Kır Bârgir Re's	1	3.480
5	Muhtelif Cins At	3	20.400
6	Köhne SİM Raht	1	800
7	Köhne Raht	1	400
8	SİM Çabkun Raht	1	1.800
9	Sagır Haydari Raht	1	9.600
10	Yaldızlı Kebîr Raht	1	42.000
11	Sİmli Kadife Eğer	1	4.800
12	SİM Kabareli Kadife Eğer	1	2.000
13	Üzengi	2	840
14	SİM Kaplama Üzengi	2	1.320
15	Sırmalı Kebir Kesme	1	30.000
16	Pirinç Üzengi	1	500
17	Çevgan	1	1.400
18	SİM Kuburlu Piştov	2	3.600
19	Piştov	12	1.920
20	Altın Kakma Çifte Tüfeng	1	7.200
21	Boylu Tüfeng	18	5.400
22	Sırma Kundaklı Şeşhane	1	2.000

23	Kılıç	1	100
			156.360
MÜCEVHERAT VE TAKILAR			
1	Altın Saat	1	4.800
2	Sim Saat	1	1.800
3	Sarı Yakud Yüzük	1	1.220
4	Flemenk Tesbih	1	60
5	Sim Zarf	2	4.800
6	Sim Hırdevat	1	3.200
7	Muhtelif Takılar	7	22.640
TOPLAM			37.620
MUHTELİF EV EŞYASI			
1	Duhan	3 kıyye	360
2	Simli Duhan Tablası	2	3.000
3	Kebir Yasemin Çubuğu	1	1.320
4	Mahlud Duhan Çubuğu	15	1.320
5	Kehribar İmameli Duhan Çubuğu	13	6.000
6	Geçme Çubuk	1	660
7	Simli Geçme Çubuk	2	1.500
8	Gümüş Çubuk	10	330
9	Sim Macun Hokkası	1	180
10	Deva-i Misk ve Kavanoz	1	1.320
11	Gülâbdan	1	650
12	Zehir Kutusu	1	2640
13	Od Ağacı	139 dirhem	2.400
14	Od Kutusu	1	360
			22.040
ÇİFTLİK EŞYALARI VE HAYVANLARI			
1	Minder	2	600
2	Yasdık	6	1.080
3	Keçe	3	300
4	Mısır Hasırı	1	100
5	Evani-i Nuhas	17 kıyye	1.700
6	Hınta	651 kile	52.730
7	Şair	460 kile	18.400
8	Saman	250 çit	3.600
9	Kara Sığır İneği	8 baş	8.000
10	İki Yaşında Tosun	7 baş	7.000
11	Bir Yaşında Tosun	13 baş	9.100
12	Kara Sığır Öküzü	9 baş	13.500
13	Camus Öküzü ve İneği	2 baş	3.600
14	Araba	4 kıt'a	1.440
15	Büyük Saban	4	2.400
16	Kara Saban	7	1.080
17	Balta	3	120
18	Keser	3	1.020
19	Destere	1	60
20	Tırpan	1	120
21	Çiftlik Hırdavatı	Muhtelif	2.000
22	Bağ	3 dönüm	2.400
23	Çiftlik Menzili Bab		102.000
24	Harabe Çiftlik Menzili Bab		54.000

TOPLAM	286.350
El hac İsa Mahallesinde Sagır Menzil Bab	18.000
10 Dönüm Bağ	30.000
Arab Cariye	64.680
Nakit Para	1.479.420
Borç olarak Verilen Para	708.840
TOPLAM MAL VARLIĞI (AKÇE OLARAK)	3.021.990

KAYNAKÇA

a-) Arşiv Malzemeleri

1751 No'lu Rodosçuk Şer'iyye Sicili

b-) Araştırma ve İncelemeler

Akyüz, J. (2004). "XVIII. Yüzyılda Bir Müteşebbis: Musa Ağa". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 26, s. 247-261.

Barkan, Ö. L. (1966). "Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri". *Belgeler (III/5-6)*, s. 1-479.

Başol, S., Alkoç, Ş. (2013). "19. Yüzyılın Ortalarında Tokat'ta Kullanılan ve Tereke Belgelerine Yansıyan Ev Eşyaları". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012) Bildiriler*, I, s. 391-413.

Bayrak, M. (2009). "Alemdar Mustafa Paşa'nın Muhallefatı". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 21, s. 63-120.

Bozkurt, F. (2011). *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi. Sakarya.

Cengiz, E. (2008). *1751 No'lu Rodosçuk (Tekirdağ) Şeriye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Edirne.

Cezar, Y. (1977). "Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu Hüseyin (Müsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)". *Bellekten*, XLI/161, s. 41-78.

Demir, T. (2005). "Bir Tereke Yetmiş Denizlili". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, s. 131-144.

Develioğlu, F. (1962). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât*. Ankara.

Emecen, F. (2004). "Bir Âyanın Doğuşu: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa'ya Ait Belgeler". *Belgeler*, XXV/29, s. 1-72.

Faroqi, S. (2003). "Köle Pazarından Arafat'a: 15. Yüzyılın Sonunda Bursalı Kadınların Yaşam Öyküleri". *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çev. Gül Çağalı Güven-Özgür TÜresay). İstanbul.

Güneş, M. (2006). "Karahisâr-ı Sâhib A'yânı Molla-Zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri". VIII/2, s. 65-92.

- İnalcık, H. (1993). “15. Asır Türkiye İktisadî ve İctimaî Tarihi Kaynakları”. *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, s. 187-201.
- İnbaşı, M. (2004). “Elmas Mehmed Paşa'nın Telhiscisi Abdullah Ağa'nın Muhallefatı”. *Doç. Dr. Günay Çağlar Armağanı*, s. 69-80.
- İpşirli, M. (1991). “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri”. *Tarih ve Sosyoloji Semineri (28-29 Mayıs 1990) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, s. 157-162.
- Karagöz, M. (2009). “Ayıntab (Antep) A'yanı es Seyyid el-Hac Mehmed Ağa bin es-Seyyid Battal Ağa'nın Terekesi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2, s. 315-328.
- Karataş, A. İ. (2002). “Folklor Araştırmalarının Önemli Kaynaklarından Tereke Defterleri ve XVIII. Yüzyıl Bursa Tereke Kayıtlarından Örnekler”. *I. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu (4-6 Nisan 2002) Bildiriler Kitabı*, II, s. 691-710.
- Kılıç, O. (2007). “Harputlu Hacı Osman'ın 1725 Tarihli Terekesi ve Düşündürdükleri”. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2 Issue 1, s. 17-28.
- Kıvrım, İ. (2008). “Kilis ve A'zaz Voyvodası Daltaban-zade Mehmet Ali Paşa ve Muhallefatı”. *OTAM*, 24, s. 147-174.
- Köstüklü, N. (2008). “Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. Yüzyıl Örnekleri Çerçevesinde)”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/I, s. 17-26.
- Lajos, F. (1979). “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi”. (Çev. M. Tayyib Gökbilgin), *Bellekten*, XLIII/170, s. 457-480.
- Maydaer, S. (2011). “XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Müderrisi: Mevlana Muslihuddin Efendi ve Mirası”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1, s. 117-155.
- Maydaer, S. (2008). “XVII. Yüzyılda Bursa'da Emekli Bir Kadı: Baldırzâde Oğlu Derviş Mehmed Efendi ve Serveti”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, s. 569-592.
- Metin, R. (2013). “Tereke Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Gebze (Gekbuze)'de Sosyal Hayata Dair Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/26, s. 362-374.
- Oğuz, G. (2010). “Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyıl Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa”. *Milli Folklor*, 88, s. 91-100.
- Oğuzoğlu, Y. (1985). “Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Malzeme Olarak Değeri”. *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 20-24 Mayıs 1985*, s. 1-4.
- Özçelik, T. (2013). “Yeniçeri Ağası Köse Mehmet Ağa ve Muhallefatı”. *History Studies International Journal of History*, Volume 5 Issue 1, s. 287-310.
- Öztürk, S. (1995). *İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, İstanbul.

- Öztürk, T. (2008). “Trabzon Valisi Vezir Abdurrahman Paşa’nın Muhallefatı (1728-1730)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 18, s. 9-50.
- Savaş, S. (1993). “Sivas Valisi Dağıstanî Ali Paşa’nın Muhallefatı: XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Sosyal Hayatına Dair Önemli Bir Belge”, *Belgeler*, 15/19, s. 249-292.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, II, III, İstanbul.
- Telci, C. (2000). “Canik Muhassılı Vezir el-Hac Ali Paşa’nın 1779 Tarihli Muhallefat Defterleri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, s. 159-182.
- Telci, C. (2007). “Turgutlu Voyvodası Seyfi-Zade Es-Seyyid Halil Ağa’nın 1791 Senesinde Müsadere Edilen Muhallefatı”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/1, s. 173-216.
- Thevenot, J. (1978). *1655-1656’da Türkiye*. (Çev. Nuray Yıldız). İstanbul.
- Tutsak, S. (2004). “Tereke Kayıtlarına Göre Uşak’ta Sosyal Hayat”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 151, s. 105-125.
- Yağcı, Z. G.-Genç, S. (2009). “XIX. Yüzyılda Balıkesirli Bir Paşa: Giridizâde Mehmed Paşa ve Serveti”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, s. 282-293.
- Yıldız, M. (2012). “Bir Osmanlı Veziriazamının Mal Varlığı: Amcazâde Hüseyin Paşa’nın Muhallefatı”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 26, s. 67-106.
- Yıldız, M. (2012). *Bahçivanlıktan Saray Muhafızlığına Bostancı Ocağı*. İstanbul.
- Yılmaz, S. (1992). “İranlı Ermeni Bir Tüccarın Terekesi ve Ticari Etkinliği Üzerine Düşünceler”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VII, s. 191-215.

**ASSETS OF SECONDARY OF AN OTTOMAN OFFICER: THE
HERITAGE OF THE EDİRNE CHIEF GARDENER EL HAC
VELİYÜDDİN B. HABİB**

Abstract: Judicial court registers are among the most important Ottoman historical sources. The heritage record books which both were one of the mentioned registers and could be kept independently provide very important data for social, economic, and historical research about the Ottoman Empire. The examination of these books may enable to obtain some information regarding the period when the heritages were recorded. Including the movables and immovables bequeathed by the deceased people to their inheritors, the heritage books may provide many data concerning the economic conditions of families, the number of spouses and children in the families, sources of income, cuisine and food cultures, feeding habits, clothing cultures, habitations, and educational levels and cultural levels of the families. In the present study, the heritage record dated 1768 containing the data belonging to the deceased Edirne Chief Gardener El hac Veliyüddîn b. Habib included in the judicial court

registers of Rodosçuk (Tekirdağ at the present time) is examined. In the light of the obtained information, some evaluations have been made. During the review of the heritage of the deceased chief gardener, his clothing, kitchen utensils, heating and illumination materials, house coverings and bedclothes, horses and weapons sets, jewelry and ornaments, other various household goods, and all of his belongings and estate in his farm located in the village of Husunlu have been evaluated separately. In addition, the belongings of the above-mentioned chief gardener included in the heritage record book have been categorized and presented in tables. Based on the heritage of El hac Veliyüddîn b. Habib retired from quite an important position in the Ottoman Empire, the tangible cultural elements seen in the Ottoman Empire in the second half of the 18th century have been identified and evaluated.

Key Words: Tereke Register, Ottoman Empire, Şer'iyye Register, Rodoscuk, XVIII. Century.

TANZİMAT DÖNEMİ'NDEN İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NE KADIN ÇEVİRİMENLERİN ÇEVİRİ TARİHİMİZDEKİ “DİŞİL” İZLERİ

Ayşe Banu KARADAĞ¹

Öz: Bu makalenin amacı, Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine roman çevirisi yapan kadın çevirmenleri (“mütercimeleri”) ve bu çevirmenlerin çevirdikleri yapıtları ön sözler/son sözler tanıklığında incelemektir. İncelemeye neden olan sorunsal, anılan dönemde kültür ve edebiyat dizgemizde yayımlanan söz konusu yapıtlara ilişkin kadın çevirmen/mütercime kimliği ve ön söz/son söz odaklı bütünlüklü bir betimleyici çalışma yapılmamış olmasıdır. Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine roman çevirisi yapan kadın çevirmenlerimizin sayısı altıdır. Altı kadın çevirmenimizden yalnızca dördünün adı çeviri yapıtların ön kapaklarında okura doğrudan verilmiştir: Azize Hanım, Hâlîde Edib, Madam Gülnar, Zeyneb Sünbül. İlgili dönemde çevirileri yayımlanan diğer iki çevirmenin kadın kimliği farklı şekillerde okura sunulmuştur: “Mütercimesi: Bir Kadın”/“Mütercime-i *Merâm*” ve “Bir Kız”. Bu bağlamda öncelikle ilgili dönemin kadın çevirmenleri ve bu çevirmenler tarafından yapılan çeviri yapıtlar hakkında niceliksel bilgi verilecektir. Daha sonra ise çevirmenlerin yapıtları ayrı ayrı ele alınarak ön sözler/son sözler bağlamında irdelenecektir. İncelenen dönemdeki kaynak dil/kaynak kültür/kaynak edebiyat/yazar ile erek dil/erek kültür/erek edebiyat/çevirmen arasındaki bakışlımı/bakışsız ilişkiler özellikle “çevirmen(ler)in sesi” (Theo Hermans (çev. Bulut), 1997: 63-68) açısından toplumsal cinsiyet vurgusuyla irdelenecektir. Bu çerçevede ön sözlerin/son sözlerin çeviriyazıları yapılacak ve bu çeviriyazıların tanıklığında dönemin sosyo-kültürel yapısı dikkate alınarak kadın çevirmenlerin çeviri/çevirmen algısı toplumsal cinsiyet odağıyla çeviri ön sözleri/son sözleri üzerinden okunmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tanzimat Dönemi, Kadın Çevirmen, “Çevirmenin Sesi”, Azize Hanım, Fatma Âliye Hanım, Hâlîde Edib, Madam Gülnar, Zeyneb Sünbül.

---

1 Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatı Bölümü, Fransızca Mütercim - Tercümanlık Anabilim Dalı. akaradag@yildiz.edu.tr

Giriş

Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Türk kültür ve edebiyat dizgesine yalnızca erkekler değil kadın çevirmenler de çeviri yapıtlar kazandırmıştır. Makalede öncelikle bu dönemde çeviri yapıt üreten kadın çevirmenler -Azize Hanım; “Bir Kadın”; “Bir Kız”; Hâlîde Edip (Adivar), Madam Gülnar, Zeyneb Sünbül- hakkında genel bilgi verilmiş ve bu çevirilerde yer alan ön/son sözlerin, “yan metinler” (Krş. Genette, 1997) olarak çeviri kültür edebiyat ve dizgesindeki yeri ve önemine dikkat çekilmiştir. Makalenin kuramsal çerçevesini Theo Hermans'ın “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi” (“The Translator's Voice in Translated Narrative”) başlıklı makalesi oluşturmaktadır (Hermans, 1996: 23-48). Hermans'ın bu makalesi temel alınarak “çevirmenin sesi” odağıyla ön/son sözler üzerinden yapılan kaynak dil/kaynak kültür/kaynak edebiyat/yazar ile erek dil/erek kültür/erek edebiyat/çevirmen arasındaki bakışlı/bakışsız ilişkileri açıklamaya yönelik bir okumanın sonuçları toplumsal cinsiyet açısından irdelenmiştir.

1. Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne Kadın Çevirmenler ve Ön/Son Sözler

Tanzimat Dönemi'nden İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne kadar Batı dillerinden Osmanlı Türkçesine roman çevirisi yapan kadın çevirmenlerimizin sayısı altıdır. Altı kadın çevirmenimizden yalnızca dördünün adı çeviri yapıtların ön kapaklarında okura doğrudan verilmiştir: Azize Hanım; Hâlîde Edib, Madam Gülnar, Zeyneb Sünbül. İlgili dönemde çevirileri yayımlanan diğer iki çevirmenin kadın kimliği farklı şekillerde okura sunulmuştur: “Mütercimesi: Bir Kadın” - “Mütercime-i Merâm” ve “Bir Kız”.

Altı kadın çevirmenimizin ele alınan dönemde verdikleri çeviri ürün sayısı ise toplamda ondur. Madam Gülnar de Lebedef beş yapıt çevirerek en fazla çeviri yapıt üreten kadın mütercim olarak başı çekmektedir. On çeviri yapıtta kaleme alınan yan metinlerin (ön söz/son söz) sayısı ise toplamda on üçtür. On üç metinden biri son söz, diğerleri ise ön sözdür. Bir yan metnin (ön sözün) kim tarafından yazıldığı belli değildir; on iki yan metinden altısı kitabın kadın çevirmenleri tarafından kaleme alınmıştır. Diğer altı metnin ise kitabın yayımlanmasında etkin/edilgen rol oynayan altı erkek tarafından yazıldığı tespit edilmiştir².

Adı geçen kadın çevirmenlerin çevirdiği yapıtlar ve yapıtların ön kapaklarında adların okura sunulmuş şekilleri ise şöyledir: Azize Hanım: *Garib Nine* (Victor Hugo, 1292/1875); “Bir Kadın”: *Merâm* (Georges Ohnet, 1307/1899); [Bir Kız]: *Paris Sevdaları* (Paul Feval, 1307/1889); Hâlîde Edib: *Mâder* (John Stevens Cabot Abbott, 1314/1896); Madam Gülnar: *Familya Saâdeti* (Tolstoy, 1309/1891); Gülnar (Madam Olga dö Lebedef): *İlyas yahud Hakikat-i Gınâ*

2 Çeviribilim alanında yapılan ön söz/son söz incelemelerine örnek olarak Bkz. Akbulut, 2011; Bengi Öner, 1990; Bozkurt-Karadağ, 2013; Karadağ, 2012 ve 2013; Dimitriu, 2009; Gil Bardaji, 2012, Hartama-Heinonen, 1995; Koş, 2007; McRae, 2010; Oktay-Yetkiner, 2012; Tahir Gürçağlar (2002).

(Tolstoy, 1309/1891); Madam Gülnar: *Kâğıt Oyunu* (Puşkin, 1309/1891); Madam Gülnar de Lebedef: *Kar Fırtınası* (Puşkin, 1307/1889); Madam (Gülnar Olga dö Lebedef): *Lermontof'un İblisi* (Michel Lermontof, 1308/1890); Zeyneb Sünbül: *Bir Küçük Seyahat-nâme* (Bernardin de Saint Pierre, 1322/1904).

2. Kadın Çevirmenlerin Çevirilerine “Cinsiyet” Odağıyla “Çevirmen’in Sesi” Bağlamında Genel Bakış

Theo Hermans’ın “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi” (“The Translator’s Voice in Translated Narrative”) başlıklı makalesi çevirmenin varlığını “ses” imgesi üzerinden irdeleyen çeviribilim alanında önemli bir makaledir (Hermans (çev. Bulut), 1997: 63-68). Hermans’a göre, çeviri anlatı söyleminde her zaman “ikinci” bir ses vardır: “Çevirmenin Sesi”. Bu ses kendini az ya da çok ölçüde gösterebilir. Bu ses, “bütünüyle anlatıcının arkasına gizlenip çeviri metinde kendine ilişkin bir iz bırakmayabilir” ya da “metin dışı bir çevirmen notuyla metnin yüzeyine çıkıp, konuşan özneyi niteleyen türden bir kendine göndermeyle varlığını en doğrudan ve en güçlü şekilde hissettirebilir” (Hermans (çev. Bulut), 1997: 65).

Ayrıca Hermans’a göre, çeviri bağlamında biçimsel ya da anlamsal doğrudanlık açısından kaynak ile erek metin arasında eşdeğerlikten söz edilemez; kaynak ile erek arasındaki ilişkiye bir söylemin bir başka söylemle nasıl buluşturulabileceği açısından bakılabilir. Ancak bu şekilde, geleneksel çeviri anlayışının temelinde yatan “saydam” ve “özgünün” kopyası olma görüşünden vazgeçilebilir. Bu görüşten vazgeçilmesi “öncelikleri zedeleyecek ve özgünün öncülüğünü, bozulmazlığını yadsıyıp her türlü yazı ediminde metinlerarası dönüştürümü vurgulamak, söylemlerde çok sesliliği savunmak” anlamına gelecektir. Çok sesliliğe izin verilmesi, “konuşan öznenin bütünlüğünü bozup merkezdeki yerinden edilmesi, böylelikle de bir “kaçak” sesler ve anlamlar kalabalığıyla karşı karşıya kalınması” demektir (Hermans (çev. Bulut), 1997: 66-67).

İncelenen ilgili dönemde kadın çevirmenlerin yaptıkları çevirilerin ön kapaklarında ve ön/son sözlerinde metnin yüzeyine çıkıp “seslerini” okura farklı şekillerde duyurduğu söylenebilir. Bu farklı şekiller -örneğin çevirmenlerin “Bir Kadın”, “Mütercime-i Merâm”, “Bir Kız” şeklinde seslerini duyurmak istemeleri- çeviri anlatıda çevirmenin sesinin dişillğine toplumsal cinsiyet açısından bakılması gerektiğinin altını çizer.

Bu noktada “kadın-erkek” eğretilmesi üzerinden “cinsiyetsesli” bir okuma yapılabilir. Nitekim “Doğu’nun Cinsiyeti: Kudretli Erkek, İhtiyar Âşık, Mistik Anne” (2010) başlıklı makalesinde³ Tanzimat Dönemi edebiyat dizgesinden söz

3 Gürbilek’in *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe* (2010) adlı kitabını ve bu kitapta yer alan söz konusu makaleyi, YTÜ-Çeviribilim Doktora Programı 2009-10 Güz Dönemi’nde “Çeviriye Farklı Yaklaşımlar Dersi” bağlamında hazırladığı dönem ödeviyle bana tanıtan Çiğdem Kurt’un hazırladığı ilgili çalışma için Bkz. “Kendine Mal Etme Örneği Olarak *Ayyar Hamza*” (2009).

ederken Nurdan Gürbilek, Şinasi'nin ve Namık Kemal'in "evlilik" eğretilmesine dayanan şu görüşlerine yer verir:

"Şinasi, 'Asya'nın akl-ı pirânesi ile Avrupa'nın bık-r-i fikrini izdivaç ettirmek'ten, Namık Kemal 'Şark ve Garb'ın fikr-i kemâl ve bık-r-i hayâli arasında yapılacak bir evlilikten söz eder." (Gürbilek, 2010: 77).

Görüldüğü üzere, Doğu ile Batı arasında öngörülen ilişkide toplumsal roller belirlenmiştir: Doğu, erkek; Batı ise kadındır. Gürbilek bu tespitinden hareketle önemli bir noktaya dikkat çeker:

"Gerçekten de Avrupa'yla karşılaşmanın getirdiği bütün yenilik duygusuna, Tanzimat romanında kendini hissettiren bütün yetimlik duygusuna rağmen, kısılamamış bir eril ses vardır burada. Bir tür, bozgunda fetih rüyası: Aynı yüzyılda birçok Avrupalı yazar Doğu'yu kadın olarak temsil ederken, mazisiyle mağrur Osmanlı yazarı da Avrupa'yı fatihini bekleyen kadın olarak temsil etmekte tereddüt etmez. Kudretini kaybeden bir imparatorluğun yazarı olmasına, Avrupa'yla evliliğe elverişsiz koşullarda talip olmasına rağmen erilliği hâlâ kendine, Asya'ya yakıştırabilmekte, yabancı kültüre nüfuz etme arzusunu kadına nüfuz etme arzusu olarak görebilmektedir yazar." (Gürbilek, 2010: 77-78).

Bu makalede, Gürbilek'in yukarıda değinilen görüşleri göz önünde bulundurularak incelenen dönemdeki kadın çevirmenlerin çeviri yapıtlarındaki yan metinler üzerine "cinsiyetseli" bir okuma yapılması ve bu çerçevede "eril" ve "dişil" izlerin sürülmesi amaçlanmaktadır.

3. Azize Hanım

Azize Hanım'ın Victor Hugo'dan çevirdiği *Garib Nine* 1292/1875 yılında yayımlanmıştır. Başında yaklaşık üç sayfalık bir ön söz bulunan kitabın ön kapığında verilen bilgiler sırasıyla şöyledir:

"Fransa şu'arâ-yı meşhûresinden Viktor Hugo'nun âsâr-ı ber-güzîdelerinden *Notr Dam dö Pari* nâm risâle-i pesendîdenin *Garib Nine* unvânıyla bazı fikarât-ı latîfesinin tercümesidir, Mütercimesi Azize Hanım, Basîret Matbaasında tab' olunmuştur, Sene 1292." (*Garib Nine/Ön kapak*) (Bkz. Ek 1).

Kitapta yer alan ön söz Celal adında bir kişi tarafından yazılmıştır. Celal, yapıtın "mütercimesi" Azize Hanım hakkında bilgi verir: Azize Hanım, sekiz dokuz yaşlarına kadar Mısır'da Kur'ân-ı Kerîm öğrenmiş, sonra İstanbul'a gelerek dört beş yıl boyunca Türkçe, Fransızca, Arapça ve Farsça dersleri almıştır. On dört yaşında iken Viktor Hugo'nun *Notr Dam dö Pari* isimli yapıtının İslam ahlakına aykırı olmayan kısımlarını tercüme etmiştir.

Ön sözde dönemin sansür anlayışı hakkında önemli bilgilere de ulaşılmaktadır:

"Mumaileyhaya mücib-i ez-diyâr-ı izdiyâd-ı şevk ü himmet ve emsaline bir numûne-i sa'y ü gayret olmak üzere tab'ı için ruhsat istihsâli zımında Maârif Nezâret-i Celîlesine bi't-takdim üzerine hatt-ı hatâ çekilen cümlelerin bazısını bütün bütün terk ve tayy ve bazılarının yerlerine levâzım-ı ba'îdelerini ityân ve sebt eyledikten sonra tercüme bir başka sûret giyerek tab' u temsiline müsâade olunmuştur."(Celal, *Garib Nine/Ön söz*) (Bkz. Ek 1).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Maarif Nezareti bu çevirinin bazı yerlerine “hatt-ı hatâ” çekmiştir. Azize Hanım da çevirmen olarak bu yerlerin bazısını değiştirerek bazısını da tamamen atarak çeviriyi yeni bir şekle büründürmüştür. Maarif Nezareti tarafından yapıtın basılmasına ancak bu şekilde izin verilmiştir. Bu açıklama, ilgili dönemde kitaplara uygulanan sansür hakkında bilgi vermektedir.

Bu noktada, ilgili dönemde sansürün nasıl kurumsallaştırıldığına ve işlediğine değinmek gerekir. Basım-yayın tarihimizdeki sansür anlayışının zaman içerisindeki seyirini ayrıntılarıyla inceleyen kapsamlı çalışmada -II. *Abdülhamit Dönemi’nde Sansür* (2007)- Fatmagül Demirel, kitapların sansür edilmesiyle ilgili ilk hukuki düzenlemenin 1857 tarihli Matbaa Nizamnamesi ile yapıldığını belirtir. Demirel’in verdiği bilgilere göre, Nizamname ile kitap basımının denetlenmesi konusunda Meclis-i Maarif yetkilendirilmiştir. Meclis-i Maarif’in denetiminden sonrasında kitapların basım ve yayını uygun görüldüğü takdirde öngörülen ruhsatname ilgili yayınevine verilmektedir. 1879’da ise Maarif Nezareti bünyesinde Telif ve Tercüme Dairesi kurulmuştur. 30 Aralık 1881 tarihinde bu daire Matbaalar İdaresi ile birleştirilmiş ve yerine Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu oluşturulmuştur. Bu kurumun yetki alanı, kitap ve risalelerin basım öncesi denetimine ek olarak, gümrüklerde veya postanelerde bulunan kitap muayene memurlarının içeriğini tespit edemediği kitapları denetlemektir. Denetleme ile ilgili giderek artan talebi karşılamak üzere 28 Şubat 1895’te yurt dışından gelen kitap ve risalelerin basım ve yayına uygunluğunun tespit edilmesi amacıyla Maarif Nezareti bünyesinde ayrı bir heyet oluşturulmuştur (Demirel, 2007: 90).

4. “Bir Kadın”

Ünlü Fransız yazar Georges Ohnet’den Osmanlı Türkçesine yapılan *Merâm* adlı çeviri 1307/1899 yılında Kitapçı Kasbar tarafından İstanbul’da yayımlanmıştır (Bkz. Ek 2). Bu yapıt Ohnet’nin *Volonté* adlı Fransızca kitabının çevirisidir. Kitabın ön kapağında çevirinin bir erkek tarafından değil de bir kadın tarafından yapıldığını açıklayan bir ibare olarak “Mütercimesi” sözcüğü geçmektedir. Bu sözcüğün yanı sıra çevirmenin kimliğini açıkça beyan eden bir ifade bulunmamakla birlikte çevirmenin cinsiyeti ifşa edilmektedir: “Bir Kadın”. Kitabın ön kapağında yer alan bilgiler sırasıyla şöyledir:

“Kasbar Kitab-hânesi Romanlarından, Adet 7, *Merâm*, Müellifi Jorj One, Mütercimesi Bir Kadın, Değeri olsa her hakkı sâhib-i imtiyâzına aittir der idim, Nâşiri Kitapçı Kasbar, Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla tab’ olunmuştur, Dersââdet, Kasbar Matbaası, Bâbiâli Caddesinde Numara 25, 1307.” (*Merâm*/Ön kapak) (Bkz. Ek 2).

Görüldüğü üzere, çevirmen kimliğini açıkça ortaya koymasa da kitabın çevirmeni, kadın kimliğini bir şekilde belirtme cüretini göstermeyi başarmıştır. Bu bakımdan kitabın kapağı, dönemin erkek egemen yayın dünyasında bir kadın çevirmen olarak var oluş çabası gösteren kadın çevirmenin sessiz çığılığı şeklinde yorumlanabilir. “Mütercime-i Merâm” rumuzuyla yayın dünyasında ün

salan bu kadın çevirmenin daha sonra Fatma Âliye Hanım⁴ olduğu dönemin edebiyat otoritelerinden Ahmed Midhat Efendi tarafından ilan edilmiştir.

Bir kadın çevirmen olarak kimliğini açıkça beyan etmesi dönemin yayıncılık teamüllerince uygun görülmemeyen Fatma Âliye Hanım, çevirilerinde bastırılan sesini çevirisine yazdığı ön söz ve son söz ile en yüksek perdede duyurmayı başarmıştır. Çeviride kullanılan bütün bu stratejilerin, aslında birbiriyle örtüşen koşut hedeflere yönelik olup bir kadın çevirmen olarak Fatma Âliye Hanım üzerinden kadın cinsiyetinin erkek egemen toplumda özellikle de edebiyat ve yayın dünyasında güçlendirilmesine hizmet ettiği söylenebilir.

Fatma Âliye Hanım, çevirisine yazdığı “Dîbâce” başlığını verdiği ön sözünü “Bir Kadın” ifadesiyle imzalamıştır. Ön sözün başında kadın yazarların edebiyat dünyasındaki konumuna vurgu yapmakta ve bu alanda egemen olan erkek yayıncı ve edebiyatçıların aslında onlar kadar kabiliyetli kalemeler olduğunu düşündüğü kadınların kusurlarının hoş görülerek alanda kadın kimlikleriyle daha fazla varlık göstermeleri ve seslerini duyurmaları için erkekler tarafından yüreklendirilmeleri gerektiği çağrısında bulunmaktadır. Bu çağrısında Fatma Âliye Hanım kendi aczini şu sözlerle dile getirir:

“Terakkiyât-ı ‘asriye icâbından olarak şu günlerde bazı hanımların da âsâr-ı hâmeleri manzûr-ı uyûn-ı iftihar olmakta ve kendi eserlerini bazı erbâb-ı edeb ve inşâya tashih ettirdiklerini ilan ve itiraf etmekte olup bu da kadınların malum olan aczleri iktizâsındandır bu âcize de onların eserine iktifâen bir şey yazmayı kurdum. Ve Fransa meşâhîr-i üdebâsından (Jorj One)nin (*Volonte*) yani (*Merâm*) nâm eserini tercümeyle ibtidâr ile ben de erbâb-ı edeb ve inşâdan bir zâta tashih ettirmek lüzumunu hissettim ise de kendi kaleminden çıktığı gibi neşrini münasip gördüm.” (*Merâm* / “Dîbâce”) (Bkz. Ek 2).

Ayrıca ön sözde Fatma Âliye Hanım, yayın dünyasında kadın ve erkekler arasındaki statü farkının bir benzerini telif ile çeviri yapıtlar için öngörür. “Edebiyat kabiliyetindeki aczini biraz olsun örtmek için tercüme edeceği romanın güzel bir yapıt olması” konusunda hassasiyet gösterir. Bu saptamasından hareketle Fatma Âliye Hanım’ın, telif ile çeviri yapıt arasında, aynen dönemin toplumsal cinsiyetleri arasında olduğu gibi, hiyerarşik bir ayırım gözeten bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Krş. Karadağ, 2013).

Çevirinin sonunda “Tabsıra” başlıklı bir son söz yer almaktadır. Roman türünün ahlâk konusunda topluma yönelik taşıdığı didaktik niteliğin altını çizen Fatma Âliye Hanım romanın çeşitli erdemleri somutlayan ve insanlar için olumlu rol modeller oluşturan karakterler aracılığıyla toplumun ahlâken terbiye edilmesine katkıda bulunduğunu ileri sürer. Aşağıdaki alıntı Fatma Âliye Hanım’ın roman türüne yönelik olarak öne sürdüğü “ahlâken eğiticilik” özelliğini ifade eder niteliktedir:

4 Fatma Âliye Hanım’ın çevirmen kimliği üzerine yapılan bir araştırma için Bkz. Karadağ, 2013. Bu makale 28.3.2012 tarihinde Marmara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından düzenlenen “Türk Kültüründe İz Bırakanlar: Fatma Âliye Hanım” adlı toplantıda yaptığım “Fatma Âliye ve Çevirmen Kimliği” başlıklı konuşmanın ana hatları üzerine temellendirilmiştir.

“Since mutavassıt ve hâl ve hareketçe dahi ifrat ve tefritten âzâde olarak kemâl-i i’tidâl üzere hoş yaşayanlara Lerobollü numûne olduğu gibi müellif-i şehîr ihtiyarları da bu dersin haricinde bırakmayıp onlara misal olmak üzere altmış sene evvelki iyiliği unutmuyup da velî-ni‘met-zâdesine âgûşunu açan Madam Herolet’i göstermiştir. Sebât-ı istikâmet ve ‘ulüvv-i cenâbın modeli gibi gösterdiği Kleman dö Tuzyat’ın dahi tamamıyla nekâis-i beşeriyeden mücerred olmadığı cihetle ilcaât-ı beşeriyeye uyup da min gayri rüyetihi teşebbüs ediverdiği ef‘âl-i mezmûmesine nâdim ve bu nedâmetin öyle bir insân-ı kâmilin vicdanında canına kıyacak mertebede müessir olduğunu bildirmiş. Ve birtakım hevâ ve hevesleri aşk sanıp kendilerini rahatsız eden gençlere ‘aşk-ı hakîkiyi Kleman Dö (Tuzyat)ta göstermiştir.” (*Merâm*/'Tabsıra”) (Bkz. Ek 2).

Nitekim Fatma Âliye Hanım’ın “Mütercime-i Merâm” olarak imzaladığı son söz, “İbret” ifadesini önceleyen bir beyit ve bu beytin çevirisi -“hulâsa vechile tercümesi”- ile son bulur. Çeviri kitabın son sözünün bu son kısmında Fatma Âliye Hanım’ın, ünlü doğulu şair Kays’ın bir doğu klasiği olan *Leylâ ile Mecnun* adlı yapıtı üzerinden bir Batı romanı için evrensel bir ders niteliğinde okura mesaj verme kaygısı güttüğü iddia edilebilir. Nitekim Fatma Âliye Hanım roman türüne attığı ahlâki yol göstericilik niteliğine bir başka kaynaktan şu ifadelerle işaret eder: “Roman ahlâk dersidir. Tehzîb-i ahlâk eder. İnsanı mütebbih eyler. Derler ki biz bunlara evet pek doğrudur diyeceğiz.” (Fatma Âliye Hanım, 1996: 98-100)

5. “Bir Kız”

İstanbul’da Âlem Matbaası tarafından yayımlanan *Paris Sevdaları* adlı çeviri kitabın incelenen baskısının ön kapağında aşağıda görüldüğü üzere çevirmene ilişkin herhangi bir bilgi verilmemektedir:

“Musahhihi Salâhi, *Paris Sevdaları*, Tâbi‘ ve nâşiri M. H., Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla tab‘ olunmuştur, İstanbul, Âlem Matbaası, Bâbüâli Caddesinde Numara 24, 1307.” (*Paris Sevdaları*/Ön kapak) (Bkz. Ek 3).

Ancak *M. Seyfettin Özege Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Katalogu*’nun (1975) III. cildinin 1397. sayfasında yapıtın çevirmeni “Bir Kız” olarak belirtilmiştir.

Çeviri kitabın başında yer alan “İfâde-i Mahsûsa” başlıklı ön sözün yazarı belli değildir. Ön sözde uygar toplumlarda en önemli hususun insan ahlâkının kötülüklerden arındırılması olduğu söylenmiştir. Ön sözün yazarı, toplumdaki bireyleri güzel ahlâka özendirmek için Avrupa’da romanlardan araç olarak yararlanıldığından söz etmiştir. Bu saptamadan hareketle Osmanlı kültür ve edebiyat dizgesinde son dönemde roman çevirilerinin önem kazandığına dikkat çekilmiştir. Öyle ki bu roman çevirilerinin bazılarında kıssadan hisse ibretlik dersler çıkarılabilmektedir. Toplumda roman türüne yönelik bu genel ilgi doğrultusunda, ahlâki bir hizmette bulunmak düşüncesiyle bu yapıtın yayımlandığı ve beklenen rağbeti gördüğü takdirde bekleyen çevirilerin de yayına verileceği şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Kâri’în-i kirâmın rağbet ve merakını celb edecek güzel bir roman olmakla mütâla‘a-gâh-ı ‘âmmeye vaz‘ olundu. Ümit edilen derecede mazhar-ı rağbet olur

ise tercümelere mevcut olan birkaç roman daha neşr olunmaya başlanılacaktır.”
(*Paris Sevdaları* /“İfâde-i Mahsûsa”) (Bkz. Ek 3).

6. Hâlîde Edib

Hâlîde Edib’in, Amerikalı ünlü eğitim uzmanı John Stevens Cabot Abbott’tan *The Mother at Home or the Principles of Maternal Duty*(1835) Osmanlı Türkçesine yaptığı *Mâder* adlı çeviri 1314/1896 yılında iki ön söz ile yayımlanmıştır⁵. Çeviri kitabın ön kapağında kadın çevirmen olarak Hâlîde Edib’in adı, önemli bir görevde bulunan babası Mehmed Edib Bey’in kızı şeklinde anılarak okura sunulmuştur: “Ceyb-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Kâtib-i Sânisî Mehmed Edib Bey’in Kerîmesi Hâlîde”. Kitabın ön kapağında yer alan bilgiler sırasıyla şöyledir:

“*Mâder*, Eser-i Ceyb-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Kâtib-i Sânisî Mehmed Edib Bey’in Kerîmesi Hâlîde, Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla tab’ olunmuştur, Hâsılâtı şühedâ-yı asâkir-i şâhânenin eytâm ü erâmiline mahsustur, Dersââdet, Karabet Matbaası, Bâbiâli Caddesinde, 1314.” (*Mâder*/Ön kapak) (Bkz. Ek 4).

Kitabın başında iki ön söz bulunmaktadır. Bu ön sözlerin ilki Mahmud Esad’a, ikincisi ise Hâlîde Edib’e aittir. Görüldüğü üzere, edebiyat ve yayın dünyasında güç ve egemenlik sahibi eril bir otorite olarak Mahmud Esad’un ön sözü, hâmisî olduğu ve dışıl sesini bir ölçüde duyurmasına izin verdiği Hâlîde Edib’in ön sözünden önce yer almaktadır.

6.1. Mahmud Esad’ın Ön sözü

Kitaptaki ilk ön söz “Hazîne-i Celîle-i Maliye Hukuk Müşaviri” Mahmud Esad’a aittir. “Kerîme-i Maneviyemiz İffetli Hâlîde Hanımefendiye” başlığını taşıyan ve yaklaşık beş sayfa süren bu uzun ön sözde kitabın yayımlandığı dönemle ilgili birçok ilginç saptamaya yer verilmiştir: yabancı dil öğreniminin faydaları; çocuk eğitiminde annenin önemli rolü; çocuk terbiyesi; anne terbiyesi; güzel ahlaklı olma; Fatma Âliye Hanım; hanımlara mahsus gazete.

Kadınlara annelik konusunda -“bir rehber-i mâderân” olarak- rehberlik etmeyi amaçlayan ve özgün yazarı bir erkek eğitim uzmanı olan, yaşı çok küçük bir kadın çevirmen tarafından Osmanlıcaya çevrilen bu kitabın başında yer alan bir erkeğin kaleminden çıkan bu ön söz, başlığından itibaren -“Kerîme-i Maneviyemiz İffetli Hâlîde Hanımefendiye”- ilgili dönemde geçerli olan toplumsal cinsiyet algısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, Mahmud Esad’ın saptamalarında kullandığı dil, “eril” söylemin başlıca göstergesi olarak yorumlanabilir. Örneğin aile kurumunu oluşturan baba-anne-çocuk(lar) ilişkisinde vurgulanan “çocuklardan önce annelerin terbiyelerine öncelik verilmesi gerektiği” ve “çocukların iyi bir ahlâka ancak böyle kavuşacakları” düşüncesi, kadının toplumsal rolünün sınırlarının erkek egemen

5 Hâlîde Edip’in *Mâder* adlı çevirisini “Edebiyatta Tercümenin Rolü” (Hâlîde Edip, 1944) başlıklı çalışma ile birlikte irdeleyen bir araştırma için Bkz. Karadağ, 2012.

bir bakış açısıyla çizildiğine güzel bir örnektir. Mahmud Esad bu konudaki düşüncelerini, “Valide kucağı ilk terbiye ocağıdır” görüşünden hareketle şöyle açıklar:

“Evlad, pederle validenin bir mahsûl-i müşterekidir. Onu terbiyede, büyütme her ikisinin de hakkı vardır. Ancak Cenâb-ı Mevlâ bunları devre-i hayâtının en nazik, en muhtaç bir zamanında -hengâm-ı tufûliyetinde- validelerin âgûş-ı himâyelerine terk ü tevdi‘ eylemiştir. Onun içindir ki “valide kucağı ilk terbiye ocağıdır” derler. Çocuk senelerce validenin âgûş-ı terbiyetinde perverîş-yâb olur, o müddet zarfında pederin -terbiye nokta-i nazarından- çocuk üzerindeki hak nezareti pek mahdûddur, adeta yok gibidir. Hâlbuki etfalın terbiyeye en ziyâde muhtaç olduğu zaman, işte bu çağdır. Çocuk o vakit anasından ne yolda bir ders-i edeb ve terbiye almış ise artık büyüklüğündeki hayatına o, bir maya, bir esas olur. Validesinden güzel bir terbiye almış ise büyüdükçe bu terbiyesini, hüsn-i sîretini artırır. Yok maazallah-ı te‘âlâ fenâ bir ders görmüş, yahud terbiye, ahlâk ne olduğunu bilmeyerek öyle başı boş büyüyüp gitmiş ise büyüyünce tabii onda terbiyeden eser bulunmaz; böylelere sonradan terbiye verilse de kâr etmez.” (Mahmud Esad, *Mâder/Ön söz*) (Bkz. Ek 4).

Mahmud Esad, çocukları “cismi narin bir fidana”, “fikri seyyâl bir suya” benzetir. Mahmud Esad’ın bu fikirlerinden açıkça anlaşılacaktır ki ilgili dönemde çocuğa ve çocuk eğitimine bakış açısı kadına ve kadın eğitimine bakış açısıyla örtüşmekte ve kadınlarla çocuklar benzer toplumsal konumu paylaşmaktadırlar. Mahmud Esad’ın sözlerinden anlaşılan diğer bir ayrıntı ise, çocuk ve gençlerin “fikri hür irfanı hür” gençler yetiştiren özgürlükçü bir anlayışla değil, disiplinli ve “çocukları eğip büken” yönlendirici bir anlayışla eğitilmelerinin dönemin otoriteleri tarafından uygun görülmesidir: “[Çocuk] Ne tarafa eğilse o tarafa döner, ne cihete çevrilse o yöne meyil ile akar gider. Artık büyüyüp salâbet kesb ettikten, bir tarafa akıp gittikten sonra diğer tarafa zor çevrilir, güç meylettirilir” (Mahmud Esad, *Mâder/Ön söz*) (Bkz. Ek 4).

6.2. Hâlide Edib’in Ön sözü

Kitabın ikinci ön sözü ise Hâlide Edib’e aittir. Bu ön sözde çocuk eğitiminin öncelikle anne eğitiminden geçtiği ve eğitimle bilinçlendirilmiş bir anne olmaksızın eğitimi ve disiplinli kuşaklardan söz edilemeyeceği belirtilir. Henüz on üç yaşındayken annelere rehberlik etmesi amacıyla yaptığı çeviriye yazdığı bu ön sözü Hâlide Edib, dönemin Osmanlı toplumunda ikincil konumda bulunan “kadınların aczini telafi etmesine” olanak sağlayan söz konusu kitabın yayınına icazet veren padişaha şu sözlerle övgü düzmekte ve yine kadının ikincil toplumsal konumunu ele verecek şekilde babasının adı üzerinden -aynı ön kapaktaki gibi- kimliğini ifşa eden “Hâlide binti Edib” imzasıyla sonlandırmaktadır:

“Şu eserin vücuda gelmesi hâmî-i ‘ilm ü ma‘rifet olan pâdişâh-ı ‘âli-menkabet velîni‘met-i bî-minnetimiz şevketli kudretli Sultan Gazi {Abdulhamid} Hân-ı Sâni efendimiz hazretlerinin ulûm ve ma‘rifî bizim gibi ‘aceze-i nisvâna kadr-i ta‘mîm ve teşmîl etmesinden mütevellit olduğu cihetle farîza-i şükranımız olan duayı deymûmet-i ömr ve eyyâm hazret-i şehensâhîlerini bu makamda dahi tekraren ref‘-i bâr-gâh-ı ehadiyet eder ve husûl-i tabi‘î olan nevâkıs ve hatîâtın

affını da erbâb-ı mütâla'adan rica eylerim. Hâlîde binti Edib" (Hâlîde Edib, *Mâder/Ön söz*) (Bkz. Ek 4).

7. Madam Gülnar de Lebedef

Rus şarkiyatçısı olarak bilinen Madam Gülnar de Lebedef, Olga Sergeevna Lebedeva'dır. 1886'da *Kâbusnâme*'nin Rusça çevirisini yaparak Şarkiyat dünyasında adını ilk kez duyuran Madam Gülnar'ın "Gülnar" takma adını kullanmasının nedeni, "Ahmet Mithat Efendi ve Madam Gülnar" adlı çalışmasında İsmail Karaca tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

"Türkler'in çok beğendiği kültür ve faziletlerine sevgisi dolayısıyla Gülnar adını benimsemiş, ilk zamanlar Türkiye'de yalnızca bu ad altında tanınmak istemiş, daha sonra okuyucu önüne gerçek adıyla çıktığında da Türkçe eserlerinde Gülnar'ı daima baş adı olarak muhafaza etmiştir." (Karaca, 2012: 56).

Dönemin en üretken kadın çevirmeni olarak öne çıkan Madam Gülnar Osmanlıcaya beş kitap çevirmiştir: *Familya Saâdeti* (Tolstoy, 1309/1891), *İlyas yahud Hakikat-i Günâ* (Tolstoy, 1309/1891), *Kâğıt Oyunu* (Puşkin, 1309/1891), *Kar Fırtınası*⁶ (Puşkin, 1307/1889), *Lermontof'un İblisi* (Michel Lermontof, 1308/1890).

7.1. Familya Saâdeti

Madam Gülnar 1309 yılında Tolstoy'dan *Familya Saâdeti* adlı bir kitap çevirmiştir. Rusçadan çevrilen bu kitabın ön kapağında sırasıyla şu bilgiler yer almaktadır:

"*Familya Saâdeti*, Rusçadan mütercem, Müellifi Kont Tolstoy, Mütercimi Madam Gülnar, Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine derc edildikten sonra ayrıca risale şeklinde dahi tab' olunmuştur, İstanbul, 1309." (*Familya Saâdeti*) (Madam Gülnar, *Familya Saâdeti/Ön kapak*) (Bkz. Ek 5).

"İfâde-i Mütercime" başlıklı ön sözde çevirmen bu yapıtı çevirme nedenini anlatarak çevirinin evli çiftlerin mutluluğuna hizmet edecek bir aile rehberi olma niteliğinin altını çizer. Çevirmen ön sözünün başında, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesinde yaptığı bazı yayınların okur tarafından büyük ilgi görmesini tevazu içinde karşılar ve okurun gösterdiği bu ilgi neticesinde Tolstoy'un adı geçen kitabını çevirmeye cesaret ettiğini belirtir.

Madam Gülnar, çevirdiği bu kısa romanın ön sözünde, bu yapıtı okuma lütfünde bulunan okurlara, özellikle evli erkek ve kadınlara şu tavsiyeleri verir:

"Bu küçük roman onu okumaya tenezzül buyuracak olanlara ve bâ-husus tehhül etmiş her genç kadın ve erkeğe anlatacaktır ki maişetlerinde bir su-i tefekkür, fıkân-ı hâlisiyet, 'adem-i afv u müsâmaha bütün ömre sürer fenâ neticelere sebep olur. İnsana lezzet-i hayâtı duyurmaz. Onu zehirler. Binâen-'alâ-zâlik kâri' veya kâri'e bu hasbihâlde içinde bulunduğu veya bulunacağı bir hayatın en ince çizgilerini bile görebileceğinden ta'bîr-i diğerle familyada saâdet denilen ve

6 Madam Gülnar bu kitaba ön söz/son söz yazmamıştır; bu nedenle makalede bu kitaba ilişkin yan metin bilgisi verilmeyecektir.

insanları semerât-ı hayâtтан müstefid eyleyip fenn-i tedbîr-i menzilin nazarlara çarpacak sûrette ser-nâmesi ittihâzına şâyân olan muhabbet-i kalbiyenin bozulmadan masûniyetini temin eden dirlik esbâbını tetkik edebileceğinden düşüne düşüne mütâlaaya layık bir eserdir itikadındayım.” (Madam Gülnar, *Famîlya Saâdeti/Ön söz*) (Bkz. Ek 5).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, evli çiftlerin ilişkilerinde huzuru bozacak bir yanlış anlama, hoşgörüsüzlük, samimiyetsizlik ve bağışlayıcılığın olmaması vb. olumsuzlukların ilişkileri “zehirlediği” ve ömür boyu sürececek kötü sonuçlar doğurduğu konusunda okur uyarılır. Okur bu yapıtta aile saâdeti konusunda “hayatın en ince çizgilerini dahi” görebilecektir. Madam Gülnar, hayatın sunduğu keyiflerden zevk alarak sevgi ve saygının korunduğu, gönül muhabbetinin daim olduğu geçimli ve mesut bir aile hayatı örneği sunduğu için bu yapıttın okurun ilgisine layık olduğunu düşündüğünü belirtir. Bu ayrıntıların, kadın çevirmenin toplumsal yaşamda aile hayatına bakışımın izlerini taşıdığı söylenebilir.

Ön sözün sonunda, çevirmenin kendisine ve yapıtlarına göndermede bulunurken büyük bir tevazunun ifadesi olarak kullandığı bazı ibarelerin sıklıkla geçmesi, kadın çevirmenin zihnindeki erkek egemen edebiyat ve yayın dünyasında kadınların ikincil konumuna ilişkin görüşünün söylemsel bir yansıması şeklinde ele alınabilir. Bu yansıma, sözü edilen ifadelerin geçtiği ön sözün şu son cümlesinden kolaylıkla anlaşılabilir:

“Bu âcizeye bir vazife terettüp ediyor ki o da benim gibi bir mütercimenin değersiz eserlerini neşrde büyük müsâade bahşeden *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine o mürüvvetinden dolayı hassaten arz-ı teşekkür eylemek ve bana geçen kıştan beri Türkçe ders veren Ahmed Cevdet Efendi’nin yalnız benim iktidarımın kifâyet edemeyeceği şu dakik eserinin ta’birât cihetini tashih için masrûf olan zahmetine mukâbil beyân-ı şükran etmektir.” (Madam Gülnar, *Famîlya Saâdeti/Ön söz*) (Bkz. Ek 5).

7.2. İlyas yahud Hakikat-i Gınâ

Madam Gülnar’ın Tolstoy’dan yaptığı *İlyas yahud Hakikat-i Gınâ* adlı çeviri 1309/1891 yılında yayımlanır. Kitabın ön kapağındaki bilgiler şöyledir:

“*İlyas yahud Hakikat-i Gınâ*, Muharriri Gülnar (Madam Olga dö Lebedef), Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine derc edildikten sonra ayrıca risale şeklinde dahi tab’ olunmuştur, İstanbul, 1309.” (Madam Gülnar, *İlyas yahud Hakikat-i Gınâ/Ön kapak*) (Bkz. Ek 6).

Kitabın başında dönemin edebiyat ve yayın otoritesi Ahmed Midhat Efendi’nin kaleme aldığı “İfâde” başlıklı ön söz bulunmaktadır. Dönemin edebiyat ve yayın dizgesinde “edebiyatın okunmasını, yazılmasını, yeniden yazılmasını teşvik eden ya da engelleyen” güçleri elinde bulunduran bir “patronaj” (Lefevère, 1992: 15) simgesi olarak Ahmed Midhat Efendi’nin varlığı tartışılmazdır. “Ahmed Midhat Efendi ve Elinden Tuttukları” başlıklı makalesinde Sema Uğurcan Ahmed Midhat Efendi’nin söz konusu rolünü şöyle açıklar:

“Türkiye’de yazarlık mesleği yüzyıllardan beri erkek uhdesinde sayıldığından, Mithat Efendi’nin kadın yazarlara rehberliği daha ileri bir adımdı. Ahmet Mithat Efendi, onların varlığını kültür seviyesinin gelişmesi olarak görür. Bunda resmî olarak devletin rolünü aşikâr şekilde, sivil olarak kendisinin rolünü zımnî şekilde vurgulamayı da unutmaz.” (Uğurcan, 2006: 299)

Uğurcan adı geçen çalışmasında Ahmed Midhat Efendi’nin Madam Gülnar hakkında söylediği şu sözlere de yer verir: “Bir mükemmel kitap dile gelmiş de kendi kendine bana takrir ediyor zannediyorum” (Uğurcan’dan Ahmed Midhat, 2006: 302). Madam Gülnar ile onu Türk edebiyat dünyasına kazandıran ve Türk okuruna takdim eden Ahmed Midhat Efendi arasındaki ilişki, 1889’da Stockholm’da toplanan VIII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi’ne dayanır. Ahmed Midhat Efendi ve Madam Gülnar bu kongre vesilesiyle Avrupa’nın belli başlı merkezlerine yaptıkları seyahatte fikir alışverişinde bulunarak dostluklarını pekiştirme fırsatını yakalarlar. Karaca, Türk okurun Madam Gülnar’ı Ahmed Midhat Efendi aracılığıyla tanınmasını şu şekilde açıklar:

“Türk okuyucusu ve aydın çevresi, Türk dostu Madam Gülnar’ın varlığını Ahmet Mithat Efendi’nin kongre vesilesiyle kaleme aldığı *Avrupa’da Bir Cevelan* adlı eserden öğrenir. Ahmet Mithat Efendi’nin hem seyahat hem de kongre izlenimlerini anlattığı *Avrupa’da Bir CevelanTercüman-ı Hakikat* gazetesindeki tefrikasından sonra kitap olarak da basılır. Eser henüz tefrika halinde iken yayımlanan bölümlerden Türk okuyucusunun ilk defa tanıştığı Madam Gülnar, tefrika ilerleyip 1890’da ayrıca kitap haline geldiğinde artık bütün yönleriyle belirir ve ilgi merkezi olur. Türk okuyucusun artık yakından tanıdığı ve merak ettiği Madam Gülnar, Ahmet Mithat Efendi’nin daveti üzerine 13 Ekim 1890’da İstanbul’a gelir.” (Karaca, 2012: 57).

Ahmed Midhat Efendi çeviri kitaba yazdığı ön sözde, bu yapıtın Madam Gülnar’ın Türkçeyi yeni öğrendiği sırada Tolstoy’dan çevirdiği ilk hikâyecik olduğunu ve tashih için kendisine verildiğini belirtir. Ahmed Midhat Efendi’ye göre, Madam Gülnar zaman içinde daha önemli ve mükemmel derecede çevirilere imza attığı için, deneyim amaçlı yaptığı bu ilk çevirisinin yayımlanmasını istememiştir. Çevirinin tashih edilmeden önceki ilk versiyonunun sahip olduğu naif ve yalın anlatım güzelliğinin bozulmasından duyduğu hoşnutsuzluğu dile getiren Ahmed Midhat Efendi, yine de kitabın yayımlanmasına karşı çıkmamış ve son tashihini yapmıştır. Stockholm’da toplanan VIII. Milletlerarası Müsteşrikler Kongresi’nde kitabın tashih alma görevini almasıyla başlayan yayın sürecini şu sözlerle anlatır:

“Zira bu eserin bir fazileti de İstokholm’de müsteşrika-i müşârünileyhâ ile ilk mu’ârefemi peyda eylediğim zaman tashih olunmak üzere bana verilmiş olmasıdır. Benden evvel dahi bazı kimseler bunun üzerinde kalem-i tashih yürütmüşlerse de doğrusu istenirse diyebilirim ki tashih değil eserin ilk sadeliğini bozmuşlardır. Ben aslına ircâ’ için yine mütercimenin kendi tashihâtına mürâcaat ederek mümkün mertebe aslına takrîb edebildim. Himmet-i ma’ârif-perestîsinden büyük büyük âsâr-ı nefîseye muntazır bulunduğumuz Gülnar Hanımefendi’nin külliyâtı miyânında bu eser dahi noksan olmasın diye tab’ ediyorum.” (Ahmed Midhat Efendi, *İlyas yahud Hakikat-i Gınâl*Ön söz) (Bkz. Ek 6).

Ahmed Midhat Efendi hikmet dolu bir hikâyecik olan bu kitabın okur tarafından onaylanıp ilgi göreceğinden kuşku duymadığını belirterek ön sözünü sonlandırır (Ahmed Midhat Efendi, *Ilyas yahud Hakikat-i Gınâ/Ön söz*).

7.3. *Kar Fırtınası*

Madam Gülnar'ın diğer bir çevirisi ise Puşkin'den yaptığı *Kar Fırtınası*'dır. Kitabın ön kapağı şu bilgileri içerir:

“*Kar Fırtınası*, Müellifi Puşkin, Mütercimesi Madam Gülnar dö Lebedef, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine derc edildikten sonra Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla kitap şeklinde dahi tab‘ olundu, Dersââdet, 1307.” (Madam Gülnar, *Kar Fırtınası/Ön kapak*) (Bkz. Ek 7).

Ön söz yine Ahmed Midhat Efendi tarafından kaleme alınmıştır. “İfâde” başlıklı ön sözde Ahmed Midhat Efendi kaynak yazar Puşkin'den övgüyle söz ettikten sonra, Madam Gülnar ile Avrupa seyahati sırasında tanıştığını ve refakatinden son derece yararlandığını belirtir. Çevirmenin, Rusya'nın Kazan vilayetinin ileri gelen bir ailesine mensup asilzade bir kişi olduğunu, böylesine zengin ve asil bir aileden gelen hanımefendinin dilimize teveccüh göstermesi ve Rus edebiyatının güzide yapıtlarını çevirme gayretinden dolayı ona şükran borcumuzu ödeyebilmek adına çevirilerini yayımlamak istediğini söyler.

Ahmed Midhat Efendi'nin yaptığı tashih konusundaki açıklaması dikkate değerdir; çünkü çevirmenin güzel bulduğu ifadelerinin özgünlüğünü bozmak istemediğinden bu yapıtın ancak çeyreğini tashih ettiği gerçeğini okurla paylaşır: “Diyebilirim ki ıslahatım yüzde yirmi beş nispetinde kalıp yüzde yetmiş beşi yine mütercimenin ifâdât-ı ayniyesidir” (Ahmed Midhat Efendi, *Kar Fırtınası/Ön söz*).

7.4. *Lermontof'un İblisi*

Madam Gülnar'ın Michel Lermontof'tan yaptığı *Lermontof'un İblisi* (1308/1890) adlı çevirisinin iki ön sözü vardır; ön sözlerden biri çevirmene, diğeri de musahhili Ahmed Midhat Efendi'ye aittir. Kitabın ön kapağında verilen bilgiler şöyledir:

“*Lermontof'un İblisi*, Mütercimi⁷, Madam (Gülnar Olga dö Lebedef), Maârif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla, *Tercümân-ı Hakikat* gazetesine derc edildikten sonra ilk defa olarak ayrıca risale şeklinde dahi tab‘ olunmuştur, İstanbul, 1308.” (Madam Gülnar, *Lermontof'un İblisi/Ön kapak*) (Bkz. Ek 8).

7.4.1. Ahmed Midhat Efendi'nin Ön sözü

Ahmed Midhat Efendi, “Bir İfade” başlığını taşıyan bu kısa ön sözünde, “oryantalist âlimlerden” (“efâzıl-ı müsteşrikînden”) Gülnar Hanımefendi'nin çalışkanlığını överek yeni bir yapıtını daha yayınladıklarını okura açıklar. Ahmed Midhat Efendi'ye göre, Madam Gülnar'ın çok sayıdaki yapıtının *Tercümân-ı Hakikat* sayfalarını süslemiş olması, onun çalışkanlık derecesini tayin etmeye yardımcı olan önemli bir göstergedir. Ahmed Midhat Efendi'nin

7 Kapakta Madam Gülnar “mütercime” olarak değil de, bir yazım yanlışından dolayı “mütercim” olarak gösterilmiştir.

dönemin edebiyat ve kültür dizgesini yönlendirici etkisi tartışılmazdır. Bu dönemde kadın yazar ve çevirmenlere verdiği destekle “kadın eğitimine” büyük katkıda bulunduğu söylenebilir. Hülya Argunşah, Ahmed Midhat Efendi’nin “kadın eğitimi” konusundaki katkısına şöyle değinir:

“Mithat Efendi bu yolda [kadın eğitiminde] olağanüstü bir çaba göstermiştir. Toplumun her tabakasında kadın eğitimini teşvik etmeyi, kadınları da erkekler kadar eğitimin gerekliliğine ikna etmeyi, bu eğitimin nasıl olması gerektiğiyle ilgili önerilerde bulunmayı, eğitilmiş kadınları yazmaya ve hemcinslerine örnek olmaya yöneltmeyi, yazar kadınların elinden tutarak onları matbuat dünyasıyla tanıştırmayı hayatı boyunca -hem de zevkle- sürdürür. Gazete yazıları, edebî faaliyeti, pedagojik çalışmaları ve kadın yazarlara yönelik teşviki onun bu çok yönlü çabasının somut göstergeleridirler.” (Argunşah, 2013: 16).

Ön sözde Madam Gülнар’ın gerek çeviri yapıt seçiminde benimsediği politikanın edebiyat ve kültür dizgesindeki geçerliliğine gerekse çeviri sürecinde benimsediği çeviri biçiminin kaynak metinle gösterdiği uyuma da değinilir. Ahmed Midhat Efendi’ye göre Madam Gülнар, “özgün yapıta ilişkin biçem ve şivenin güzelliğini tatbiken Osmanlıcasını yüceltmeye mecbur olmuştur”. Bu noktada, Ahmed Midhat Efendi “musahhah” kimliğiyle fazla bir değişiklik yapmaya ihtiyaç duymadığını şu sözlerle açıklar:

“Bu eserin aslı pek yüksek kalem ile yazılmış olduğu gibi kendileri dahi aslındaki ‘ulüv-i şîve-i ifâdeye tatbiken Osmanlıcasını yükseltmeye mecbur olmuşlardır. Bu hâlde tashih için ‘abd-i ‘âcize tahmîl eyledikleri vazife dahi biraz yükselmiş demektir. Lakin ne kadar olsa müşarünileyhin lisân-ı Osmânîce rûz-efzûn olan terakkileri hasebiyle bu esere dahi “musahhah” diyebilmek adeta istib’âd olunacak kadar bizim hizmetimiz azdır. Himmetleri mevfur sa’yeleri meşkûr olsun.” (Ahmed Midhat Efendi, *Lermontof’un İblisi/Ön söz*) (Bkz. Ek 8).

7.4.2. Madam Gülнар’ın Ön Sözü

“Mütercimenin Mukaddimesi” başlıklı ön sözüne bir soru sorarak başlar Madam Gülнар: “Müellifin bu kasideden esas maksadı neymiş?”. Bu sorunun yanıtı ise kesinlikten oldukça uzaktır: “Bunun tayini güçtür”. Madam Gülнар’a göre, yazarın bu yapıtı kaleme almaktaki amacını belirlemek zor olsa da yazarın efsane ve mitolojiden faydalandığı açıktır. Edep ve ahlâk vurgusu olan bu yapıtta nurun zulme, güzelliğin kabahate, aşkın alçaklıklara üstün geldiğinin altı çizilir. Konunun güzelliği, beyitlerin letafeti ve tabiata ait tasvirlerin yüceliği ile bu kaside o kadar meşhur olmuştur ki ünlü müzisyen Rubeniştayn bu metinden bir opera çıkarmıştır (Krş. Madam Gülнар, *Lermontof’un İblisi/Ön söz*).

Ayrıca Madam Gülнар, “çevirmen” olarak yapıtın letafetini, zarafetini tam anlamıyla ortaya koyabilmek, başka bir deyişle çeviri dilinde o güzelliği verebilmek için hem operada hem de metinde bulduğu en güzel parçaları seçip aldığını ifade eder. Kadın çevirmenin bu ifadesi, çevirmen olarak çeviri eylemine atfettiği önemi, çevirinin ve çevirmenin sınır(sızlık)larını, bu öneme dayanarak çeviride benimsediği sorumluluk temelli çok yönlü yaklaşımın altını

çizer. Bu bilgilerin ardından ön söz, Madama Gülnar'ın kadın çevirmen olarak okurun gözünde kendini ve çeviri yapıtını nasıl konumlandırıldığını dile getirdiği şu satırlarla son bulur:

“Sevgili kâri’lerime arz ettiğim şu hulâsayı kasidenin de operanın da esasına ve sûret-i tertîbine imkânın son müsadesi mertebesine karîb ve muvâfık olarak teşkil ettim. Binaenaleyh ümit ederim ki şu hulâsamı kâri’lerim müesserinin âlf eserindeki liyakata mütenâsib bir intizâr-ı ma’âlf-pesendâne ve mütercime-i mütevâzi’asının muhtaç olduğu bir mürüvvet-i hatâ-pûşâne ile kırâ’et ederler.” (Madam Gülnar, *Lermontof’un İblisi/Ön söz*) (Bkz. Ek 8).

8. Zeyneb Sünbül

Zeyneb Sünbül’ün *Bir Küçük Seyahat-nâme* adlı çevirisi 1322/1904 yılında İstanbul’da yayımlanmıştır. Kitabın ön kapak bilgileri sırasıyla şöyledir:

“Bernardin dö Sen Piyer, *Bir Küçük Seyahat-nâme*, Mütercimesi Cevdet Paşa Hafidesi Ümmü’l-Fazilet Merhume Zeyneb Sünbül Hanım, Tâbi’ ve nâşiri İbnüsserâ Ahmed Cevdet, Maârif Nezâret-i Celîlesinin fi 2 Teşrinievvel tarihli ve 2204 numaralı ruhsat-nâmesiyle tab’ olunmuştur, Nişan Berberyan Matbaası, İstanbul, 1322.” (Zeyneb Sünbül, *Bir Küçük Seyahat-nâme /Ön kapak*) (Bkz. Ek 9).

Çeviride iki ön söz bulunmaktadır. Bunlardan birincisi “Kâri’in-i Kirâma” başlığıyla Ahmed Cevdet’e, ikincisi de “Mukaddime” başlığıyla Zeyneb Sünbül’e aittir.

8.1. Ahmed Cevdet’in Ön sözü

Ahmed Cevdet uzun ön sözünde yazarın hayatı hakkında bilgi verir ve kişisel hayatının edebi hayatını nasıl etkilediğini anlatır: iktisadi teşebbüslerinde başarılı olamayan yazar ilerleyen yaşlarında yazarlığa soyunmuştur. Bu başarısızlığın yapıtlarında görülen bazı özelliklere kaynaklık ettiği belirtilir.

Ahmed Cevdet, kitabın yazarı Bernardin de Saint-Pierre’in Fransız edebiyat ve yayın dünyasındaki konumuna da değinir. Bu konum biçem odaklı bir karşılaştırma yapılarak anlatılır. Ahmed Cevdet’e göre Saint Pierre, hoş biçemi, özellikle dikkate değer ifade kolaylığı ve zarafeti çerçevesinde, doğayı tasvir eden yazarlardan Jean Jacques Rousseau ile François-René de Chateaubriand arasında seçkin bir konumda yer almaktadır. Saint Pierre, Rousseau’dan daha ince ve zariftir; ince ayrıntılara yer verir. Hislerini, ilmî terimleri ve bilindik tabirleri tamamıyla ifade edebilecek nadir görülen sözcükleri kullanmaktan çekinmez. Yapıtlarında soğuk ve garip cümlelere rastlanmaz. Garip görünen kısımlar, konulardan ziyade tasvîr ve resmetmedeki tarzından kaynaklanmaktadır. Saint Pierre’e atfedilen kusurlardan başlıcaları ise, ifadelerindeki tekdüzelik ve gözle görülmeyen hâlleri tasvir etmedeki zayıflığıdır. İyimsen bir “mütalaa”, yapıtlarında latif bir şeyler ortaya koymaya ve onu genişletmeye aracı olur; ancak bazen en gereksiz ve boş ayrıntıları da söylemesi ifadelerini garip bir hâle büründürür. Örneğin kavun “niçin dilim dilimdir?” diyenlere karşı Saint Pierre’in “Çünkü Allah bunun ailece kolaylıkla

parçalanmasını istemiştir” demiştir (Krş. Ahmed Cevdet, *Bir Küçük Seyahat-nâme*/Ön söz).

Ön sözde yazarın diğer yapıtlarına da göndermede bulunulur: *Tabiat Hakkında Mütâla’ât; Pol ve Virjini*. Örneğin *Tabiat Hakkında Mütâla’ât* adlı yapıtında yazarın kalemine “serbest bir cereyan” verdiği, “ifadenin güvenilirliğinden/belgeye dayandırılmasından ziyade, okur üzerinde garip bir etki” bıraktığının altı çizilir. Bu durum Ahmed Cevdet’e göre, “Bonapart’ın her zaman söylediği gibi, hakikatin nakışlarla süslenmiş bir hâlidir”:

“Yazar, *Tabiat Hakkında Mütâla’ât* isimli eserinde kalemine serbest bir cereyan veriyor. İfadenin güvenilirliğinden/belgeye dayandırılmasından ziyade, okur üzerinde garip bir etki bırakan kalemi, Bonapart’ın her zaman söylediği gibi, hakikatin nakışlarla süslenmiş bir hâlidir. Bu eserden üç yıl sonra hakikat ile şiiiri buluşturduğu *Pol ve Virjini*’sini yayımlar.”(Ahmed Cevdet, *Bir Küçük Seyahat-nâme*/Ön söz) (Bkz. Ek 9).

8.2. Zeyneb Sünbül’ün Ön Sözü

Zeyneb Sünbül kaleme aldığı kısa ön sözde ise, yazarın diğer kitaplarını nasıl yorumladığına ilişkin kişisel görüşlerine yer verir. Yazarın *Pol ile Virjini* adlı yapıtından çok etkilendiğini ve bu kitabın, bir kadın için en büyük servet olarak gösterilen iffet ve namusun bir meali olduğunu söyler:

“(*Pol ve Virjini*) hikâyesini gözümde bir hayli yaşlar aka, aka bitirebildim. O küçük kitap, ale’l-husus, bir kadın için zînet-i a’zam olan kâlâ-yı ‘iffet ve ‘ismetin bir numûne-i zî-meâli demektir. İnsan bu derece güzel düşünölmüş bir eseri okuyunca hisseylediği ahvâl ve te’sîrâtın mukâbele-i şükranîyesi olmak üzere müellifini kemâl-i ihtîrâm ile yâd etmeye lüzüm görür.” (Zeyneb Sünbül, *Bir Küçük Seyahat-nâme*/Ön söz) (Bkz. Ek 9).

Çevirmen, yazarın *Külbe-i Hindû* adlı yapıtını da çevirmek istediğini ancak hastalığının en şiddetli zamanına tesadüf ettiği için bunda başarılı olamadığını, söz konusu ilk çevirisini “her ayıp ve noksanı ile beraber” yayınlamayı cesaret ettiğini belirterek ön sözünü sonlandırır:

“Fakat insan kısmî, mahsûl-i yed-i mesâisi olan âsârın en çirkinini bile mahv ü ifnâ edememek tabiatında yaratıldığından âcizleri de şu ilk tercümenin bir türlü yok olmasını reva görmedim. Onun için her bir ayıp ve noksanı ile beraber onu sâha-i intişâra komaya cesâret ediyorum. Ümîd-vârım ki, kâri’in-i kirâm (*Külbe-i Hindû*)nun bu nevâkısını benim hastalığıma vererek onu hüs-n-i kabûlde tereddüt buyurmazlar.” (Zeyneb Sünbül, *Bir Küçük Seyahat-nâme*/Ön söz) (Bkz Ek 9).

Sonuç Gözlemleri

Sonuç olarak, ilgili dönemde yapılan çevirilerin ön kapaklarında ve ön/son sözlerinde kadın çevirmenler her ne kadar kimliklerini ifşa etmiş olsalar da bu ancak dönemin erkek egemen edebiyat-yayın dünyasının baskısı altında verilen bir var oluş mücadelesinin göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Kaldı ki çevirmenin “dişil” sesinin erkek egemen edebiyat dünyasının icazet verdiği ölçüde ve erkek egemen söylemi destekler nitelikteki eril ifadeler içerir biçimde, farklı ve dolaylı yollardan duyulduğu açıkça gözlemlenmiştir. Bu

noktada, karşısında var oluş mücadelesi verdiği ve içinde sesini duyurmaya çalıştığı eril söylem bağlamında aczini ortaya koyan ifadelerin kullanıldığı kadın çevirmenin dişil söyleminin, kadınların sesinin bastırıldığı bir dönemde adeta “sessizliğin sesi” olduğu iddia edilebilir. Nitekim kendi ifadeleriyle de dile getirdiği tüm bu acziyetine ve masumiyetine karşın kadın çevirmenin kısıtlı ölçüde ve dolaylı yoldan da olsa sesini duyurabildiği, dişil söylemi ifade eden yan metin olarak ön sözünün, yayın dünyasının egemen figürü olan erkek yazarın ön sözünden sonra kendisine yer bulabildiği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Abbott, J. S. C. (1314/1897). *Mâder*. (Müt. H. Edib). Dersâadet: Karabet Matbaası.

Adivar, H. E. (1944). “Edebiyatta Tercümenin Rolü”, *Edebiyatta Tercümenin Rolü (Üniversite Konferanslarından 1942-43 Ayrı Bası)*. İstanbul: Kenan Matbaası.

Akbulut, A. N. (2011). “Tanıklıklarla Çeviri ve Cortázar”. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi* Erişim tarihi: 11 Kasım 2013,

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/ceviri/article/view/11081/1038>

Argunşah, H. (2013). “Ahdiye ile Ceylan Arasında Bir Jön Türk: Ahmet Mithat Efendi’nin Feminizmi”. *Turkish Studies*, 8/9, 1-16.

Bardaji, A. G.; Orero, P. ve Rovira-Esteva, S. (Ed.). (2012). *Translation Peripheries: Paratextual Elements in Translation*. Berlin: Peter Lang.

Bengi Öner, I. (1990). “A Re-evaluation of the Concept of Equivalence in the Literary Translations of Ahmed Midhat Efendi”. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bozkurt, E. ve Karadağ, A. B. “Mukaddimleri Tanıklığında Bir Gazeteci, Romancı, Oyun Yazarı, Dergici, Sözlükbilimci, Dilbilimci, Ansiklopedist, Şârih ve Çevirmen: Şemseddin Sâmî”. *Dilbilim*, 27, (yayımlanmak üzere).

Demirel, F. (2007). *II. Abdülhamid Döneminde Sansür*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Dimitriu, R. (2009). “Translators’ Prefaces as Documentary Sources for Translation Studies”. *Perspectives-Studies in Translatology*, 17/3, 193-206.

Fatma Âliye Hanım. (1996). *Muhâdarât*(Haz. E. Aşa). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Feval, P. (1307/1889). *Paris Sevdaları*. [Müt. Bir Kız]. İstanbul: Âlem Matbaası.

Genette, G. (1997). *Paratexts, Thresholds of Interpretation*.(Çev. J. E. Lewin). Cambridge CUP.

Gürbilek, N. (2010). “Doğu’nun Cinsiyeti: Kudretli Erkek, İhtiyar Aşık, Mistik Anne”. *Kör Ayna, Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe*(ss. 75-96). İstanbul: Metis Yayınları.

- Hermans, T. (1997). “Çeviri Anlatıda Çevirmenin Sesi” (“The Translator’s Voice in Translated Narrative”) (Çev. Alev Bulut). *Kuram*, 63-68.
- Hartama-Heinonen, R. (1995). “Translators’ Prefaces-A Key to the Translation?”. *Folia Translatologica*, 4, 33-42.
- Hugo, V. (1292/1875). *Garib Nine*. (Müt. Azize Hanım). İstanbul: Basiret Matbaası.
- Karaca, İ. (2012). “Ahmet Mithat Efendi ve Madam Gülnar”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XLVI, 55-72.
- Karadağ, A. B. (2013). “Çeviri Tarihimizde “Gözle Görülür” Bir Mütercime: Fatma Âliye Hanım”. (Ulusal hakemli bir dergide yayımlanmak üzere).
- Karadağ, A. B. (2012). “*Mâder* ve Hâlîde Edip”. XII. Uluslararası Dil, Yazın ve Değişibilim Sempozyumu. Trakya Üniversitesi, Edirne, 18-20.10.2012 (yayımlanmak üzere).
- Kurt, Ç. (2009). “Kendine Mal Etme Örneği Olarak *Ayyar Hamza*”. YTÜ-Çeviribilim Doktora Programı 2009-10 Güz Dönemi, Çeviriye Farklı Yaklaşımlar Dersi, Yayımlanmamış Dönem Ödevi.
- Lefevère, A. (1992). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame* (ss. 12-13). London and New York: Routledge.
- Lermontoff, M. (1308/1890). *Lermontof’un İblisi*. (Müt. Madam Gülnar dö Lebedef). İstanbul: Tercümân-ı Hakikat Matbaası.
- McRae, E. (2010). *The Role of Translators’ Prefaces to Contemporary Literary Translations into English* (Dissertation). Auckland: The University of Auckland.
- Newmark, P. (1983). “Introductory Survey”. *The Translator’s Handbook* (Ed. Catriona Picken). Londra: Aslib.
- Ohnet, G. (1307/1889). *Merâm*. (Müt. Bir Kadın [Fatma Âliye]). Dersaâdet: Kasbar Matbaası.
- Oktar, L. ve Kansu-Yetkiner, N. (2012). “Different Times, Different Themes in Lady Chatterley’s Lover: A Diachronic Critical Discourse Analysis of Translator’s Prefaces”. *Neohelicon, Acta Comparationis Litterarum Universarum*, 39/2, 337-364.
- Puşkin, A. S. (1307/1889). *Kar Fırtınası*. (Müt. Madam Gülnar de Lebedef). Dersaâdet: Tercümân-ı Hakikat Matbaası.
- Puşkin, A. S. (1309/1891). *Kâğıt Oyunu*. (Müt. Madam Gülnar). İstanbul: Âlem Matbaası.
- Saint Pierre, B. de (1322/1904). *Bir Küçük Seyahat-nâme*. (Müt. Zeyneb Sünbül). İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası.
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2002). “What Texts Don’t Tell: The Uses of Paratexts in Translation Research”. *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideological Issues* (Ed. Theo Hermans). Manchester: St. Jerome.

Tolstoy, L. N. (1309/1891). *Familya Saâdeti*. (Müt. Madam Gülnar). İstanbul: Tercümân-ı Hakikat Matbaası.

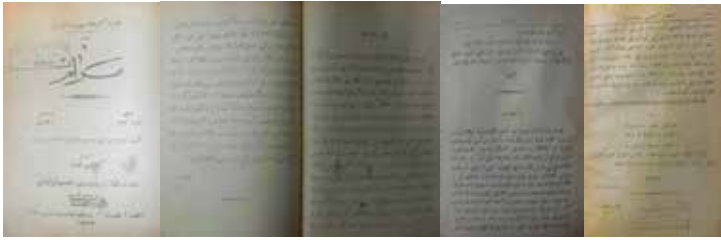
Tolstoy, L. N. (1309/1891). *İlyas yahud Hakikat-i Gınâ*. (Müt. Gülnar (Madam Olga dö Lebedef)). İstanbul: Tercümân-ı Hakikat Matbaası.

Uğurcan, S. (2006). “Ahmed Midhat Efendi ve Elinden Tuttukları”, *Merhaba Ey Muharrir! Ahmed Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar* (Ed. Nüket Esen ve Erol Köroğlu). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Ek 1 - Azize Hanım/*Garib Nine*

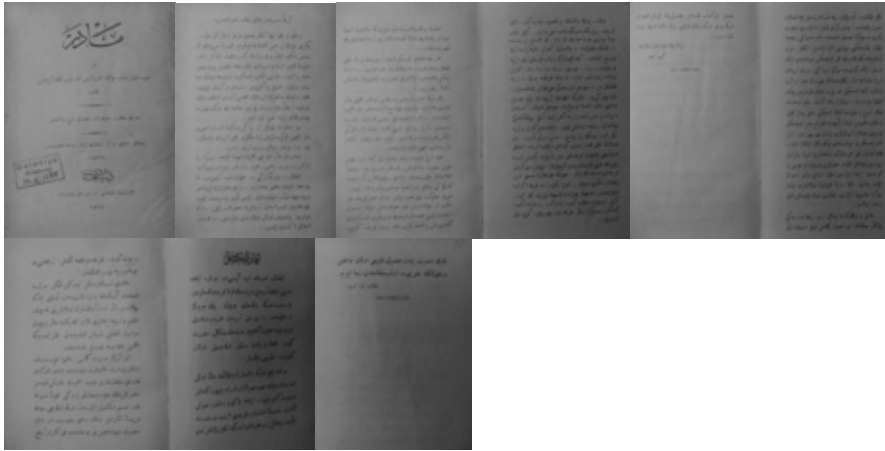
Ek 2 - “Bir Kadın”/*Merâm*

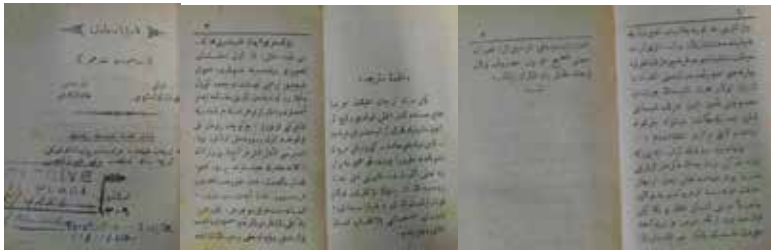
Ek 3 - “Bir Kız”/*Paris Sevdaları*

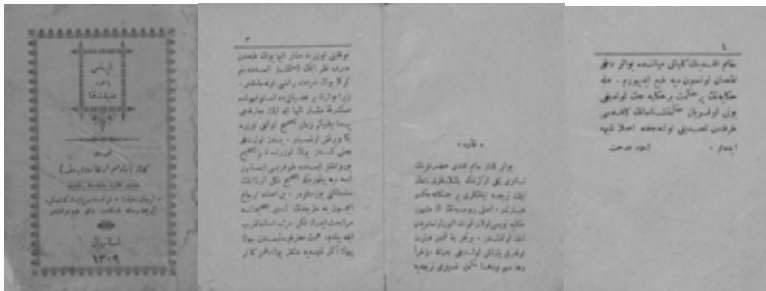
Ek 4 - Hâlîde Edib/Mâder

Ek 5 - Madam Gülnar/Familya Saûdeti

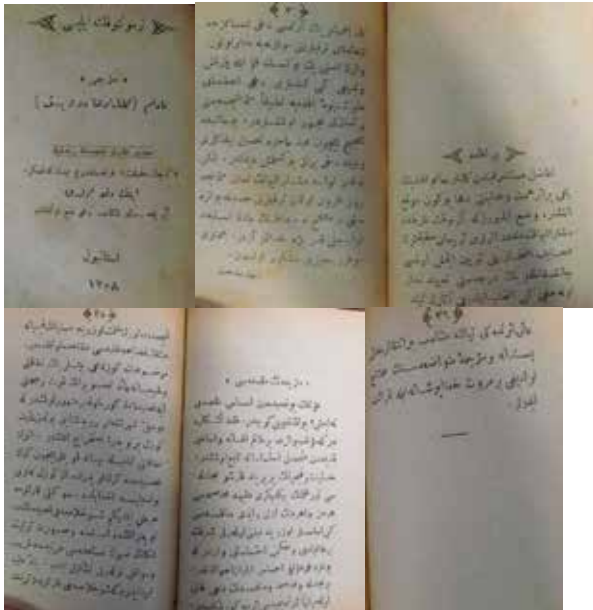
Ek 6 - Madam Gülnar/İlyas yahud Hakikat-i Gınâ

Ek 7 - Madam Gülnar/Kar Fırtınası

Ek 8 - Madam Gülnar/Lermontof'un İblisi

Ek 9 - Zeyneb Sünbül/ Bir Küçük Seyahat-nâme

THE TRACES OF “FEMINITY” OF WOMAN TRANSLATORS FROM THE TANZIMAT TO THE SECOND CONSTITUTION IN OUR TRANSLATED LITERARY HISTORY

Abstract: This article aims to analyze the woman translators who translated from Western languages into Ottoman Turkish from the *Tanzimat* to the *Second Constitution (II. Meşrutiyet)* as well as the works translated by these translators which include their prefaces and epilogues.

The problematic motive which led to this analysis is the lack of a comprehensive descriptive study in the books published in our literary and cultural system of the era in question which focuses on the identities of woman translators and the prefaces/epilogues written for their translated books. The number of woman translators who translated from Western languages into Ottoman Turkish from the *Tanzimat* to the *Second Constitution* is six. The names of only four woman translators out of six were revealed directly to the reader on the front cover, namely Azize Hanım, Hâlîde Edip, Madam Gülnar, and Zeyneb Sünbül. On the other hand, the woman identities of the other two translators, whose translations were published in the mentioned era, were revealed indirectly to the reader in various implicit ways such as “Mütercimesi: Bir Kadın (The Woman Translator: A Woman)”/“Mütercime-i *Merâm* (The Woman Translator of *Merâm*)” ve “Bir Kız (A Girl)”. Thus, in this context, some information will be primarily given about the woman translators of the relevant era and subsequently some quantitative information about the books translated by these translators will be shared. Thereafter, the translated works by these translators will be handled individually in order to be investigated in the context of their prefaces and epilogues, respectively. The symmetrical/asymmetrical relations between source language/source culture/source literature/author and target language/target culture/target literature/translator in the period under discussion will be probed especially in terms of the voice of the translator(s) with an emphasis of social gender. Within this framework, the prefaces and epilogues of the books translated by the afore-mentioned woman translators will be transliterated and also the translation/translator perception of the relevant woman translators will be attempted to be read through the prefaces and epilogues of their translations by considering the socio-cultural structure of the era in question with a social gender focus.

Key Words: *Tanzimat* Period, Woman Translator, The “Translator’s Voice”, Azize Hanım, Fatma Âliye Hanım, Hâlîde Edip, Madam Gülnar, Zeyneb Sünbül.

KALİTE YÖNETİMİNİ EDWARDS DEMİNG'LE YENİDEN OKUMAK

M. Akif ÖZER¹

Öz: Küreselleşmenin etkilerini yoğun bir şekilde hissedildiği günümüzde, tüm dünyada her alanda köklü bir değişim yaşanmaktadır. Rekabetin yoğun olarak yaşandığı bu ortama ayak uydurabilen kuruluşlar, başarıya ulaşabilmek için yenilikçi, rekabetçi, yaratıcı ve değişimci örgütler olmak zorundadırlar. Geçen yüzyılda dünya kaynaklarının plansızca kullanılması, bugün birçok alanda ciddi sorunların yaşanmasına ve dünya kaynaklarının sonsuz olmadığına anlaşılmaya neden olmuştur. Bu gerçeğin anlaşılması ile beraber kaynakların nasıl verimli kullanılacağı karşımıza önemli bir sorun olarak çıkmaktadır. Kaynak sıkıntısının yanı sıra insan ihtiyaçlarının devamlı çeşitlenmesi ve gelişmesi, temel ihtiyaçları önemli oranda karşılanan insanların yeni taleplerle ortaya çıkmaları ve bütün bunların elde edilme aşamasında kaliteyi arar duruma gelmeleri, tüm bu süreçler karşısında kalite kavramını ön plana çıkarmaya başlamıştır. Kalite yönetimi müşterilerin beklentilerini karşılamak veya daha fazla aşmak amacıyla kurumsal süreci sürekli iyileştiren, kurum çalışanlarını yetkilendiren ve bir takım değer ve ilkeleri kapsayan bir yönetim sistemidir. Burada; insan, süreç, iç ve dış müşteri unsurları bir araya getirilmektedir. Günümüzün şartları artık, kaynakları süreçler, fonksiyonlar ve teknoloji ile bir araya getiren, ürünle süreci uyumlaştırabilen ve müşteriye mal ve hizmet sağlayarak değer yaratabilen örgütleri gerektirmektedir. Bu çalışmada örgütlere böylesine katkılar sağlayan kalite yönetimi, bu anlayışın kurucusu sayılan Edwards Deming'in hayat hikayesiyle birlikte incelenmiştir. Araştırma alanyazını taramasına dayanmaktadır. Veri toplama araçları olarak kitap, makale ve internet kaynaklarından yararlanılmış ve bunlar üzerinden doküman analizi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kalite, Kalite Yönetimi, Kalite Kontrolü, Etkinlik, Deming.

Giriş: Kaliteye Adanmış Bir Yaşam

William Edwards Deming 14 Ekim 1900 tarihinde Sioux City - Iowa, ABD'de doğmuş ve 20 Aralık 1993 tarihinde bu ülkede hayata veda etmiştir. Bu çalışmada yaşam hikayesini özel olarak incelememizin nedeni bir yönetim gurusu olarak nedeni Toplam Kalite Yönetiminin mimarı olmasından dolayıdır.

---

1 Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü. ozero@gazi.edu.tr

Literatürde ABD'li istatistikçi, öğretim görevlisi ve danışman olarak bilinir. Soğuk Savaş sırasında ABD'nin üretimini iyileştirmekle tanınmakta ancak özellikle Japonya'da iken üzerinde çalıştığı kalite yönetimi ile ünlenmiştir. Japonya'nın II. Dünya Savaşı sonrasında endüstriyel gelişmesinde bu çalışmalar önemli rol oynamıştır. Kalitede sağlanan iyileşmenin giderleri azaltacağını ve verimliliği artırarak pazar payını artıracığını savunmuştur.

Deming, çocukluğunu Wyoming'de ailesinin çiftliğinde geçirmiştir. Küçük bir kasaba avukatının oğluydu. Eğitimini tamamladıktan sonra Wyoming Üniversitesinde mühendislik, Colorado Üniversitesi'nde ise matematik eğitimi görmüştür (Witzel, 2003: 67).

Laramie'de Wyoming Üniversitesi. Elektrik Mühendisliği bölümünü 1921'de bitirmiştir. Lisansüstü çalışmasını 1925'te Colorado Üniversitesinde, matematiksel fizik konusundaki doktora çalışmasını ise 1928'de Yale Üniversitesinde tamamlamıştır. Hem yüksek lisans hem de doktora uzmanlık çalışmalarını fizik ve matematik alanlarında seçmiştir.

Deming, 1930'lı yıllarda Western Electric adlı şirkette Walter A. Shewhart'ın bölümünde çalışmış, istatistiğin kalite yönetiminde kullanılması konusunda ilk bilgileri buradan almıştır. Yale Üniversitesi'nde çalışırken aynı zamanda Bell Telefon Şirketi laboratuvarlarında da projeler yürüttü. Daha sonra çeşitli üniversitelerde fizik dersleri vermiş ayrıca ABD Tarım Bakanlığında 1927-1939 yılları arasında matematiksel fizikçi olarak çalışmıştır.

1939-1945 yılları arasında da ABD Nüfus Sayımı Dairesinde istatistik danışmanı olarak görev yaptı. New York Üniversitesi'ne bağlı lisansüstü iş idaresi okulunda 1946'dan başlayarak istatistik profesörü olarak görev aldı. Ayrıca özel sektör kuruluşlarına araştırma danışmanı olarak hizmet verdi (<http://en.wikipedia.org>) (10.11.2011).

Deming 1927 yılında doktorasını bitirdiğinde aylık 2400 dolara Washington D.C. de USDA ABD Tarım Bakanlığı'nın bir biriminde kamu hizmeti işi bulmuştu. Bu çalıştığı yer onun entelektüel ve profesyonel gelişimine büyük katkı sağladı. Bakanlık ülkedeki eyaletlerin %40'ına hizmet eden, çiftliklerde yaşayanlara hizmet sunan büyük bir bakanlıktı. Başkan Roosevelt 1930 yılında Tarım Bakanlığı'na karizmatik lider Henry Wallace'yi getirdi. Wallace Bakanlıkta çalışan sayısını kısa sürede 40.000'den 160.000'ne çıkardı. Bakanlık programlarını çok geliştirdi. Deming tam da bu hareketli dönemde bu kuruluşa hizmet verdi.

Tarım Bakanlığı'na bağlı Ohio binası bir üniversiteye kiralanmış ve burada atmosferdeki nitrojenin azaltılması için çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. Bu dönemde Deming hem söz konusu çalışmaların içinde yer aldı hem de entelektüel bir topluluğa da gidip gelmeye başladı. Burada yönetimde kalite konularında yapılan tartışmalara katıldı. İstatistiksel verilerle uğraştı (Hoopes, 2003: 208).

Deming danışmanlık yaptığı dönemde demiryolundan, motor üreten fabrikalara, telefon şirketlerine kadar geniş yelpazede çok sayıda kuruluşla çalışmıştır. Bu kapasitesi ona farklı alanlarda çok önemli deneyimler kazandırdı. Aynı zamanda New York Üniversitesi İş İdaresi Okulunda profesörlük yapması uygulama ile akademik bilgiyi birleştirme fırsatı bulmasını sağladı (Mann, 1995: 49). Bu özelliği Deming'in Ford ve General Motors'a ardından Fiero Division'a danışmanlık hizmeti vermesini sağladı. Sonraki yıllarda Dow Kimya Şirketi ve Hughes Aircraft ile çalıştı. Bu devasa şirketler Deming'in ilkelerini kendi sistemlerine adapte edip kalite artışı için uğraştılar. Deming ayrıca birçok küçük şirketlere de danışmanlık yaptı. Onların değişmesini güçlenip büyümesini çok istiyordu. Küçük diyerek onları küçümsemedi, ihmal de etmedi (Walton, 1986: 20).

ABD ordusunun Japonya 1951 seçimlerinde gözlemci kuruluş olarak görev aldığı dönemde, General Douglas MacArthur yanında Japon hükümetine danışman olarak çalışırken, Japon yöneticilere istatistiksel yöntemleri öğretti.

Yıllar sonra Japonya'daki ekonomik büyümeyi gözlemlemek için döndüğünde, ABD'de Bell Laboratuvarlarında Walter Shewhart'tan öğrenip Japonlara öğrettiği birçok uygulamanın başarıyla yürütüldüğünü ve Japon başarısının arkasında bu uygulamaların yattığını gördü (<http://en.wikipedia.org>) (10.11.2011).

Deming Japonya macerasına 1950 yazında bu ülkeye yaptığı bir seyahat ile başlamıştı. Ülkeye 1950 yılında Japon Bilim Adamları ve Mühendisler Birliği (The Union of Japanese Scientists and Engineers) tarafından davet edilmişti. Bu seyahatinde oradaki üst yöneticilere ve mühendislere sistemin ilkelerini anlatmış, amaçların nasıl optimize edilebileceğini göstermişti. Bu süreçte Deming Japon yönetimine öyle reçeteler sunmuştur ki, öğrettiği teori ve metotlar, Japon ekonomik başarısının yol haritası olmuştur (Latzko – Saunders, 1995: 2).

Esasında Deming Japonlara öğrettiği istatistiksel çözümlemeyle sanayide kalite kontrolünü daha yüksek düzeye çıkarma konusuna 1930'larda ilgi duymaya başlamıştı. 1950'de de bu konudaki yeni yöntemleri sanayi yöneticileriyle ve mühendislerle öğretmek üzere Japonya'ya çağırılmıştı. Düşüncelerini coşkuyla benimseyen Japon şirketlerinin, öğrendikleri kalite kontrolüne büyük özen göstermeleri, Japon ürünlerinin dünyanın birçok kesiminde piyasaya egemen olmasında önemli rol oynadı (<http://en.wikipedia.org>) (10.11.2011).

Japonya bu hizmetin karşılığında Deming adına ödül koydu. Bu ülkede her yıl kalite kontrol konusunda sıkı rekabetin öne çıkardığı büyük şirketlere bu ödül verilerek adeta Deming yeniden hatırlanmaktadır. O'nun Japon ekonomisine yaptığı katkıların karşılığı olarak, Japon Bilim ve Mühendislik Birliği (JUSE), ürün kalitesine ve güvenilirliğine yapılacak katkılar için Deming ödüllerini oluşturmuştur. Japon İmparatoru da Deming'i Kutsal Hazinesin İkinci Dereceden Madalyası ile ödüllendirmiştir (Gürüz-Gürel, 2006: 49). II. Dünya

savaşından sonra Japon radyolarında günde iki saatlik kalite konulu programların yayınlanmasının da fikir sahibi de Deming'tir.

Yabancı ürünlerle daha etkili bir rekabet düzeyine ulaşma arayışına giren Amerikan şirketleri ise ancak 1980'lerde Deming'in düşüncelerine sarılmışlardır. Deming'in kalite kontrol yöntemleri temelde ürün kusurlarının sistemli bir dönüşümünü yaptıktan sonra bunların nedenlerini çözümleyip gerekli düzeltmeleri yapmaya ve ardından bunların yeni ürün kalitesi üzerindeki etkisini belirlemeye dayanmaktaydı (<http://en.wikipedia.org>) (10.11.2011).

Deming ülkesine döndüğünde New York Üniversitesi'nde profesörlüğe 1993 yılına kadar devam etti. Aynı zamanda 1988-1993 yılları arasında Columbia Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde dersler verdi. Washington D.C.'de (Washington D.C., Amerika Birleşik Devletleri'nin başkentidir. D.C. kısaltmasının açılımı "District of Columbia" yani Kolumbiya Bölgesi'dir. Maryland ve Virginia eyaletlerinin arasında yer alır. Kendi başına bir eyalet değildir ve hiçbir eyaletin sınırları içinde yer almaz) bağımsız danışmanlık çalışmaları yaptı (<http://en.wikipedia.org>) (10.11.2011).

Deming'in hem kendisi hem de takipçileri geliştirdiği yöntemlerinin sadece özel sektörü değil kamu sektörünü de dönüştüreceğine inanıyorlardı. 1984 yılında ABD San Diego'da bir seminerde, Deming'in ilkelerini ABD Donanmasına adapte etmeye çalışan Laurie Broedling, bu ilkelerin genelde kamu kuruluşlarında özeldir ise askeri kuruluşlarda nasıl uygulanacağını anlattı. Bu süreçte orduda uygulanan sisteme genel olarak Toplam Kalite Yönetimi adını verdi. Bu terimi daha önce Deming kullanmamıştı. Ancak Laurie Broedling'in öncülüğünde kavram Deming'e atıf yapılarak kabul gördü ve yaygınlaştı (Walton, 1990: 15).

Deming, aralarında 1956 yılında Amerikan Kalite Kontrol Derneği'nin verdiği Shewhart Madalyası ve 1983'te Amerikan İstatistik Kurumu'nun verdiği Samuel S. Wilkins ödülü de bulunan bir dizi başka ödüller de almıştır. Amerikan İstatistik Birliği'nin Metropolitan Bölümü, Japonları örnek alarak 1980 yılında kalitenin ve üretkenliğin artırılmasına verilen yıllık Deming Ödülünü oluşturmuştur.

Deming 1983 yılında Ulusal Mühendislik Akademisi'ne seçilmiş ve Wyoming Üniversitesi, Rivier Kolej, Ohio Devlet Üniversitesi, Maryland Üniversitesi, Clarkson Teknoloji Koleji ve George Washington Üniversitesi tarafından şeref ödülleri ve fahri doktoralar ile ödüllendirilmiştir (Deming., 1996:IX). 1987 yılında ABD Başkanı Ronald Reagan tarafından Ulusal Teknoloji Ödülü ile 1988 yılında ise Ulusal Bilimler Akademisi tarafından "Üstün Bilim Adamı Ödülü" ile onurlandırılmıştır (Gürüz-Gürel, 2006: 49). Bu şekilde ABD, böylesine önemli katkıları insanlığa sunan bilim adamına Japonların çok daha önce davranmasına rağmen gecikmeli de olsa minnet borcunu ödemiştir.

Deming, bu gecikmenin kırgınlığı var mıdır bilinmez, Aralık 1993'te ailesinin yanında Washington'da 93 yaşında yaşlılığın doğal sonuçlarıyla hayata veda etti.

1. Yönetim Bilimine Katkıları

Deming, bir ABD'li olarak Japon endüstrisini yeni yönetim felsefelerine yönlendiren, Japon kalite ve üretkenliğinde devrim yaratan dünyaca ünlü yönetim danışmanıdır. Dr. Deming'in, yönetimle ilgili ileri sürdüğü 14 hususun benimsenmesi, sonraları Amerikan endüstrisi için de krizden çıkış yolu olmuştur (<http://en.wikipedia.org>) (10.11.2011).

Deming, uzun yıllar bu alanda çalışmış ve istatistiksel kontrolle birlikte kalite yönetimi konusunda yönetim bilimi literatürüne yeni bir bakış açısı getirmiştir. Çalışmaları günümüzde yönetim biliminin modern yönetim konusunda gideceği yönün belirlenmesinde belirleyici durumdadır. Şimdi Deming'in bu sürece katkılarına biraz daha ayrıntılı bakalım.

1.1. Örgüte ve Yönetime Bakış Açısı

Toplam kalite anlayışının doğuşunda ve gelişmesinde önemli bir rol üstlenen Deming, henüz yaşarken yönetim literatürünün önemli isimlerinden biri olmaya hak kazanmıştır. Örgütsel değişimin önemini vurgulayan Deming, ortaya attığı 14 ilke ile örgütsel değişimin başarılı olabilmesi için bir rota sunmuştur. Bu yönüyle Deming felsefesi kalite felsefesinden öte bir yönetim ve yaşam felsefesi olarak tanımlanabilir (Gürüz-Gürel, 2006: 49).

Deming'e göre yönetimin sonuçları ya da kârı ölçü olarak başarıyı değerlendirmesi, geçmişi yönetmeye kalkmakla aynıdır. Bu bir arabayı dikiz aynasına bakarak yönetmek gibidir. Esasında ileriye yönelik yönetim için geleceği esas alarak hareket etme esas olmalıdır. Çünkü sonuçları esas alan Amerikan yöneticiliği mevcut gelişmeler karşısında çok yetersiz kalmıştır (Yeniçeri, 2002:85).

Bundan dolayı Deming'e göre örgütler yenilik yapmalı ve bunun için uzun dönemli planlamaya dönük kaynaklar ayırmalıdır. Gelecek için yapılacak planlarda (Deming, 1996: 21);

- İnsanların maddi olarak daha iyi yaşamasını sağlayabilecek ve piyasada tutunabilecek yeni ürün ve hizmetler,
- Kullanılabilecek yeni materyallerin olası maliyetleri,
- Üretim metotları ve üretim ekipmanında olası değişiklikler,
- Gerekli olacak yeni beceriler, bunların ne kadar olacağı,
- Personelin eğitimi ve yeniden eğitimi,
- Gözetimcilerin eğitimi,
- Üretim maliyeti,
- Pazarlama maliyeti, hizmet planları, hizmetin maliyeti,
- Kullanım performansı,
- Kullanıcının tatmini hususları göz önüne alınmalıdır.

Görüldüğü gibi yıllardır Deming'in uğraştığı dönüşüm süreci kontrollü değişimi öngörmekte bu da yönetimin yapacağı planlamaları gerektirmektedir. Açık sistemler için kaçınılmaz olan entropi ya da bozulma başladığında tüm çabalar bu eğilimi terse çevirmek üzerine olmalıdır. Ancak bu tür dönüşüm birçok

yönetici için kabullenilemez çünkü onlar kendi paradigmalarına göre hareket ederler ve değişime karşı çıkarlar. Amerikan toplumunun karşı karşıya kaldığı kaoslardan kurtulabilmesi için yönetimin rolünün Deming’in ilkeleri doğrultusunda değiştirilmesi gerekmektedir (Delavigne – Robertson, 1994:1).

Deming ABD’nin karşı karşıya kaldığı kaos için de şu değerlendirmeyi yapıyor: “Şu an bir ekonomik yüzyıldayız. Artık yanlışlarla yaşayamayız. İnsanlar yaptıkları işin ne olduğunu bilmek zorunda. İflas etmemek için şirketler işlerini anlamalıdır. Yetersiz ve verimsiz eğitim yöntemlerinden vazgeçmelidirler. Sadece gerektiği kadar yanlış yapıldığı bir dünyada yaşamalıyız. Amerika için artık yeniliğe uyumun zamanı geldi” (Gitlow-Gitlow, 1987: 28). Deming bu şekilde ülkesinin gelecekte zor durumda kalmaması için çok endişeli olduğunu göstermektedir. Böylelikle de Japonlara doğruları gösterdiği, ülkesini ihmal ettiği eleştirilerini boşa çıkarmaktadır.

Deming örgütlerle ilgili görüşlerini ortaya koyarken, örgütlerin en önemli güç kaynağı olan insanların, örgütsel ortamda kendilerini güvende hissetmeleri gerektiğini belirtmektedir. Ona göre bu güvenlik ortama mutlaka sağlanmalıdır. Ayrıca insanların kendilerini güvende hissetmeleri için daha iyi kalite ve üretkenlik seviyesinde olunmalıdır. Güvenlik Latince korkusuzca yaşamak anlamına geliyor. Ancak bu korku fikirleri açıklamaktan değil ya da soru sormaktan korkmak anlamında değil (Gould, 1995: 38) huzurlu bir ortamda çalışmamaktan kaynaklanır. Örgütler bu ortamı hazırlamak ve çalışanlarına özgüven sunmak konusunda hassas olmalıdırlar. Çünkü bunun negatif sonucu yine kendilerini olumsuz etkileyecektir.

Deming ayrıca birçok kuruluşun izlediği eğitim felsefesinin baştan aşağı değişmesine de inanıyordu. Bu görüşü taşımasının temel nedeni uygulamada bu konuda karşılaştığı sorunlardı. Çoğu zaman o çok az eğitimli ya da hiç eğitim almamış çalışanlarla çalışmak zorunda kalmıştı. Ancak kendi danışmanlık yaptığı firmalarda yılmadı, onları eğiti ve çalıştırdı. Birçok insan için temel istatistiksel araçların ve tekniklerin öğretilmesinin yeterli olduğuna inanıyordu. Bu durumun onların işe ve kaliteye dönük yeteneklerinin artırılmasına daha fazla katkı sağlayacağına inanıyordu (Voehl, 1995: 35).

Deming’in bu görüşleri; bugün bazı kuruluşlarda insan kaynakları yönetiminde insan kaynağı bulma sürecinde çalışanların genel yeteneklerine bakılması ve iş ile ilgili eğitimlerin göreve başladıktan sonra verilmesi uygulamasına öncülük etmiştir.

1.2. 14 Nokta İlkesi ve Deming Döngüsü

Deming’in yönetim bilimine en önemli katkılarından birisi de literatürde Deming’in 14 Nokta İlkesi olarak adlandırılmaktadır. Müşterileri tatmin edecek bir kaliteye ulaşmak amacıyla araştırma, tasarım, üretim ve satış arasındaki sürekli etkileşimin önemini vurgulamak üzere Deming tarafından sürekli bir döngü olarak ifade edilen bu kavram, kalite yönetiminin de temel unsuru olmuştur. Buna göre 14 temel kural aşağıdaki hususlardan oluşmaktadır:

- Mal ve hizmetin iyileştirilmesi için amaç tutarlılığı oluşturulmalı ve sürekli gelişme hedeflenerek, bunu gerçekleştirecek ortam oluşturulmalı.
- Yeni yönetim felsefesini üst kademedan alt kademeye kadar herkes benimsemeli.
- Kalitenin sağlanması için son kontrole ve toplu kontrole güvenilmemeli ve istatistiksel teknikler kullanılmalıdır.
- İşteki başarıyı sadece fiyatlara göre değerlendirme alışkanlığından vazgeçilmeli.
- Üretim ve hizmetlerle ilgili sorunlar sürekli araştırılmalı ve bunlara yönelik sürekli iyileştirmeye dönük çözümler geliştirilmeli (Murat, 2001:274).
- Çalışanlara iş başında eğitim verilmeli ve eğitim de kurumsallaştırılmalı. Eğitim yeni baştan yapılandırılmalıdır. Yönetim, giren malzemeden müşteriye varana dek şirketi tanımak için eğitime ihtiyaç duyar.
- Liderlik benimsenmeli ve kurumlaştırılmalı. Yönetimin işi denetlemek değil, liderlik yapmaktır. Yönetim, gelişim kaynakları, ürün ve hizmetin kalitesinin amacı, bu amacın tasarıma ve ürünün kendisine dönüşmesi ile uğraşmalıdır. Bu tarz yönetimin dönüştürülmesinin şartı, yöneticilerin lider olmasıdır. Rakamlarla yönetim, hedeflerle yönetim, iş standartları, spefikasyonlar, sıfır hata, performansın ödüllendirilme yerine daha fazla liderlik üzerinde odaklanılmalıdır (Deming, 1996:43-45).
- Örgütte başarı karşısında korku engeli yok edilmeli. Çünkü kendini güvende hissetmediği sürece kimse en iyi performansını ortaya koyamaz.
- Çeşitli birimler ve yönetim arasındaki engeller kaldırılmalı.
- Çalışanları zorlamaktan onlara sloganlar ve sayısal hedef vermekten vazgeçilmeli.
- İşyerine özgü sayısal hedef ve kotalar kaldırılmalı.
- Çalışanların işyerlerinden gurur duymalarının önleyecek engeller kaldırılmalı.
- Kişinin kendini geliştirmeye yönelik eğitim çalışmaları desteklenmeli.
- Dönüşüm ve değişimi gerçekleştirmek için eyleme geçilmeli (Peker, 1995: 55-56).

Görüldüğü gibi bu 14 temel husustan oluşan Deming Döngüsü, yönetimlerin sürekli iyileştirme çalışmalarında yararlanabilecekleri etkili bir tekniktir. Bu hususlar müşterileri tatmin edecek bir kaliteye ulaşmak amacıyla araştırma, tasarım, üretim ve satış arasında sürekli etkileşimin önemini vurgulamak üzere Deming tarafından döngü şeklinde kavramlaştırılmıştır (Gürüz-Gürel, 2006: 105). Planla, Uygula, Kontrol Et ve Önlem adımlarından oluşur ve PUKÖ döngüsü olarak da adlandırılır.

PUKÖ döngüsü müşteri ihtiyaçları ile ilgili olarak kalite geliştirme sürecinde merkezi bir rol oynar. Bu döngüde planlama kısmında sorunun teşhisi ve incelenmesi üzerinde durulur, ayrıca nedenlerin bulunması ve önlemlerin planlanması önem kazanır. Uygula'da ise alınması öngörülen önlemlerin uygulanması söz konusudur. Kontrol et'de önlemlerin ve sonuçlarının izlenmesi gündeme gelir. Önlem al'da ise, sonuçlar olumsuz olduğunda, düzeltici önlemlerin alınması, şayet sonuçlar olumlu ise bunların standart hale getirilmesi söz konusu olur (Paksoy, 2001: 492).

Bu döngüye göre ilk ve en kritik adımı planlama aşamasıdır. Bu aşamada planlanan işin kimler tarafından, neden, nasıl, nerde, ne zaman, ne kadar sürede yapılacağı kararlaştırılır. Planlama aşamasında her noktanın düşünülmesi görev dağılımlarının ve hedeflerin düzgün olarak belirlenmesi PUKO'nun son adımı olan Önlem al aşamasında yapılacakları en aza indirecektir. Eğer Planlama aşamasına gereken önem verilmez ise kontrol al ve önlem al aşamalarında yapılacak olan uygulamaların maliyeti çok fazla olacaktır. Yapılacak iş ya da hedefler belirlenirken alınacak kararlar gerçek verilere dayalı ve gerçekçi olmalıdır. İlk başta çok yüksek hedeflerin konması ve bunları gerçekleştirilememesi durumunda motivasyon düşecek ve verimsizlik başlayacaktır.

Uygulama aşaması PUKO döngüsünün ikinci aşamasıdır. İlk aşamada planlanan faaliyetlerin belirlenen kişi yöntem ve zamanlarda gerçekleştirildiği aşamadır. Bu aşamada kullanılan istatistiksel yöntemlerden elde edilen veriler PUKO'nun üçüncü adımı olan Kontrol et aşamasının girdisini oluşturur.

PUKO döngüsünün üçüncü aşaması kontrol et sürecinden oluşur. Planlanan hedeflere ne kadar ulaşıldığı belirlenir. Eğer hedeflere ulaşıldıysa yapılan uygulama faaliyetleri kontrol edilir ve standartlaştırılır.

Önlem alPUKO döngüsünün dördüncü ve en son aşamasıdır. Kendi içinde PUKO döngüsü içerir. Planlanan faaliyetler ile yapılan uygulamalar arasında ortaya çıkan farklılıkların, sapmaların nedenleri araştırılır ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler başlatılır (www.eurocons.com.tr) (30.11.2011). Bu aşamada başarısızlıkları düzeltici çalışmalar yapılır. Başarılı sonuçlara ulaşıldı ise, bunların ilerideki aşamalar için birer rehber standart olması kabul edilir. Döngü ya da diğer bir deyişle çevrim sürekli olduğu için tekrar planlama evresi ile yeni bir sorunun çözümüne geçilmektedir. Küçük ama sürekli iyileştirmelerin devamlı biçimde sürdürülmesinde bu çevrim uygulanmaktadır (Eren, 2001: 109). Döngünün başarıyla sürdürülebilmesi daha çok son aşamanın etkinliğine bağlıdır.

1.3. Deming ve Kalite Kontrolü

Deming, İstatistiksel Kalite Kontrolünde gerçek anlamda kontrol fonksiyonunun uygulanmasını sağlayan yukarıda ayrıntısını gördüğümüz Deming Döngüsünü ortaya atarak, kalitede süreklilik ilkesini yerleştirmiştir.

Ayrıca kalitenin kantitatif tekniklerle kontrolünün yanında daha çok bir yönetim sistemi olarak algılanması gerektiği üzerinde durmuştur (Balci, 2003: 332).

Deming bu analizleri yaparken derin istatistik bilgilerinden yararlanmıştır. Esasında bu alandaki uzmanlığı 1960 yılında yazdığı “Sample Design in Business” kitabı ile başlamıştı. Bu kitabında istatistiksel uygulamanın standartlarını incelemiş, bu bilgileri kullanarak örgütsel dizaynın nasıl yapılacağını sorgulamış, bu alanda yararlı bazı teorileri incelemiş ve sonuçta dönemin şartlarına göre oldukça farklı bir bakış açısı geliştirmişti (Bkz. Deming, 1960). Bu istatistik bilgileri çalışma mantığını daha sonra kalite kontrolüne uygulamıştır.

Deming'e göre kalite esas olarak işçilerin, çalışanların yaptıklarının değil, üst kademe yönetiminin yaptıklarının ve kararlarının bir sonucudur. Çünkü kaynakların kullanımı çalışanların eğitimi, kullanılan ekipmanın seçimi ve kaliteye ulaşmak için gerekli tesis ve ortam oluşturma imkanına üst kademe yöneticileri sahiptir. Deming bunu belirtirken çalışanların katılımını göz ardı etmemekte ancak üst yönetimin bu konudaki inanç ve çalışanlara desteğinin önemini vurgulamaktadır (Paksoy, 2001: 493-494). Ona göre bir işletmedeki kalite problemlerinin %94'ünden yönetim bizzat sorumludur. Çalışanları suçlamak doğru değildir (Balci, 2003: 332).

Kalite kontrolü müşteri ile başlayıp sonuçta ürünü ve hizmeti kullanan müşteriye kadar uzanan bir süreçtir. Burada müşteri odaklılık çok önemlidir. Müşterinin ilk seferde artan beklenti ve isteklerinin karşılanması gerekir. Sanayideki büyük değişim, ürün ve hizmetlerden beklenen kalite seviyesinde de bazı istekleri beraberinde getirmiştir. Ancak istenilen kaliteyi elde ederken maliyetleri de en aza indirebilmek için yeniliklere açık kalite yönetim sistemlerinin uygulamaya konulması gerekmektedir (Ardıç, 2004: 136)

Deming kaliteyi anlatırken Paris'ten arkadaşı Robert Piketty'nin verdiği bir örneği kullanıyor: Buna göre "bir kez Londra Kraliyet Filarmoni Orkestrası'nın Beethoven'ın 5. senfonisini çalışını dinleyin. Bir de amatör bir orkestradan dinleyin. Elbette ikisinin de performansını sevebilirsiniz. Her ikisi de temel kurallara uyarlar ve hata yapmazlar. Ancak farkı dinlemelisiniz. Tam olarak ikisi arasındaki farkı dinlediğinizde anlarsınız". Kalite farkı işte burada saklı (Aguayo, 1990: 35).

Deming'e göre dünyanın bir pazar haline gelmesi de kalite anlayışını etkilemektedir. Artık herhangi bir ürünü dünyanın herhangi bir yerinde bulabiliyorsunuz. Üretimden tedarik ve müşteriye sunuma kadar tüm süreçler küreselleşmeyle birlikte aralarındaki sınırları kaldırdı. Çin'de yapılan montaj ya da Hong Kong üretimi İsveç malı kavramları çok sık duymaya başladık. Deming bu durumu "kullandığım kaleme dikkatlice baktım. Bir Alman markası olmasına rağmen, üzerinde Japonya'da üretilmiş yazdığını gördüm" diyerek teyit ediyor. Durum böyle olunca Deming kalitenin çok önemli hale geldiğini ve adeta ticaretin artık kaliteye bağlı olarak gerçekleştiğini belirtiyor (Deming, 1994: 2).

Esasında kaliteye bakışında Deming'in yaptığı tıpkı Taylor'un yaptığı gibi analiz etmek ve düzenlemektir. Fakat daha sonra Deming, 1940'larda Taylor'un ölümünden on yıl sonra geliştirilmiş olan istatistiksel teoriyi esas alan kalite kontrolü bakış açısına ve uygulamalarına dahil ederek farklılaşmıştır. Sonuçta 1970'lerde Deming, Taylor'un saniye ölçer saati ve hareketli resimlerinin yerine kapalı devre televizyonu ve bilgisayar taklidini koymuştur. Fakat nihayetinde Deming'in kalite kontrol analizleri Taylor'un verimlilik mühendislerinin yansıması ve uzantısıdır (Drucker, 1999: 155) denilebilir.

1.4. Deming ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY)

Deming'e göre çok açık bir şekilde kalite artarsa maliyet düşer. Bu durum bir zincir şeklinde birbirine bağımlı devam eder. Daha iyi kalite daha düşük maliyete o da yüksek verimliliğe yol açar. Düşük maliyete sahip örgütler müşterilerine daha düşük maliyetli ürün sunarak tüketici memnuniyeti sağlarlar (Aguayo, 1990: 19). Deming'in bu öz kalite anlayışı, zamanla bütüncül bir kalite yaklaşımına yol açmıştır. Her ne kadar kendisi Toplam Kalite Yönetimi kavramını kullanmamış olsa da, kendisinin açtığı yolda ilerleyenler, bu kavramın bir teori olarak yönetim bilimi literatürüne yerleşmesine yol açmıştır.

Bugün özellikle özel sektörde çok başarılı kuruluşlar Deming felsefesine tüm süreçlerine uygulayarak, yoğun rekabet şartlarında büyük avantajlar sağlamaktadırlar. Kamu kuruluşları da söz konusu sürece kendilerini adapte etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü onlar için de artık temel hedef etkin ve kaliteli hizmet sunumu olmuştur. Şimdi tüm örgütler için böylesine önemli olan Toplam Kalite Yönetimine (TKY) biraz daha ayrıntılı bakalım.

1.4.1. Toplam Kalite Yönetimi'nin (TKY) Gelişimi

TKY 20. yüzyılın son çeyreğinde küreselleşme nedeniyle doğan acımasız rekabet ortamında, önceki yönetim anlayışının geniş pazarlara hakim olma ve büyük ölçekli üretimde bulunma avantajından doğan üretim üstünlüğü ve maliyet düşüklüğü ile rekabet anlayışını yıkmış, yerine kalite ve hız üstünlüğü ile rekabet anlayışını getirerek (Saran-Göçerler, 1998: 235) gündeme gelmiştir. Kısa sürede gelişmiş ülkelerde devletin savunma ve güvenlik gibi asli fonksiyonlarına bağlı olarak üretilen hizmetler hariç, vergi toplama, posta, iletişim, sağlık, eğitim-kültür, ulaştırma, çevre gibi ekonomik, sosyal, kültürel nitelikli hizmetlerde kendine geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Bu yönetim anlayışının vatandaş taleplerine müşteri hassasiyeti ile cevap vermesinde, siyasal ve yönetsel kültürün demokratik ve çoğulcu niteliği yanında, esnek yönetim yapıları etkili olmuştur (Tosun ve Tosun, 2004: 2).

İlk kez 1940'lı yıllarda ABD'de Deming, Juran ve Feigenbaum'un sanayide mal ve hizmetlerin kalitesini artırmak amacı ile gündeme getirdiği, ancak 2.Dünya Savaşının çıkması ile bu ülkede pek gelişme gösteremeyen hareket, savaş sonrasında Japonya'da başta sanayi olmak üzere her alanda uygulanmaya başlanmış ve ancak tam anlamıyla 1980'lerde ABD'de kabul görmüştür (Tekin, 2004:3). Deming 1982 yılında Amerikan Hükümetine Japon mucizesini anlatırken kazanılan başarıyı; müşterilere duyarlılık, tüm çalışanların bilgilerinden yararlanma, istatistiği kullanma ve tedarikçilerle işbirliğini gerçekleştirme (Kavrakoğlu, 1998: 19) faktörlerine bağlamıştır. Görüldüğü gibi TKY, 2. Dünya Savaşından sonra Japonların kalkınmasının ilk dönemlerine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Deming ve Juran'ın ABD'nin sınırları dışında süreç kontrolü, kalite yönetimi ve istatistiksel kalite kontrolü çalışmaları bu dönemlere rastlamaktadır. Ancak TKY'nin bir yeni yönetim felsefesi olarak ABD ortaya çıkması, ancak bunu uygulayan ve benimseyenin Japonlar olması da (Tekin, 2004: 3) oldukça ilginç kabul edilmektedir.

ABD kaynaklı olmakla birlikte, literatürde Japon sanayisindeki başarılı uygulamaları nedeniyle "Japonlaşma"nın da bir simgesi olarak kabul gören bu yeni yönetim anlayışı, son yıllarda Batı'da piyasayı demokratikleştirici sihirli bir kavram olarak görülmesinin yanında, kamu yönetiminin işleyişi ile kamu hizmetlerinde maliyet, etkinlik ve kalite arayışlarında merkezi bir konuma da oturmuştur (Tosun ve Tosun, 2004: 2). Bu somut örnekler, TKY'nin ülkeler için kalkınmanın ipuçlarını sunduğu ve tüm alanlarda geleneksel bakışa yeni yaklaşımlar sunduğu (White-Wolf, 1995: 3) şeklindeki temel tezleri doğrulamaktadır.

Japonya'da savaş sonrası ABD etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkan TKY hareketi, bu dönemde sanayi kuruluşlarına, geniş eğitim programları ve grup dinamizmi çalışmalarıyla tanıştırmıştır. Zamanla kuruluşlar denetim merkezli yaklaşımlardan, önceden engellemeyi ve çalışanların katılımını vurgulayan kalite kontrolü yaklaşımına geçerek Amerikan modeline büyük bir fark atmışlardır (Önder, 1998: 43).

Bu süreçte ülkede kamu ve özel sektör ortak sosyal hedefleri gerçekleştirebilmek için işbirliği yapmışlardır. Örneğin Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı bazı gruplarla tüm Japonların çıkarına endüstri politikasının belirlenmesi sürecinde işbirliği yapmış, bu süreçte ülkede hem bireysel tüketicilerin hem de çalışanların hem istihdamda hem de üretimde istikrarı yakalamalarını sağlamıştır (Bounds-Yorks, 1994: 19). Daha sonraları ABD şirketleri TKY'yi kendi kuruluşlarına tanıtmaya başladıklarında, bunun ek katkı sağladığını hemen görmüşlerdir. Çalışanları kısa sürede bu alanda tecrübe kazanmaya başlamış, adeta gizli fabrikalarında sakladıkları bilgi ve tecrübeler ve iş kapasitesi, bazı zamanlar bu alanda gerçek çalışan sayısından daha fazla çalışan sayısına ulaşmalarına yol açmıştır (Rao vd, 1996: 56).

Son 20 yıl içinde bu süreci devam ettiren başta Japonya ve onu takiben Güney Kore ve Tayvan gibi ülkeler, kazandıkları yüksek rekabet gücüyle tüm dünyanın dikkatini çekmeye başlamışlardır. Özellikle Japonların bu başarılarının sırlarını açıklayan binlerce kitap yazılmıştır. Yazılanların önemli bir bölümünde, bu başarının arkasında korumacılığın, makroekonomik politikaların, Japonların özelliklerinin, sosyal ve kültürel değerlerinin, hatta alfabelerinin, ömür boyu istihdam uygulamalarının, eğitim düzeylerinin, çalışkanlıklarının vb. nedenlerin bulunduğu öne sürülmüştür. Oysa bu ilerlemenin asıl nedeni Japonların öteden beri sahip oldukları özelliklerden değil, batıdan öğrendikleri yaklaşımlarla klasik yönetim modelini reddeden bir yönetim modeli geliştirmiş olmalarıdır.

1.4.2. Toplam Kalite Yönetimi'nin (TKY) Amacı ve Özellikleri

TKY'nin temel amacı kuruluşlara sürekli gelişmeyi öngören bir ortam sağlamaktır. TKY, insan odaklı ve müşteri tatminini hedefleyen bir yönetim düşüncesi ve felsefesi (Tekin, 2004: 35) olarak çalışanların sadece işyerlerindeki faaliyetlerini değil, evlerinde, özel hayatlarında ve tüm sosyal ilişkilerindeki davranışlarını kapsayan geniş bir etki alanına sahiptir (Saran-Göçerler, 1998: 234). Bu geniş alanda işe ilişkin mantıksal bir düşünce biçimi

oluşturmak, kaliteyi geliştirmek için çalışanlarda güdüleme sağlamak ve rekabeti öngören bir şirket kültürü oluşturmak (Tekin, 2004: 35) amaçlarıyla etkinlikte bulunur.

Bundan dolayı klasik kalite yönetiminin amacı belirli bir standardı oluşturmak, bu standarda göre üretim yapmak ve bu sürecin denetimini sağlamaktır. Fakat hizmet ve hizmet kalitesi soyut, değişken, tanımlanması ve ölçülmesi zor kavramlar olduğu için standart bir hizmet oluşturmak ve standarda göre hizmet üretmek oldukça zordur (Uyguç, 1998: 83). TKY bu olumsuzluğu hizmetlere müşterilerin katılımını, iki yönlü iletişimi, danışmayı, müşterilerle birlikte hizmet sunmayı, bazı konularda onlara yetki vermeyi, hizmetlerin kalitesinin bizzat hizmetlerden yararlananlar tarafından kontrol edilmesini (Coşkun, 2000:154) gündeme getirerek, bir nebze azaltabilmektedir.

TKY'nin temel özelliği, sanayide “pahalı mal kalitelidir” anlayışını yıkmaktır. Kalite; mal ve hizmetlerin fiziki durumunu, güvenilirliği ve üretimde kaynakların verimli kullanımını içerir. Geleneksel yönetim anlayışında standartlara uyma şartıyla hata ve israfa bir ölçüde müsamaha gösterilmektedir. TKY'de ise amaç, üretimde sıfır hata yönetimine geçmektir. Kalite, üretim sonrası yapılan kalite kontrolleri ile değil üretim sürecinde gerekli müdahaleleri yaparak ürünün hatasız üretilmesi ile sağlanır. Başarılı TKY programları; somut ve gerçekleştirilebilir hedeflere önem verme, performans değerlendirmesine olanak verecek ölçümler konusunda ısrar etme, bütünlük bir programa sahip olma, üst yönetimin bu programa inanması ve desteklemesi (Peker, 1994: 210) gibi özellikler taşımaktadır.

Bu özellikleri olan TKY programlarının sonucunda hatasız ve kaliteli üretim hedeflerine kolaylıkla ulaşılmaktadır. TKY'nin diğer önemli bir özelliği de hataları ayıklamak yerine hata yapmamak yaklaşımı benimsemiş olmasıdır. Bu bakış açısının özü planlamanın doğru yapılmasına bağlıdır. Her yönü ile düşünülmüş kapsamlı titiz bir planlama çalışması ile sonra da oluşabilecek hataların çok büyük bir bölümü ortadan kaldırılabilir (Peker, 1994: 202). TKY bu süreçte yoğun ölçüm ve istatistik tekniklerinden yararlanmaktadır.

Doğal olayların tümünde görülen değişkenliği ölçebilmek için istatistik tekniklerine başvurmak bir zorunluluk olarak görülmektedir (Peker, 1994: 203). Çünkü hataların büyük bir bölümü değişkenlikten kaynaklanmaktadır. İstatistik teknikleri uygulanarak değişkenliğin özellikleri incelenmekte ve hataların kaynakları saptanabilmektedir. İstatistik teknikleri bu tür analizlere yardımcı olabileceği gibi iletişimi de kolaylaştırmaktadır. Konuyu farklı açılardan bakan kişilerin aynı dili konuşmasına olanak sağlanmaktadır.

1.4.3. Toplam Kalite Yönetimi'nin (TKY) Temel Unsurları ve İlkeleri

TKY müşterilerin beklentilerini karşılamak veya daha fazla aşmak amacıyla kurumsal süreci sürekli iyileştiren, kurum çalışanlarını yetkilendiren ve bir takım değer ve ilkeleri kapsayan bir yönetim sistemi olarak tanımlanmaktadır (Dursun, 2004: 47). TKY; örgüt yönetiminde ve çalışanlarda bir tutum ve davranış değişimini gerektirmektedir. Bu süreçte çalışanların tümü sürece teşvik

edilir, yetkilendirilir ve bağılıklarını artırılması sağlanır. Sonuç olarak, ürün, hizmet ve süreçte gelişmeyi aramaları, sorumluluk yüklenmeye istekli olmaları hedeflenir (Helvacı, 2005: 145).

TKY'nin üzerine inşa edildiği kabul edilen ilkeler bir dizi alt ilke ile desteklenmektedir (Coşkun, 2003: 57). TKY'nin söz konusu temel ilkelerine geçmeden önce, kısaca temel unsurlarından bahsetmek gerekmektedir. TKY sistemi genel olarak insan, süreç ve müşteri olarak belirtilen üç temel unsurdan oluşmaktadır:

-İnsan: TKY optimal sonuçlara ancak insanların oluşturduğu ekipler aracılığıyla ulaşılabileceğine inanmaktadır. Bu amaca ulaşmanın yolu insanların iletişim, etkileşim ve etkin toplantı becerilerini geliştirmeye yönelik eğitim çalışmalarından geçmektedir.

-Süreç: TKY sorun çözme süreçleri ve kalite geliştirme süreçleri üzerinde durmaktadır. Bir ekip problem çözme süreçlerini kullanarak sorunu analiz edip, çözümler bulup, bunları uygulayıp sonuçlarını değerlendirebilir. Kalite geliştirme süreci ise daha çok dikkatleri müşteri ve müşteri ihtiyaçları üzerine çekmektedir.

-Müşteri: TKY anlayışında müşteri memnuniyeti için, kuruluşun tüm müşterilerinin bütün arzularının, ihtiyaçlarının ve beklentilerinin karşılanması gerekmektedir. TKY, kuruluş mensubu olmayan ancak kuruluşun ürettiği mal ve hizmetlerden yararlanan ve bundan etkilenen kişi veya grupları dış müşteri olarak görmekte, kuruluşta çalışan tüm kişileri ise iç müşterileri olarak değerlendirmektedir (Paksoy, 2001: 492).

Literatürde TKY'nin; müşteri önceliği, çalışanın kenetlenmesi, süreçlerin iyileştirilmesi ve ekonomik etkinlik (Akın, 2001: 38) şeklinde dört temel ilkeye indirgenebileceği belirtilmektedir. Görüldüğü gibi sistem; insan, süreç (sorun çözme ve kalite geliştirme proseslerini içerir), iç ve dış müşteri unsurlarından oluşmaktadır (Paksoy, 2001: 492). TKY, müşterilerin değer tanımlaması kapsamında maliyete bağlı performansı belirlemek ve değer denkleminde kalitenin, kuruluşun memnun olacağı performansı ortaya koymasını sağlamak gibi temel işlevleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Çünkü günümüzün şartları artık, kaynakları süreçler, fonksiyonlar ve teknoloji ile bir araya getiren, ürünle süreci uyumlaştırabilen ve müşteriye mal ve hizmet sağlayarak değer yaratabilen örgütleri gerektirmektedir (Watkins, 2006: 1).

Toplam kalitenin bilinçli ve sistematik bir biçimde sağlanmasının temel öğeleri; bilimsel objektif analizlerle hatalara neden olan faktörlerin bulunması ve ayrılması, bu hataların oluşmasına neden olan sistem geliştirmeye dönük bir yönetim anlayışının benimsenmesidir (Yeniçeri, 2002: 242).

TKY anlayışı, geleneksel yönetim anlayışından farklı olarak; bağımsız kâr merkezlerine dayalı büyüme, anında kontrol ile önlemeye dayalı kalite, sıfır hatayı hedefleyen üretim, sıfır fire veya yeniden işlemeye dayalı üretim, müşteri tatminine dayalı öncelikler, müşteri ile işbirliğine dayalı satın alma, esnek örgütlenme, olası sorunları önceden düşünüp önleyen yönetim, sistem

geliştirme, onurlu çalışma ve bunun ödüllendirilmesine dayalı güdülenme, en alt kademede çalışanların dahi kurmay gibi ürün geliştirme sürecine katılımı, sürekli gelişme, sürekli bakım gerektirmeyen plânlama, insan gücünün sürekli geliştirilmesi, yetenek yönetimi, kişiye göre ücret politikası ve faaliyetlere dayalı maliyet muhasebesi gibi daha da artırılabilir ilkelere dayanmaktadır (Tosun-Tosun, 2004: 2).

Ancak literatürde belirlenen temel ilkeler ise sınırlı sayıdadır. Şimdi de bu ilkeleri ayrıntılı olarak inceleyelim:

*Üst düzey yönetimin desteği ve liderlik: Üst düzey yöneticiler değişim, yenilik, risk alma, yapılan işle gurur duyma, müşteriye sunulan mal veya hizmetin sürekli iyileştirilmesi gibi bir çevre ve kültür oluşturulmasında liderlik görevi üstlenirler. İleri görüşlü olmalarıyla kuruluşun kalite vizyonu, amacı ve değerleri konusunda çalışanlar ile iletişimde bulunurlar. Kaliteyi ve üretkenliği artırabilmek için kaynak, zaman ve eğitim olanakları oluştururlar (Dursun, 2004: 49). Müşteri istek ve ihtiyaçlarının kuruluşu yönlendirmesine izin vererek, tüm çalışanların yaptıkları işe karşılık stratejik bakış açısı kazanmalarını sağlarlar (Karacabey, 2004: 9). Bundan dolayı kalitede öncülük ve önderlik üst yönetimin liderliği altında gerçekleşir. TKY faaliyetlerinin başarıya ulaşması, öncelikle üst yönetimin buna gönülden inanmasını gerektirmektedir. TKY uygulamalarının temeli, üst yönetimin ve diğer orta ve alt yönetim kademelerinin topyekun kalite anlayışına gerçekten inanmaları ve bunlarla ilgili faaliyetlerde aktif olmalarıdır (Peker-Aytürk, 2002: 26).

Başarının yakalanması sürecinde TKY'nin felsefesinin üst yönetim tarafından benimsenmesi birinci koşuldur. Üst yönetim bu anlamda bir liderlik rolünü üstlenmek durumundadır. Ayrıca üst kademe yöneticiler, kalite ve kurum misyonu hakkında ileri görüşlü yani vizyon sahibi olmalı ve amaçlarında tutarlılık sergilemelidirler. Liderlik yönetimin doğal işi olmalı ve yöneticiler yargılayıcı değil yapıcı ve eğitici yaklaşımlar göstermelidirler.

Bu durumun bir sonucu olarak kalite yönetimi, liderliği örgütte paylaşılmış bir görev anlayışı ve vizyon yaratma, etkileşimci bir örgüt tasarlama ve yönetme, insanlar arasında karşılıklı etkileşimi, iletişimi yönetmek, öğrenen bir örgüt yaratmayı gerektirmektedir (Hoşgörür, 2005: 185).

*Müşteri odaklılık: Kuruluşun en önemli görevi müşterileri memnun edecek mal ve hizmetleri üretmektir. Müşteri odaklılık kurum çalışanları için amaç birliğini sağlamaktadır. Bunun nedeni müşteri memnuniyetinin örgütün uzun dönemde ayakta kalması için en önemli faktör olarak görülmesidir (Coşkun, 2003: 57). Aslında müşteri, bir kuruluşun ürettiği mal veya hizmetlerden haberi olan, bunları satın alma olasılığı bulunan veya satın almış olan herkestir. Kuruluş içinde veya dışında, herhangi bir malın, hizmetin, bilginin, bir ihtiyacı karşılamak üzere devredildiği kişidir. Kuruluşlar önce müşterilerini tanımalı ve onların ihtiyaçlarını ve arzularını belirlemelidirler.

Günümüz çalışanları açısından en büyük zorluk, yönetsel hedefler doğrultusunda çalışma anlayışından, müşteri odaklı yönetim anlayışına

geçebilmektir. Artık ‐alıcının dikkatli olması‐ ilkesi ‐satıcının dikkatli olması‐ şeklinde değişmiştir (Dursun, 2004: 53).

Klasik yönetim anlayışında üst yönetimin görüş ve düşünceleri doğrultusunda yukardan aşağıya doğru inen hiyerarşik yapı içinde kuruluşlar yönetilirken, yeni anlayışta; müşteri istek ve gereksinimleri doğrultusunda kuruluşların tüm birimlerinin yönlendirilmesi, desteklenmesi, müşteri tatminine ulaşılması, hatta beklentilerin ötesine geçip tam olarak müşteri memnuniyetinin sağlanması (Karacabey, 2004: 9) gerekmektedir.

Bu durum ‐kaliteyi müşteri tanımlar‐ deyimiiyle özetlenmektedir. TKY'nin bu ilkesi belki de etkili olarak uygulanması en zor ancak uzun dönemde kuruluşa en fazla yarar sağlayacak olanıdır (Akin, 2001:66). Müşteri odaklılık günümüzün aşırı rekabet ortamında kuruluşları ‐ne yaparsak satılır‐ anlayışından ‐satılabileni yapmalıyız‐ anlayışı düzenine getirmiştir (Saran-Göçerler, 1998:235).

Artık kuruluşların başarısı büyük ölçüde müşteri ihtiyaçlarının anlaşılmasına ve tatmin edilmesine bağlıdır. Müşteri isteklerinin tatminini temel örgüt felsefesi haline dönüştürme yönünde çaba gösteren kuruluşlar, müşterilerini koşulsuz mutlu etmeyi olmazsa olmaz bir ilke olarak algılayan bir örgüt kültürü oluşturmakta ve bu şekilde kalite yolunda başarılarına yeni başarılar katmaktadır.

*Stratejik Planlama: Kuruluşların mevcut durumlarından, misyonlarından ve kuruluş ilkelerinden hareketle geleceğe yönelik bir vizyon oluşturup bu vizyona uygun hedefler saptamaları ve çeşitli göstergeler belirleyip başarıyı izlemeleri ve değerlendirmeleri gerekmektedir. Kaliteli mal ve hizmet sunumu için katılımıcılığı, hesap verme sorumluluğunu ve esnek planlama anlayışını içeren etkin bir stratejik planlama yapılmalıdır (Dursun, 2004: 51). Bu süreçte kuruluşların çevreleri ile aralarındaki ilişkilerin analiz edilerek, kuruluşların yönlerinin ve amaçlarının belirlenmesi ve bunları gerçekleştirecek faaliyetlerin belirlenmesi ve yeniden düzenleme yapılarak gerekli kaynakların tahsis edilmesi (Aykaç, 1999: 75) gerekmektedir. Nihayetinde stratejik planlamanın başarılı sonuç vermesi, kuruluşların üst yönetimlerince benimsenmesine, örgüt kültürü ile uyumlu olmasına ve uygulanabilir bir içerik taşımasına bağlıdır. Bu başarı, insan kaynaklarının stratejik planlanması sürecini (Tortop vd., 2009: 87-97) de olumlu etkileyecek ve böylelikle TKY uygulamaları için önemli bir zemin oluşturulacaktır.

*Sürekli İyileştirme: Bu ilke kuruluşlar için daha iyiye ulaşma, gelişme ve sürekli iyileşme isteği anlamlarını taşımaktadır. Süreçlere yöneliktir ve kuruluşlardaki herkesin katılımını gerektirmektedir. Bu süreçte küçük ama çok sık adımlarla sürekli gelişmeyi öngörmektedir (Paksoy, 2001: 492). Sürekli iyileştirme her bir iş sürecinin ve bir bütün olarak örgüt sisteminin iyileştirilmesini amaçlar. Müşteri beklentileri sürekli değiştiği ve yükseldiği için kuruluşlar, sistemleri ve iş süreçlerini günden güne iyileştirmek durumundadırlar (Coşkun, 2003: 57). Sürekli iyileştirme belli bir zaman

diliminde müşteri memnuniyetinin artırılması ve rekabet güçlerinin etkilenmesi amacıyla süreçlere yönelik olarak, çalışanlarda, süreçlerde ve teknolojiye yavaş yavaş ve çok sayıda hızlı gelişme sağlamayı ve maliyetlerde bir düşüşü öngörmektedir. Sonuçlardan çok süreçlere yönelik olan bu kavram, eğer sonuçlar iyileştirilmek isteniyorsa, bu sonuçları ortaya çıkaran süreçlerin iyileştirilmesi (Akın, 2001: 75) gereğine vurgu yapmaktadır. Çünkü her gelişme çevrimi tamamlandığında bir yenisi başlamaktadır. Bundan dolayı sürekli iyileştirme bitmek bilmeyen bir yarıştır. Yeterliliğin kabul edilip benimsendiği yerde iyileşme durmakta, bu süreçte kuruluşların yapması gereken ise tüm çalışanları sürekli iyileştirme faaliyetlerine yönlendirmek olmaktadır.

TKY'nin bir kuruluşta uygulanması; üretilen mal ve hizmetlerin yönetim süreçlerinin ve personelin sürekli iyileştirilmesi ve geliştirilmesi yoluyla optimum maliyet düzeyinde önceden belirlenmiş olan müşteri ihtiyaçlarının ve beklentilerinin tüm çalışanların katılımı ve kendilerinden beklenen yükümlülükleri yerine getirmeleri yolu ile karşılanarak, kuruluş performansının iyileştirilmesi stratejisini geliştirmek ve bunun için hazırlanacak planların uygulamaya konulmasını sağlamakla mümkün olmaktadır (Saran-Göçerler, 1998: 239).

Klasik yönetim anlayışında örgütler statik oldukları için, yeni bir teknolojik gelişme aşamasına kadar mevcut durumlarını sahip oldukları davranış kalıplarını ve üretim standartlarını aynen korumakta ve aynı verimsiz süreçlerde saplanıp kalmaktadırlar. Sürekli iyileştirme felsefesi ise insanların tıpkı bir toplum içinde yaşamaları durumunda olduğu gibi, örgütsel bir sistem içinde çalıştıkları gerçeğinden hareketle, bu sistem içinde başarıya ulaşabilmeleri için yöneticilerle tüm çalışanların aynı amaç ve hedeflere kilitlenmelerini ve bu doğrultuda el birliği ile hareket etmelerini öngörmektedir.

Sürekli iyileştirme süreci ayrıca kuruluş hedeflerine ulaşmak amacıyla, her düzeydeki fonksiyonlara sürekli iyileştirilme düşüncesinin egemen olmasını da gerektirmektedir. Sürekli iyileştirmenin temelini (Plan-Do-Check-Act) "Planla-Uygula-Kontrol Et-Önlem Al" döngüsü oluşturmaktadır. Bu uygulamalar için iş akım şemaları, pareto analizi, kontrol tabloları ve balık kılçığı diyagramı gibi araç ve teknikler de kullanılmaktadır (Coşkun, 2003:57). 1950'lerde Deming tarafından Japonlara aktarılan bu felsefe, ülkede o denli yerleşmiştir ki, hemen her faaliyet için sürekli iyileştirme grupları kurulmuştur. Son yıllarda Japonlar kendi yönetim modellerine Kaizen (sürekli geliştirme) yönetimi adını vermeye başlamışlardır.

*Eğitime Önem Verme ve Ödüllendirme: Kuruluşların yöneticilerine ve çalışanlarına sürekli şekilde hizmet içi eğitimin verilmesi, yönetici ve çalışanların değişen iş koşullarına uyumunu kolaylaştırmakta ve onları daha büyük sorumluluklara hazırlamaktadır. Yöneticilerin ve çalışanların eğitiminde ve öğretiminde anahtar unsur, onları kalite konusunda bilinçlendirmek ve mal/hizmet sunumunun sürekli şekilde iyileştirilmesini sağlayacak araç, teknoloji ve teknikleri onlara öğretebilmektir (Dursun, 2004: 55).

Bundan dolayı her kademedeki çalışanlara hem temel konularda hem de TKY faaliyetlerini içeren konularda sürekli eğitim verilmeli ve yöneticilerin çalışanları bizzat eğitmeleri sağlanmalıdır. Eğitim de diğer süreçler gibi sürekli izlenmesi, yeterliliğin ölçülmesi ve geliştirilmesi gereken bir konudur. Eğitim, herkesin işinin bir bölümü olup, konferanslar ve uygulamalar şeklinde yürütülmeli ve gerekli kaynaklar çalışanlara verilmelidir. Personelin, kuruluşun felsefesini ve hedeflerini paylaşmalarını ve işlerini doğru yapmaları için özel prosedürlerini anlamalarını sağlayacak bir eğitim ile kalitede iyileştirmeler sağlanacaktır.

*Takım Çalışması ve Yönetime Katılma: Üst yönetimler, kurum çalışanlarının aktif katılımını, katkısını ve takım çalışmasını destekleyen bir ortam hazırlamalıdır (Dursun, 2004: 57). Sorunların çözümü ve süreç iyileştirmenin en etkin yolu, kuruluşta takım çalışmalarının sayı ve niteliğine bağlıdır. TKY'nin başlıca amaçlarından birisi de kurum çalışanlarının tümünün, sürekli geliştirme faaliyetlerine katılımını sağlamaktır. Takım çalışması sinerjisinden hareketle pek çok sorunu çözmek mümkün olmaktadır.

Günümüzde çalışanlar kendilerini ilgilendiren her türlü kararın görüşülmesine ve sonuçlandırılmasına aktif olarak katılıp, düşüncelerini ifade etmeyi ve bu konularda fikirlerinin alınmasını talep etmektedirler. Çalışanlardan bu talepler gelirken, kalite arayışındaki örgütler de, mutlaka çalışanların yaratıcı düşüncelerini dikkate almaları gerektiğinin bilincinde olmak zorundadırlar. Genelde çalışanların bu tür düşünceleri yönetimce dikkate alınmaz. Oysa ürünün ve hizmetin ortaya çıkışında ilk basamak onlar olduğu için, kaliteye ulaşmak için katkılarını almak gerekmektedir (Palmer, 2006: 1). TKY, “bir işi en iyi bilen, o işi yapandır” ilkesinden hareketle çalışanların karşılaştıkları problemlerin çözümünde sürekli katılımı öngören kalite çemberleri adı verilen grupların oluşmasını öngörmektedir. Burada tam katılımın sağlanabilmesi için sorumluluk paylaşımının da sağlanması gerekmektedir. Katılım gönüllülüğü ifade etmekte, sorumluluğu ve katkıyı kapsamaktadır. Katılımla çalışanlar sadece kendilerine verilen görevleri yapmayı değil aynı zamanda yaptıkları işi niçin yaptıklarını, nasıl yaptıklarını ve daha iyi ne şekilde yapabileceklerini sorgulamayı ve bu konuda bilimsel aklı kullanmayı öğrenmektedirler.

Artık özellikle gelişmiş ülkelerde TKY'nin sadece kaliteyi ve verimliliği esas alan bir sistem olmadığı, aynı zamanda çalışanlara gösterilen saygı ve değerlerle insanın yücelmesini, yaşam standartlarının yükselmesini ve mutluluğunu da esas alan (Görün-Erdoğan, 2007: 281) bir sistem olduğu gerçeği anlaşılmıştır.

*Süreç İle Çıktı Ölçümü ve Analizi: Kuruluşlarda uygulanan süreç ile çıktılarının ölçülmesi ve analiz edilmesi, TKY'nin temelidir. Kurumda uygulanan süreç, mal veya hizmetin kalitesini desteklemek için gerekli olan bütün bilginin tam, zamanında, doğru ve faydalı olması ve bilgiye ihtiyaç duyan her çalışana açık şekilde iletilmesi gerekmektedir (Dursun, 2004: 57). Tek bir sürecin göz ardı edilmesi, sistemdeki aksaklıklara neden olabilir. Çünkü hiçbir zincir, en zayıf halkasından daha sağlam değildir (Akat-Budak, 1999: 404).

*Kalite Güvencesi: Kalite felsefesi; mal, hizmet ve sürecin müşterilerin talepleri ve beklentileri doğrultusunda tasarlanmasını ve sunulmasını gerektirmektedir. Uygulamada kuruluşların mal veya hizmet sunumunu ortaya çıkaracak olan süreç denetim altında tutulmakta, sürekli iyileştirilmekte ve sürdürülmektedir. Uygun zamanlarda kalite sistemi ve mal/hizmetin kalitesi ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmekte, bunun sonucunda elde edilen bulgular, kalite güvencesini sağlayabilmek için kalite dokümantasyonu içerisine sokulmaktadır. Kalite konusundaki gelişmelere, teknoloji ve uygulamadaki değişikliklere uyum sağlayabilmek için de kalite sistemleri güncelleştirilmektedir (Dursun, 2004: 57-58).

*Hata Önleme/Sıfır Hata: TKY'nin temelinde "hataları ayıklamak" yerine "hata yapmamak" yaklaşımı vardır. Önlemeye dönük yaklaşımın genel bir anlatımı planlamanın doğru yapılması şeklinde özetlenebilir. Her yönü ile düşünülmüş, kapsamlı bir planlama çalışması ile sonradan oluşabilecek hataların büyük bir bölümü ortadan kaldırılabilir. Hataları önlemede öncelikli unsur planlamadır. Sorunlar oluşmadan çözümleri oluşturmak ve ürünlerin ve hizmetlerin yapısında tasarım yoluyla üstünlük oluşturmak gerekmektedir.

Sonuç

TKY kuruluşlarda liderlik, yönetim, insan, sistem ve ürün kalitesinin bir arada sürekli olarak geliştirilmesini; kalite geliştirme, kalite planlama ve kalite kontrol çalışmalarının yapılmasını ve aynı anda kalite güvence sistem standartlarının oluşturulmasını amaçlayan bir yönetim anlayışıdır. Amacı kuruluştaki çalışanların, yöneticilerin, faaliyetlerin, süreçlerin, mal ve hizmetlerin kalitesinin sürekli olarak iyileştirilmesini sağlayarak müşteri memnuniyetini gerçekleştirmektir (Aktan, 1999: 1).

TKY bu amaca; rekabetçi bir yapılanmanın ve geleceğe dönük tüm kararlarda ve değerlendirmelerde rekabet unsurunun temel alınmasını öngörerek ulaşmaya çalışır. Bundan dolayı TKY değişimin yönetilmesinde ve rekabet gücünü geliştirmede hız sağlayan bir sistemdir. Bunu gerçekleştirirken; kalite-maliyet-hız-verimlilik-kâr ilişkisini geleneksel anlayıştan çok daha değişik bir açıdan yaklaşmaktadır. Bu yeni bakış açısına göre kuruluştaki kalite için yapılan çalışmalar, israfi önlemede, verimliliği artırmakta ve maliyetleri düşürmektedir. Yüksek kaliteli malların daha düşük fiyattan pazara sürülmesi kuruluşların pazar payını artırmakta ve kâr amacına ulaşılmasını sağlamaktadır (Tekin, 2004: 38-39).

Bu yararlarının yanında TKY; hatayı ayıklamayı değil, önlemeyi, kendi pazarlarının ihtiyaçlarına daha etkin ve sağlıklı bir biçimde yönelebilmeyi, ürün ve hizmet kalitesinin de ötesinde bütün alanlarda en yüksek kalite performansına ulaşmayı, kalite performansına erişilmesinde gerekli basit yaklaşımları kullanabilmeyi, üretici olmayan faaliyetleri ve bozuk ürün oranını azaltmak için bütün süreçleri sürekli olarak incelemeyi, gerekli gelişmeleri saptamayı ve bunlar için performans kriterleri getirmeyi, rakipleri tam ve detaylı olarak anlamak suretiyle etkili bir rekabet stratejisi oluşturmayı, problem

çözümlemede bir ekip yaklaşımı benimsemeyi, başarı için çalışmayı ve kuruluşla müşteri arasında etkin etkileşim yolları bulmayı, hiç sona ermeyen süreçleri devamlı olarak gözden geçirmeyi (Peker, 1994: 66) öngörerek, hem toplum için, hem de kuruluşlar için çok yararlı olmaktadır.

TKY uygulamaları sonucu kuruluşlarda verimlilik, etkinlik, üretkenlik ve kapasite kullanımını artmakta, maliyet, stok ve giderler önemli ölçüde azalmaktadır. TKY uygulanmasıyla birlikte kuruluşların ürettikleri mal ve hizmetlerin kalitesi yükselmektedir.

Bu derece önemli olan TKY'ye geçişte kuruluşların yeterli sayıda nitelikli işgücü ve yönetici bulamamaları, kuruluşların bu yöntemden fazlasıyla yararlanmalarını engellemektedir. Günümüzde iyi bir yönetim şekli olan TKY uygulaması için her yönüyle gelişmiş insan kaynakları planlamasına ihtiyaç duyulmaktadır. İlgili literatürde TKY'nin yararları da şu şekilde belirtilmektedir (Tekin, 2004: 154-156):

- TKY ile kuruluşlarda çalışanların yeteneklerinden yararlanma ve bu yeteneklerin sürekli geliştirilmesi mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda TKY ile kuruluşlarda çalışanların yetenekleri ortaya çıkarılmakta ve yeteneklerin kuruluş amacına uygun olarak kullanılması mümkün olmaktadır. TKY ile kuruluşlarda çalışanların örgüt kültürü kazandıkları ve iş bilinçlerinin arttığı görülmektedir.

- TKY sürekli yenilik çalışmaları gerektirdiği için kuruluş yöneticileri bu yenilikleri ve çağdaş gelişmeleri izleyebilmek için çok sayıda bilgiyi kullanmaktadırlar. Yöneticiler bu bilgiye ulaşabilmek için sürekli olarak bilgi ve bilişim ağlarından yararlanma gereği duymakta ve bu durum ise kuruluşların dünyaya açılmalarını kolaylaştırmaktadır.

- TKY düzenli çalışmayı gerektirmektedir. Kuruluş içinde bölümler ve çalışanlar arasında bilgi akışı bu şekilde düzenli hale gelmektedir.

- Kuruluşlarda mal ve hizmet kalitesi çalışanların ortak sorumluluğundadır. Kalite konusunda çalışanların görüşü ve önerisi alınarak daha isabetli kararlar verilmesi mümkün olabilmektedir.

- TKY takım çalışmasına dayalı çalışmayı gerektirmektedir. Kuruluşlarda takım çalışması sonucunda personel arasında işbirliği güçlenerek yönetime katılma daha kolay sağlanmaktadır.

- TKY kuruluşlarda bir kalite bilinci öngördüğü için bu bilincin gerçekleşmesiyle bir kalite kültürü gelişerek ve kuruluşta bilimsel çalışmalara ağırlık verilerek rasyonel kararlar alınabilmektedir.

- TKY yeniden yapılanmayı öngördüğünden, bu yolla kuruluşlarda yeni yönetim ve denetim sistemi kurulmasına katkı sağlanmaktadır.

- TKY'de müşteri ve piyasa talep ve beklentilerini karşılayabilmek için insana daha çok yatırım anlayışına uygun davranmak gerekmektedir. İnsana

yapılan yatırımla insan kalitesinin yükselmesi sağlanmakta ve mükemmelle yolculukta önemli kazanımlar elde edilmektedir.

- TKY değişimi ön planda tutarak kalite, maliyet, hız verimlilik, kâr ilişkisine uygun davranılmasını öngörmektedir. Bu durum kuruluşların yüksek kaliteli hizmeti daha düşük ve uygun fiyata piyasaya sunarak sürekli ve dengeli büyümesini sağlamaktadır.

Böylesine yararlı olan TKY sistemine kuruluşların geçmesi ise o kadar kolay olmamaktadır. Öncelikle kuruluşlarda TKY anlayışının benimsenmesi için; yönetimin istekli ve örnek olacak şekilde her türlü kalite geliştirme faaliyetinde aktif olması, bütün çalışanlarının kalite faaliyetlerine katılımını sağlaması, hataların saptanması ve öngörülmesi için gerekli önlemleri alarak kaliteyi geliştirmesi ve sürekli ölçmesi, sıfır zaman kaybını ve hatayı sağlaması gibi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi (Turan-Odabaş, 1998: 165) gerekmektedir. Bu süreçte örgüt yönetimleri kalite uygulamalarında kararlı bir tutum izlemelidirler. Bu doğrultuda örgüt yönetimleri, çalışanlarını değişim konusunda bilinçlendirmeli ve değişimi sahiplenerek aktif bir tavır sergilemelidirler. Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları kapsamında kalite politikası, kalite hedefi ve kalite gelişim planı gibi faaliyetler üst yönetimin yönlendiriciliğinde örgüt çalışanlarının katkılarıyla biçimlendirilmelidir (Gürüz-Gürel, 2006: 105).

Ayrıca TKY'ye geçilebilmesi için; üst düzey yönetimin; insanlar yerine süreci kontrol etmesini öğrenmeleri, insanları değil süreci yönetmeye çalışmaları, vizyon belirlemeleri, misyon belirlenmesine katkı sağlamaları ve bir örgüt kültürü geliştirmeleri, kurumda çalışan diğer insanlara saygı göstermeleri, kurum çalışanlarının kaliteli iş yapmaları ve yüksek performansa sahip olmaları için ortam sağlamaları, yüksek bir enerjiye sahip olmaları ve kurum çalışanlarını enerjik kılmaları (Dursun, 2004: 50) oldukça önemli görülmektedir.

Literatürde başarılı toplam kalite yönetimi programlarının; somut ve gerçekleştirilebilir hedeflere önem verdikleri, performans değerlendirmesine olanak verecek ölçmeler konusunda ısrar ettikleri, bütünleşik programlara sahip oldukları ve üst yönetimlerin bu programlara inandıkları ve destekledikleri (Tikici, 2004: 75) şeklinde genel bir kanı vardır.

Söz konusu şartlar yerine getirildiğinde kuruluşun ürettiği mal ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, müşteri tatmininin artırılması, kaynak israfının azalması, ürün geliştirme sürecinin kısılması, verimliliğin artması, pazar talebinin karşılanmasında esnekliğin artması, süreç içi işlem sayısının azalması, müşteriye hizmet ve mal teslim süreçlerinin kısılması ve işçi/işveren ilişkilerinin düzeltilmesi (Akın, 2001: 45) mümkün olacak ve bu şekilde kuruluşlar kendilerini daha iyi şekillerde geliştirecekler ve rekabet güçlerini artırarak, geleceğe daha kolay hazırlanabileceklerdir.

Kuruluşların söz konusu kalite yolculuklarında çalışmada ayrıntılı bir şekilde hayat hikayesini incelediğimiz Edwards Deming'in görüşleri büyük katkı sağlayacaktır. Bu konuda yapılacak yeni okumalar ve uygulamalar hem

kuruluşlara hem de kalite yolculuğunda ilerlemek isteyen bireylere yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aguayo, R. (1990). *Dr. Deming: The American Who Taught the Japanese About Quality*. New York, USA: A Lyle Stuart Book, Carol Publishing Group.
- Akat, İ. ve Budak, G. (1999). *İşletme Yönetimi*. İzmir: Barış Yayınları.
- Akın, Ö. (2001). *Toplam Kalite Yönetimi ve İnsan*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Aktan C. C. (1999). *2000'li Yıllarda Yeni Yönetim Teknikleri, (1), Değişim Mühendisliği*. İstanbul: Tügiad Yayını.
- Ardıç, K. (2004). “Kamu Yönetiminde Sürekli Gelişme Aracı Olarak Toplam Kalite Yönetimi ve Uygulama Aşamaları”. *Kamu Yönetimi*. Ed. A. Yılmaz. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aykaç, B. (1999). “Türkiye’de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasinin Amaçları”, *G.Ü. İİBF Der.*, 1,1:1-12.
- Balcı, A. (2003). “Toplam Kalite Yönetimi ve Kamu Yönetimi”, *Çağdaş Kamu Yönetimi I*, Ed. M. Acar-H.Özgür, Ankara.
- Bounds, G., L. Yorks, L. and Adams. (1994). “Total Quality Management, Towards The Emerging Paradigm”. *McGraw Hill Series in Management*, United States of America.
- Coşkun, B. (2000). “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Kamu Hizmetlerinde Kalite: Etiksel Bir Bakış”, *TİD*, Y.72, S.426.
- Coşkun, S. (2003). “TKY ve Yönetim Teorisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.36, S.4.
- Deming, E. (1960). *Deming, Sample Design in Business Research*. New York, USA: A Wiley Interscience Publication.
- Deming, E. (1994). *The New Economics, For Industry, Government, Education* (Second Edition). Cambridge, USA: Massachusetts Institute of Technology.
- Deming, E. (1996). *Out of the Crisis (Krizden Çıkış)*. (Çev. C. Akas). İstanbul.
- Delavigne, K. and J. Daniel, R. (1994). ‘Deming’s Profound Changes, When will the sleeping giant awaken’, *PTR Prentice Hall, Englewood, New Jersey, USA*.
- Drucker, P. (1999). *21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları*. (Çev. İ. Bahçivangil ve G. Gorbon). İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Dursun, H. (2004). “Kamuda TKY Uygulamasından Elde Edilen Faydalar”, *TİD*, Y.76, S.442.
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve Organizasyon*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gitlow, H. and Shelly J. G. (1987). “The Deming Guide to Quality and Competitive Position”. *Prentice Hall Inc*. New Jersey, USA

Gould, May L. (1995). "My First Quality Guru: Dr. W. Edwards Deming", Deming, *The Way We Knew Him*, Ed., Frank; VOEHL, St. Lucie Pres, Delray Beach, Florida, USA.

Görün, M. ve Melike E. (2007). "Kamu yönetiminde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanması: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Örneği", *Kamu Yönetimi Yazıları*, Ed. B. Eryılmaz-M.Eken-M. L. Şen. Ankara: Nobel Yayınları Dağıtım.

Gürüz, D. ve E. Gürel (2006). *Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Nobel Yayın

Helvacı, A. (2005). *Eğitim Örgütlerinde Değişim Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın.

Hoopes, J. (2003). *False Prophets, The Gurus Who Created Modern Management and Why Their Ideas Are Bad for Business Today*. USA: Perseus Publishing

Hoşgörür, V. (2005). "Yönetimde TKY Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Teoriden Pratiğe Kamu Yönetimi*, Ed. N.Talat Arslan. İstanbul: Aktüel Yayınları.

<http://en.wikipedia.org>

<http://www.eurocons.com.tr>

Karacabey, A. (2004). "TKY Anlayışları".*Karınca*, Y.69, S.811.

Kavrakoğlu, İ. (1998). *Değişim ve Yaratıcılık*. İstanbul: Kalder Yayınları.

Latzko, W. and David, M. S. (1995). "Four Days with Dr. Deming, A Strategy for Modern Methods of Management". USA: Addison Weshley Pub. Co. Massachusetts

Mann, N. (1995). "Dr. Deming: Holder of the Keys of Excellence", *Deming, The Way We Knew Him*, Ed., Frank; VOEHL, St. Lucie Pres, Delray Beach. Florida, USA.

Güven, M. (2001). "Yönetime Katılma" .*Yönetim ve Organizasyon Ed., Salih Güney*.Ankara:Nobel Yayınları.

Önder, M. (1998). "Örgütsel ve Yönetimsel Eklektizm: TKY", *AİD*, C.31, S.3.

Paksoy, M. (2001). "TKY, Unsurları, Öncüleri ve Kalite Kavramı".*Yönetim ve Organizasyon*, Ed. Salih Güney. Ankara: Nobel Yayınları.

Palmer, B. (2006). "Selling Quality Ideas To Management".*Quality Progress*, V.39, No:5.

Peker, Ö. ve Nihat, A. (2002). *Yönetim Becerileri*. Ankara: Yargı Yayınları.

Peker, Ö. (1994). "TKY'nin Eğitim Sisteminde Uygulanabilirliği". *AİD*, C.27, S.2.

Peker, Ö. (1995). "Toplam Kalite Yönetimi ve Sürekli İyileştirme". *Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyum Bildirileri*, II. Cilt, TODAİE, Ankara.

Rao, A., Lawrence, C. and others. (1996). *Total Quality Management: A Cross Functional Perspective*. USA: John Wiley&Sons.

- Saran, U. ve Göçerler, A. (1998). “Kamu Hizmetlerinde ve İşçileri Bakanlığında Toplam Kalite Yönetimi”. *Türk İdare Dergisi*, Y.70, S.421.
- Tekin, M. (2004). *Toplam Kalite Yönetimi*. Konya.
- Tikici, M. (2004). *Toplam Kalite Yönetim Tekniği Olarak Kıyaslama*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tortop, N., Aykaç, B. Yayman, H. ve Özer, M. A. (2009). *İnsan Kaynakları Yönetimi*.(4. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tosun, G. ve Tosun, T. (2004). “Kamu Sektöründe TKY”, <http://www.tusiad.org.tr/yayin/gorus/29/html/sec10.html> (28-10-2004).
- Turan, G. ve Odabaşı, D. (1998). “Toplam Kaliteye Geçişte Kalite Kültürünü Geliştirme Prosesi”. *Kamu İş*, C.4, S. 3.
- Uyguç, N. (1998). *Hizmet Sektöründe Kalite Yönetimi*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Voehl, F. (1995). *Deming, The Way We Knew Him*, St. Lucie Pres. Florida, USA.
- Walton, M. (1986). *The Deming Management Method*. USA: Dodd, Mead & Company.
- Walton, M. (1990). *Deming Management at Work*, G.P. Putnams's Sons. USA.
- Watkins, D. (2006). "Reflections on the Future of Quality". *Quality Progress*, V.39, No:1.
- White, Orion F. ve James, W. (1995). “Total Quality Management; DEMING, W. Edwards”, *Administration & Society*, V. 27, Issue 3.
- Witzel, M. (2003). “Fifty Key Figures in Management”. *Routledge*. USA.
- Yeniçeri, Ö. (2002). *Örgütsel Değişimin Yönetimi, Sorunlar, Yöntemler, Teknikler, Stratejiler ve Çözüm Yolları*. Ankara: Nobel Yayınları.

RE-READING QUALITY MANAGEMENT BY EDWARDS DEMING

Abstract: Heavily felt the effects of globalization nowadays, drastic changes in various areas have occurred all over the world. Organizations that can adapt to this highly competitive environment have to be innovative, competitive, creative and interchanging in order to achieve success. Unplanned use of the earth's resources in the last century has caused serious problems in many areas today and has led to the understanding that the earth's resources are not infinite. This fact, together with the understanding of the efficient use of resources, is seen as a major problem. Lack of resources, as well as the diversification of human needs and the emergence of new demands in people's basic needs important issues of the quality of the acquisition phase. Quality management is defined as a management system that meets or exceeds the expectations of customers to improve the process of institutional and corporate employees, values, and principles. In this study, quality management,

which is providing contributions to various organizations, will be examined along with the story of life of Edward Deming who is regarded as the founder of this approach. Research is based on literature screening. Document analysis was carried out by books, articles and internet resources as data collection tools.

Key Words: Quality, Quality Management, Quality Control, Efficiency, Deming.

ÖDÜLLÜ PEYZAJ FOTOĞRAFLARINA ANALİTİK BİR YAKLAŞIM

Esra ÖZHANCI¹
Hasan YILMAZ²
Hanifi TEKİN³

Öz: Farklı peyzaj tipleri, birbirinden farklı unsurları ve değerleri ifade eder. Bir peyzaj; yalnızca ekolojik, sosyolojik ve ekonomik bir değer ifade etmez, bunların yanında görsel ve estetik değerlerin de oluşturduğu bir bütündür. Görsel peyzaj kalitesi, algı çalışmaları yolu ile üzerinde durulan bir konudur. Bu çalışmada ise, konuya farklı bir açıdan yaklaşılmaya çalışılmış, fotoğraflara yansıtılan peyzajların görsel kalitesi üzerinde durulmuştur. Fotoğraf bilim ve sanat için önemli bir veri, zaman zaman da çok sayıda endüstrinin kullandığı bir pazarlama aracıdır. Evrensel bir sanat dalı olan fotoğrafçılık, çok sayıda profesyonel ya da amatör insan için bir uğraş alanıdır. Bu nedenle çok sayıda uluslararası fotoğraf yarışma düzenlenmektedir. Uluslararası Fotoğraf Ödülleri Yarışması (IPA) uluslararası fotoğrafların değerlendirildiği ve sıralamaya tabi tutulduğu bir organizasyondur. Bu yarışmanın bir kategorisi de doğa ve güzel sanatlar kategorileridir. Doğa fotoğraflarının malzemesi çoğunlukla peyzaj, özellikle doğal peyzaj veya onun yakın bir taklididir. Yarışma ödülleri galericiler, fotoğraf editörleri, yönetmenler, sanat koleksiyoncularından oluşan bir jüri tarafından verilmektedir. Yani değerlendirme, alanında uzman ve aynı zamanda sanatçı kişilerce, bir takım teknik ve estetik ilkeye dayalı olarak yapılmaktadır. Bu çalışmada, 2004-2008 yılları arasında profesyonel kategoride yarışan ve dereceye giren fotoğraflar kullanılmış, fotoğraf sayısının çokluğu nedeniyle çalışmada yer verilebilecek sayıda fotoğraf ele alınmıştır. Fotoğrafların seçimi uzman grup tarafından yapılmıştır. Fotoğraflar güzel sanatlar ve doğa kategorilerinin, peyzaj alt kategorisinde ödül almış fotoğraflardır. Bu bağlamda görsel peyzaj parametreleri ile ilişkilendirme yapılarak beğenilen, tercih edilen peyzajların niteliksel çözümlemesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Peyzaj, Fotoğraf, Görsel Peyzaj.

---

1 Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü.
eoZHanci@atauni.edu.tr

2 Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü.
hyilmaz@atauni.edu.tr

3 Art Editör, İstanbul

1. Giriş

1.1. Fotoğraf ve Fotoğrafçılık

Günümüzde adeta büyük bir sanayi dalına dönuşen ve şirketler bazında milyar dolar sermaye ile ifade edilen fotoğraf, asırlar önce çeşitli bilim adamlarının çalışmalarıyla başlayan, uzun bir serüvenin sonunda ortaya çıkan ve XIX. yüzyılın en dikkat çekici buluşlarından biridir (Kanburoğlu, 2010: 21). Fotoğraf, 20. yüzyılın başlarında meşru bir sanat biçimi olarak kabul edilmiş olsa da, küçük görülmüştür. Gerçek ne olursa olsun fotoğrafçılıkla tanışmanın algı ve görsel kültürümüz üzerinde önemli bir etkisi olmuştur (Ostrow, 2010: 61).

Neden fotoğraf çekeriz? Fotoğraf bir kanıt, tanımlama ve olayların diyagramıdır. Kamera görsel bilgisayarımızdır. Fotoğraf güçlü bir propaganda ve ikna aracıdır. Fotoğrafçının açıklamayı tercih ettiği bir gerçek halkasıdır (Langford, 2010:1).

Yüz elli yılı aşkındır fotoğraf görüntü elde etmeninen popüler ve enyaygınaracıolmuştur (Becker, 2001:11395). Fotoğrafta göz algılanmanın ilk durağıdır ve her görüntü deşifre edilmiş bir yaşam kesitidir, akıp giden zamana müdahale ederek yaşamın çerçevenmesidir (Coşkun et al:121). Fotoğraf farklı amaçlarla, basın, mimari, sanayi vb. çok sayıda alanda kullanılmakta, fotoğraf endüstrisi birçok alanda kendini göstermektedir. Mimari fotoğrafçılıkta tüm binaların ve bina dış ve iç bölümleri fotoğrafları hakimdir, ama alan yakın bina detayları fotoğrafları ve hatta köprüler, kuleler, kemerler, heykeller, duvarlar ve anıtlar gibi diğer yapıların fotoğraflarını içerir (Dubois, 2007:325).

Teknik fotoğrafçılık çok geniş bir yelpazede teknikleri, uygulamaları, disiplinleri ve endüstrileri kucaklayan geniş biralandır (Kinsman, 2007:620). Fotoğraf çekerken, film ve makine ile birlikte gerekli diğer önemli etken de ışıktır. Işık konuyu ortaya çıkarır, fotoğrafa boyut kazandırır, gölge ve aydınlık bölgeleri oluşturur, rengi ortaya çıkarır. Doğal ve yapay olmak üzere iki tipi olan ışığın, dört ana özelliği söz konusudur; Işığın yoğunluğu, Işığın yönü, Işığın rengi, Işığın kontrastı. Ayrıca ışığın doğada ya da suni bir biçimde elde edilmiş 3 ana formu vardır; Direkt ışık, Yansıyan ışık, Filtrelenmiş ışık (Kanburoğlu, 2010: 165-168).

Nispeten daha az ışık olduğu için, gece fotoğraf çekmenin gündüz fotoğraf çekmekten daha sınırlıve hem dedaha zorlu olduğu düşünülebilir. Ancak, gece ve alaca karanlıkta fotoğraf, olağandışı, yaratıcıve bilimsel ilginç görüntüleme için birçok fırsat sağlar (Malin, 2007: 577).

2. Peyzaj Tipleri ve Görsel Peyzaj Kalitesi

Peyzaj kendisini oluşturan doğal ve kültürel elemanların durumuna göre genellikle doğal ve kültürel peyzaj olmak üzere ikiye ayrılır. Doğal peyzaj insanın hiç değiştirmediği ya da çok az değiştirdiği, kendi doğal düzenini koruyabilen alanların görünümüdür. Kültürel peyzaj ise insanların doğayı çeşitli amaçlarla kullanmaları sonucu ortaya çıkan peyzaj biçimidir (Koç ve Şahin,

1999: 13). Bu peyzajlar kendi içinde farklı peyzaj tipleri şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Bunlar; tarımsal peyzaj, orman peyzajı, dağ peyzajı, su kıyısı peyzajı, çöl peyzajı ve vadi peyzajı gibi peyzajlardır. Farklı karakteristikler içeren bu peyzajlar, insan algısı ve psikofiziksel süreçler üzerinde de farklı etkilere sahiptirler.

Peyzajın görsel estetik kalitesi ise, belirlenecek çevresel bölgeler ve tercih edilecek taraflar olduğu sürece insanları ilgilendiren bir şey olmuştur. En temel hayati ihtiyaçlar önde geldiğinde, peyzajın estetik kalitesinin daha az önemli olduğu iddia edilebilir. Fakat en eski uygarlıklar bile yeme, içme ve barınma ile doğrudan ilgili peyzaj niteliklerini değerlendirdiklerini göstermişlerdir (Daniel, 2001: 269). Avrupa'da ekolojik değerler politik gündemde uzun zamandır yer tutarken (Rio deklarasyonu) görsel kalite daha az ilgi görmüştür. Ancak Avrupa Peyzaj Sözleşmesiyle değişim meydana gelmiş, ekolojik fonksiyonları da içeren görsel, kültürel ve sosyal peyzaj kalitesi anlayışı ile entegre bir peyzaj bakış açısı gelişmiştir. Peyzaj çalışmalarında entegrasyonun önemi ve zorluğu çok sayıda çalışmada vurgulanmıştır (Tress et al., 2005: 177, 2007: 374; Fry et al., 2009: 933).

20. yüzyılın ikinci yarısında ve özellikle son yıllarda, konu ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Uzman ve/veya katılımcı değerlendirmelerine dayalı olarak yapılan çalışmalarda (Clay ve Daniel, 2000 ; Tahvanainen, vd., 2001; Ikemi, 2005; Fry et al., 2009; Tempesta, 2010; Özhanç, vd, 2012), çok çeşitli tiplerdeki peyzajlar üzerinde çalışılmıştır.

3. Materyal ve Yöntem

3.1. Materyal

“Uluslararası Fotoğraf Ödülleri” bugün fotoğrafçılık dünyasının kapsamlı yarışmalarından biridir. Küresel ölçekte, profesyonel, profesyonel olmayan ve öğrenci fotoğrafçılar için her yıl düzenlenen bir yarışmadır. Ödüller galericiler, fotoğraf editörleri, yönetmenler, sanat koleksiyoncularından oluşan bir jüri tarafından verilmektedir.

Bu çalışmada Uluslararası Fotoğraf Ödülleri Yarışması (IPA) fotoğrafları (Anonim, 2011) üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada seçilen fotoğraflar 2004-2008 yılları arasında profesyonel kategoride yarışan ve dereceye giren fotoğraflardan bir bölümüdür. Fotoğraflar güzel sanatlar ve doğa kategorilerinin, peyzaj alt kategorisinde ödül almış fotoğraflardır. Dereceler, çoğunlukla tek bir kare fotoğrafa değil, sanatçının bir seri fotoğrafına aittir.

3.2. Yöntem

Çalışmada; bu fotoğrafların niteliksel ve niceliksel açıdan değerlendirilmesi, peyzaj mimarlığı çalışmalarına nasıl katkı sağlar? İyi fotoğraf aynı zamanda yüksek bir peyzaj değerini ifade eder mi? Yoksa fotoğrafta tercih edilen ışık özellikleri, sanatçının kullandığı teknikler, bundan bağımsız bir değeri mi ifade eder? Sorularına yanıt aranmıştır. Bu bağlamda öncelikle beğenilen, tercih edilen peyzajların niteliksel çözümlemesi yapılmıştır.

Ayrıca fotoğraflar, uzman grup tarafından içerdikleri tasarım öğeleri ve manzara güzelliği parametreleri (ışık, vurgu, uyum, renk, ilginçlik, yansıma, hareketlilik, çeşitlilik, canlılık vb.) ve peyzaj tipleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışmanın yöntemi, temelde Daniel ve Boster (1976)'e ait olan Manzara Güzelliği Değerlendirme Yöntemine (Scenic Beauty Estimation) dayanmaktadır.

3.3. Bulgular

2004 yılının güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi 1.'lik ödülünü alan fotoğraflar, J. Bennett Fitts'in fotoğrafları olmuştur. Sanatçının "Golf" adını verdiği fotoğraflar, gece ışığında çekilmiş, golf sahası peyzajını anlatmaktadır. Görüntülerde tek açıdan ışık kaynağı kullanılarak, sadece vurgulanmak istenen bölgeler aydınlatılmıştır. Belli bölgeler aydınlatılarak, Bennett Fitts atıldığı için istenilen objeler ön plana çıkmıştır. En fazla iki rengin hakim olduğu görüntülerde oluşturulan gölgeler resimlere hareket katmaktadır. Az ışıkta tripot ile yapılan çekimlerin oldukça net ve algısı kolay olduğu görülmektedir. *Işık ve vurgu* ana öğelerdir (Şekil1).

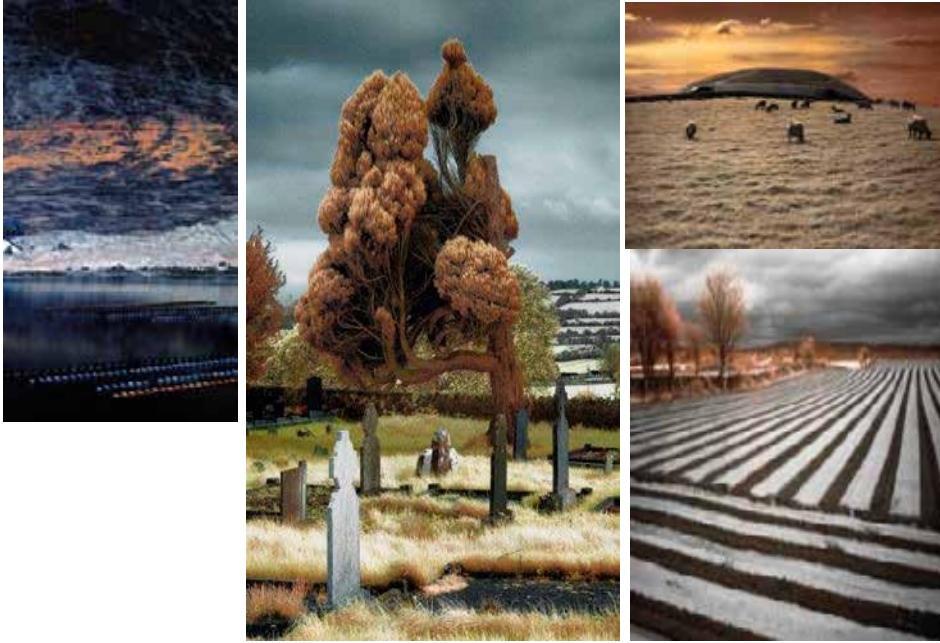

Şekil 1. 2004 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi, 1. J. Bennett Fitts, "Golf"

Aynı kategoride 3.'lük ödülünü alan fotoğraflar, Michael Sullivan ve "IR-Land Study #38". Görüntülerin IR çekildiği görülmektedir. IR kamera üzerinde kompakt bir şekilde IR ledler bulunduran cctv kameradır. Işık şiddetiyle ters orantılı olarak direnci azalan bir sensör kullanılarak IR ledlerin aydınlık seviyesi belli bir değer altına düştüğünde yanması sağlanır. İnsan gözünün göremeyeceği aydınlık seviyelerinde görüntü alabilmesi nedeniyle birçok

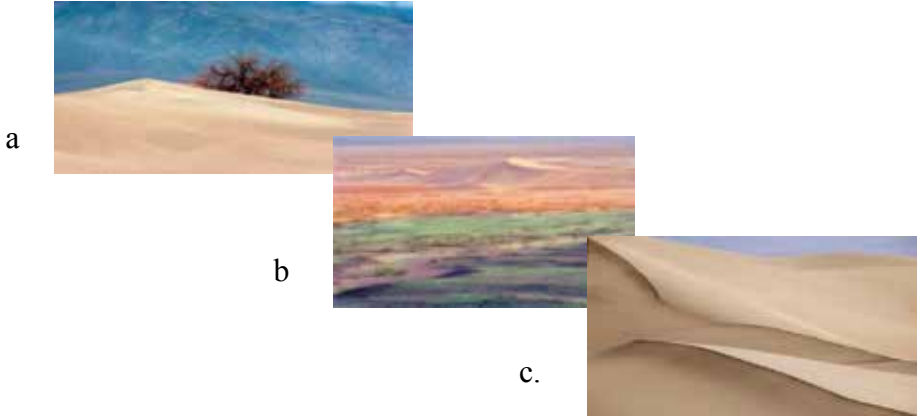
alandaki kullanılmaktadır. Doğal ışıkla yapılan çekimler, filtrelerle desteklenmiştir. Renk geçişleri azaltılarak kontrast görüntüler oluşturulmuş. Işığın geliş açısının çok iyi kullanıldığı görülmektedir (Şekil 2).

Farklı peyzaj parçalarından oluşan fotoğraflar, birinde *ilginç* görüntüler sunan bir soliter ağacın yer aldığı bir mezarlık anlatırken, bir diğerinde bir tarımsal peyzaj görüntüsü ve sunduğu farklı *renk harmonisini* anlatmaktadır. Deniz görüntüsünün yer aldığı bir fotoğrafta gökyüzü ve kıyının içi içe girmiş birlikteliğini ve *uyumunu* gözlemlemek mümkün olmaktadır. Bir başka görüntüde; çayırdaki otlayan hayvanlar güneşin önünde aydınlanmaktadır. Renk, ışık ve biçim bakımından dikkat çekici bir uyum görünmektedir.

Şekil 2. 2004 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi, 3. J. Michael Sullivan, "IR-Land Study #38"

Joe Bell'in "Mesquite" ve "Ibex" , Alan Geller'in "Angle of Repose" fotoğraflarında hakim görüntünün çöl kumulları olduğu gözlemlenmektedir. Bu görüntülerde, objelerden çok *renklerin ve ışığın* dansı görülmektedir. Yumuşak renk geçişleri muhteşem sergilenmiştir. Pozlanma iyi yapılarak, çok temiz renkler yakalanmıştır. Çekim tekniği ile yoğun ışıktaki sert gölgelerden kurtulmanın en iyi örnekleri verilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. 2004 doğa kategorisi- peyzaj alt kategorisi ödülleri; 1. Joe Bell, "Mesquite"(a), 2. Joe Bell, "Ibex"(b), 3. Alan Geller, "Angle of Repose"(c)

2005 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi 1. lik ödülünü Tim Simmons, "Intervention" adlı fotoğrafları ile almıştır. Yine gecenin ve onu bölen beyaz bir ışığın ana unsur olduğu fotoğraflar, ağırlıklı olarak *doğal peyzaj* unsurlarını barındırmaktadır. Uzun süreli pozlanma ile yapılan gece çekimlerine netlik ve renk yakalama anlamında çok iyi örnekler verilmiştir. Işık kaynağı çok iyi saklanarak doğal bir atmosfer sağlanmış, yüksek piksel renkleri ve detayları ortaya çıkarmıştır (Şekil 4).

Şekil 4. 2005 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi 1. lik ödülünü Tim Simmons, "Intervention".

John Huet'un "ROAD TRIP" serisi bir yol çalışmasıdır. Kıvrılıp, bükülüp, ufka ulaşan yollar ve zaman zaman ayçiçeği tarlaları göze çarpmaktadır. Bu fotoğraflarda yine az sayıda *renğin hakimiyeti* ve doğanın yumuşak geçişleri görülmektedir. Gökyüzünde ise güneşin ve bulutların ritmi, adeta izleyeni içine çekmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. 2005 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi ödülleri; 2.'si aynı zamanda, doğa kategorisi 1.si John Huet, "ROAD TRIP"

Chad Ress'in "Goal" adlı çalışması adeta bir *ışık* ve yalnızlık resmidir. Görüntüde hiç insan olmamasına karşın, fotoğrafa yeni bitmiş bir müsabaka sonrası, futbol sahasının boşluğu yansımıştır. Arka fonda yer alan koruluk, bu sahayı doğa ile bütünleştirmiştir (Şekil 6).

George Lepp'in "Namibian Pan" adlı çalışmasının bir önceki "goal" adlı fotoğrafla niteliksel olarak değil nicelik olarak benzeşmektedir. Kalenin yalnızlığı, burada bir çöl bitkisinin yalnızlığına dönüşmektedir. Etkili bir fon, fresh bir gökyüzü ve yine birkaç *renğin hakim olduğu* bir peyzaj görüntüsü gözlemlenmektedir (Şekil 6).

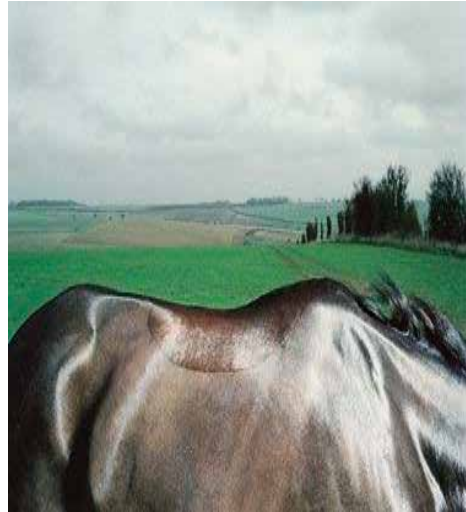
a)

b)

Şekil 6. 2005 doğa kategorisi- peyzaj alt kategorisi ödülleri; 2. Chad Ress , "Goal"(a), 3. George Lepp, "Namibian Pan"(b)

2006 yılının ilk fotoğrafları ise, "Horse landscape" adlı fotoğraflardan oluşmaktadır. At sırtından izlenen kırsal peyzaj görüntülerinde, doğanın kendi içindeki mükemmel uyumu gözlemlenmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. 2006 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi, 1. Tim Flach, "Horse landscapes"

"Reveal 2" bir su peyzajı çalışmasıdır. Işık ve gölgenin ana unsur olduğu fotoğraflar siyah-beyaz niteliktedir. Su yüzeyini dik kesen, ufuk çizgisine doğru uzayan kütükler ve objeler görüntünün odağıdır (Şekil 8).

Şekil 8. 2006 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi 2. Michael Levin, "Reveal 2"

David Burdeny'in "Shorlines" adını verdiği çalışması da bir siyah-beyaz *su peyzajı* çalışması niteliğini göstermektedir (Şekil 9).

Şekil 9. 2006 doğa kategorisi- peyzaj alt kategorisi 1. David Burdeny , "Shorlines"

"Realm of endless stretch" tarımsal ve kırsal peyzajlardan oluşan bir seridir. Tarımsal parselasyondan oluşan peyzajlar, *renk harmonisi* ile görülmeye değer manzaralar sunmaktadır (Şekil 10).

Şekil 10. 2006 doğa kategorisi- peyzaj alt kategorisi 2. Yoong Wah (Alex) Wong, "Realm of endless stretch"

Josef Hoflehner, "Iceland" yine bir ışık çalışması niteliği göstermektedir. Siyah-beyaz görüntüler *ışık gösterilerini* yansıtmaktadır. Bu fotoğraflarda kutup bölgelerinde hava olayları sonucu meydana gelen bir doğa olayı olan, "Aurora australis" görülmektedir (Şekil 11).

Auroralar (kuzey/güney kutup ışıkları) gökyüzünde, özellikle kutup bölgelerinde gökyüzünde görülen, dünyanın mânyetik alanı ile güneşten gelen yüklü parçacıkların etkileşimi sonucu ortaya çıkan doğal ışımalarıdır (Stern, 2002). Bu olay bilim adamları kadar, fotoğrafçıların çok zaman dikkatini çekmiş ve değerlendirmişlerdir.

Şekil 11. 2006 doğa kategorisi- peyzaj alt kategorisi 3. Josef Hoflehner, "Iceland"

Yvonne de Rosa, "afterdark", bir karanlık çalışmasıdır. Bazı fotoğraflarda; ay ışığı ve ona uzanan yollar kullanılmıştır. Bir görüntüde; bir yerel yapının avlusuna düşmüş ay ışığı görülmektedir. Fotoğrafların ortak özelliğinin, *karanlıktaki ışığın etkisi ve sadelik* olduğu gözlemlenebilmektedir(Şekil 12).

Şekil 12. 2007 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi,1. Yvonne de Rosa, "afterdark", Simon Harsent , "Woods" ve "Philly" adlı fotoğrafları aynı yıl 2. ve 3.'lük almıştır. Tamamen doğal ışığın yansıdığı fotoğraflarda, net yansımaların varlığını görülmektedir. "Gece ve gündüz" etkisi öne çıkmaktadır. Gece fotoğrafı daha çok *gizem*, gündüz fotoğrafı *canlılık ve çeşitlilik* sergilemektedir(Şekil 13).

Şekil 13. 2007 güzel sanatlar kategorisi- peyzaj alt kategorisi; Simon Harsent, 2. "Woods", 3. "Philly" "Antarctica"; *mavi-beyaz-yansıma ve ışık* denklemdir. Fotoğraflarda, buzulun soğuk yüzü ışık saçmıştır. Bulutlar *hareketi ve canlılığı* sunarken, buz kütlelerinin bir o kadar dinamik etki yarattığı görülmektedir (Şekil 14).

Şekil 14. 2007 doğa kategorisi- peyzaj alt kategorisi ödülleri 2. Sebastian Copeland, "Antarctica"

2008 yılı güzel sanatlar 1.'si Lionel HUG, "Vendée", daha önce analiz ettiğimiz fotoğraf tiplerinin bir benzerini sunmaktadır. Bu defa fotoğraflarda siyah-beyaz resmedilmiş ağaç sıraları, paralel yollar, doğal su yüzeyleri ve *tarımsal peyzaj* anlatılmaktadır. Ama asıl görsel etkiyi sağlayan faktörün *ışık* olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 15).

Şekil 15. 2008 yılı güzel sanatlar 1.'si Lionel HUG, "Vendée",

"Niagara Falls" sudaki ışığı anlatan bir seri fotoğraftır. *Işık-gölge-hareket* anlatan fotoğraflar, olağan dışı görüntüler olarak algılanmaktadır. Ayrıca perspektif derinliğinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Kısık diyafram yüksek pozlanma zamanı, hem netlik ve detay olarak fotoğrafları zenginleştirmiş, hem de suyun hareketini çok iyi yakalamıştır (Şekil 16).

Şekil 16. 2008 yılı güzel sanatlar 2.'si Josef Hoflehner, "Niagara Falls"

Aynı yılın güzel sanatlar 3.'sü "The still Earth" kayalık görüntülerinden oluşmaktadır. Gökyüzüne uzanan jeolojik oluşumlarda bir tarih, bir varoluş hikayesi anlatılmaktadır ve zamana karşı dimdik durmaktadır. Işık ve gölge oyunları ile öne çıkan görüntülerin temel peyzaj özelliği ise; doğallığı öne çıkan etkileyici ve ihtişamlı unsurlardır (Şekil 17).

Şekil 17. 2008 yılı güzel sanatlar 3.'sü Mitch Dobrowner, "The Still Earth",

2008 yılında doğa kategorisinde 2. olan Steve Hone, "Spring Morning Wissahickon Woods", sabah güneşiyle beraber gelen büyüleyici bir ışık oyunu

anlatımıdır. Fotoğrafa bakıldığında oluşan ilk etkiler; karanlık ormanda hayatın başladığı an, canlı unsurlar, ağaçların arkasına saklanmış sincaplar, gizemlerdir. Aynı yıl 3. olan Garth Lenz, "Wetland", bir hava fotoğrafıdır. Sanatçı bütün ekolojisi ile bir sulak alan peyzajını fotoğraflamıştır. Doğanın şekillendirdiği *amorf çizgiler* ve *renk* tonu geçişinin, fotoğrafın kalite unsurları olduğu görülmektedir (Şekil 18).

Şekil 18. 2008 yılında doğa kategorisinde 2. Steve Hone, "Spring Morning Wissahickon Woods" ve 3. Garth Lenz, "Wetland"

Sonuç

Tüm bu alanlarda çekilen fotoğrafın orijinalliği değil, yarattığı etkinin düzeyi ve değeri önemlidir. Amaç kullanıcıyı/izleyiciyi/müşteriyi yönlendirmek, en üst düzeyde dikkati çekmektir. Fotoğrafların geneline bakıldığında; hepsi farklı peyzaj tiplerini temsil etmektedir. Ağırlıklı olarak doğal peyzajların izlendiği görüntülerde, kültürel peyzajlarda doğal özellikleri ön plana çıkarılarak kullanılmıştır. Görüntülerde kullanılan ve öne çıkan *peyzaj parametreleri* - *peyzaj tipleri* eşleşmeleri Çizelge 1'deki gibi ortaya çıkmıştır.

Çizelge 1. Fotoğraflarda kullanılan Baskın Peyzaj Parametreleri-Peyzaj Tipi eşleşmeleri

Fotoğraf	Baskın Parametresi	Peyzaj	Peyzaj Tipi
J. Bennett Fitts, "Golf"	Işık ve vurgu		Kültürel peyzaj / Golf Sahası
J. Michael Sullivan, "IR-Land Study #38"	İlginçlik, renk harmonisi, uyum		Kültürel peyzaj / Tarımsal Peyzaj
Joe Bell, "Mesquite"	Renk ve ışık		Doğal Peyzaj / Çöl peyzajı
Joe Bell, "Ibex"	Renk ve ışık		Doğal Peyzaj / Çöl peyzajı
Alan Geller, "Angle of Repose"	Renk ve ışık		Doğal Peyzaj / Çöl peyzajı
Tim Simmons, "Intervention"	Işık		Doğal ve Kültürel Peyzaj / Yol peyzajı
John Huet, "Road Trip"	Renk hâkimiyeti		Kültürel Peyzaj / Yol peyzajı-Tarımsal peyzaj
Chad Ress, "Goal"	Işık		Kültürel Peyzaj / Futbol sahası
George Lepp, "Namibian Pan"	Renk		Doğal Peyzaj / Çöl peyzajı
Tim Flach, "Horse"	Uyum ve doğallık		Doğal Peyzaj

landscapes"		
Michael Levin, "Reveal 2"	Işık ve gölge	Doğal Peyzaj/Su peyzajı
David Burdeny, "Shorlines"	Işık ve gölge	Doğal Peyzaj/Su peyzajı
Yoong Wah (Alex) Wong, "Realm of endless stretch"	Renk	Kültürel peyzaj / Tarımsal peyzaj
Josef Hoflehner, "Iceland"	Işık	Doğal Peyzaj
Yvonne de Rosa, "afterdark"	Işık ve sadelik	Kültürel Peyzaj / Yol peyzajı
Simon Harsent, "Woods", "Philly"	Gizem, canlılık ve çeşitlilik	Doğal ve Kültürel peyzaj / Yol peyzajı-Orman peyzajı
Sebastian Copeland, "Antarctica"	Yansıma, hareketlilik ve canlılık	Doğal Peyzaj / Buzul peyzajı
Lionel HUG, "Vendée"	Işık	Kültürel Peyzaj / Tarımsal peyzaj
Josef Hoflehner, "Niagara Falls"	Işık, gölge ve hareket	Doğal Peyzaj / Su peyzajı
Mitch Dobrowner, "The Still Earth"	Etkileycilik ve ihtişam	Doğal Peyzaj / Jeolojik Peyzaj
Steve Hone, "Spring Morning Wissahickon Woods"	Işık ve renk	Doğal Peyzaj / Orman peyzajı
Garth Lenz, "Wetland"	Renk	Doğal Peyzaj / Sulak alan Peyzajı

Görüntülerde öne çıkan peyzaj tipleri ise; tarımsal peyzaj, yol peyzajı, çöl peyzajı, su peyzajı, buzul peyzajı, golf ve futbol sahası gibi geniş çim alanlardır. Bu peyzajların tümü net ve algısı kolay, renklerin uyumlu ve canlı olduğu, fon etkisinin güçlü olduğu, büyük ölçülü dinamik peyzajlardır. Aynı zamanda doğal ya da doğal algılanan niteliklere sahip oldukları görülmektedir.

Öyle görünmektedir ki; iyi fotoğrafın temel ögesi doğru ışıktır. Nitekim, fotoğraf kelimesi yunanca "photo" (ışık) ve latince "graph" (iz bırakmak) sözcükleri birleştirilerek türetilmiştir. Kelime anlamı ışık yardımıyla iz bırakmaktır. Görüntüdeki peyzajları etkili kılan büyük ölçüde ışık ögesi olmuştur. Özellikle kentsel mekanda yapılan düzenlemelerde ışık; yükseklik, ölçü, yön ve renk olarak doğru tanzim edilmelidir. Tasarımın değerine değer katmakta, ideal yaşam ortamının görsel kalitesine katkı sağlamaktadır.

Renk, ışık unsurunun ardından gelen ikincil unsurdur. Etkili peyzajlar doğal renk geçişlerinin, doğru kontrastların yakalandığı peyzajlar olarak ortaya çıkmaktadır. Görüntülerde doğadaki pastel tonlar, bir rengin tonlamaları vurgulanmıştır. Tasarımlarda çok renk ya da suni renk kullanımından çok doğal, uyumlu az sayıda renk kullanımı başarılı sonuçlara götürmektedir.

Doğallık peyzajın görsel kalitesine katkı sağlayan en direkt parametredir. Yapay çevrelerde boğulan günümüz kent insanı, doğalı veya doğal olmasa bile doğala en yakın olanı tercih etmektedir. Kentsel çevrelerde, doğal unsurların etkili

kullanıldığı tasarımların, insana fizyolojik ve psikolojik anlamda hizmet edeceği yadsınamaz bir gerçektir.

Uyum parametresi de öne çıkan bir parametredir. Ölçü, biçim, renk ve doku uyumu, estetik tasarımın temelini oluşturan faktörlerdendir. Tasarımlarda bunlardan birinin etkinliği sağlanmalıdır. Gözü yormayan, doğal dinamiklere aykırı olmayan uyumu yakalamak, rahatsız edici aykırılıklardan kaçınmak gereklidir.

Gizem unsuru peyzajın çekiciliğini ve davetkârlığını artırmaktadır. Mekânda saklılıklar, sürprizler yakalanmalı, zaman zaman öne çıkarılmalıdır. Canlılık ve çeşitlilik, doğada var olduğu düzeyiyle ideal ve ölçülüdür. Dozunu kaçırmadan ve dinamizmi de kaybetmeden tasarımlarda yer verilmelidir.

Bütün bunların ışığında ortaya çıkan; doğal peyzajlar aynı zamanda fotoğraf ve seyir kalitesi yüksek peyzajlardır. Sanatçıların fotoğraflara aktardığı peyzajlar, doğada insanın ‘güzel’ olarak algıladığı ve peyzaj değerlendirmelerinde (barındırdıkları peyzaj özellikleri dolayısıyla) yüksek puan alan görüntülerden farklı değildir. Sanatçı kullandığı tekniklerle, bu peyzajları peyzaj özellikleri açısından daha da kuvvetli hale getirmektedir. Fotoğrafları doğru gözlemleyen ve zamanının bir bölümünü bunun için kullanan peyzaj mimarlarının, tasarımlarında bu bakış açısının faydasını göreceği bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Anonim. (2011).

<http://www.photoawards.com/en/Pages/Gallery/reportPRO.php?comp=4&S1=L IST+WINNERS>.

Becker, K. (2001). *Photography as a Medium*. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. 11395-11402.

Clay, G.R. and Daniel T.C.(2000). “Scenic landscape assessment: the effects of land management jurisdiction on public perception of scenic beauty”. *Landscape and Urban Planning*, volume 49, 1–13.

Coşkun, S. Yıldız, Ö.ve Yazıcı, A. (2010). “Psikiyatrik Rehabilitasyonda Fotoğrafın Kullanımı”. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1 (3), 121-127.

Daniel, T.C. (2001). “Whither scenic beauty? Visual landscape quality assessment in the 21st century”. *Landscape and Urban Planning*, volume 54, Issues 1-4, 267-281.

Daniel, T.C. Boster, R.S. (1976). “Measuring landscape aesthetics: the scenic beauty estimation method”. *USDA forest service research*,167.

Dubois, W.W. (2007).“Architectural Photography”. *The Focal Encyclopedia of Photography* (Fourth Edition), 325-326.

Fry, G. Tveit, M.S. Ode, A. Velarde, M.D. (2009). “The ecology of visual landscapes: Exploring the conceptual common ground of visual and ecological landscape indicators”. *Ecological Indicators*, 9, 933-947.

- Ikemi, M. (2005). "The effects of mystery on preference for residential façades". *Journal of Environmental Psychology*, 25, 167-173.
- Kanburoğlu, Ö. (2010). *A'dan Z'ye Fotoğraf*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kinsman, T. (2007). "Technical Photography". *The Focal Encyclopedia of Photography* (Fourth Edition). 620-622.
- Koç, N. ve Şahin, Ş. (1999). *Kırsal peyzaj planlaması*. Yayın No: 1509(463). Ankara: Ankara üniversitesi Ziraat Fakültesi.
- Langford, M. Fox, A. Smith R. S. (2010). "What is photography?" *Langford's Basic Photography*, Chapter 1, (Ninth edition). 1-30.
- Malin, D. (2007). "Night-Time and Twilight Photography". *The Focal Encyclopedia of Photography*, (Fourth Edition), 577-580.
- Ostrow S. (2007). "Photography, Fine Art Photography, and the Visual Arts: 1900–2001." *The Concise Focal Encyclopedia of Photography*, 61-71.
- Özhancı, E., Yılmaz, H., Yılmaz, S. (2012). Perception of Seasonal Change in Plant Designs by University Students. *Architectoni.ca*, 1(1), 23-31.
- Stern, D. P. (2002). *Secrets of the Polar Aurora*,
<http://www.phy6.org/Education/aurora.htm>. Erişim tarihi: 30.01.2012.
- Tahvanainen, L. Tyrvainen, L. Ihalainen M. Vuorela, N. Kolehmainen, O. (2001). "Forestmanagement and public perceptions -visual versus verbal information." *Landscape and Urban Planning*, 53, 53-70.
- Tempesta, T. (2010). "The perception of agrarian historical landscapes: A study of the Veneto plain in Italy". *Landscape and Urban Planning*, 97, 258–272.
- Tress, B. Tress, G. Fry, G. (2005). "Integrative studies on rural landscapes: policy expectations and research practice." *Landscape and Urban Planning*, 70, 177–191.
- Tress, G. Tress, B. Fry, G. (2007). "Analysis of the barriers to integration in landscape research projects". *Land Use Policy*, 24, 374–386.

AN ANALYTICAL APPROACH TO AWARDED LANDSCAPE PHOTOGRAPHS

Abstract: Different landscape types refer to different elements and values. Landscape does not only include ecological, sociological and economic values, but also visual and aesthetic values. The issue of visual landscape quality is within perception studies. This article approaches this subject from a different perspective, and focuses on the visual quality of the landscape that reflected in the photos.

Photography is a significant data for science and art, and sometimes a means of marketing used by numerous industries. Photography, which is universal branch of art, is a field of occupation for a great number of professional or amateur people. For this reason, a lot of international photography contests are held. International Photography Awards (IPA) is

an organization in which international photographs are evaluated and rated. One of the categories in this contest is the nature and fine arts category. The material for nature photographs is generally landscape, especially natural landscape or its close imitation. Contest awards are given by a jury consisting of curators, editors, directors, and art collectors. In a word, the evaluation is carried out being based on a set of technical and aesthetical principles, by experts and artists at the same time. In this study, the photographs, which were contestants and awarded in the professional category between the years 2004 and 2008, are discussed. The selection of photos was made by the expert group. The photographs were awarded in landscape category, which is below fine arts and nature. The study examines the way in which the features, which make these photographs different and admired, shape the future of landscape studies.

Key Words: Landscape, Photograph, Visual Landscape.

GAZETE SÖYLEMİNDE GEREKÇELENDİRME

Duygu Öztin PASSERAT¹

Öz: Temel işlevi “okuyucuyu bilgilendirmek” ve “haber vermek” olan gazeteler kitle iletişim araçlarının en önemlilerinden biridir. Diğer yandan, okuyucu ile ilk temasın sağlandığı birinci sayfalar, yalnızca okuyucunun dikkatini çekerek satışını arttırmayı amaçlamaz, aynı zamanda gazetenin savunduğu ya da yakın olduğu dünya görüşünü de yansıtır. Bu nedenle, gazeteler ister istemez ilk sayfalarını düzenlerken öznel davranmaktadırlar. Öznel davranmalarının en büyük nedeni ise, verdikleri haberlere okuyucularının inanmalarını istemeleridir. Bunu nasıl yapmaktadırlar? Diğer bir deyişle, gazeteler okuyucularını inandırmak için gerekçelendirmelerini (fr.argumentation) nasıl oluşturmaktadırlar? Bu soruya yanıt aramak için, T.C.Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, kamuoyunda oldukça fazla tartışma yaratan (fr.polémique), sezaryen ve kürtaj konusundaki açıklamalarına dayanan haberi ve bu haber sonrasında kadınların yaptıkları protesto gösterilerini gazetelerin ilk sayfalarında nasıl verdiklerini inceleyeceğiz. Bu nedenle, açıklamaların haber yapıldığı 27 Mayıs 2012 ve ardından protesto gösterilerinin haber yapıldığı 4 Haziran 2012 tarihinde sırasıyla, **Sözcü, Cumhuriyet, Milliyet, Zaman** ve **Yeni Akit** gazetelerinin ilk sayfalarını inceleyip hangi “gerekçe türlerini” (fr.typesd’arguments) kullandıklarını çözümlmeye çalışacağız. “Karşımızdakini söylediklerimize inandırma” olarak kısaca tanımlayabileceğimiz gerekçelendirme kuramı bildiğimiz gibi Aristo’nun kuramlaştırdığı sözbilim (fr.rhétorique) ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle, günümüzde kullanılan gerekçe türleri Aristo’nun öne sürdüğü gerekçelerle aynıdır. Çalışmanın diğer bir amacı ise gerekçelendirme türlerinin seçiminde gazetelerin temsil ettikleri dünya görüşü ve ideolojileri ne ölçüde belirleyici olmaktadır?” sorusuna yanıt aramaktır. Çalışmamızda Charaudeau, Maingueneau, Perelman ve de Plantin’in çalışmalarından büyük ölçüde yararlanılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Gerekçelendirme Kuramı, Gerekçe Türleri, Gazete Söylemi, Söylem İncelemesi, Sözbilim, İnandırma Stratejileri.

Giriş

Bu çalışmada, 27 Mayıs 2012 tarihinde, T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, kamuoyunda oldukça fazla tartışma yaratan (fr.polémique), sezaryen ve kürtaj konusundaki açıklamalarına dayanan haberi, gazetelerin ilk

---

1 Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı. duygu.oztin@deu.edu.tr

sayfalarının nasıl verdiği ve bunu yaparken de, hangi “gerekçe türlerini” (fr.types d’arguments) kullandıkları incelenecektir. Çalışmada, öncelikle, Christian Plantin’in öne sürdüğü gerekçeleştirme türlerine yer verilecek, daha sonra bunlar çalışma bütüncesindeki (fr.corpus) örnekler üzerinde incelenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın bütüncesini gazete söylemi oluşturduğundan, başta Patrick Charaudeau olmak üzere Dominique Maingueneau ve Marcel Burger gibi dilbilimcilerin söylem çözümlemesi ve gazete söylemi konusundaki çalışmalarından da yararlanılacaktır.

Çalışmanın bütüncesi oluşturulurken, gazetelerin birbirinden “farklı (hatta birbirine zıt) dünya görüşü”, ama hemen hemen “eşit ölçüde okura sahip” olmaları ölçütü benimsenmiştir. Bu nedenle, çalışmada **Sözcü, Cumhuriyet, Milliyet, Zaman, Yeni Akit**, gibi gazetelerin 27.05.2012 ve 04.06.2012 tarihli ilk sayfaları (fr. les unes) incelenecektir. 27.05.2012 tarihinin seçilmesinin nedeni, Türkiye gündeminde tartışmaya neden olan bu açıklamaların, ilk kez bu tarihte gazetelerin ilk sayfalarına manşet olarak taşınmış olmasıdır. Diğer yandan, kadınların, T.C. Başbakanı’nın kürtaj ve sezaryen konusundaki açıklamalarına tepki olarak gerçekleştirdikleri protesto eylemini ise, gazeteler 04.06.2012 tarihinde sayfalarında haber yapmıştır.

1. Gazete Söylemi

Günümüzde en güçlü kitle iletişim araçlarından biri, herkesin bildiği gibi gazetedir. Okuyucu gazeteyi öncelikle bilgi edinmek için okur. Haberin okuyucuya ulaşması belirli bir süreci içerir. Bu iletişim süreci, sunum ve algılanma aşamasından oluşan bir döngü gibi düşünülebilir. Sunum aşamasında, haberin oluşum süreci söz konusudur; bu, gazetecinin etkin olduğu evredir. Algılanma aşamasını ise, haberin aktarılması, başka bir deyişle haberin okuyucusuna ulaştığı aşama oluşturur. (Charaudeau 2005: 94)

Haber kaynağı $\Rightarrow$ **Aktarım** **Alıcı** $\Rightarrow$

Gazete, her şeyden önce bir iletişim aracı olduğuna göre “gazete söylemi nedir” sorusuna Charaudeau’nun önerdiği “iletişim sözleşmesi” şemasında yanıt bulunabilir.

Tablo 1: İletişim Sözleşmesi

Yukarıdaki tabloda, haber yapan gazetecinin ve haberi alan okuyucunun medyadaki iletişim sözleşmesi yer almaktadır. Charaudeau’ya göre, “tüm iletişim durumlarında olduğu gibi, bu iletişim sözleşmesinde de “dönüştürme değiştirme” (fr.transformation) ve “işleme” (fr.transaction)

olarak ikili bir süreç gözlemlenmektedir. Betimlenecek olan dünya (fr.monde à décrire) olayın ham olarak bulunduğu yerdir. Dönüştürme aşaması medyatik olan süreçtir, başka bir deyişle haberin yapıldığı işlendiği süreçtir.²(ibid: 94). Bu ikili süreç, bilginin ortaya konulması için gerekli şartları belirlemektedir ve bu sözleşmenin parçası olan her aşama diğer aşamalardan etkilenmektedir. Diğer yandan, yaşanan (işlenmemiş) bir olayı aktarma durumuna “haber” (fr.nouvelle) adı verilir (bkz. tablo 1.).Gazeteci, okuyucusunu yaptığı habere inandırmayı amaçlamakta ve bunu yaparken de her türlü sözcelemsel, söylemsel araçlara başvurmaktadır. Bazı satış istatistiklerine bakıldığında, yetkin bir strateji ve yöntem kullanılmamasından dolayı kimi gazetelerin çok az sayıda kişiye ulaştıkları ve hatta adlarının bile duyulmadığı görülür. Diğer yandan ise, kimi zaman, bir gazetenin tek bir manşeti bile, bir okuyucunun o gazeteyi satın almasında etkili olabilmektedir.

2. Gereçelendirmeli Söylem

Sözlük tanımlarına göre “gereçelendirme” söylemi sav, neden-sonuç, saptırma, gerekçe göstererek karşısındakini ikna etme ya da inandırma olarak tanımlanmaktadır. Gereçelendirmeli söylem, klasik anlayışta sürekli olarak mantıkla (fr.logique) ilişkilendirilmiştir. Bu klasik biçimlenme sözbilimde (fr.rhétorique) doğru düşünme sanatı (fr.art de bien penser), eytişimde (fr.dialectique) ise, güzel konuşma sanatı (fr.art de bien parler) olarak adlandırılır. Gereçelendirme söyleminin sözbilimle eş anlamda kullanılması, Aristo (M.Ö 4.yy)’dan 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanır. Bu dönemdeki tanımlarına baktığımızda, eytişim ve sözbilim birer söylem sanatı olarak kabul edilmektedir. Sözbilim belli bir topluluğa hitap eden toplumsal sözleri kapsarken eytişim ise iletişimsel yönüyle daha çok bireyin sözlerini kapsamaktadır. (Plantin 2005: 6). Her ne amaçla yapılırsa yapılsın, gereçelendirme söylemi, dilin en belirgin ve en etkin gerçekleşme biçimi olan söylem içinde anlam kazanmaktadır.

2.1. Gereçelendirmeli Söylem Yaklaşımları

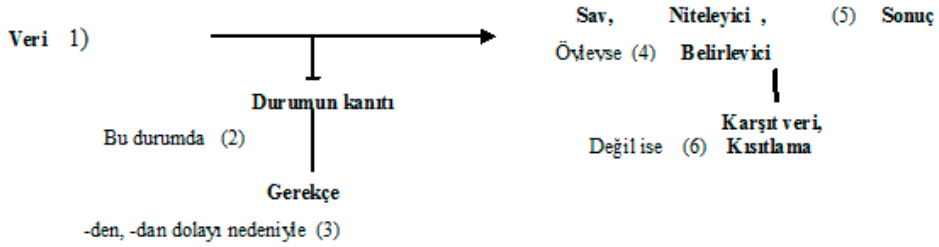
2.1.1. Toulmin Modeli

Toulmin’in bakış açısına göre her sözce (ifade), kendine göre bir sav (iddia) ve onun arkasında yatan olguları içerir. Eğer konuşan kişi, söylemini alıcısına doğrudan doğruya, tüm duyuların (görme, duyma, işitme, koklama ve dokunma) var olduğu bir ortamda gerçekleştirirse, burada dilbilgisi, gereçelendirme söylemi bağlamında değerini yitirir. Çünkü böyle bir iletişim ortamında belirtiler kişiden kişiye değişecek ve söylem farklı şekillerde anlam bulacaktır.

2 « Celle-ci, comme dans tout acte de communication, se réalise selon un double processus de transformation et de transaction. Dans ce cas, « le monde à décrire » est le lieu où se trouve « l'événement brut » et le processus de transformation consiste pour l'instance médiatique ; à faire passer l'événement d'un état qu'on peut qualifier de brut (mais déjà interprété) à l'état de monde médiatique construit, c'est-à-dire de « nouvelle ». (ibid: 94)

Burada gerekçeleştirme söyleminin en temel yapı taşını, söylemi üreten kişinin oluşturduğunu görüyoruz. Toulmin bu karmaşık öğeleri birbiriyle bağlayarak bir model oluşturmuştur: Toulmin için aşağıdaki söylem tamamen bir gerekçeleştirme söylemi üzerine kurulmuştur (Plantin 1996: 23)

(1) Harry Bermuda’da doğdu: bu durumda // (2) Bermuda’da doğan insanlar, İngiliz yurttaşlık kanundan dolayı // (3) genellikle İngiliz yurttaşdırlar; öyleyse // (4) eğer annesiyle babası yabancı değil ya da yurttaşlıklarını değiştirmedilerse // (6) Harry büyük bir olasılıkla // (5) İngiliz yurttaşdır³.

Görüldüğü gibi Toulmin’in şemasında altı öge bulunur:

- Sonuç (5), veri üzerine oturtulmuştur.
- Bu gerekçeleştirme adımı, gücünü *gerekçeden* (3) alan gerekçe durumuyla (2) etkin hale getirilmiştir.
- Gerekçeleştirme söylemi, *kısıtlama* (6) ile geliştirilen belirleyicinin (4) sürece dahil olmasıyla kendini göstermiştir.

2.1.2. Mantığa Dayalı Model

Grize (1999: 40), gerekçeleştirme söylemini “doğal mantık” (fr.logique naturelle) olarak adlandırmıştır. Ona göre, gerekçeleştirmeli söylem konuşulan kişiyle bağlantılıdır; önemli olan, konuşmacının karşısındaki kişiyi etkilemesi değil, konuşmacının karşısındakinin düşüncesini değiştirmesi için karşı benliğini (lat. alter ego) kullanmasıdır.

2.1.3. Dilde Gerekçeleştirmeli Söylem

Ducrot ve Anscombe (1997: 11), gerekçeleştirmeli söylemi (fr.discours argumentatif), dilin yapısı içindeki işleyişine bakarak açıklamaya çalışmıştır. Gerekçeleştirme söylemini, konuşmacının kullandığı sözcelerle (fr.énoncé) ve bunların anlamlarıyla açıklar. Buna ise “dilde gerekçeleştirme” (fr.argumentation dans la langue) adını vermiştir. Bu yaklaşıma göre, gerekçeleştirme söylemi, gerek sözcemele (fr.énonciation) kullanımı, gerekse gerekçe gösterme açısından dilbilgisi kurallarıyla da ilişkilendirilebilir.

2.1.4. Gerekçeleştirmeli Söylem ve Yeni Sözbilim

Perelman ve Tyteca gerekçeleştirme söylemini geniş ve kapsamlı olarak incelerler. Gerekçeleştirmeli söylem çözümlemesinin, çeşitli ölçütler gözetilerek yapılması gerektiğini savunurlar. Bunlar konuşmacının kendisi ve

3 Çeviri yazarlara aittir.

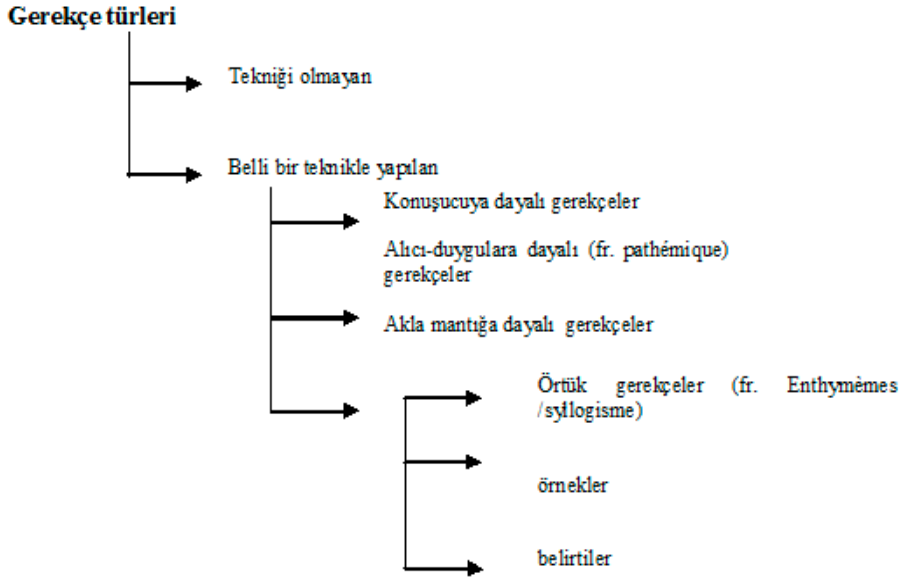
hitap ettiği kesim, söylemin gerçekleştirildiği ortam, kişilerin entelektüel yaşamı, eğitimi, mesleği, duyguları vb. gibi konuları kapsar (Perelman 2000: 12). Gerekçelendirmeli söylemde amaç, karşımızdakinin duygu ve düşüncelerini etkilemek ise, bu kuram, psikolojinin bir alt dalı gibi de incelenebilir. Günümüzdeki gerekçelendirmeli söylem çalışmaları, yöntemsel olarak, her bütünüceyi daha çok kendi bağlamında ve söylem içinde incelemeyi öngörmektedir.

2.2. Gerekçe Türleri

Plantin, gerekçe türlerini üç ayrı döneme ayırarak incelemiştir:

- 1) Eski (sözbilim)
- 2) Yeni
- 3) Çağdaş

Eski dönemdeki sözbilim kuramına göre, gerekçeler aşağıdaki ilişkilere göre kurulur:

Yeni dönemdeki gerekçeleri aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz:

- Sözcüklerin gerçek anlamına dayalı
- Kategorileştirme ve betimlemeye dayalı
- Durumlar arasında uyum yaratmaya dayalı
- Sınıflandırma ya da benzetmeye dayalı
- Nedenselliğe dayalı
- Karşıtlığa dayalı
- Örneklere dayalı
- Doğrudan kişiye yönelik (lat. Ad hominem)

Gerekçe türleri olgusu, gerekçeleştirmenin kendine özgü tüm özel yapılarını kapsamaktadır ve bu nedenle de bu türleri belli bir sayıya indirgememiz olanaklı değildir. Ancak bir genelleme yapılacak olursa, gerekçe türleri beş temel olgu üzerine kurularak yapılır:

- Betimleme
  - Amaca yönelik (türe göre betimleme, ya da kategorilere ayırarak betimleme)
  - Anlam genişlemesine yönelik (sözcük anlamına dayalı betimleme)
- Nedensel ilişki
  - Neden türleri
  - Sonuçlara dayalı
- Benzerlik ve karşılaştırma
- Karşıtlık
- Durum ve bağlama dayalı

Çağdaş döneme geldiğimizde ise, gerekçe türlerinin yine çeşitlilik gösterdiğini görebiliriz.

- Mantığa dayalı türler
- Gerçek olgulara dayalı türler
- Gerçeğe benzer olgularla ilişkilendirilen türler (Plantin 2012: 463-475)

Gazetelerin ilk sayfalarındaki gerekçeleştirmeli söylemi incelerken, Plantin'in önerdiği gerekçe tipolojisinden yararlanılacaktır.

3. Gazetelerin İlk Sayfalarında Gerekçeleştirmeli Söylem Çözümlemesi

Gazetelerin ilk sayfaları, gazetenin okuyucusu ile ilk temasın kurulduğu andır. Bu nedenle, gazete yönetimleri gazetelerinin ilk sayfalarını, özellikle kullanacakları fotoğrafları, sürmanşetleri, manşetleri hatta kullanacakları sözcükleri seçerken çok dikkatli davranmaktadırlar. Çünkü kullanılan manşetler ve görsel öğeler sadece ülke gündemini etkilememekte, aynı zamanda yapılan haberin de doğruluğunu ya da inandırıcılığını değiştirmektedir.

3.1. Sözcü Gazetesi İlk Sayfası “27.05.2012”

Sözcü Gazetesinde kullanılan “*Madem Uludere cinayet niye orada oturuyorsun*” sürmanşeti kişiye doğrudan yöneltilen bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat gerçekte soruyu soranın halk olduğunu, gazetecinin üst spotta “*Halk, kürtaj cinayettir, her kürtaj bir Uludere diyen Tayyip’e soruyor*” tümcesiyle anlıyoruz. Bu gazetenin söylem biçiminin diğer gazetelere göre çok daha saldırgan bir tutum içerdiğini, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı’na teklifsiz bir dille “*Tayyip*” biçiminde ilk adıyla seslenişinden anlıyoruz. Bu nedenle, kullanılan gerekçe türü “kişiliğe yönelik”tir (fr.ad hominem).

“*Halk, kürtaj cinayettir, her kürtaj bir Uludere diyen Tayyip’e soruyor: Madem Uludere cinayet niye orada oturuyorsun? Halk sorumluluktan kaçan Erdoğan’a şöyle diyor: ‘Mademki Uludere için cinayet diyorsun, gereğini yap, ordu sana bağlı değil mi? Niye hala o koltuktasın?’*” anlatımının tamamını incelediğimizde, gazeteciningerekçeleştirmeli söylemini “durum bağlam”

stratejisi kullanarak oluşturduğunu ve ögeler arasında bir ilişki kurarak Toulmin'in şemasında olduğu gibi "koşul, neden sonuç" tablosuna oturttuğunu görüyoruz. Diğer bir deyişle, gazeteci, halkı ve kendisini aynı noktada birleştirerek başbakana karşıt bir grup oluşturmaya çalışmaktadır.

"Doktorlara, uzmanlara, kadınların tercihlerine bırakılması gereken mahrem bir konu" biçimindeki ifadesiyle ise gazeteci, hem kürtaj konusunun betimlemesini yapmakta hem de yerleşik değerlere dayalı bir gerekçe türü ile kürtaj ve sezaryen konusu hakkında sadece o konuyu ilgilendiren kişilerin yorum yapması gerektiği görüşünü savunmaktadır.

3.2. Cumhuriyet Gazetesi İlk Sayfası "27.05.2012"

Cumhuriyet Gazetesi ilk sayfadaki haberi eğretilmeli (fr. métaphorique) bir anlatım biçimi ile vermeyi seçmiştir. Başbakan'ın açıklamaları en üst satırda ve fotoğrafıyla birlikte yer almaktadır: "*Gündem çevirme ustası*" olarak verilmiş manşet haberde, kişinin özelliklerini olumsuz niteleyen "eğretilmeye dayalı" ve "kişiliğe yönelik" (fr.ad hominem) olarak adlandırılan bir gerekçe türü kullanılmıştır. Üst spotta, "*Uludere ve Şahin krizinde sıkışan Erdoğan, kadının bedeni üzerinden siyaset yapmaya başladı*" tümcesiyle ise, "nedenselliğe dayalı" ve aynı zamanda yine "kişiliğe yönelik" bir gerekçe türü kullanılmıştır. Bu tümceyle gazeteci, Başbakan'ın siyasal alanda sıkıştığı için (nedene dayalı gerekçe) *siyasetini başka bir konu üzerinden yaptığını* iddia etmektedir.

"*Tuhaf benzetme*" sözcüğüyle başlayan ilk alt spotta ise, kullanılan gerekçenin "betimlemeye dayalı" kurulduğunu görüyoruz. Gazeteci, başbakanın ülke nüfusuyla ilgili olan sözlerini aktarırken, bu kez kendi kişisel görüşünü belirtmeden yorumu okuyucuya bırakmıştır. Başbakan Erdoğan'ın "*Sezaryen ve kürtajın ülke nüfusunun artmaması için atılan adımlar olduğunu biliyorum. Kürtaj cinayettir. İfademe karşı çıkanlara sesleniyorum: Her kürtaj bir Uludere'dir*" biçimindeki siyasal söylemde, kürtaj olayı için "*Uludere ve cinayet*" ifadeleri kullanılarak benzetmeye başvurulmuştur. Sezaryen ve kürtajın nüfus artışı engelleyici bir etken olarak gösterilmesi ise "nedenselliğe dayalı" bir gerekçe türüdür.

Görüldüğü gibi, gazete söylemi siyasal söylem gibi diğer türleri de kapsamaktadır. Yukarıda incelediğimiz ve gazetecinin doğrudan aktardığı bu siyasal söylem de birçok gerekçe türü içermektedir. *Yetkeye dayalı* (fr. *argument d'autorité*) olarak adlandırdığı bu gerekçe ile gazeteci, okuyucusunu etkilerken, Recep Tayyip Erdoğan'ın "Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı" yetki ve yetkisiyle bu söylemi oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu durumda okuyucunun bu yazıyı okurken "söze nereden alıntı yapılmış" ya da "bu gerçekten söylenmiş bir söz müdür" sorularını sormasına gerek kalmamaktadır. Çünkü gazetecinin dayanağı, söylemi doğrudan aktarmış olmasıdır ve böyle bir ifadenin kullanıldığını gerektiğinde kanıtlayabilecek olmasıdır.

"*Katil kim*" sözcüğüyle başlayan, "*Açlıktan bebeklerin öldüğü, kız çocuklarına tecavüz edildiği, babaların borcuna karşılık kızlarını sattığı ülkede kim namuslu kim katil*" şeklindeki bu ikinci alt spotta gazeteci, "karşıt" görüşe sahip ÖDP'li

kadınların düşüncelerini sözbilimsel soru biçimi ile okuyucusuna aktararak yorumuz bırakmıştır. Burada söz edilen, habercilik ilkeleri ya da düşünce yapıları kaygısıyla gazetecinin haberi olabildiğince kısa ve açık bir biçimde vermesi gerektiğidir. Okuyucunun beklediği, haberde az ve öz sözle çok şey anlatılmasıdır, bundan dolayı gazeteci, “başlıkta özgün sözceyi kesme yöntemine başvurabilir, bunun yanı sıra gazeteci kendi isteği doğrultusunda, öne çıkarmak istediği bir bölümden dolayı da bu yöntemle başvurabilir” (Marnette, 2004: 55)

ÖDP’li kadınların “*Açlıktan bebeklerin öldüğü, kız çocuklarına tecavüz edildiği, babaların borcuna karşılık kızlarını sattığı ülkede kim namuslu kim katil*” özgün tümcesini inceleyecek olursak; gerekçelerin “gerçek olgular üzerine kurulu” olduğunu görmekteyiz. ÖDP’li kadınlar bu söylemlerinde gerçek olgu olarak verilen ülke koşullarıyla, Uludere’deki katliamın koşulları arasında bir ilişki kurmuşlar ve bu iki olgunun sonucunun benzer olmadığını vurgulamaya çalışmışlardır. Bu nedenle de, Türk halkının çok hassas değer yargılarından biri sayılan “namus” sözcüğü “katil” sözcüğüne karşıt olarak verilmiştir.

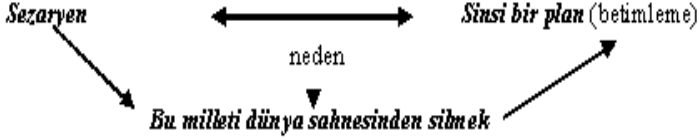
3.3. Milliyet Gazetesi İlk Sayfası “27.05.2012”

Milliyet Gazetesinde dikkatimizi çeken ilk ayrıntı, manşetin altında, T.C. Başbakanı’nın “yaşlı bir kadının elini öptüğü” fotoğrafın yer almasıdır. Bu fotoğrafın verilmesi, gazetenin bir yandan haberin öznesi olan T.C. Başbakanı’nın özsunumunu (fr. ethos) olumlu yönde değiştiren, fotoğrafın ne zaman ve nerede çekildiğine dair hiçbir ayrıntıya yer verilmemiş olması da gazetenin kendi özsunumunu dolayısıyla da inandırıcılığını olumsuz etkilemektedir. Gazetenin manşet olarak, diğer gazetelere benzer biçimde Recep Tayyip Erdoğan’ın “*Her kürtaç bir Uludere’dir*” açıklamasını kullanmıştır. Diğer yandan, **Milliyet**, yine ilk sayfada, nüfus endişesi görüşünü ele alan bir sorgulama yapmaktadır. Kullanılan gerekçe türü “gerçek olgular üzerine” dayanmaktadır. Analiz, ülkemizdeki doğum hızının 1990 ve 2010 yıllarındaki istatistiksel oranlarını içermektedir. Burada istatistiksel rakamlar vererek “yetkeye dayalı” bir gerekçe türü ile gazetenin okuyucusunu inandırmaya çalıştığını görmekteyiz. Gazeteci, kadınların doğuracağı çocuk sayısını esas alan T.C. Başbakanı’nın görüşünü, yazısında “*altın oran*” olarak betimlemiştir. Bu da “betimlemeye dayalı” bir gerekçe türüdür. Gazeteci aynı zamanda “*nüfusun yaşlanması konusunda Başbakan Erdoğan haklı*” tümcesiyle kişisel düşüncesini de, öznel biçimde okuyucuya sunmuştur.

3.4. Zaman Gazetesi İlk Sayfası “27.05.2012”

Zaman Gazetesine göstergebilimsel olarak bakıldığında, başbakanın fotoğrafının ön planda olduğu ve “*Sezaryen bu milleti dünya sahnesinden silmek için yapılmış sinsi bir plan*” sözcüsünün sayfanın sürmanşetindeki iki haberden biri olarak verildiği dikkatimizi çekmektedir. **Cumhuriyet** Gazetesindeki manşet haberin aksine, burada haberin kısa bir spot olarak yer aldığını görmekteyiz. Burada gazeteci, başbakanın sözlerini doğrudan aktararak

haberle ilgili hiçbir yorum yapmamıştır. **Cumhuriyet** Gazetesindeki karşıt tepkilerin aksine, **Zaman** Gazetesi hiçbir olumsuz tepki göstermemiştir. Buradaki gerekçe türlerinin “betimlemeye ve nedenselliğe dayalı” olduğunu görüyoruz. Bunu şemalaştıracak olursak:

3.5. Yeni Akit Gazetesi İlk Sayfası “27.05.2012”

Bu gazetenin manşetinde gördüğümüz “*Her kürtaj bir Uludere*” ifadesini gazeteci, Başbakan’ın “*Kürtaj cinayettir. Bu ifademe karşı çıkan bazı çevrelere ve medyaya sesleniyorum; yatıyorsunuz kalkıyorsunuz ‘Uludere’ diyorsunuz, her kürtaj bir Uludere’dir diyorum*” tümcesinden almıştır. “*Eğer gazeteci, aktarım yapacağı bir sözün diğer bölümlerini keser, sadece istediği parçasını okuyucusuna aktarırsa, burada o gazetecinin kendi görüşünü sergilediğini söyleyebiliriz*”. (Charaudeau 2005: 133). Manşet haberinde gazeteci bu kestiği bölümü manşet olarak kullanmış, tümcenin tamamını ise üst spotta vermiştir; böylece kendi görüşünü manşet olarak okuyucuya aktarırken, ikinci plandaki tümceyi küçük yazı karakterleriyle oluşturmuştur.

“*Kayseri’yi de yazın*” başlıklı alt spotta gazeteci, “*BDP’nin şehitleri, AK Partili başkanların kaçırılmasını normal, teröristlerin öldürülmesini ise anormal gördüğüne dikkat çeken Erdoğan, gazetecilik kılıfı altında terör örgütünün değirmenine su taşıyan medya mensuplarının olduğunu*” ifade ederek, “*Uludere’yi konuşanlar, Kayseri’deki bombalı saldırıyı neden yazmıyorsunuz? Bunu neden konuşmuyorsunuz*” biçiminde doğrudan söylem aktarması yapmıştır. Burada kullanılan gerekçe türü “karşılaştırma ve betimlemeye dayalıdır. Çünkü Başbakan iki durumu “*normal* ve “*anormal*” olarak değerlendirerek karşılaştırma yapmış, medyadaki kürtaj konusunda yapılan haberleri ise “*terör*” olayıyla açıklamaya çalışmıştır.

Görüldüğü gibi, İktidara uzak olan **Sözcü** ve **Cumhuriyet** Gazeteleri ilk sayfalarını oluştururken, daha çok kişiliğe yönelik ve nedenselliğe dayalı gerekçeler ve eğretilmeye dayalı sözbilimsel betilere başvururken, ortada olarak nitelendirdiğimiz **Milliyet** gazetesi haberi görsel öğelerle vermeyi tercih etmiştir. Bunun yanında iktidara yakın ve muhafazakâr olarak nitelendirdiğimiz **Zaman** ve **Yeni Akit** Gazeteleri de nedenselliğe ya da benzetmeye dayalı bir gerekçe türünü seçmişlerdir. Bunları bir tabloda gösterecek olursak:

Tablo 2

Gazete	Gerekçeleştirme türü	Sözbilimsel
<i>Sözcü</i>	“kişiliğe yönelik”	Eğretileme
<i>Cumhuriyet</i>	“kişiliğe yönelik”; “nedenselliğe dayalı”; “betimlemeye dayalı”	Eğretileme
<i>Milliyet</i>	“yetkeye dayalı”; “betimlemeye dayalı”	Ø
<i>Zaman</i>	“betimlemeye dayalı”; “nedenselliğe dayalı”;	Ø
<i>Yeni Akit</i>	“betimlemeye dayalı”	Karşılaştırma

Gazetelerde Kullanılan Gerekçe Türleri

27 Mayıs 2012 tarihinde T.C. Başbakanı'nın açıklamaları ve kürtaj ile ilgili yasanın engellenmesi için 3 Haziran 2012 tarihinde kadınlar protesto yürüyüşleri yapmışlar ve toplantılar düzenlemişlerdir. Çalışmamızın bu bölümünde bu protesto haberlerinin aynı gazetelerde nasıl verildiğini ve hangi gerekçe türlerinin kullanıldığını inceleyeceğiz.

3.6. Sözcü Gazetesi İlk Sayfası “04.06.2012”

Sözcü Gazetesi'nin manşetinde bu olaya büyük bir göbek fotoğrafı ile yer verilmiştir. Yazar, yine sert bir üslupla “*Başbakan işine baksın*” biçimindeki ifadeyle eylem yapan kadınların yanında yer aldığı açık bir biçimde göstermiştir. “Kişiyeye yönelik” strateji kullanmakla beraber gazeteci, kanıtlayıcı anlatımını görsel öğelere geniş yer vererek de güçlendirmiştir.

“*Kadının kürtaj çılgılığı*” başlığı ise oldukça büyük yazı karakteriyle manşette yer almıştır. Burada yapılan eylem çılgılığa benzetilmiş ve “benzetmeye dayalı” bir gerekçe türü kullanılmıştır. Gazeteci, Başbakan için, daha önce olduğu gibi teklifsiz bir biçimde, “*Tayyip*” ifadesini kullanmış, aynı zamanda da ülkemizdeki kadınların dayak yediği gerçeğini hatırlatmıştır. Bu da bildiğimiz gibi “gerçeğe dayalı” bir gerekçe türüdür.

Gördüğümüz gibi, **Sözcü** Gazetesi de haberi veriş biçimine dünya görüşünü çok açık olarak yansıtmaktadır. Manşette bu haberin yanı sıra, eylemde gerçekleşen başka bir olaya daha uydu haber olarak yer verilmiştir. “*AKP'li vekile kürtaj fırçası*” başlığıyla gazeteci, İzmir'de yaşayan bir kadın vatandaşın **Sözcü** Gazetesiyle vekile kızması olayını da aktarmıştır. Bu durum için yine fotoğrafa yer verildiğini görüyoruz.

Yine gazeteci, “yetkeye dayalı” gerekçe türü olarak gösterebileceğimiz, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'in “*gerekirse o bebeğe devlet bakar*” tümcesini “insani (!)” olarak nitelendirmiştir. Burada gazeteci ünlem “!” işaretini ayrıç“( )” içinde vererek “insani” sözcüğünü gerçek anlamında kullanmamış, tersinlemeye (fr.ironi) başvurmuştur. Böylece, olumsuz ve alaycı bir biçimde, durumun gerçekte insani olup olmadığı sorgulanmak istenmiştir. Buna da “sözcük anlamına dayalı” gerekçe türü diyebiliriz. Son olarak da gazetecinin son bölümde Prof. Dr. Ayşe Akın'ın sözlerine yer vermesi gazetenin gerekçeleştirmeli ve dolayısıyla okuyucusunu inandırma söylemini “yetkeye dayalı” gerekçe türü üzerine kurduğunu göstermektedir.

3.7. Cumhuriyet Gazetesi İlk Sayfası “04.06.2012”

Cumhuriyet gazetesinin manşetinde bu kez kürtaj tartışmalarına karşı protesto eylemi gerçekleştiren kadınlar konu edilmiştir. Kullanılan görsel öge (kadınların eylem fotoğrafı) başlık yazılarından daha çok öne çıkmaktadır ve gazeteci burada kullandığı fotoğrafla okuyucusunun dikkatini tepkinin büyüklüğüne çekmek istemektedir. Alt spotta gördüğümüz “*Kadının gücü*” başlığını kullanan gazeteci bu açıklamasıyla, kürtajı yasaklayan yasa tasarısı karşısında kadını güçlü olarak nitelendirmiştir. Bu gazetenin ilk sayfasında dikkatimizi çeken bir diğer ayrıntı, elinde “*devlet elini bedenimden çek*” yazılı pankart taşıyan bir kadının fotoğrafıdır. Bu fotoğraftaki “devlet” sözcüğü, düzdeğişmeceli olarak, hükümete “beden” sözcüğü ise hükümetin kürtajı yasaklayan yasayı çıkarma niyetine gönderme yapmaktadır. Bu nedenle kullanılan gerekçe türü nedenselliğe dayalı bir gerekçedir.

3.8. Milliyet Gazetesi İlk Sayfası “04.06.2012”

Milliyet Gazetesi ise, önceki haberde olduğu gibi, protesto haberini, görsel öge olan fotoğrafı kullanarak manşetten vermeyi tercih etmiştir. Haberin konusu ya da nesnesi olan kadın bu kez göbeği açık bir genç kız fotoğrafı ile verilmiş, sürmanşette de, “*Ajdalı Mesaj*” sözcüğü kullanılmıştır. **Milliyet** Gazetesi, böylece düzdeğişmece sözbilimsel betisine dayanarak, kadınların eylemde söyledikleri tanınmış sanatçı Ajda’nın şarkısına göndermede bulunmuştur. Bu nedenle, nedenselliğe dayalı bir gerekçe türü kullanılmıştır.

3.9. Zaman Gazetesi İlk Sayfası “04.06.2012”

Bu tarihte **Zaman** Gazetesinin ilk sayfasında, yapılan protesto eylemine yönelik bir habere yer verilmemiştir. Buradan her gazetenin kendi tercihiyle göre konu seçtiğini, manşet yapılan konuların ise birbirlerinden farklılık gösterdiğini görmekteyiz.

3.10. Yeni Akit Gazetesi İlk Sayfası “04.06.2012”

Yeni Akit Gazetesinin sürmanşetinde, kürtajla ilgili olarak yapılan eylem ve eylem yapan kadınlara karşı kullanılan dilin çok sert hatta saldırgan olduğunu söyleyebiliriz. Burada gazete yazarı, gerekçelendirmeli söylemini, toplumumuzda dini Müslüman olan ve bunu bir yaşam tarzı olarak benimsemiş kişiler için büyük bir “yetke-otorite” olarak kabul edebileceğimiz kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’i kullanarak oluşturmuştur. Yine sürmanşette gördüğümüz, büyük harflerle oluşturulan “*Belhum Adal*” ifadesi, Araf suresinde geçen ve bir takım insanlar için “hayvandan da aşağı yaratıklar” anlamında kullanılan bir açıklamadır.

“*Hayvandan da aşağı yaratıklar, kürtaj için sahnede*” biçimindeki çarpıcı ve (hakaret içeren)alaycı söylemiyle gazeteci, kadınları “*hayvan*” ulamına sokup hem “ulamadayalı” hem de aşağılayıcı, “doğrudan kişiliğe yönelik” bir gerekçe türü kullanmıştır. Protesto eyleminin gerçekleştiği meydan yerine ise gazeteci “*sahne*” sözcüğünü kullanmış ve eğritilemeye başvurmuştur.

Gazetelerin protesto eylemini haber yaparken kullandıkları gerekçe türleri ve sözbilimsel betilerin tablosu şöyledir:

Tablo 3

<i>Gazete</i>	Gerekçeleştirme türü	Sözbilimsel beti
<i>Sözcü</i>	“yetkeye dayalı”; “betimlemeye dayalı”;	Benzetme; Tersinleme
<i>Cumhuriyet</i>	“nedenselliğe dayalı”	Düzdeğişmece
<i>Milliyet</i>	“nedenselliğe dayalı”	Düzdeğişmece
<i>Zaman</i>	Ø	Ø
<i>Yeni Akit</i>	“yetkeye dayalı”; “kişiliğe yönelik”	Eğretileme

Gazetelerde Kullanılan Gerekçe Türleri

Sonuç

Çalışmamızda kürtaj ve sezaryen gibi, kadının özgür iradesini ilgilendiren bir konunun, T.C. Başbakanı'nın yaptığı açıklamalarla, önce, nasıl siyasal söylemin bir parçası haline getirilebileceğini, daha sonra da bu konunun, nasıl haber niteliği taşıyan bir olaya dönüşüp gazete manşetlerine taşınabileceğini göstermeye çalıştık. Gazeteci ile okuyucu arasındaki ilk iletişim açısından büyük önem taşıyan ana sayfadaki manşet ve sürmanşetleri çözümlediğimiz bu çalışma sonucunda, gazetelerin dünya görüşlerinin ve temsil ettikleri değerlerin, ilk sayfalarının kurgulanmasında etkili olduğunu gördük.

Dünya görüşü olarak ilerici, *Kemalist* ve *laik-demokrat* olarak nitelendirebileceğimiz, **Sözcü** ve **Cumhuriyet** Gazetelerinin, T.C. Başbakanı'nın “*Her kürtaj bir Uludere'dir*” açıklamasından hareketle, kürtaj konusunu ilk sayfalarına manşet haber olarak taşıdıklarını ve bu söyleme karşı açık bir tavır takındıklarını gözlemledik. **Sözcü** gazetesi, okuyucusunu inandırmak için, baskın bir biçimde, “*kişiliğe yönelik (ad hominem)*” gerekçe türlerine dayanan bir söylem benimserken, **Cumhuriyet** Gazetesinin daha çok “*mantık ve gerçek olgular üzerine kurulu*” ya da “*nedenselliğe dayalı*” gerekçeleri benimsediğini gördük. Bunun yanında, dünya görüşü açısından *ortada* ya da *muhafız olmayan* olarak nitelendirebileceğimiz **Milliyet** gibi gazetelerin de, ilk sayfalarını ve manşet haberlerini, konuyla ya da haberle ilgisi olmayan renkli görsel öğeler kullanarak oluşturduklarını gözlemledik. Son olarak dünya görüşü açısından iktidara yakın olarak bilinen, *dinci* ya da *muhafazakâr* olarak nitelendirebileceğimiz **Yeni Akit** ve **Zaman** Gazetelerinin, kürtaj ve sezaryen konusunda söylediklerinin haklılığını kanıtlamak ve okuyucusunu buna inandırmak için, gerekçelerini İslam dininin en önemli dayanağı ve kitabı olan Kur'an-ı Kerim'e dayandırarak “yetkeye dayalı (fr. argument d'autorité)” bir gerekçeleştirme söylemi benimsediklerini gördük. Bu gerekçeleştirme türünün **Sözcü** Gazetesi tarafından da benimsendiğini ancak yetkenin bu kez Kur'an-ı Kerim ya da ayetler değil kadın ve kürtaj konusunun uzmanları olduğunu gözlemledik. Diğer yandan, tüm gazeteler okuyucusunu

söylediklerine inandırmak için “betimlemeye dayalı” gerekçe türünü benimsemişlerdir.

Gazetelerin 27 Mayıs 2012 ile 4 Haziran 2012 tarihlerinde kullandıkları gerekçe türlerini ve kullanılan sözbilimsel betileri bir tabloda özetlemek gerekirse:

Tablo 4

Gerekçeleştirme Türü	Sözcü	Cumhuriyet	Milliyet	Zaman	Yeni Akit
Kişiliğe yönelik	X	X			X
Nedenselliğe dayalı		X	X	X	
Betimlemeye dayalı	X	X	X	X	X
Yetkeye dayalı	X		X		X
Sözbilimsel beti					
Eğretileme	X	X			X
Karşılaştırma					X
Düzdeğişmece		X	X		
Benzetme	X				
Tersinleme	X				

Gazetelerde Kullanılan Gerekçe Türleri ve Sözbilimsel Betiler

Sonuç olarak, temel amaçları okuyucuyu “bilgilendirme ve haber verme” olan gazetelerin okuyucuyla ilk temasın kurulduğu (fr. fonction phatique) ilk sayfaların kurgulanışında “dünya görüşlerini yansıtmaya” kaygıları egemen olmakta, bunun sonucunda da, gazeteler, sadece haber niteliği taşıyan olayları ve olguları haber yapmamakta, olay ve açıklamanın kendisinden çok, bu olayı ya da açıklamayı KİM’in yaptığıyla ilgilenmektedirler. Böylece, gazeteler verdikleri manşetler ile verdikleri haberin gerçek anlam ve değerini, kullandıkları gerekçelerle değiştirebilmekte, bunun sonucu olarak da okuyucunun doğru bilgiye ulaşma özgürlüğünü olumsuz yönde etkilemektedirler.

KAYNAKÇA

- Amossy, R. (2006). *L'argumentation Dans Le Discours*. Paris: Armand Colin.
- Anscombe, J.C., Ducrot, O. (1997). *L'argumentation dans la langue*, Mardaga.
- Charaudeau, P. (2005). *Les Médias et L'information- Impossible transparence du discours*. Bruxelles: Editions de Boeck.
- Chauraudeau, P., Maingueneau, D. (2002), *Dictionnaire d'Analyse de Discours*. Paris: Editions du Seuil.
- Burger, M. (2008). *L'analyse linguistique des discours médiatiques*, Canada, Editions Nota bene.
- Burger, M., Martel, G. (2005). *Argumentation et communication dans les médias*, Canada, Editions Nota bene.

- Doury, M., Moirand, S. (2004). *L'argumentation aujourd'hui*. Paris: Presses Sorbonne Nouvelle.
- Grize, J.B. (1997). *Logique et Langage*. Paris: Ed. Ophrys.
- Guilbert, T. (2007). *Le Discours Idéologique ou La Force de l'évidence*. Paris: L'Harmattan.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Mangueneau, D. (2009). *Les Termes Clés de l'Analyse du Discours*. Paris: Editions du Seuil.
- Marnette, S. (2004). «L'effacement énonciatif dans la presse contemporaine», dans *Langages*. Numéro 156, p. 51-64
- Moirand, S. (2007). *Les Discours de la Presse Quotidienne-Observer, Analyser, Comprendre*. Paris: PUF.
- Mouriquand, J. (1997). *L'écriture Journalistique*. Paris: Que sais-je-. PUF.
- Perelman, C., Olbrechts-Tyteca, L. (2000). *Traité de L'argumentation*. Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Plantin, C. (1996). *L'argumentation*. Paris : Editions de Seuil.
- Plantin, C. (2005). *L'argumentation*. Paris: Que Sais-je- PUF.
- Plantin, C. (2011). *Les bonnes raisons des émotions*. Bruxelles: Peter Lang.
- Plantin, C. (Henüz yayınlanmamış kitap). *Dictionnaire d'Argumentation*.
- Rinn, M., (2008). *Emotions et Discours*. Paris: Presses Universitaires de Rennes.
- <http://www.haberler.com>

ARGUMENTATION THEORY IN JOURNALISTIC DISCOURSE

Abstract: The first and fundamental aim of the newspapers is to inform, enlighten and impart readers. While carrying out these principal functions, the newspapers sometimes stay far away from being objective and impartial depending upon their worldviews, and therefore publish news subjectively. This can be seen on the ordering of the news front pages and the headlines of the newspapers. This study aims at tackling the prime minister of the Republic of Turkey Recep Tayyip Erdoğan's controversial speech dated May 27, 2012 about abortion and caesarean section and the news protesting his speech by showing how the media represented all this polemic on June 4, 2012 through the analyses of the various types of argumentation. This study starts with the justification types proposed by Christian Plantin, one of the most famous theoreticians of the argumentation theory, and proceeds to delve into exemplifying them in the corpus of the texts. As the corpus consists of the media texts, the theoretical background is based on discourse analyses of linguists such as Charadeau, Mangueneau, Burger, and their publications. The initial step is to dwell on the question of "what is the media discourse?"

by highlighting which strategies, techniques and tricks are used by the media to increase their circulation and credibility in their preparation of the headlines and the front page which is the first step to involve readers. Hence, it could be stated that the main aim of this article is to probe the question of “to what extent the media ideology and worldviews have shaped and impacted the argumentative types forming the basis of the arguments and justifications defined as the ways to make people believe in what we say?” In this respect the front pages of **Sözcü**, **Cumhuriyet**, **Milliyet**, **Zaman** and **Yeni Akit** dated May 27, 2012 and June 04, 2012 will be tackled.

Key Words: Discourse, Discourse Analysis, Journalistic Discourse, Argumentation Theory, Argument.

Gazetelerin İlk Sayfaları

1. "27.05.2012"

2. "04.06.2012"

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT VE MİTOLOJİ İLİŞKİSİ¹

Medine SİVRİ²
Işıl KÖYLÜ³

Öz: Mitoloji ve edebiyat arasındaki ilişki göz ardı edilemez boyuttadır; çünkü edebiyat gibi mitler de insan doğasını anlama, algılama ve anlamlandırma çabasının ürünleridir. Mitler edebiyatın en önemli kaynaklarından ve en eski zamanlardan beri sanatçılar, yazarlar ve şairler eserlerinde mitolojik unsurları kullanmışlardır. Evren ve insan yaşamına ilişkin her türlü devinimi içerisinde barındıran mitler, evren ve insan doğasını algılamamıza ve anlamlandırmamıza olanak sunarlar. Bu yüzden mitleri dolayısıyla da mitolojiyi insana dair birçok disiplin ile ilişkilendirmek olasıdır. Mitler ortak yapıya sahip olmaları dolayısıyla herkesçe kabul görürler. Evrensel ve genel bir model oluşturarak yaşamı yönlendirmeye yardımcı olurlar. Mitler toplumları yansıtırlar ve kültürlerarası etkileşimin temellerini oluştururlar. Çünkü mitler aracılığıyla insanların evrensel özellikleri edebiyata aktarılırlar. Böylece edebiyatlar da toplumları ve onların kültürlerini yansıtırlar. Zamanla etkileşim içerisinde bulunan toplumların kültürleri gibi mitleri ve edebiyatları da birbirlerinden etkilenirler. Toplumların birbirleriyle ilişkileri ve kültürlerarası etkileşim karşılaştırmalı edebiyat açısından önemlidir; çünkü karşılaştırmalı edebiyatın temelinde disiplinlerarasılık vardır. Karşılaştırmalı edebiyat toplumların ve kültürlerin etkileşimlerini edebiyat aracılığı ile inceleyerek algılamaya ve aktarmaya çalışır. Mitler de kültürlerarası etkileşimin temellerini oluşturdukları için doğrudan karşılaştırmalı edebiyatın çalışma alanı içerisine girerek disiplinlerarası edebiyat ve kültür araştırmalarına yön verirler. Bu çalışmada mitolojik unsurların edebiyat eserlerinde değişime uğrayarak yinelenen ve insanların değişik kültürlerde yaşasalar da ortak noktalarda buluşabilecekleri savından yola çıkarak karşılaştırmalı edebiyat ve mitoloji ilişkisi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Karşılaştırmalı Edebiyat, Mitoloji.

---

1 Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde Doç. Dr. Medine SİVRİ'nin danışmanlığında Işıl KÖYLÜ'nün hazırladığı ve 15 Mayıs 2013'de tamamladığı "Oscar Wilde'nın "Dorian Gray'in Portresi", Hermann Hesse'nin "Narziss ve Goldmund" ve Nedim Gürsel'in "Resimli Dünya" Adlı Eserlerinde Narsist Mitinin Karşılaştırılması" adlı yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

2 Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü. medinesivri@gmail.com.

3 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü Yüksek Lisans Mezunu (Karşılaştırmalı Edebiyat Uzmanı). pa76ers@hotmail.com.

Giriş

Mitoloji doğayı, evreni, insanı ve insan yaşamını konu edinen yer yer hayal ürünü unsurları içeren, gerçekle bağlantılı anlatılar toplamıdır. Bu anlatılar evrenin yaratılışını, sırlarını ve insanoğlunun kendisini, kendi doğasını, kendi yaşamını ifade ettiği yaratılardır. Bu yaratılarda insan var olur ve anlamlandırılır. Söylenceler veya mitler olarak adlandırılan bu yaratılar; evreni ve insanı tüm yönleriyle yansıtırlar. Böylelikle evren ve insan doğasını algılamamıza ve anlamlandırmamıza olanak sunarlar.

İnsanı, onun yaşantılarını ve hayal gücünü konu edinen edebiyat, en eski zamanlardan bu yana duygu ve düşünceleri, olay ve olguları etkili bir biçimde anlatmaya yarayan bir söz sanatıdır. *“Türü ve konusu ne olursa olsun her edebiyat ürünü, insanı tanıtır. İnsanın insanla, insanın kendisiyle, insanın doğal ve toplumsal çevresiyle çatışmasını yansıtır”* (Özdemir, 1999: 29). İnsanı konu edindiğinden ve onu tanıtmaya çabası içinde olduğundan edebiyat, tarih, etnoloji, antropoloji, sosyoloji, arkeoloji, sanat tarihi, güzel sanatlar, psikoloji, imgebilim, çeviribilim, sinema, resim, müzik gibi insana dair birçok disiplin ile ilişkilendirilebilir. Farklı birçok bilim ve sanat dalı ile bağlantılı olan mitolojinin de edebiyata sınırsız kaynak oluşturduğu bilinmektedir. *“Efsaneler, mitolojiler, tarihi olaylar edebiyat eserlerine yüzyıllar boyunca sunan ortak kültür hazineleri niteliğindedir”* (Aytaç, 2003: 9). İnsanlığın karanlık geçmişine ayna tutan mitler insanla ilgili zengin ve sınırsız bir malzemeyi içlerinde barındırırlar. Böylelikle insanı ve onun doğasını en iyi şekilde anlamlandırmada yardımcı olurlar. *“Yalnızca dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanın kökenini anlatmakla kalmayan ama aynı zamanda insanın bugün içinde bulunduğu duruma gelmesine kadar olup biten önemli olayları anlatan mitler, geçen yüzyıllara rağmen geçmişin izlerini günümüze kadar taşımışlardır”* (Ulağlı, 2006: 99).

Edebiyatın ilk örnekleri olarak kabul gören mitler ait oldukları ulusların edebiyatlarının gelişmelerinde önemli rol oynamaktadırlar. En eski zamanlardan beri yazarlar, şairler ve sanatçılar eserlerinde mitolojiden yararlanmışlardır. İnsanı konu edinen, onu anlatan edebiyat ile insan yaratısı olan ve insan doğası ile ilgili her türlü malzemeyi içinde barındıran mitolojinin ilişkisi göz ardı edilemez boyuttadır; çünkü mitler de edebiyat gibi insanın varlığını algılama, anlama ve anlatma çabasının ürünleridir. Geniş ve çok yönlü bir disiplin olan karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat biliminin bir alt bilim dalı olduğundan, edebiyata konu olan ve onun alanına giren her şey aynı zamanda bu bilim dalının da inceleme alanına girmektedir. Böylelikle edebiyata kaynaklık eden mitoloji karşılaştırmalı edebiyat biliminin çalışma alanı içerisinde de değerlendirilebilir.

Mitler toplumları yansıttığı için ulusların kültürleri, kökenleri ve yaşantıları ile ilgili bilgilere onların mitlerinden de ulaşılabilir. Dursun Ali Tökel mitoloji için; *“milletlerin tarihi, orijini, tanrıları, ataları ve kahramanları hakkında bilgileri barındıran bir koleksiyondur”* (Tökel, 2000: 7) demiştir. Mitler üzerinden

toplumların en gizli katmanlarına inilebilir. Onların inançlarına, dünyayı algılayış biçimlerine ve deneyimlerine ayna tutulabilir. Donna Rosenberg; mitlerin toplumların dünya görüşlerini ve önemli inançlarını temsil ettikleri için onların kültürleri tarafından değer verilen ve korunan insani deneyimlerinin de simgeleri olduklarını söyler (Rosenberg, 2003: 17). Tüm bu insani deneyimler mitler aracılığıyla edebiyata aktarılırlar. Dolayısıyla edebiyatlar da toplumları ve onların kültürlerini yansıtır. Zamanla birbirleriyle ilişkilerde bulunan toplumların kültürleri gibi mitleri ve edebiyatları da birbirlerinden etkilenirler. Farklı coğrafyalar üzerinde olmalarına karşın kültürlerarası etkileşim ile insanların deneyimlerinin birbirlerine benzer oldukları görülür. Dinçmen ise bu benzer deneyimlerin ortak ve evrensel mirasları ortaya çıkardıklarını söyler:

Her insani varlık, içinde bulunduğu ortamın, coğrafik durum ve koşulların, zamanın, sosyo-ekonomik ve kültürel etkenlerin etkisi altında; fakat “insan”a özgü o, zaman ve mekan kavramının dışında kalan, değişmez temel düşünce sürecinin sonucu ve ifadesi olarak, birbirine benzer olaylarda benzer sonuçlar çıkarmaktadır. İşte böylece, “evrensel değerler” ile insanlığın temelini oluşturan ortak miraslar ortaya çıkar (Dinçmen, 1997: 9-10).

Toplumların birbirleriyle ilişkileri ve kültürlerarası etkileşim karşılaştırmalı edebiyat açısından önemlidir, çünkü karşılaştırmalı edebiyat kuramında ilk karşımıza çıkan şey disiplinlerarasılıktır. Ulağlı'nın da ifade ettiği gibi karşılaştırmalı edebiyat, toplumların birbirleriyle ilişkilerini, kültürel yakınlaşmalarını, edebiyat aracılığıyla anlamaya ve aktarmaya yarayan bir yaklaşımdır ve kültürlerarası ilişkileri, kültürü oluşturan bütün katmanlarda inceler (Ulağlı, 2006: 149). Mitler, kültürlerarası etkileşimin temellerini oluşturdukları için doğrudan karşılaştırmalı edebiyatın çalışma alanı içerisine girerler, çünkü “ulusların mitolojileri arasındaki benzerlikler, onların kültürleri ve edebiyatlarındaki benzerlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu açıdan mitolojiler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak, edebiyatlar ve kültürler arasındaki ilişkileri göz önüne serebilmektedir” (Yetim; 2007: 12). Böylelikle mitler disiplinlerarası edebiyat ve kültür araştırmalarına yön vermeleri açısından önemlidirler. Medine Sivri sağlıklı bir karşılaştırmalı değerlendirme yapabilmek için edebiyatın kaynağını, ortaya çıkış koşullarını bilmek gerektiğini söyler. Kökeni anlayıp ona göre değerlendirmenin ancak söylenlerle (mitlerle) mümkün olduğunu belirterek, topluma ışık tutan yazınsal yapıtları irdelemek istiyorsak bunları öğrenmenin gerekli olduğunu vurgular (Sivri, 2008: 15).

Mitler geçmişten günümüze kendilerini tekrar ederek farklı toplumlarda kuşaktan kuşağa bazı değişiklikler göstererek yaşamayı sürdürürler. “Bir mit kuşaktan kuşağa, toplumdan topluma aktarılırken, hitap ettiği toplumun duyarlılıklarına, inançlarına ve geleneklerine bağlı olarak değişim gösterir” (Ulağlı, 2006: 102). Sürekli yinelenerek toplumdan topluma aktarılmalari mitlerin aslında temel motiflerinin hep aynı kaldığının bir göstergesidir. Mitlerin kendilerini tekrar etmelerinde etken olan insana özgü genel ve ortak özellikler uzmanlar tarafından ‘arketip’ olarak adlandırılmaktadır. ‘İlk örnek,’ ‘ana örnek’ ya da ‘ilk model’ anlamlarına gelen arketiplerin tarih boyunca

tekrar yoluyla insanlığın aklına kazınmış olan deneyimleri ifade ettikleri düşünülmektedir. Ayrıca bu arketiplerin kökenleri eski mitoslara ve ilkellerin ayinlerine dayandırılmaktadır. Evrensel ve genel bir model olan arketiplerin, edebiyat eserlerinde tarih boyunca sürekli aynı temalarla ve simgelerle farklı şekillerde tekrarlandığı konusunda birçok sav vardır (Moran, 1999: 219-225). Mitolojiden edebiyata geçen bu kendini tekrar eden temalar, güncel olanın en örtük biçimde aktarılmasını sağlarlar. Böylelikle eserlerin içerisinde barındırdıkları bu arketipleri ortaya çıkarmak, eserleri daha anlaşılır kılmakla birlikte disiplinlerarası çalışmalara da konu olmakta ve aynı zamanda karşılaştırmalı edebiyat biliminin inceleme alanına girmektedirler. Kubilay Aktulum eserlerde arketiplerin ortaya çıkarılması durumunu söylen (mit) çözümlenmesi olarak adlandırır ve yazınsal bir söylenin yeniden yazılmış biçimlerini incelerken yerli ve yabancı yazınları bir ana-metinsellik görünüşünde ele almanın söz konusu olduğunu belirtir. Ayrıca değişik dönemlerde değişmez özellikleriyle yinelenen bir söylene anlamını veren şeyin gerçekleştirilen dönüştürme işlemi olduğunu vurgular (Aktulum, 2011: 247). Bu şekilde eserlere yansıyan dönüştürme işlemleri disiplinlerarası yöntemlerle incelenerek dönem, ortam ve kültür farklılıkları açığa çıkarılırlar.

Görüldüğü gibi karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları içerisinde mitoloji çalışmaları, ulusların mitleri arasındaki benzer ve farklı yönlerin ortaya koyulması, bu benzer ve farklı yönleri doğuran sebeplerin disiplinlerarası bir yöntem ile incelenmesi olarak yer almaktadır.

Mitlerin edebiyata nasıl kaynaklık ettiklerini ve edebiyatın da mitlerden nasıl beslendiğinden yola çıkarak kültürlerin birbirleriyle etkileşimleri ve bu kültür etkileşimlerinin temelinde yatan ögenin mitler olduğu vurgulanarak disiplinlerarası bir bilim olan karşılaştırmalı edebiyat ve yine birçok disiplin ile ilişkilendirilebilen mitoloji arasındaki ilişki gözler önüne serilmeye çalışıldı. Ancak karşılaştırmalı edebiyat ve mitoloji ilişkisini daha anlaşılır kılmak adına mitolojinin ve mitin tanımlarından, mitlerin evrenselliğinden ve kolektif bilinçaltının ürünü olarak mitlerden, ayrıca yapılan karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarından söz etmek yerinde olacaktır.

1. Mitoloji ve Mitin Tanımı

Mitler üretken bir varlık olan insanın en önemli yaratılarından biridir, zira mitler insanı anlatır. İnsanla ilgili en derin soruların yanıtlarını içerisinde barındıran mitoloji insanın yaşamı algılayışını, öz benliği ile dünya arasındaki ilişkisini gözler önüne serer. *“Söylem ve İdeoloji”* adlı eserlerinde Çoban ve Özarşan mitolojiyi; *“insani söylemin, kendi bilinçli etkinliği ile yaşamı anlama ve anlamlandırma mücadelesinin ürünleri”* (Çoban, Özarşan, 2003: 261) olarak tanımlarlar. Mitoloji için yaptıkları bu tanımın yanı sıra, Çoban ve Özarşan mitlerin toplumsalın dünyayı anlamlandırma aracı olmasının yanında kendisini anlatma aracı olduğunu da vurgularlar. Bu bağlamda mitoloji, *“tarih öncesi toplumun doğayla, toplumla, ekonomik ve siyasi yapıyla, kendisiyle kurduğu*

tüm ilişkilerinin, toplumsal bilincinin ve söyleminin yansıtıldığı bir aynadır” (262).

Mitler insanoğlunu yansıtmalarının yanı sıra, geçmiş ile günümüz arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmaları ve bugünkü tarihimize yol göstermeleri açısından da önemlidirler. Çünkü mitler her şeyden önce insanların eylemlerini yönlendirirler. Mitlerden yola çıkarak daha önce yaşanmış durumlarla nasıl başa çıkılacağı öğrenilebilir. Geçmiş hakkında edinilen bilgilerle geleceğe daha emin adımlarla ilerlenilebilir. Karakuş mitlerin bu özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir: *“Evrenin ve onun yaratığı olan insanın mitsel ortaya çıkışı, tarihin eskiliği, anlatımın orijinal yapısı belgeleriyle günümüz tarihine yön vermektedir” (Karakuş, 2011: 396).*

Mitlerin insana ilişkin böyle bir önem taşımaları, araştırmacıların ilgisini bu alana yönelterek, onların farklı disiplinler içerisinde birçok incelemeye konu olmalarını sağlamıştır. Zamanla tarihçiler, din tarihçileri, dilbilimciler, etnologlar, doğa bilimciler, antropologlar ve psikanalistler mitler üzerine eğilerek mitleri algılamaya, tanımlamaya ve onların hayatımızdaki işlevlerini ortaya koymaya çalışırlar. Mitler üzerine yapılan incelemelerdeki tüm yorumlamalar ise her bir araştırmacının bireysel görüşlerini ifade ederler. Bu yüzden mitlerin ortak ve evrensel tanımlarını ortaya koymak oldukça güçtür. Köktürk mitolojinin zaman içerisinde görmüş olduğu bu ilgiyi şu şekilde ifade etmektedir:

Mitoloji yahut mitos sayısız tanıma ve yoruma konu oldu. Kimileri mitolojiyi tanrı anlatıları veya eskinin kutsal metinleri olarak yorumladı, kimileri de onu, keşfedilmeyi bekleyen sırlarla yüklü bir anlatı olarak gördü. Kimileri mitolojinin bir kültürün temelini oluşturduğunu kabul etti, kimilerine göre ise mitoloji hayal gücünün kötü bir ürünü ve hastalığını dile de bulaştıran bir ‘zihin hastalığı’ idi. Mitleri empirik bakış açısından yorumlayanlar kadar idealist pencereden yorumlayanlara da tanık olduk. Mit araştırmalarının başlayıp hız kazandığı birkaç yüzyıldan beri mitoloji hep bir problem teşkil etti (Köktürk, 2012: 20).

İnsanoğlunun yaşamaya başladığı ilk dönemlerden başlayarak ortaya çıkan mitler, bugünün oluşma sürecini insanların deneyimleri üzerinden anlatan öykülerdir. Bu öyküler insanı derinden etkilerler ve yaşamın yönlendirilmesinde büyük rol oynarlar. Yunanca ‘mythos’ sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan söz, konuşma, masal ya da hikâye anlamlarına gelen mit kelimesi; geçmişte yaşamış insan topluluklarının inandıkları tanrıların, kahramanların, doğaüstü varlıkların, olayların ve bunlar etrafında gerçekleştirilen anlatıların yine olağanüstü unsurlarla şekillendirilip ortaya çıkarıldığı olağandışı hikâyelerdir (Can, 1994: 1). İnsanın dünyayı anlamlandırma çabalarının ürünleri olarak ortaya çıkan mitlerin sözlük anlamlarına bakıldığında Türk Dil Kurumu mitleri; *“tarih öncesine dayanan efsaneler” (TDK, 1979: 575)* olarak tanımlarken mitolojiyi; *“mitleri inceleyen bilim”* olarak tanımlar Buna karşılık Püsküllüoğlu’nun Türkçe sözlüğünde mit ve mitoloji tanımı daha geniştir. Miti; *“kuşaktan kuşağa yayılan, toplumun düş gücü etkisiyle zamanla biçim değiştiren, tanrılar, tanrıçalar, evrenin doğuşu vb.yle ilgili imgesel alegorik bir*

anlatımı olan halk öyküsü, söylence” olarak, mitolojiyi ise; “mitleri konu alan, doğuşlarını araştıran anlamlarını inceleyen, yorumlayan bilim” (Püsküllüoğlu, 1997: 742) olarak tanımlar “Oxford İngilizce Sözlükte” mit; “genellikle tanrılar ve insanın cesareti ile ilgili geçmişe ait hikâyeler”(Oxford, 2000: 443) olarak tanımlanır. Nuri Bilgin “Sosyal Psikoloji” sözlüğünde mitleri; “genel anlamda doğanın güçlerini ve insan koşulunun çeşitli yanlarını sembolik bir biçimde canlandıran varlıkların öyküleri” olarak tanımlar (Bilgin, 2007: 244). Selçuk Budak’ın “Psikoloji Sözlüğü” mitleri; “kaynağı, yazarı bilinmeyen, ancak genellikle bazı doğa olaylarını ya da belli bir kültürün veya toplumun tarihini, geleneklerini, kurumlarını, dini törenlerini vb. açıklamayı hedefleyen masalsi anlatılar” (Budak, 2007: 492) olarak tanımlarken Selahattin Göktepe’nin “Psikoloji Sözlüğü” mitleri; “efsane, destan, masal, hürafe” (Göktepe, 1974: 41) olarak tanımlar.

John Fiske, ilkel insanların alegori ile sürdürebilecekleri derin bir bilime sahip olmadıklarını iddia ederek, mitlerin sadece birer açıklamadan ibaret olduklarını belirtir. Ona göre mit; *“doğal bir olgunun uygar olmayan bir zekâ tarafından açıklanmasıdır. Bir alegori ya da özel bilgi gerektiren sembol değildir, mitler sadece birer açıklamadır”* (Fiske, 2006: 34). Fiske aynı zamanda mit ve efsane arasında ayırım yapar. Etimolojik açıdan paralellik gösteren bu iki kelime birbirlerinin yerine kullanılıyor olsalar bile tam bir doğruluk gerektiğinde bu iki kelimeyi farklı düşünmek gerektiğini söyler. Fiske mit ve efsane ayırımını şu şekilde yapar:

Efsaneler genelde bir ya da iki mekânla sınırlıdır ve bir ya da ikiden fazla kişi tarafından anlatılmaz, fakat mitlerin genel özelliği şu ya da bu şekilde tüm dünyada yaygın olmalarıdır. İsimler ve olayları tetikleyen güdüler değişse de temelde olaylar hep aynı kalır. Bunun sebebi belki de mitlerin kökenlerinin çok eski çağlara dayanmasıdır (36).

Azra Erhat mit tanımını yaparken mit ile epos üzerinden yola çıkar ve bu iç içe geçmiş iki kavramın aslında ne kadar ince bir ayırımı olduğunu gözler önüne serer:

Mythos’la epos arasında bir yakınlık vardır, mythos söylenen sözün, anlatılan öykünün içeriği ise, epos da onun doğal olarak aldığı ölçülü süslü ve dengeli biçimidir. Epos ne kadar güzelse mythos o kadar etkili olur, eposla mythos’un bu başarılı evlenmesidir ki, ilk çağdan kalma efsanelerin ürün vere vere günümüze dek yaşamasını ve mythos kavramının çağlar ve uluslararası bir nitelik kazanarak ölmezliğe kavuşmasını sağlamıştır (Erhat, 2008: 5).

Pierre Grimal, mitlerin dünyanın geçmiş düzeni hakkında bilgiler verdiğini söyleyerek, geçmişini anlamlandırmaya yardımcı olduklarını vurgular. Grimal ayrıca mitlerin efsanelerden farklı olarak evrensel özellikler taşıdığını belirtir:

Dünya’nın mevcut düzeninden önceki bir düzeni konu alan ve yere ya da sınırlı bir özelliği (alelade etiyolojik efsanede olduğu gibi) değil de, eşyanın doğasına ait organik bir yasayı açıklamayı amaçlayan bir anlatı’ya, teamülen, ‘Mitos’ -dar anlamda- diyoruz (Grimal, 2005: 14).

Mitleri dinlerin başlangıcı olarak gören Behçet Necatigil'e göre mitos (mit); *"ilkel insan topluluklarının evreni, dünyayı ve tabiat olaylarını kişileştirerek yorumlamak, henüz sırrını çözemedikleri hayatın ve evrenin çeşitli görüntülerini bir anlam kolaylığına bağlamak ihtiyacından doğmuş öykülerdir"* (Necatigil, 1969: 7). Necatigil ayrıca mitosların eposlara malzeme oluşturduklarını söyleyerek aralarındaki ilişkiyi belirtir. Aralarında böyle bir ilişki olmasına rağmen bu iki tür arasındaki ayrımı şu şekilde ifade eder:

En kısa tanımıyla mitoslar; tabiat kuvvetlerinin kişileştirilmesi, canlı varlıklar veya ölümsüz varlıklar halinde tasarlanması, eposlar ise tarihten önceki insan topluluklarının ilkel tarihleri olduğuna göre mitoslarla eposlar arasında yer yer aynı malzemeyi kullanmak, aralarında bağlantılar olan konuları değişik oranlarda ve farklı açılardan işlemek bakımından bir kesişme görülür (7).

Fiske, Erhat, Grimal ve Necatigil'in mit ve efsane – epos ayrımı yapmalarının aksine mitleri kutsallaştırılmış efsaneler olarak yorumlayan Soury böyle bir ayrımında bulunmaz. Mitleri ağacın çiçeklerine benzeten Soury, onları anlamak için ağacı bilmek gerektiğini söyler: *"Mitler yani kutsallaştırılmış efsaneler; kökleri ulaşılmaz derinliklere uzanan çok büyük bir ağacın sadece çiçekleridir. Çiçeği anlamak için kendi öz suyunu hatta hayatı için gereken şeyleri toprak, iklim ve gökyüzünden alan ağacı bilmek gerekir"* (Soury, 2008: 14).

Bahaeddin Ögel Mitolojiyi; *"bir milletin fikir ve düşünce tarihi"* (Ögel, 1971:VI) olarak tanımlar. Miti konuşmanın bir biçimi olarak ele alan Barthes'a göre; *"mit bir iletişim sistemidir. Bu iletişim sistemi ise mesajdır. Bu açıdan mit bir nesne, içerik ya da düşünce olamaz, mit bir işaret, bir biçimdir"* (Barthes, 1991: 107). Levi Strauss'a göre ise mit; *"bilinmesi gereken bir dildir, anlatılmalıdır ve insan sözünün bir parçasıdır. O günümüzü, geçmişi olduğu kadar geleceği de açıklar"* (Strauss, 1955: 430). Miti; *"hayatın ve olayların genelleştirilmiş modeli... Dünya hakkındaki gerçekliğin ta kendisi"* (Bayat, 2010: 11) olarak ifade eden Fuzuli Bayat mitolojiyi ise; *"gerçekleri aklın alamayacağı bir biçimde yansıtan dil ve düşüncenin bütün imkanlarını bir araya getirmekle varlığın oluşumunun, ilkel toplumların bu varoluş sürecinde yerinin ve kaosu kozmosa dönüştüren mutlak gücün öyküsü"* (12) olarak tanımlar. Mitolojiyi birçok araştırmacı gibi *"ilkel felsefenin ifade şekli"* (Radin, 1915: 2) olarak kabul eden Radin mitoloji üzerine tanımlamalarda bulunmak yerine, mit-karmaşası üzerinde durmayı tercih eder ve mitin farklı versiyonlarla kendini tekrar eden bir yapıda olmasının önemini vurgular (2). Sigmund Freud mitler ve rüyalar arasında bir bağlantı kurarak, mitlerin rüyalar gibi bastırılmış duygularımızın bir ifadesi olduğunu belirtir (Freud, 1921: 1-183). İşler'e göre mitler; *"gerçeği, yaşamı, tanrıyı, evreni, kısacası insanı dolaylı yoldan da olsa bir anlama ve algılama biçimidir"* (İşler, 2004: 29). Ulağlı'ya göre ise mitler; *"dünyanın oluşumunu, hayvanların dünyasını, arkaik insanı ve onun tarihsel süreç içerisindeki gelişimini, evrenin varlığını açıklayan doğüstü niteliklere yer veren anlatılardır"* (Ulağlı, 2006: 98). Aktulum söyli (miti); *"kutsalla ilgili olan ve bir toplumda bireylerin kendi kimliklerini buldukları, kendilerini tanıdıkları kurucu bir anlatı"* (Aktulum, 2011: 468) olarak tanımlar. Robert

Segal mitleri kısaca “*hikayeler*” (Segal, 2004: 4) olarak tanımlar. Segal ile benzer görüşü paylaşan Kostera’ya göre ise mitler; “*okuyanı ve dinleyeni derinden etkileyen güçlü hikayelerdir*” (Kostera; 2008: 1). Karl Abraham’a göre; “*felsefi ve dini düşüncelerin sembolik ifadeleri*” (Abraham, 1913: 32) olan mitler; “*tarihsel olarak gerçek gibi görünen dini anlatılardır*” (Conybeare, 1910: xxii).

Edward Clodd “*Myths and Dreams*” (Mitler ve Düşler) adlı eserinde düşler ile mitler arasında bağlantı kurarak mitlerin; “*insanoğlunun, içinde yaşadığı çevrenin etkisiyle gelişen duygularının ve hayal gücünün ürünleri*” olduğunu söyler. (Clodd, 1891: 7).

Andrew Lang “*Modern Mythology*” (Modern Mitoloji) adlı eserinde mitleri; ister ilkel kabile mitleri, ister Avrupalı halkların mitleri, isterse gelişmemiş köylü sınıfına ait mitler olsun “*insanlığın frenlenmemiş sözlerinin ifadesi*” (Lang, 1897: xix) olarak kabul eder.

Mitlere dini ve ritüelist bir açıdan bakan William Robertson Smith’e göre mitler ve ritüeller birbirleri ile bağlantılıdır. Mitler ritüeller aracılığıyla anlaşılabilirler ve ritüellere nazaran değer açısından mitler ikinci sıradadırlar. Neredeyse her durumda mitlerin ritüellerden alınıp oluşturulduğunu belirten Smith mitleri; dini adetlerin açıklanması olarak tanımlar ve ritüeller olmadan hiçbir mitin var olamayacağını belirtir (Smith, 1894: 17-19).

Smith gibi mitlere dini ve ritüelist bir bakış açısıyla yaklaşan James Macdonald “*Religion and Myth*” (Din ve Mit) adlı eserinde mitleri; “*insan kaderinin ve gelişen düşüncesinin saf gerçekliğinin ifadesi*” (Macdonald, 1893: 133) olarak tanımlar.

Tito Vignoli mitlerin ilkel kökenlerini bir bilim olarak araştırmayı amaç edindiği “*Myth and Science*” (Mit ve Bilim) adlı eserinde mitleri bir millete, bir ırka, bir kültüre ait olarak görmez, onlar evrenseldirler. Her ne kadar ilkel bir seviyede oluşturulmuş olsalar bile, ilkel insan yaşamının kazaları ya da cahil aklın yaratıları değildir. Ona göre; mitler insan zihninin ürettiklerine eşlik eden ve onları canlandıran duygular tarafından esinlenilmiş özel yetiler, insan zekası ve duygularını ifade eden yaratıcı biçimlerdir. Mitlerin içten gelen bir yetinin ürünleri olmaları, onların belirli bir insan grubuna değil, bakış açıları ne olursa olsun her yaştan ve her ırktan, her türlü bireye özgü olmalarına sebep olurlar. Böylece herkes için ortak ve evrensel özellikler içerirler (Vignoli, 1882: 1-3).

Mitin kahramanı ile çocuğun egosunu bir tutan Otto Rank’e göre mitler; “*yetişkinler tarafından oluşturulan geçmiş çocukluk fantezileridir*” (Rank, 1914: 82). Rank ayrıca mitlerin kesin olarak kahraman tarafından yani en azından çocuk kahraman tarafından oluşturulmadıklarını belirterek, mitlerdeki bu gücün yalnızca mükemmel bebeklik çağı içerisinde hayal edilebilecek bir sıra dışı hayata sahip olan meşhur kahramanın hikayede yer almasıyla sağlanabileceğini söyler. Kahramanın bu sıra dışı çocukluğu, kendisine miras kalan belirsiz bir halk zihniyeti ile bireysel mit yapanlar tarafından kendi

bebeklik bilinçlerinden oluşturulur. Böylece kendilerini mit kahramanı ile özdeşleştirerek tanımlarlar. Bu yüzden hikayenin gerçek kahramanı aslında kendini kahramanın içinde bulan “ego”dur (81).

Bütün mitolojilerin ve bütün doğa bilimlerinin insanoğlunun devinimin gizemli varlığına olan ilgisinden doğduğunu belirten Oswald Spengler’e göre mit; varlığın yapısını en derinden sarsan ve bilinçli aklın her köşesini kurcalayan canlı gerçekliğin bir parçasıdır (Spengler, 1928: 15, 290).

Mitleri sadece mit olarak değil kısmen bir tarihi gerçeklik olarak gören Chapin’e göre mitler; *“eski antikitedeki savaşlarda komutanlar ve kahramanlar olarak yer alan tarihi kişiliklerin gizemli ve abartılı maceralarıdır”* (Chapin, 1917: 18).

Ünlü dilbilimci Tylor “Primitive Culture” (İlkel Kültür) isimli eserinde ilkel ve modern yaşamın benzerlikleri üzerine yaptığı araştırmaların sonucunda insan zekasının en eski tarihinin, kesinlikle soyut aklın verileri olmadığını belirterek, günlük yaşamın gerçekleriyle meşgul olan aklın bu gerçekleri felsefi bir biçimde yorumlama şekline dayandığını ve mitlerin bu felsefi düşünce yapısının bir ürünü olduğunu söyler. Mitlerde günlük yaşamın gerçeklerinin şekillendiğini belirterek mitlerin; ilkel insanın içinde bulunduğu dünyanın farkına varmasının ve kişisel yaşamını düzenleyişinin anlatıldığı ilkel bir düşünce sistemi olduğunu savunur. Tylor’a göre; mitler doğanın ilkel, basit ancak tutarlı ve gerçekten ciddi bir şekilde ifade edilmiş geniş bir felsefesidir (Tylor, 1920: 68, 273-315).

Mitleri evrensel ve kolektif bilinçaltının bir ifadesi olarak gören Campell, mitolojinin zaman içinde farklı şekillerde tanımlandığını belirterek, mitolojinin bu tanımların hepsini içerdiğini söyler:

Mitoloji, çağdaş akıl tarafından doğanın dünyasını açıklamak için ilkel arayış içindeki bir çaba (Frazer); sonraki çağların yanlış anladığı, tarih öncesi zamanlardan gelen şiirsel fantezinin bir ürünü (Müller); bireyi topluluğuna göre şekillendirecek bir alegorik bilgi yığınağı (Durkheim); insan ruhunun derinliklerindeki arketipsel dürtülerin belirtisi olan bir dizi düş (Jung); insanın en derin metafizik sezgilerinin geleneksel aracı (Coomaraswamy) ve Tanrının çocuklarının görünmesi (Kilise). Mitoloji bunların hepsidir (Campell, 2010a: 416).

Campell ayrıca değişik yargıların, yargılayanların bakış açılarıyla belirlendiğini söyler. Ona göre; mitolojinin ne olduğu değil nasıl işlev gördüğü, insanlığa geçmişte nasıl hizmet ettiği önemlidir. Campell bu açıdan bakıldığında mitolojinin kendisini bireyin, ırkın, çağın gereksinimlerine karşı yaşamın kendisi kadar açık bir şekilde gösterdiğini söyler (416).

Kimi kaynaklarda mitlerin hayal ürünü, gerçek olmayan öyküler olduklarına dair bilgiler yer almaktadır. Estin ve Laporte “Yunan ve Roma Mitolojisi” adlı eserlerinde mitlerin doğa güçlerini ve doğaüstü yaratıkları vurgulayan hayal ürünü öyküler olduklarını ve yüzyıllar boyunca bu öykülerin birbirlerinden beslenerek zenginleştiklerini belirtirler. Bu öykülerin hayal ürünü olmalarının yanı sıra evrenin bilinmezliği karşısındaki iç huzuru sağladıkları için herkesin

mitlere inandığını söylerler (Estin, Laporte, 2002: 1). Mitleri bu şekilde algılayan bir diğer kişi Salih Zeki Aktay eserinde Aristot'un mitoloji görüşüne yer vererek; Yunanca 'mythas' kelimesinin yalan demek olduğunu ve mitolojinin hakikatler taşıyan yalanların hikayeleri olduğunu belirtir (Aktay, 1923: 7). Mitlerin uydurma oldukları ya da gerçek olmadıkları ile ilgili tanımlamalar 19. yüzyıldan sonra değişir. Böylelikle mitler arkaik toplumlardaki gibi algılanmaya başlanır. Eliade bunu şu şekilde ifade etmiştir:

Yarım yüzyıldan daha uzun bir süredir, Batılı bilginler mitlerin incelenmesini, söz gelimi 19. yüzyılınkiyle açıkça çelişen bir bakış açısı içine yerleştirmişlerdir. Tıpkı kendilerinden öncekilerin yaptığı gibi miti, terimin yaygın anlamıyla yani 'fabl,' 'uydurma', 'kurmaca' olarak ele almak yerine, onu arkaik toplumlarda anlaşıldığı biçimiyle benimsemişlerdir; bu gibi toplumlarda mit, tersine "gerçek bir öyküyü" belirtir, üstelik kutsal sayıldığı, örnek oluşturduğu ve anlamlı olduğu için son derece değerlidir (Eliade, 2001: 11).

Mitler yaşamaktadırlar ve gerçek öyküleri anlatmaktadırlar. Onların gerçek olmadıklarını ya da uydurma olduklarını söylemek insanlar için ne kadar değerli olduklarını göz ardı etmektir. Rosenberg mitlerin; bir toplumun manevi değerlerini yansıtan ciddi öyküler olduklarını söyleyerek onların önemini vurgular (Rosenberg, 2003: 17). Bu denli önemli yaratılar olan mitler bize kendimiz hakkında bilgiler verirler, geçmişin gerçeklerini yansıtır. Ünlü toplumbilimci Malinowski, mitin geçmiş zamanların yalnızca değersiz masallar olarak yaşamaya devam eden ölü ürünü değil, sürekli yeni fenomenler yaratan canlı bir güç olduğunu belirtir. Aynı zamanda mitin ilkelerin, şeylerin kökenine ilişkin bir spekülasyonu olmadığını belirterek felsefi ilgiden ya da doğayı gözlemlemelerinin sonucu doğmadığını, aksine doğa yasalarının bir tür sembolik temsili olduğunu söyler. Ona göre mit; gerçekte boş bir rapsodi, budalaca düşüncelerin anlamsız bir taşması değil, çok etkili, olağandışı önemli bir kültürel güç, yaşayan bir gerçekliktir. Uzak geçmişteki bir gerçekliğin anlatı biçiminde yeniden yaşatılmasıdır (Malinowski, 1990: 72-73, 84-88). Mitleri kutsal öyküler olarak kabul eden Eliade, Malinowski gibi mitlerin gerçekleri yansıttığına inanmaktadır. Yaptığı uzun mit tanımı içerisinde mitlerin bir şeyin nasıl var olduğunu açıklayan gerçek öyküler olduklarını ve yaratılışın öyküsü olduklarını belirtir:

Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kozmos olsun isterse onun yalnızca bir parçası olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Mit her zaman bir yaratılışın öyküsüdür: bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder... Sonuç olarak mitler, kutsal olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimlerler. İşte dünyayı gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır. Dahası insan bugünkü durumunu, ölümlü, cinsiyetli ve kültür sahibi bir varlık olma özelliğini doğaüstü varlıkların müdahalelerinden sonra edinmiştir... Mit kutsal bir öykü olarak kabul edilir, öyleyse gerçek bir

öyküdür, çünkü her zaman gerçekliklere başvurur. Kozmogoni miti gerçektir çünkü Dünya'nın varlığı bunu kanıtlamaktadır; ölümün kökeni miti de gerçektir, çünkü insanın ölümlülüğü bunu kanıtlamaktadır (Eliade, 2001: 16).

Ertuğrul İşler, uydurma veya gerçek dışı olarak anılan mitlerin, aslında gerçek olduklarını ve dikkate alınmaları gerektiğini belirterek mitlerin önemini vurgular:

İkel ya da gerçek dışı öykü, uydurma olarak adlandırılan birçok mitin özüne bakıldığında yaratıldıkları toplumların insanına, çevreye, hayvanlara, siyasal ve toplumsal düzene ne kadar doğru ve olumlu baktıklarını anlamak olanaklıdır. Böyle olmasalardı her dönemin sanatçı ve yazarlarının esin kaynağı olamazlardı (İşler, 2004: 12).

Wilkinson, mitlerin insan hayatında önemli yer tuttuklarını söyler. Ayrıca mitlerin, dünyanın her yerinden kültürler tarafından anlatılarak, her zaman ilgi odağı olmalarını, onların çok önemli konuları, canlı karakterler üzerinden derinlerdeki hislerimize dokunan kavramlarla anlatmalarına bağlar:

Tanrıların, büyük kahramanların ve kozmik olayların hikayeleri olan mitler, dünyanın her tarafındaki kültürler tarafından anlatıla gelirler. Bunlar; evrenin ve insan ırkının yaratılışı, tanrıların ve ruhların doğası, ölümden sonra neler olduğu ve dünyanın sonunun ne zaman geleceği gibi derin ve temel konuları ele alırlar. Aşk ve kıskançlığı, savaşı ve barışı, iyiyi ve kötüyü araştırırlar. Mitler bu çok önemli konuları merak uyandıran olaylar, canlı karakterler, iz bırakan sahneler ve derinlerdeki hislerimize dokunan kavramlar aracılığıyla ele aldıkları için her zaman sürükleyici kalmayı başarmışlardır (Wilkinson, 2010: 6).

Mitolojinin önemini, onun bir milletin kültürünün başlangıç noktası olduğunu belirten Köktürk, aynı zamanda kültürün kalıcı olmasını mitoloji ile dile getirilmesine borçlu olduğunu belirtir:

Mitoloji insanlık kültürünün ilk dilidir. Bu yargıyla, bazı dilciler ve filozoflar tarafından var olduğu öne sürülen insanlığın ilk dilini, yani *lingua adamica*'yı kastetmiyoruz. Burada, kültürün ilk defa dilde dile gelişinden söz ediyoruz. Bu ne demektir? İnsan zihninin ilk sistemli ve kendinde temellenen kurgusu olarak kültür, ilk kez bu sistematikliği içinde, mitoloji ile ses vermiş ve kalıcılaştırmıştır (Köktürk, 2012: 22).

Mitler içinde oluştukları toplumları yansıtırlar. Böylece mitler aracılığıyla toplumlar hakkında bilgi edinip, onları çözümleyebiliriz. "Mitoloji Üzerine Araştırmalar" adlı eserinde Bilge Seyidoğlu, "*mitleri tanımakla belli bir toplumun davranışlarını, isteklerini, zevklerini anlamak mümkündür*" (Seyidoğlu, 2005: 11) diyerek mitlerin önemini vurgulamaktadır.

Rudolf Bultman, mitolojinin genellikle ikel bir bilim olarak anıldığını ve amacının, olması beklenen acayip, korkunç, şaşırtıcı ve görülmemiş olayları doğüstü etkenlere, tanrılara ya da ifritlere bağlanarak açıklanması olarak görüldüğünü, ancak mitolojide bundan fazlası olduğunu belirtir. Ona göre mitler; insanın kendi hayatının ve dünyanın hakimi - yöneticisi olmadığını, insanın içinde yaşadığı dünyanın, aynı zamanda insan yaşamının tam bir muamma ve gizem içerisinde olduğunu gösterirler (Bultman, 2004: 189).

Mitolojinin sadece ilkel bir bilim olmadığını ve insan yaşamı hakkında daha fazla bilgi içerdiğini belirterek mitolojinin önemini vurgulayan Bultman ayrıca mitin gerçek amacının dünyayı nesnel bir şekilde ifade etmek olmadığını söyleyerek, mitin aynı zamanda tam bir insan varlığı anlayışının ifadesi olduğunu belirtir. Mitler aracılığıyla yaşamı ve doğayı algılayabilir, aynı zamanda yaşamımızı yönlendiren, sınırlandıran güçler olduğu gerçeği algılanabilir:

Mitin gerçek amacı zamana dünyanın objektif bir resmini sunmak değildir. Fakat insanın dünyada yaşayan bir varlık olarak kendisini anlamasını ifade etmesini, dışa vurmasını sağlamaktır. Mit, kozmolojik olarak yorumlanmamalıdır fakat antropolojik ya da daha uygun olarak varoluşsal olarak yorumlanmalıdır. Mit, insanın kendi dünyasının sınırlarını, yerini, kendi eylemlerini ve acılarını kontrol ettiğini sandığı güç ya da güçlerle konuşur... O bu güçleri, somut objeler, güçler ve hisleri, motivasyonların ve yetenekleriyle birlikte insan yaşamıyla, görülebilir dünyadan aldığı terimlerle tanımlar. Mit içinde yaşadığımız dünyanın amaç ve orijinini, kendi içinde aramak yerine ötelede –bilinen ve somut gerçekliğin ötesinde– gizemli güçler tarafından kontrol ve tehdit altında tutulan bir gerçeklik içinde aranılması konusundaki insanın inancının bir açıklamasıdır. Mit, aynı zamanda insanın kendi varlığının efendisi olmadığını açıklamasıdır... Mitin gerçek amacı dünyayı ve insanı kontrol eden insanüstü güçler hakkında konuşmaktır (Bultman, 2006: 327-328).

Erich Fromm ise, mit ile rüya arasında bağlantı kurar ve tıpkı rüyalar gibi mitlerin de zaman ve mekan içersinde gelişen bir tarihçeye sahip olduklarını belirtir. Mitosların özünde “gerçek” bir olayın yattığını ve bunun sanatsal bir biçimde işlenmiş olduğunu, böylelikle zamanımıza kadar aktarıldığı görüşünü savunur. Fromm, günümüzde mitosların daha çok dini ve felsefi özellikleri ön planda tutularak, dışa vurulan anlatım biçiminin, bu dini ve felsefi çekirdeğin sembolik bir ifadesi olarak kabul gördüğünü, bu dışa vurulan anlatım biçiminin, yani hikayenin “ilkel” toplumların fantastik hayalleri olmadığını, geçmişten günümüze kadar gelebilen değerli hatıraları dile getirdiklerini söyler. Ona göre mitler; kendilerini sembol dili aracılığı ile ifade eden geçmiş zaman bilgelikleri ve özdeyişleridir (Fromm, 1990: 211).

Görüldüğü gibi mitlerin insan yaşamındaki yeri yadsınamaz boyuttur. Bir zamanlar yalancı öykü, gerçek olmayan ve uydurma öyküler olarak adlandırılıp, değerleri göz ardı edilmiş olsa bile, onlar insan tarihinin gerçeklikleridir ve bize insanlığı anlatırlar. “*Mitler yaşamın temelidir, zamansız şemadır, bilinçaltının içinden çıkardığı izlerin yeniden üretilmesiyle yaşamın devam ettiği inanç yapılarıdır*” (Campell, 1995: 26).

2. Türlerine Göre Mitler

Çok önemli ve bir o kadar değerli insan yaratıları olan mitler araştırmacılar tarafından yalnızca tanımlanmakla kalmazlar aynı zamanda türlerine ayrılırlar. Mitleri daha iyi kavrayabilmek için farklı araştırmacılar tarafından nasıl sınıflandırıldıklarına bakmak yerinde olur. Samuel Henry Hooke mitleri işlevsel olarak beş gruba ayırmaktadır. Bunlar; “*Ritüel Mitleri, Orijin Mitleri, Kült*

Mitleri, Prestij Mitleri, Eskatologya Mitleri"dir (Hooke, 2002: 14). Donna Rosenberg ise "Yaratılış Söylenceleri, Bereket Söylenceleri ve Kahramanlık Söylenceleri" (Rosenberg, 2003: 15) olarak üç gruba ayırır. Elçin efsane ve menkıbe ile bir tuttuğu mitleri bir çeşit anlatı türü olarak kabul eder ve onları "Teogoni Mitleri, Kozmogoni Mitleri, Antropogoni Mitleri, Eskatoloji Mitleri" (Elçin, 1986: 315) olarak dört sınıfta toplar. Dursun Ali Tökel'in mitleri; "Kozmogonik Mitler, İnsan Hayatının Önemli Anlarına İlişkin Mitler, Av ve Ziraat Mitleri, Olağanüstü Şahıslarla İlgili Mitler ve Orijin Mitleri" (Tökel, 2000: 15) olarak beş grupta incelediği görülür. Çobanoğlu ise mitleri konularına göre " Köken ve Yaratılış Mitleri ile Eskatologya Mitleri" (Çobanoğlu, 2011: 6) olarak iki ana gruba ayırır. Bu türlerin en bilindikleri kısaca şöyledir: Kozmogoni Mitleri; "Evrenin yaratılışı ve sonu ile ilgilidirler. Evrenin nasıl ve neden yaratıldığı, insanın ve dünyanın sonu gibi ana meselelere değinirler" (Tökel, 2000: 15). Teogoni Mitleri; "Tanrıların ve tanrısal varlıkların kökenini ve nereden geldiklerini konu edinirler" (Çobanoğlu, 2011: 6). Antropogoni Mitleri; "İnsanın oluşumunu konu edinirler" (Elçin, 1986: 315). Eskatolojisi Mitleri; "Dünya'nın nasıl yok olduğunu ve insanlığın nasıl ortadan kalktığını anlatırlar" (Eliade, 2001: 77). Orijin Mitleri; "Bir göreneğin, bir adın, hatta bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel bir açıklamasını sunarlar" (Hooke, 2002: 16).

3. İşlev Olarak Mitler

İnsanların yaşamlarına yön vermelerinde en etkili öğelerden biri olan mitlerin türlerine değindikten sonra onların hayattaki sayısız işlevlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Evrenle ilgili kavranamayan ve açıklanmaya ihtiyaç duyulan konularla ilgili bilgiler içeren mitler, insanlara evrenin ve yaratılışın anlaşılması açısından geniş kaynak sunarlar. İnsana her konuda örnek teşkil ederek evrendeki konumunu belirleyip, yön vermesine yardımcı olurlar. Bu bakımdan bir çeşit eğitici özellik taşıyan mitler, ayrıca toplum düzenini sağlamaya yarayan ahlak kurallarının oluşmasında etkili rol oynarlar. Mitlerin bireyi toplumsal bir bütün içerisinde yaşaması için biçimlendirdiğini düşünen Joseph Campell "Yaratıcı Mitoloji" adlı eserinde mitlerin dört işlevi olduğunu belirtir. Ona göre mitolojinin ilk işlevi; uyanan bilincin evreni olduğu gibi kabul etmesini sağlamaktır. İkinci işlevi; bu biçimi yorumlayıcı bütüncül bir imge geliştirmesidir. Üçüncü işlevi; ahlaki bir düzeni savunmaktır. Yani bireyi içinde bulunduğu toplumun ve coğrafyanın koşullarına göre biçimlendirmesidir. Mitolojinin dördüncü ve en önemli işlevi ise; bireyin evrende bir bütünlük içerisinde yerleşmesini sağlamaktır. Böylelikle birey kendisiyle, kültürüyle ve herşeyden önemlisi evrenle uyum içinde yaşar. (Campell, 1994: 15-16).

Campell "Mitolojinin Gücü" adlı eserinde ise bu dört işlevi; "mistik fonksiyon, kozmolojik fonksiyon, sosyolojik fonksiyon ve pedagojik fonksiyon" olarak adlandırmaktadır (Campell, 2010b: 53).

Mitin insanın oluşumundaki yerinin çok önemli olduğunu vurgulayan ve mitin bir ahlak güvencesi olmadığını belirten Eliade, işlevini açıklarken mitin

insanlara örnek oluşturduğunu böylece insanların evreni anlamlı bir bütün olarak kavrayabileceğini söyler:

Mit, kendi içinde bir iyilik ya da ahlak güvencesi değildir. İşlevi modeller açıklamak ve böylelikle Dünya'ya ve insanın varlığına bir anlam vermektir. Bu nedenle de insanın oluşumundaki rolü son derece önemlidir. Mit sayesinde gerçeklik, değer, aşkınlık kavramları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar. Mit sayesinde, Dünya kozmos olarak yetkin bir biçimde eklemellenmiş, bütünlenmiş, anlaşılır ve anlamlı bir kozmos olarak kavranmaya başlar (Eliade, 2001: 184).

Mitin insan için örnek pratik kurallar içerdiğini söyleyen Malinowski'ye göre ise onun vazgeçilmez işlevi, inancın ifadesi olmasıdır:

Mitin ilkel kültürlerde vazgeçilmez bir işlevi vardır; o, inancın ifadesidir, onu derinleştirir ve derginler, ahlakı korur ve ona güç verir. Ayinin üretkenliğine kefil olur ve insan için örnek olacak pratik kurallar içerir. Böylece mit insan uygarlığının temel bir parçası olur. O, değersiz bir anlatı değil, zor elde edilen aktif bir güçtür, entelektüel bir açıklama ya da sanatsal bir canlandırma değil, ilkel inancın ve ahlakı bilgeliliğin bildirgesidir (Malinowski, 1990: 88).

Özetle insanların doğayı ve evreni algılayış biçimlerini ifade eden mitler zaman içerisinde uydurma, masal ya da hikâye olarak anılmış olsalar bile, onların insanlar için taşıdıkları önem yadsınamaz boyuttadır. Geçmiş zamanların gerçekliklerini aktaran mitler, insanlara hayatlarını yönlendirme açısından örnek teşkil ederler ve insanın evrendeki konumunu kavramasına olanak sağlarlar.

4. Mitlerin Evrenselliği ve Kolektif Bilinçaltının Ürünü Olarak Mitler

En eski zamanlardan beri toplumların, dolayısıyla onların kültürlerinin etkileşim içinde olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Toplumların birbirleriyle etkileşim içinde olmaları aynı zamanda mitlerinin etkileşim içinde olmasıdır çünkü mitler kültürün başlangıç noktasıdır ve kültürleri oluştururlar. Dolayısıyla kültürel etkileşimler ulusların mitlerinin etkileşimlerini beraberinde getirirler. Tüm bu etkileşimler sonucunda insanların ortak ve evrensel mirasları oluşur. Mitler ise bu ortak ve evrensel mirasların görülmesi açısından yol göstericidirler. Zira birçok etkileşim yaşayan mitler geçmişten günümüze kendilerini tekrar ederek, farklı toplumlarda bazı değişiklikler göstererek yaşamaya devam ederler. Onların yaşadığı bu sürekli değişim aslında ana motiflerinin hep aynı olduğunun bir göstergesidir. Mitler üzerine on iki yıllık bir araştırma yapan Joseph Campell, araştırmalarının sonunda insan ırkının yalnızca biyolojik olarak değil aynı zamanda ruhsal olarak da tek bir tarihe sahip olduğu ve bu birlikteliğin sürekli gelişim ve değişim göstererek gelecekte aynı şekilde aktarılmaya devam edeceği kanısına varmıştır:

Bu zenginleştirici girişime harcadığım on iki coşkun yıla baktığımda uzun zamandan beri taşıdığım bir düşüncenin doğrulanışını görüyorum: İnsan ırkı yalnız biyolojik olarak birlik değildir, ruhsal tarihi de tektir. Tek bir senfoni her yerden yükselmiş, temleri çalınmış, gelişmiş, çoğaltılmış ve değiştirilmiş, eğilip bükülmüş, yorumlanmış ve bugün bütün bölümlerinin bir arada çalındığı büyük bir fontisimo halinde yeni bir karşı konulamaz doruğa yükselmektedir. Buradan da yeni büyük bir akım çıkacaktır. Gelecekte de halen duyulan motiflerin

işitileceğinden kuşku duymak için bir neden de göremiyorum, yeni ilişkilerle fakat yine aynı motifler (Campell, 2003: 477).

Campell ayrıca “Mitolojinin Gücü” adlı eserinde; mitlerin temel motiflerinin hep aynı olduğunu, her mitolojinin belirli sınırlar dahilinde belirli bir toplum içerisinde geliştiğini, daha sonra bunların birbirleriyle çarpıştıklarını ve ilişkiye girip karıştıklarını böylece daha kompleks bir mitolojiyi ortaya çıkardıklarını söyler (Campell, 2010b: 43). Böylece mitlerin birbirleri ile sürekli etkileşim içerisinde olduklarını ve bu etkileşimler ile mitlerin ortak ve evrensel bir bütünlük oluşturduğunu vurgular.

Pierre Grimal ise, bir miti incelemek üzere her ele aldığımızda, elimizdeki metinlerin sonsuz versiyonlar sunduklarını ve dönemlere göre aynı olmadıklarını söyler, bunun sebebini ise mitlerin kökenlerinden bu yana, aralıksız bir çalışmanın konusu olmalarına bağlar. Mitler bütün antik düşünce boyunca, kimi zaman günümüze kadar yaşamışlar ve dolayısıyla dönüşüme uğramışlardır (Grimal, 2005: 111).

Paul Radin mitlerin zaman içerisinde farklı versiyonlarının oluştuğunu belirterek, her bir mitin tek bir gerçek ve orijinal versiyonun bulunduğunu söyler. Ona göre tüm mitler orijinal olan mitin farklı versiyonlarıdır ve özlüklerinde benzerlikler bulunur (Radin, 1915: 1-4).

Ertuğrul İşler mitlerin kurmaca ve düşsel öyküler olduklarını, ancak evrensel konuları işleyip evrensel sorunlara ışık tuttıklarını ifade eder:

Mitler sıradan bir öykü olmaktan çok insanın evrensel boyutta öne çıkan bir özelliğini, herhangi bir konudaki ilk örneğini simgelediği için ayrı bir öneme ve işleve sahiptir. Mitik öyküler kurmaca ve kahramanları da karton kişiliklerdir. Düşseldirler. Ancak öne çıkardıkları sorun ya da buldukları eylemler yalnızca kendilerine değil, bütün insanlığa ait evrensel bir soruna ışık tutar (İşler, 2004: 230).

Rosenberg “Dünya Mitolojisi” adlı kitabında, tüm dünya söylencelerinin (mitlerinin) ortak odak noktası olduğunu belirterek, bu ortak odak noktanın insanları bütün küremize ve bütün tarih boyunca birbirine bağladığını söyler. Ona göre; söylencelerin yanıtladığı sorular, doğal olarak her temanın işlenişi, toplumdaki farklılıklar gösterse de çeşitli kültürlerde konu olarak birbirine çok benzeyen bir söylence birikimi yaratır (Rosenberg, 2003: 18). Rosenberg aynı zamanda tüm dünya söylencelerinin işlediği ortak konuları şu şekilde belirtir:

İlk ana baba, sıklıkla yeryüzü ve gökyüzü tanrılarıdır. Yaratıcı tanrı, ilk insanları genellikle ağaç, kaya, bitki ve çamur gibi yeryüzü elemanlarından yaratır. Tanrılar, ölümlülere ait en az bir dünyayı büyük bir tufanla yok eder. Doğada olduğu gibi, evrende de doğum olgunluk ve ölümden sonra sıklıkla yeniden doğuş gelir. Kahramanlar, alışılmadık biçimde doğan, olağanüstü bir güce sahip, özel silahlarla canavarları öldüren, çetin yolculuklara çıkan, görevlerinin bir parçası olarak yeraltına inen ve alışılmadık bir şekilde ölen tanrı çocuklarıdır. Birçok söylencenin ayrılmaz parçası da hayatı yaratan ve evrenin yönelimine egemen olan bir veya birden çok ilahi güce olan inançtır. Tüm dünyada ister

hayvan, ister insan şeklinde olsun, bu ilahlar insan gibi düşünür, davranır ve konuşur. Öncelikle ölümlülere karşı olan tavırları farklılıklar gösterir (18).

Mitlerin bu evrensel özellikler göstermelerini ve kuşaktan kuşağa aktarılıp günümüze kadar aynı motifleri farklı şekillerde işleyerek yaşamlarını sürdürmelerini Carl Gustav Jung arketip kuramıyla açıklar. Arketipler herkeste görülen ortak pisişik yapılardır. Bunlar hep birlikte insanlığın en eski mirasını oluştururlar. Arketipleri insanlığın ortak malı izlenimi bırakan düşsel görüntüler olarak tanımlayan Jung, bu düşsel görüntülerin, kişisel-edimsel nitelik taşımadıklarını, aynı zamanda kandaşlık veya ırksal kalıtımla hiçbir ilişkisi bulunmadığını söyleyerek bunların tüm insanlığın ortak malı olduklarını dolayısıyla kolektif bir özellik gösterdiklerini belirtir. Jung'a göre arketipler bilinçsiz içeriklerdir ve çıktıkları kaynak kesin olarak bilinmese bile edimsel olarak niteleyemeyeceğimiz bir kökene dayanan öğelerden oluşmaktadır. *"Bu tür içeriklerin, kendilerini ötekilerden ayıran belirgin özellikleri vardır; taşıdıkları mitolojik karakter, insanın üzerinde belli bir kişinin değil, genellikle tüm insanlığın ortak malıymış gibi bir izlenim bırakır"* (Jung, 1996: 51). Jung arketiplerin bilinçdışında bir araya gelerek kolektif bilinçdışının içeriklerini oluşturduklarını belirtir. *"Kolektif bilinçdışının içerikleri ne istemle yönetilebilir ne de istem gücünün etkisi altına alınabilirler. Sanki insanın kendisinde bulunmayan içeriklerdir bunlar; insan onu kendisinde görmez ancak bir başkasında görebilir"* (60). Jung bir arketipin, bir modelin, biçim ve anlam bakımından arkaik karakter taşıyan, mitolojik motifler içeren, sınırları kesinlikle belli bir düzen olduğunu söyleyerek, katıksız mitolojik motiflere, masallarda, mitlerde, efsanelerde ve folklorda rastlamakta olduğumuzu belirtir (49-61). Böylelikle Jung, insanoğlunun ortak değerler içeren kolektif bir bilinçdışına sahip olduğunu vurgular ve mitlerin bu kolektif bilinçdışının bir ürünü olduğunu belirtir.

Görüldüğü üzere evren ve insan doğasını anlatan mitler tarih boyunca ortak tema ve motiflerle ancak farklı biçimlerde tekrarlanırlar. Mitlerin bu kendilerini tekrar etme özellikleri onların konumlarını evrensel bir boyuta taşıyarak, tüm insanlar için ortak bir mirası oluşturmalarına olanak sağlar. Dolayısıyla mitlerin herkes tarafından kabul görmelerinin, onların kolektif bir yapıya sahip olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Kişisel edimlerle oluşmayan ve var olduğu andan itibaren içgüdüsel olarak sahip olunan bu ortak yapılar; çağlar boyunca varlıklarını sürdürerek insanoğlu için evrensel ve genel değerler oluştururlar. Bu evrensel ve genel değerler ise evrenin ve yaşamın gizlerini en iyi şekilde kavrayabilmek için yol gösterici olurlar. Bu sayede disiplinlerarası çalışmalara yön verirler.

5. Karşılaştırmalı Mitoloji Çalışmaları

Tüm dünya mitlerinde insanlığın ortak ve evrensel birçok yönünün konu edilmiş olması mitoloji üzerine disiplinlerarası çalışmaların ortaya çıkmasında en etkili nedendir. Dünyada karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları yapan en önemli isimler, Vico, Frazer, Müller, Campell, Fiske, Eliade ve Rosenberg'dir. Karşılaştırmalı

mitoloji araştırmalarının ilk ortaya çıkışı 17. yüzyılda G. V. Vico'nun ‘‘Yeni Bilim’’ adlı eseriyle olmuştur (ınar, 2006: 4). Vico'nun mitler üzerine belirttiği görüşleri bu alanda çalışan diğer araştırmacılara da yn göstermiştir. Kültür felsefesinin ve mitoloji felsefesinin kurucusu olarak bilinen Vico'ya göre ilk bilim mitolojidir. Miti kültürün bir olgusu olarak gören Vico, onun doğauşt dünyayı ve toplumsal dünyayı açıkladığını savunur. Ayrıca mitlerin anlamsız ve boş hikayeler olmadığını, gerçek hikayeler olduklarını söyler. Ona göre, tarih mitlerle başlar. Eğer ulusların tabiatı hakkında bir araştırma yapmak istiyorsak önce ulusların mitlerine bakmak gereklidir. Mitler şiirsel bir anlatıma sahiptirler nkn bu insanların soyut düşünme ve refleksiyon gücü gelişmemiştir. Onlar olağanüstü hayal gücüne sahiptirler. Mitler ise bu hayal gücü ve şiirsel anlatımın sonucudurlar. Mit, ilk insanlarda konuşma, anlatma, eylem ve nesne anlamlarına gelir. Bu ilk insanlar şiirsel mantığa sahiptirler. Halk dillerinde bulunan metaforlar, bu şiirsel mantığın kalıntılarıdır. Dil araştırmacıları bu metaforlara bakarak ve dildeki kelimelerin kökenlerini inceleyerek ilk ulusların kurumları hakkında bilgiler elde edebilirler. Ancak filoloji bu noktada felsefeden yardım görmelidir (Akkaş, 2008: 83-88).

Sir James George Frazer ‘‘Altın Dal’’ isimli yapıtında mitlerin, farklı yerlerde türemiş olsalar bile temelde aynı olduklarını, kendilerinden önce türemiş olan bir diğerinin izlerini taşıdıklarını belirtir. Mitler bölgeden bölgeye farklılık gösterseler bile özlerinde aynıdırlar. Frazer bu eserinde ayrıca uygar toplumların tre ve boş inançlarının ilkel halkların inançları ve uygulamalarıyla birçok bakımdan benzerlik taşıdığını söyler ve ilkel halkların edimlerinin anlaşılabilir şeyler olduğunu vurgular. Yabanılardan öğrenilebilecek şeyler olduğunu bildiren Frazer aynı zamanda ilkel kurumların incelenmesinin toplumların üzerine ışık tutacağını belirtir (Frazer, 2004: xı-xiii).

Karşılaştırmalı dilbilim ve karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları yapan Max Müller mitlerin yorumunu diğer araştırmacıardan farklı bir şekilde dilbilim açısından yapar. Mitleri dilbilimsel olarak inceleyen Müller mitler üzerine karşılaştırmalı dilbilimsel bir teori oluşturur. ‘‘Comparative Mythology’’ (Karşılaştırmalı Mitoloji) adlı eserinde ‘‘mitolojinin dilin eski bir biçimi olan diyalektik’’ Müller, 2011:178.<http://www.archive.org/details/comparativemythol>) olduğunu söyler. Ayrıca Müller ‘‘Contributions to the Science of Mythology’’ (Mitoloji Bilimine Katkılar) adlı iki ciltlik eseriyle insanlığın en eski dönemlerinden günümüze kadar olan yaşanmişlıklarını din, mitoloji, felsefe ve düşünce bilimleri üzerinden anlamlandırmaya çalışmıştır. Müller bu eserinde eski mitleri inceleyerek nasıl ortaya çıktıklarını araştırır. Hint, Sanskrit ve Aryan dilleri üzerine karşılaştırmalı incelemeler yaparak bu dillerin edebiyatlarında mitlerin en ilkel biçimlerinin bulunduğunu savunur (Müller, 2011<http://www.archive.org/details/comparativemytho00ml>).

Mitler zerine uzun yıllar araştırmalar yapan Campell, bu zaman zarfında ‘‘İlkel Mitoloji’’, ‘‘Yaratıcı Mitoloji’’, ‘‘Batı Mitolojisi’’, ‘‘Doğu Mitolojisi’’, ‘‘Kahramanın Sonsuz Yolculuğu’’ ve ‘‘Mitolojinin Gücü’’ adlı eserleriyle mitoloji üzerine geniş bir kaynak yelpazesi oluşturduğu grlmştir. Tüm bu

araştırmaları sonucunda ise insanlığın tek bir tarihi olduğu kanısına varan Campell, mitolojiyi “*İnsanlığın tek büyük hikayesinin incelemesi*” olarak görür (Campell, 2010b: 81).

Eliade, “Mitlerin Özellikleri” adlı eserinde mitin tanımını yaparak onların genel özelliklerini belirtir (Eliade, 2001). Rosenberg, “Dünya Mitolojisi” adlı yapıtında tüm dünya mitlerinin ortak ve evrensel konuları işledikleri görüşünü savunur (Rosenberg, 2003). Fiske “Mitler ve Mitleri Yapanlar” adlı eserinde Rosenberg ile benzer şekilde mitlerin evrensel oldukları görüşünü ileri sürer (Fiske, 2006).

Türkiye’de karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları yapanların önde gelen isimleri ise Bahaeddin Ögel, Azra Erhat, Behçet Necatigil ve Halikarnas Balıkcısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlıdır.

Mitolojiye milliyetçi bir bakış açısıyla yaklaşan Bahaeddin Ögel iki ciltten oluşan “Türk Mitolojisi” adlı eserinde mitolojinin bir kavme ait tek bir efsane veya masalı değil, bütün efsane ve inanışları ele alarak sonuca ulaşmaya çalışan bir bilim dalı olduğunu savunur ve mitolojinin ulusların milli benliklerini oluşturmalarında büyük etkisi olduğunu belirtir. Ögel bir milletin meydana gelmesinin binlerce yıl alacağını ve ancak felaketlerin acılarını hep beraber duymuş olanların birleşebileceğini söyler. Ayrıca birliğin ise zaferlerin sarhoşluğu ile coşan gönüllerde olduğunu ve mitolojinin bu zafer ve acıların bir hatıra defteri gibi olduğunu belirtir (Ögel, 1971). Mitoloji üzerine yapmış olduğu bu ayrıntılı çalışmayla Ögel, ulusların milli benlikleri ve mitoloji arasındaki ilişkiyi gözler önüne sererek, insanoğlu için ne denli önemli olduğunun bilincine varılmasına katkı sağlar. Ayrıca kendisinden sonrakilere yararlanabilecekleri ayrıntılı bir kaynak bırakır.

Halikarnas Balıkcısının izinden giden ve Türkiye’de hümanizma ülküsünü yaymayı, Anadolu’nun kültür varlıklarını değerlendirmeyi kendine amaç edinen Azra Erhat, “Mitoloji Sözlüğü” ile başta Anadolu efsaneleri olmak üzere Yunan ve Latin mitolojisini açık bir şekilde aktarmaktadır. Batı kaynaklı bir tek mitoloji kitabını çevirmektense, kendi olanaklarıyla, kendi yazılı kaynaklarımızdan faydalanarak özgün bir deneme yapmayı daha uygun bulduğunu belirten Erhat, bu eseriyle efsaneleri bilimsel bir şekilde inceleyerek, onların dünya yazın ve sanatındaki değerlerini ortaya koymaktadır (Erhat, 2008).

Behçet Necatigil “100 Soruda Mitologya” adlı eseriyle mitoloji ve mitin tanımını yaparak, mit ve epos arasındaki farktan bahseder. Mitlerin eposlara malzeme olduklarını belirtir. Necatigil ayrıca bu eseri ile Yunan ve Roma mitolojisi hakkında bilinmesi gerekenleri gözler önüne sererken, Türk mitolojisi üzerine bilgilere nasıl ulaşılacağına dair yol gösterir. Mitoloji üzerine birçok önemli soruya cevaplar bulunabilen böyle bir eserle, Türk mitoloji çalışmalarına büyük katkı sağlar (Necatigil, 1969).

Ege ve Akdeniz bölgeleriyle ilgili deniz hikayeleriyle bilinen Halikarnas Balıkcısının, yapıtlarını oluştururken mitolojiden olabildiğince yararlandığını

görürüz. Mitolojik unsurları kullanarak oluşturduğu öykü ve romanlarının yanı sıra mitoloji üzerine incelemelerden oluşturduğu birçok yapıtı bulunan Halikarnas Balıkcısı “*Bodrum’un gelişmesine ve Anadolu uygarlığının tanınip, tanıtılmasına olağanüstü katkıda bulunmuş değerli bir araştırmacıdır*” (Sivri, 2008: 13). Mitleri; eski çağlarda insanların karşılaştığı olayları hayal gücüyle abartarak anlattığı öyküler olarak tanımlayan Halikarnas Balıkcısı aynı zamanda efsanelerin, masalların ve tarihsel olayların zamanla birleşerek mitleri oluşturduklarını belirttiği “Anadolu Efsaneleri” adlı eseriyle Anadolu uygarına ait birçok bilinmeyi gözler önüne serer. Anadolu uygarlığını diyar diyar gezerek eski efsaneleri bir araya toplayıp, geçmişten günümüze tüm tarihsel olayları ele almak amacıyla yazdığı bu eseriyle, Ege Bölgesi’nin efsanelerinin çoğunun Anadolu’ya ait olduğunu belirterek, Anadolu’nun aslında Batı kültürünün başlangıç noktası olduğunu savunur (Kabağaçlı, 1974).

Sonuç

Tarih boyunca toplumların birbirleriyle olan etkileşimleri sonucu bazı ortak ve evrensel değerlerin oluşması edebiyatta ve sanatta kendini tekrar eden motiflerin, temaların, karakterlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Edebiyat ve sanattaki bu ortak özellikler farklı biçimlere bürünerek günümüze kadar süregelmişlerdir. Tarih boyunca kendini tekrar eden bu evrensel özelliklerin açıklanması ise insan ve evren doğasının kavranabilmesine olanak sağlamıştır. Çünkü bu evrensel özellikler, ait oldukları ulusların edebiyatlarının gelişmesinde önemli etkileri olan ve insan ile evren doğası üzerine önemli bilgiler içeren mitler aracılığı ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla kültürlerarası etkileşimler, toplumların mitolojilerinin de birbirlerinden etkilenmelerini beraberinde getirmiştir. Böylelikle disiplinlerarası çalışmaların doğmasına sebep olmuştur. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları içerisinde, karşılaştırmalı mitoloji çalışmaları ile ulusların mitleri arasındaki benzer ve farklılıklar incelenerek, kültür farklılıkları ile bu farklılıkları doğuran sebepler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sayede mitoloji ve edebiyat bilimi özellikle de karşılaştırmalı edebiyat bilimi arasında göz ardı edilemeyecek boyutta bir ilişkinin varlığı söz konusu olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abraham, C. (1913). *Dreams and Myths: A study in Race Psychology*. New York: The Journal of Nervous and Mental Disease Publishing Company.
- Aktay, S. Z. (1923). *Mythologei “Mitoloji”*, Faydalı Kitap Sayı: 14. İstanbul: Şaka Matbaası.
- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık*. İstanbul: Kanguru Yayınları.
- Americanna Encyclopedia*. (1993). Cilt: 10. İstanbul: Medya Holding A.Ş.
- Anabritannica. (1987). *Genel Kültür Ansiklopedisi*. İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Aytaç, G. (2003). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.

- Barthes, R. (1991). *Mythologies*. New York Noonday Press.
- Bayat, F. (2010). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Bilgin, N. (2007). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bağlam Yayınları.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınlar.
- Bultman, R. (2004). “İsa’nın Mesajı ve Mitoloji Problemi”. (Çev. Cengiz Batuk). *Din Bilimleri Akademik Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 3, ss. 189-190.
- Bultman, R. (2006). “Yeni Ahit ve Mitoloji: Yeni Ahit’in Mesajındaki Mitolojik Unsurlar ve Onların Yeniden Yorumlanması Problemi”. (Çev. Cengiz Batuk). *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 1-4, ss. 327-328.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (1986). Milliyet Gazetecilik A.Ş., Cilt:16. İstanbul.
- Campell, J. (1994). *Yaratıcı Mitoloji: Tanrının Maskeleri*. (Çev. Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- Campell, J. (1995). *İlkel Mitoloji: Tanrının Maskeleri*. (Çev. Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.
- Campell, J. (2003). *Batı Mitolojisi: Tanrının Maskeleri*. (Çev. Kudret Emiroğlu). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Campell, J. (2010 a). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. Sabri Gürses). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Campell, J. (2010 b). *Mitolojinin Gücü*. (Çev. Zeynep Yaman). İstanbul: Media Cat Kitapları,
- Can, Ş. (1994). *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Chapin, Harry L. (1917). *Mythology Poetry and Prose*, New York: Shakespeare Press.
- Çınar, G. (2006). *Heykel ve Mitoloji*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Heykel Ana Sanat Dalı.
- Clodd, E. (1891). *Myths and Dreams*, London: Chatto & Windus, Picadilly.
- Çoban, B. ve Özarslan, Z. (2003). *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji-Din-İdeoloji*. İstanbul: Su Yayınevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları*, Anadolu Üniversitesi, 1. Baskı. Eskişehir: Web Ofset Tesisleri.
- Conybeare, C. (1910). *Myth, Magic, and Morals: A Study of Christian Origins*. London: Watts & Co 17, Johnson’s Court, Fleet Street, E.C.
- Dinçmen, K. (1997). *Psikiyatri ve Mitos*. İstanbul: Eti Kitapları, Elçin, Şükrü (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (Çev. Sema Rifat). İstanbul: Om Yayınevi.
- Erhat, A. (2008). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Estin, C. ve Helen, L. (2002). *Yunan ve Roma Mitolojisi*. (Çev.Musa Ercan). Ankara: Tubitak Yayınları.
- Fiske, J. (2006). *Mitler ve Mitleri Yapanlar*. (Çev. Şebnem Duran). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal I: Dinin ve Folklorun Kökleri*. (Çev. Mehmet H. Doğan). C: I, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (1921). *Dream Psychology*. New York: The James A. Mc Cann Company.
- Fromm, E. (1990). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*. (Çev. Aydın Arıtan ve H. Ökten).İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Göktepe, S. (1974). *Psikoloji Sözlüğü*. İzmir: Yeni Yol Matbaası.
- Grimal, P. (2005). *Yunan Mitolojisi*.(Çev. Nihan Özyıldırım). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hooke, S. H. (2002). *Ortadoğu Mitolojisi*. (Çev. Alaeddin Şenel). İstanbul: İmge Kitabevi.
- İşler, E. (2004). *Andre Gide’i Mitlerle Okumak*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Jung, Carl G. (1996). *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri*. (Çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kabaağaçlı, C.Ş. (1974). *Anadolu Efsaneleri*. İstanbul: Haşmet Matbaası.
- Karakuş, A. (2011). *Tarihin İzinde Efsaneler Mitler Gerçekler*.Ankara: AlterYayıncılık.
- Kostera, M. (2008). “Introduction to the Thriology: Mythologies of Organizational Everyday Life”.*Mythical Inspirations For Organizational Realities*. Edited By: Monica Kostera, Palgrave Mc Millan, New York, ss 116, 163-170.
- Köktürk, M. (2012). “Kültürün İlk Dili: Mitoloji”, *Bizim Külliye Dergisi*, Sayı: 51, ss. 20-22.
- Lang, A. (1897). *Modern Mythology*. Longmans, Green And Co.,London, New York and Bombay.
- Malinowski, B. (1990). *Büyü, Bilim ve Din*,(Çev. Saadet Özkan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mcdonald, J. (1893). *Religion and Myth*, David Nutt, 270-271 Strand London.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Müller, M. (2011). *Comparative Mythology*. London George Routledge and Sons, Limited, New York: E.P. Dutton and Co. <http://www.archive.org/details/comparativemytho00ml> (10. 10. 2012).
- Necatigil, B. (1969). *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi*, Cilt: I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Oxford Word Power Dictionary (2000)*. New York: Oxford University Press.

- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi*, Cilt: I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özdemir, E. (1999). *Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler-Yönelimler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, A. (1997). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Radin, P. (1915). *Canada Geological Survey Museum Bulletin No. 16. Antropological Series No. 6. Literary Aspects Of North American Mythology*. Ottawa: Government Printing Bureau.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi*. (Çev. Koray Akten, Erdal Cengiz, Atıl Ulaş Cüce, Kudret Emiroğlu, Tuluğ Kenanoğlu, Tahir Kocayığit, Erhan Kuzhan, Bengü Odabaşı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Segal, R. A. (2004). *Myth a very Short Introduction*. Oxford University Press.
- Seyidoğlu, B. (2005). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Sivri, M. (2008). “Mit, Mitoloji ve Edebiyat İlişkisi” *Adımizi Dergisi*, Sayı: 12, ss. 12-17.
- Smith, W. R. (1894). *Lectures of the Religion of the Semites*. London: Adam and Charles Black.
- Soury, J. (2008). *Mitoloji Işığında İsrail Dini*.(Çev. Harun Güngör ve İbrahim Açmaz). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Spengler, O. (1928). “The Decline of the West Perspectives of World-History”. Volume: II, Translation: Charles Francis Atkinson, New York: Alfred A. Knopf Inc.
- Strauss, L. (1955). “The Structural Study Of Myth”. *Journal Of American Folklore*. Vol: 68, No: 270, pp. 428-444.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1979). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 403. Ankara: Maya Matbaacılık.
- Tylor, E. B. (1920). *Primitive Culture*. Volume: I, Jon Murray Albemarle Street W. London.
- Ulağlı, S. (2006). *İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş*. Ankara: Sinemis Yayınları.
- Vignoli, T. (1882). *Myth and Science*. New York: D. Appleton And Company.
- Yetim, A. (2007). *Türk ve Kızilderili Mitolojilerinde İnsan-Doğa İlişkisi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı.
- Wilkinson, P. (2010). *Kökenleri ve Anlamlarıyla Efsaneler ve Mitler*. (Çev. Emel Lakşe). İstanbul: Alfa Yayınları.

THE RELATIONSHIP BETWEEN COMPARATIVE LITERATURE AND MYTHOLOGY

Abstract: The relationship between mythology and literature cannot be ignored because just like literature myths are the products of understanding, perception and representation of human existence. Myths are one of the most important resources of literature and in the course of time mythological elements are used by artists, writers and poets in their works. The mystery of the universe and human nature can be discovered by observing myths. That is why it is possible to link myths and mythology to other disciplines in relation to human beings. Being products of collective unconsciousness, myths are accepted by everybody. Myths can help us to guide the life by creating a general and universal model. Myths reflect societies in which they form and underlie intercultural communications. The universal features of the human beings can be transferred to literature through myths, literature reflecting, thus, societies and cultures as well. In the progress of time, cultures of the societies which are in interaction with their myths and their literatures, can also affect each other. Societies communicate with each other and the cultural interactions are important in terms of comparative literature, because interdisciplinarity underlies this domain. Comparative literature tries to understand and transfer cultural interactions by investigating them through literature. Underlying the cultural interactions, myths are directly involved in the field of comparative literature studies and they lead to literature and culture studies. In this study we aim to reveal the relation between mythology and comparative literature based on the assumption that the mythological elements are echoed in literary works by undergoing through changes, people sharing common grounds even they may belong to different cultures.

Key Words: Comparative Literature, Mythology, Comparative Mythology.

PRODUCTIVITY OF THE SUFFIX –ER IN ENGLISH AND GERMAN

Isa SPAHIU¹
Arben XHEMAİLİ²

Öz: Bu makale sözcük oluşumu açısından İngilizce’de ve Almanca’da özdeş anlamları ifade etmeye yarayan aynı türetme soneki –er sonekinin üretimsel kullanımına ışık tutmayı amaçlar. Bununla birlikte, sesbilgisel-biçimbilimsel ve anlambilimsel – sözdizimsel bir bakış açısından İngilizce ve Almanca’daki eyleyen adı için sözcük oluşturucu yapıları araştırır. Bulunan ortak bir eğilim ise her iki dilin –er soneki ile nomina agentis oluşturmak için sabit bir sözcük oluşturucu yapıya sahip olduğudur. Bu sözcük oluşturucu yapı birincil nomina agentis oluşturmak için kurulur. -Er sonekli İngilizce yapılar ve karşılık gelen Almanca yapılar nomina agentis oluşumunda oldukça üretkendir. [+ortak], [+sayılabilen], [+somut], [α insana ilişkin], vb biçimsel özellikler temelinde, İngilizce ve Almanca sözcük oluşturucu yapılar üç anlamsal grupta sınıflandırılırlar: mesleki, sürekli, tesadüfi. Bu makalede, evrensel sınıflandırma için Baeskow (2002: 52) tarafından tanımlanan sınıflandırmayı kullanmaktayız. Sınıflandırma sistemine ait bilgi şöyledir: ortografik gösterim, fonolojik gösterim, fonolojik ayırt edici özellikler, biçimsel özellikler, alt sınıflandırma çerçevesi, anlamsal özellikler ve türetme sınıfları.

Anahtar Sözcükler: Sözcük Oluşturma, Sözcüğe Sonek Koyma, Üretkenlik, Nomina Agentis.

Introduction

This paper consists of two suffix studies, presenting the English and German word formation processes, at the same time it represents contrastive analysis between the two investigated languages. Because the area of derivation as part of the word formation, is much more complex, we should limit the contrastive analyze to a number of semantic groups of derivatives. Such a group of nouns that denote persons who perform an activity are interesting because they are significantly limited to word formation suffixes, whose elements are characterized by different syntactic categories.

---

1 Phd., International Balkan University, Faculty of Language, English Language and American Studies. i.spahiu@ibu.edu.mk

2 Phdc., State University of Tetova, Faculty of Language, German Language and Literacy. arben.xhemali@unite.edu.mk

The main objective of this paper is that the synchronic factors and contrasts agentive nouns are considered, which describe the basic word formation process based on the characteristics that analyzes the lexical derivatives, while new words and terms, thus enabling an explicit description of the common basis.

1. The Development of the Suffix –er

The traditional term, *nominaagentis*, is a very comprehensive one and includes types of words of rather varied semiological functions. (Kärre 1915) The suffix *-er* goes back to the Latin-*arius*, which served in the source language to the formation of denominal nominaagentis and was borrowed both in the Gothic and West Germanic. (Willmanns 1930)

It was initially only used to derive nouns from *nomina agentis*, modeled after the Latin word formation patterns *liber-librarius*, *moneta-monetarius*. In the Gothic, lat. *-arius* took the form *-areis*, deriving for example, from the noun *boka agentis bokareis*. In Old High German it was the derivative *buochari* and in Old English formed the opposite *bocere*. The Latin suffix-*arius* has repeatedly been recognized in Old English in *-ere*.

Besides the denominal derivatives, however, existed both in Old High German as well as those already in Old English nouns agentis having as base verbs. The following examples illustrate this.

- O.E. writan → writere
           leornian → leornere
 O.H.G. nēmen → nēmari
           scafen → scephari

2. Lexicon-entry of the Suffix –er in English and German

The lexicon contains, according to the Motsch, (2004: 3) following system information:

1. phonological form
2. flexional-morphological properties
3. syntactic category of words
4. syntactic argument structure
5. semantic representation

However, similar classification gives also Baeskow (2002: 52) classifying system information as follows:

1. orthographic representation
2. phonological representation
3. phonological distinctive features
4. formal features
5. sub categorization frame
6. semantic features
7. derivational class

In this paper, for the global classification we will use the classification defined by Baeskow.

a. Orthographic and Phonological Representation

Opposite to the orthographic representation, which only shows grapheme sequences, phonological representation provides information as vocal composition and phonemic sequences of lexemes and morphemes. Phonemes are the smallest units of language that introduced differences in the meaning of words, which are realized in articulation using phone. Each vowel and consonant consists of distinctive voice features, and is represented in the form of phonological matrix. Phonological processes, which sometimes initiate suffixes will not be presented as rules, but in the form of theoretical features such as [+umlaut] and [+accent displacement]. Important for the interpretation of data suffixes in connection with membership are the affix-classes.

b. Formal Features

As mentioned in the previous chapter, the core objective of more recent theories is the elimination of the traditional syntactic category (N, A, V, P) in favor of a set of features. This aspiration is associated with a positive effect for a description of suffixes, as morphemes possess formal phonologic-morphological and syntactic-semantic features, which also imply affiliation to a certain syntactic category. A suffix such as e.g., -er, despite his evident nominally landmark in the German language, can be labeled with N.

c. Sub categorization Frame as Word Formation Component

This occurs, for example, in derivation such as Tischler, Rohkötler or Dörfler. The basic elements of suffix -ler have the nominal features such as [+common], [+concrete], [+count] etc. Verbal and adjectival basic elements are defined according to their characteristics. In case a suffix to select the basic elements of a different category, then sub-categorization frame will be two-part.

3. Intrinsic Formal Features

The intrinsic formal features are morpho-syntactically relevant features that describe the inherent properties of lexical units. Thus, the noun Haus has the following intrinsic features [+noun], [-human], [3rd person]. While the verb treffen is not specified with [verb] and [accusative]. except the first two, we have [adjective] and [preposition]. The term [α human] means [+human] or [+human]. These features, which can be supplemented with other, describe typical properties of lexical units, which have traditionally been labeled as a noun or verb, hence arise that categorial information N or [noun] or V or [verb] as redundant.

About agentive nouns, we are going to analyze, of course there are other intrinsic features that will be also determined.

a. Intrinsic Features of the Noun

The lexicon record of a lexeme from the traditional category N, should primarily give information, whether it is common noun or proper noun, eg. Buch, or such as eg., Zürich, proper noun. This information is encoded in the landmark [α common], whose value should be specified individually for each noun. The lexeme Buch gets landmark [+common], while Zürich [-common].

Here is a binary feature whose value can be either positive or negative, it is relevant to the choice of determinants. Proper nouns in German are different from the general, in that it does not choose either determiners or quantifiers.

With the intrinsic features of lexemes are the semantic features, which are relevant in the field of word formation. If we compared the nouns *Lehrer* and *Buch*, observed that both nouns (vs. noun *Liebe*) refer to specific entities in the foreign-language reality. This property is denoted by the semantic feature [+concrete]. However, there is a difference in that, in referent to *Lehrer* is a human being, whereas in noun *Buch* material object.

This landmark [α human], the value of which varies in the case of *Lehrer* [+human], while in *Buch* a negative value [-human]. Nouns in German have three grammatical gender, hence arises the choice of personal pronoun, in the case of antecedent brings feature [+human] or [-human]. The following examples show that English and German personal pronouns are in congruent relationship with grammatical gender to their antecedents.

The lexical entries of German nouns must additionally contain data about the grammatical gender, with idiosyncratic information. The grammatical gender, i.e., male, female and neutral being represented with the following combinations:

male	[+masc, -fem]
female	[-masc, +fem]
neutral	[-masc, -fem]

Also should mention that argument structures of lexical units are considered to be intrinsic features. Common nouns are marked with the possibility of having referentiality, that show reference argument <R>, which is of great importance for the syntax. Hence the proper nouns, *nomina propria*, (e.g., *Peter*, *Zürich*) versus common nouns lack referential argument <R>, because they are, in principle, themselves-referential, and need no additional referential determinants.

Furthermore, as regards the origin of lexical units, they classify a criterion, which is especially relevant for word formation. Also from the morphological point of view, necessitating the question, whether it is domestic or borrowed suffix, also gives a great benefit in derivation processes. Intrinsic feature which is added to the previous features [German]. Last information contained in lexicon record of a noun is the person.

This is relevant, when a noun should be replaced by a pronoun. The following examples show that the German noun *Buch* carries the markings [3rd person].

Ich habe heute **ein Buch/zwei Bücher** gekauft.

Ich habe **es / sie** heute gekauft.

Finally, in this place, you should note that the data concerning the number, entering the personal pronouns, is a idiosyncratic information. So, the German

noun Eltern, inherently plural is marked with what appears signifier [+ plural] and shows intrinsic formal features.

b. Intrinsic Features of the Verb

The group of intrinsic formal features of verbs includes features that provide information for valence or grammatical cases. For example, the verb *helfen* inherently leads to maturity with landmark [dative]. Information of this type is not sufficient to describe the German verbs, as well as dispositions in German as referential grammatical case. For this reason it is necessary to identify additional features that clearly define the traditional category V. The lexical unit of the category V is different from nouns, by not referring to the subjects / objects, but to eventualities. The term "eventuality" includes the following categories:

Ereignisse- events

Vorgänge-processes

Zustände- states

More details about the above categories will not be giving into this paper. Verbs in the German language are described with characteristic [α dynamic], which again may have a positive or negative value. Depending on how many entities (persons or objects) participate in the contingency marked in the verb distinguishes: one valence verbs (e.g., schlafen), two valence verbs (e.g., treffen), three valence verbs (e.g., geben).

In light of the arguments we distinguish two types: external arguments that in the syntax is realized as a subject, and external arguments, which stand in the complement of the verb (e.g., direct object, indirect object, adverbial additions).

According to Baeskow (2002:27), verbs in German (e.g., schlafen, treffen, schenken) have the following argument structures:

schlafen   <E <x^{ext}>>
 treffen   <E <x^{ext}, y^{int}>>
 schenken   <E <x^{ext}, y^{int 1}, z^{int 2}>>

The latter example Motsch (Deutsche Wortbildung in Grundzügen, 2004:29) illustrates as following:

SCHENKEN ($x^1 = NP_{nom}$, $x^2 = NP_{dat}$, $x^3 = NP_{akk}$)

Consequently, each argument is assigned a semantic role. Simoska (2002:185) outlines basic and external predicates as follows:

AGENT of (x, y), x is the agent y '(= x is the executor of y)

TOPIC of (x, y), x is the subject of y '(= x subject of y)

Information regarding the location of a German lexeme in the traditional category V are put all together in a set of landmarks, as shown below. Formal characteristics [α dynamic, argument structure, grammatical cases]

c. Optional Features

Another group of features, as indicated by the title, optional, which stand opposed to intrinsic formal features. This is about grammatical cases and congruent features that appear contextually in a given lexeme. The following examples contain only optional features:

Bücher [nominative, +plural]

lernte [3rd person, + past]

Although in the paper is not our aim to analyze the flexible regularities, we will only briefly give the flexible form in the lexicon entry.

Lexical Record of Suffix –ER in English

Orthographic Representation:	-er
Phonological representation:	/ə/
Phonological feature:	-
Formal features:	[+ common]
	[+ count]
	[+ concrete]
	[α human]
	[<R>]
	[+ Germanic]
	[3rd person]

Sub categorization frame:

[α dynamic, α causative, <x^{ext}>, (X-ize, X-ify), α Germanic]

[α common, α count, α concrete, (base of X-(o)graph-y), α Germanic]

[+ numeral]

Mapping feature:

[map base [+ common] into Y^{INT} of a P-Eventuality <E<X^{ext}, Y^{int}>>]

Semantic feature: [+ human] → [α habitual]

-er-Class:

[driv-, sing-, win-, cook-, tast-, believ-, own-, pott-, glov-, trumpet-, sitt-, break-, biograph-, geograph-, tenn-, ...]

Lexical Record of Suffix –ER in German

Orthographic representation:	-er
Phonological representation:	/ər/
Phonological feature:	[+ Umlaut]
Formal features:	[+ common]
	[+ count]
	[α plural]
	[+ concrete]

[α human]
 [+ masc]
 [-fem]
 [<R>]
 [+ Germanic]
 [3rd person]

Sub-categorization frame:

[α dynamic, α causative, < X^{ext} >, (stem of *X-ier-en*), α Germanic]

[α common, α count, α concrete, (*X-ik*), α Germanic]

[+ Numeral]

Mapping feature:

[Map base [+ common] into Y^{INT} of a P-Eventuality <E< X^{ext} , Y^{int} >>]

Semantic feature:

[+ human] → [α habitual]

-er-Class:

[Fahr-, Weck-, Hör-, Kenn-, Besitz-, Ausbild-, Einbrech-, Strandläuf-, Töpf-, Schlagzeug-, Mathematik-, Physik-, Programmier-, Kopier-, Sechs-, Hundert-,..]

d. Word Formation

Word formation is divided into two essential word formation types, namely composition and derivation. A compound noun is formed by combining two or more free morphemes. While derivation, also called an derivation (Ableitung), a process in which form words using affixation, by adding affix to the root of the given lexeme. Based on it, two important terms that appear in the literature, are differently defined. We will give a generalized definition, which is known in the linguistics.

Noun   Root

E.   driver   driv- (bound root morpheme)

G.   Fahrer   Fahr- (bound root morpheme)

Suffixes, from both groups differ on the basis of phonological and morphological properties. Suffixes of the first group, which initiate emphasis moving or inherently carry the main emphasis (e.g., Ho'tel-Hotel'lier). By default, morphological difference occurs between the suffixes of both classes, the first group with free and bound morphemes, while those of the second combine only words.

Conclusion

Obviously, in the English and German, the nominal agentive category is formed with suffix *-er*. After the phonologic-morphological and semantic-syntactic analysis of the suffix *-er* in English and German we can summarize that this word formation pattern is highly productive in the formation of nomina agentis. Based on the semantic-syntactic analysis the two suffixes have positive value of the three semantic groups: professional, habitual and occasional.

REFERENCES

- Beaskow, H. (2002). *Abgeleitete Personenbezeichnungen im Deutschen und Englischen: Kontrastive Wortbildungsanalysen im Rahmen des Minimalistischen Programms und unter Berücksichtigung sprachhistorischer Aspekte*. Berlin - New York: Walter de Gruyter
- Boase-Beier, J. and Lodge, K. (2003). *The German language. A linguistic introduction*. Oxford: Blackwell – Publishing.
- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge: The MIT Press.
- Draeger, K. (1996). *Die semantische Leistung der suffixalen Wortbildungsmorpheme der Substantive in der deutschen Gegenwartssprache*. Achen: Shaker Verlag.
- Fleischer, W. and Barz, I. (2007). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Ischtuganova, G. (2003). *Die semantische Wortbildungskategorie Nomen Agentis in der deutschen und baschkirischen Sprache*. Ibidem-Verlag.
- Kärke, K. (1915). *Nomina Agentis in Old English. Part 1*. Uppsala. University Press, Edv. Berling.
- Motsch, W. (2004). *Deutsche Wortbildung in Grundzügen* (2., überarbeitete Auflage ausg.). Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Schmidt, W. (1969). *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin: Volk und Wissen Volkseigener Verlag.
- Taute, I. (2000). *Die -er-Nomina im Deutschen, Niederländischen und Englischen. Eine Untersuchung vor dem Hintergrund der Prototypentheorie*. Diss. Kiel.
- Симоска, С. (2010). *Контрастивни проучувања. Сложени именки во германскиот и во македонскиот јазик*. Скопје: Универзитет “св. Кирил и Методиј“ Филолошки факултет “Блаже Конески.
- Џемаилоски, А. (2011). *Nomina agentis во германскиот, во македонскиот и во албанскиот јазик – со посебен осврт на суфиксите -er/in (гер.), -ач/ка (мак.) и -(ë)s/e (алб.)*. Магистерски труд. Скопје: Универзитет “св. Кирил и Методиј,, Филолошки факултет “Блаже Конески,,.

PRODUCTIVITY OF THE SUFFIX –ER IN ENGLISH AND GERMAN

Abstract: The paper aims to shed some light on the productive use of the suffix -er in English and German, which, from the word-formation point of view, is the same derivation suffix to express the identical meanings. However the article investigates word-formative patterns for nomina agentis in English and German from a phonological-morphological and semantic-syntactical point of view. One common tendency found is that both languages have a stable word-formative pattern for building nomina agentis with suffix -er. This word-formative pattern is constructed to form

primary nomina agentis. The English patterns with the suffix -er and the corresponding German patterns are highly productive in the formation of nomina agentis. On the basis of the formal features [+common], [+count], [+concrete], [α human], etc., the English and German word-formative patterns are classified in three semantic groups: professional, habitual and occasional. In this paper, for the global classification we use the classification defined by Baeskow (2002: 52), classifying system information as follows: orthographic representation, phonological representation, phonological distinctive features, formal features, sub categorization frame, semantic features and derivation classes.

Key Words: Word Formation, Suffixation, Productivity, Nomina Agentis.

ÇEVRE VE EKOLOJİ KAVRAMLARININ EKOLEŞTİREL VE KAPİTALİST SÖYLEM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Sezgin TOSKA¹

Öz: Son dönemde yazın dünyasında gelişimini ve etkinliğini arttıran ekoeleştiri, (ecocriticism), insan merkezli düşünce sistemi ve yaşam tarzlarının ekolojik yıkımlar, doğal felaketler ve çevresel sorunların oluşmasında önemli etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Ekoeleştiri yazın dünyasını da insan merkezli anlayışlardan kaynaklanan sorunların araştırılması ve olası çözüm yollarının bulunup geliştirilmesi için harekete geçirmeye yönlendirmektedir. Eleştirilerini özellikle insan merkezlilik üzerine yoğunlaştıran ekoeleştiri anlayışı için kavram kullanımı da önemli hale gelmiştir. Ekoeleştiri, bu nedenle insanı merkeze koyabilecek kavramların kullanımından özenle kaçınmaktadır. Ekoeleştiri sözcüğünün bu yeni eleştiri yaklaşımı için isim olarak seçilmesinde bu özelliğinin ön planda tutulduğu açıktır. Ülkemizde ekoeleştiri yaklaşımının yaygınlaşmaya başlamasından sonra birbirine benzer olduğu düşünülen ekoloji ve çevre kavramlarının kullanımında dikkatli olma gereği ortaya çıkmıştır. Söz konusu kavramların seçilmesi ve kullanımı ekoeleştirel ve kapitalist söylemde farklılıklar göstermektedir. Bu yüzden birbiri yerine kullanılabilen bu kavramları uygulama alanına taşımının basit bir sözcük seçiminden ibaret olmadığı, söylemsel farklılıkları da yansıtabileceği dikkate alınmalıdır. Makalede çevre ve ekoloji kavramlarının etimolojilerinden faydalanılarak kapitalist ve ekoeleştirel söylemlerdeki gelişimlerine ve kullanım farklılıklarına değinilmektedir. Bazen bilinçsizce birbiri yerine kullanılan ekoloji ve çevre kavramlarının bazen de kendi düşmanını kendisi oluşturarak onu kontrol altında tutmak isteyen kapitalist söylem içerisinde bilinçli olarak birbiri yerine kullanılmaya çalışıldığını gözlemlemek olasıdır. Bu söylem farklılıkları afiş, televizyon programı, filmler ve gazete haberinden oluşan medya çalışmaları örneklemeleriyle incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ekoeleştiri, Ekoloji, Çevre, Medya Çalışmaları, Kapitalizm.

Giriş

Ekolojik yıkımlar, doğal afetler ve çevre sorunları yaşadığımız çağda sıklıkla karşımıza çıkan olgular haline gelmişlerdir. Bu olguların oluşmasında,

---

1 Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü.
toska@atauni.edu.tr

gelişmesinde ve dünya üzerindeki yaşamı tehdit edecek hatta sonlandıracak boyuta ulaşmasındaki en önemli etmenler arasında insan merkezli düşünce sistemi ve yaşam tarzı vardır. Bu bağlamda kültürel etmenlerin doğa ve çevre yıkımlarına neden olduğu söylenebilir. Türk Dil Kurumu'nun Genel Türkçe Sözlüğü'ndeki insan merkezli kültür tanımı, bize doğa ve çevre yıkımına neden olan kültürel etkenler konusunda ipucu verebilir. Kültürün bu sözlükteki tanımı şöyledir:

tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü (<http://www.tdk.gov.tr>)

Tanımdan da anlaşılacağı üzere insanın doğal çevresine egemenlik kurabilmesi için kullanacağı maddi ve manevi araçların her biri bu yıkıma neden olabilir. Yaratma gücünden ziyade tahrip gücü kullanılan teknoloji buna en güzel örneklerden biridir. Ekoeleştiri ekolojik sorunların yüzeysel çözümüne odaklanan girişimlerden ziyade, sorunların ortaya çıkmasına neden olan yukarıda bahsedilen unsurlar üzerinde düşünerek, bunların değişmesine ve hatta ortadan kaldırılmasına yoğunlaşan bir girişim olarak ortaya çıkmıştır. Ekoeleştiri, kültürel etmenlerin ve 'insan'ın derinlemesine en iyi şekilde yansıtılacağı, inceleneceği ve değerlendirileceği yazın dünyası ile ekolojik yıkımlar, doğal afetler ve çevresel sorunlar arasındaki ilişkiyi de ele alan disiplinler arası bir yaklaşımdır.

Ekoeleştiri bir disiplin haline gelmeden öncede, bu konularla ilgili çalışmalara yazın dünyasında rastlamak olasıdır. Bir disiplinden ziyade akademisyenlerin birbirinden habersiz ve bağımsız bir şekilde çeşitli arayışları olmuştur. Daha sonra doğaya ve çevreye karşı duyarlı akademisyenlerin bir araya gelmesiyle bu yeni yaklaşımı isimlendirme süreci başlamıştır. Bu yeni yaklaşım için ekoeleştiri ('ecocriticism')den başka 'ekoyazınbilim' (ecopoetics), 'çevreci yazın eleştirisi'(environmental literary criticism), ve 'yeşil kültür çalışmaları'(green cultural studies) gibi terimler de önerilmiştir. Fakat "bazı eleştirmenlerin ekoeleştiri ('ecocriticism') teriminin kısa oluşu, ekoeleştirel ('ecocritical') ve ekoeleştirmen ('ecocritic') gibi diğer sözcük biçimlerine kolayca dönüşebilirliğinden dolayı bu kavramı benimsemişlerdir (Glotfelty, 1996: xx). Akademisyenlerin 'eco'(eko)yu 'enviro'(çevre)ye tercih etmelerinde ki diğer önemli bir husus da sözcüklerin sahip olduğu ve/veya kazanacakları yan anlamların işlevidir. Bu yan anlamların daha iyi anlaşılması ve birbirleri yerine kullanılmalarında ortaya çıkabilecek sorunların farkında olabilmek için sözcüklerin etimolojik tanımlarına ve disiplinlerde kullanıldığı şekliyle anlamlarına değinmek de yararlı olacaktır.

1. Kavramsal ve Terminolojik Tartışma

William Howarth "Ecocriticism in Context" adlı makalesinde 'ecocriticism'i [ekoeleştiri] oluşturan 'eco' ve 'critis' sözcüklerinin kökeni Yunanca 'oikos' ve 'kritis' sözcüklerine dayanır" der (Howarth, 1996: 69). 'Oikos,' 'ev' anlamına gelen Yunanca bir sözcük olup İngilizcedeki 'ekoloji' (ecology) ve 'ekonomi'

(economy) sözcüklerinin türediği bir köktür. Ecocriticism (ekoeleştir) yi oluşturan sözcüklerden biri olan “ecology” sözcüğünün kökeni ve tarihsel gelişimini Raymond Williams şu şekilde aktarır:

Alman zoolog Haeckel'den çeviri yoluyla gelen bilimsel kullanımı (aslen oecology) 1870'lere kadar gitse de, 20.yüzyılın ortalarından önce İngilizce'de yaygın değildir. Ancak Thoreau'da, görünüme göre yalıtılmış ve garip gelecek ölçüde uygun ve 1858 yılına ait bir kullanımı vardır. Sözcük Yunanca kök sözcük oikos-ev halkı- ile logos'tan –söylem, buradan da dizgisel inceleme-gelen tanıdık ‘logy’ takısıyla türetilmiştir. Economy [ekonomi], sözcüğün göndergesini paylaşır, yalnız alternatif takısı Yunanca nomia-yönetim- ve nomos'tan –yasa- gelen nomy'dir... ekoloji (Haeckel'in ökologie'si) habitat (18.yüzyıldan itibaren karakteristik yaşama yerini anlatan bir isim, “yaşar” anlamındaki Latince fiil biçiminden) anlamını geliştirdi ve de bitkilerle hayvanların birbirleri ve yaşama alanlarıyla ilişkilerinin incelenmesi biçimini aldı (Williams, 2006: 133).

Daha sonraları yaşama alanı olan ekolojik nişin yani bir organizmanın yaşam sahası ve görevinin insan merkezli anlayışlar tarafından çevreye dönüştürüldüğünü söyleyebiliriz.

Heckel'in (1936) ekoloji tanımlamasında ‘canlıların veya organizmaların çevre'siyle ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır’ tümcesindeki çevre kelimesi ekolojik niş anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla İngilizce karşılığı “environment ya da surrounding ile bir benzetmeye gidilmesi ve bu kelimeye gönderme yapılması ‘Çevre Bilimciliğin’ bir kelime oyunudur (Çalgüner, 2003: 62-63).

Diğer taraftan çevre (environment) kelimesinin etimolojisine baktığımızda İngilizce'de “Environment”ın çevre anlamı 19.yüzyılın başlarına kadar gider; environs'da olduğu gibi (eski Fransızca kök sözcük viron'dan –döngü, devre-gelen Fransızca yakınkök environner- çevirmek, çevrelemek);” (Williams, 2006: 133-134) anlamına gelir. Bu bakımdan çevre sözcüğü, ekolojiden farklı olarak, bitkiler ve hayvanların birbirleri ve yaşam alanlarıyla karşılıklı ilişkilerini incelemekten ziyade merkezdeki bir organizmanın genelde de insanın çevresiyle olan ilişkilerinin incelenmesi olarak algılanmaktadır.

Çevre sözcüğü bilim, sanayi ve kapitalist anlayışlar altında insan merkezliliği ortaya koyan ve geliştiren anlamlar kazanmıştır. Antropoloji sözlüğünde çevre sözcüğü için şunlar söylenmektedir:

Belirli bir zamanda dolaylı ya da dolaysız olarak kişiyi etkileyen, ferdin maddi ve manevi gelişmesini ve yaşam koşullarını belirleyen biyolojik, coğrafi ve toplumsal etkenlerin tamamıdır. Çevre (environment) teriminin dilimizde muhit, etraf, yöre gibi eş anlamları da bulunmaktadır. Çevre kelimesinin yaygın kullanımı; içinde yaşadığımız doğa, yani insanı çevreleyen ancak insan dışı biyo-fiziksel dünyadır. Antropologlar da kavramın bu yaygın kullanımını izlemişlerdir. Şüphesiz bu insan merkezli algılamının gerisinde doğa-toplum/kültür ayrışması bulunmaktadır... Çevrenin günümüzde ‘doğal, ekonomik ve kültürel değerlerin bir bütünü’ olarak ele alındığı da belirtilmektedir. Ne ki bu tür tanımlar insanın gereksinimleri etrafında belirlenmiş bir çevre anlayışını yansıtmaktadır. Bir yönüyle bu bakış açısının

doğruluğu savunulabilir: Günümüzdeki artık tüm doğal çevreler, dolaylı ya da dolaysız olarak insanların etkilerine maruzdur ve/veya insanın kontrolü altındadır (Emiroğlu-Aydın, 2003: 195).

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ‘çevre’, ekolojideki karşılıklı etkileşim fikrinden yalnızca kişiyi yani insanı etkileyen faktöre indirgenmiştir. Aynı zamanda yaşam alanındaki insan olmayan varlıklar göz ardı edilerek çevre, ‘ferdin maddi ve manevi gelişmesini ve yaşam koşullarını belirleyen’ sanki insan için oluşturulmuş bir alan şeklinde algılanmıştır. Görüldüğü gibi sadece ferde yani insana odaklanılmıştır. Çevre tanımlamalarında insan-insan olmayan karşıtlığı yaratılarak ikilemlerle bir yaklaşım ortaya konmuştur. Bu da ekolojinin bütüncül anlayışının tersine insanı doğadan ayırma girişimlerine destek olmuştur. İnsan doğadan ayrılmakla kalmamış, ayrıldığı doğaya karşı egemenlik kurmaya da çalışmıştır. Çünkü kendisini insan merkezli görüşler etkisi altında doğadan üstün görmüştür. Bu üstünlük insan merkezli anlayış sayesinde o kadar üst düzeye çıkmıştır ki, sözlüğün çevre tanımının son tümcesinde belirtildiği üzere diğer her şey gibi ‘çevre’ de insanın kontrolü altındadır. Özetle söylenebilir ki bu sözlükte verilen çevre tanımları insan merkezli görüşe uygun olarak insanın çevreyi kontrol altına aldığı izlenimini vermektedir. İnsan/kültür-doğa/çevre ayrımına giderek insanın doğadan üstün olduğu savını desteklemektedir.

Psikoloji sözlüğü de insan merkezli görüşü destekleyen tanımlar yapmaktadır. Psikoloji sözlüğünde çevre şöyle açıklanmaktadır: “environment genel anlamıyla, organizmayı çevreyeni, gelişimini ve yaşamını etkileyen dış koşulların toplamı; davranışın gerçekleştiği dış bağlam; “dışımızda” algıladığımız her şey” (Budak, 2003: 179). Bu tanım da antropoloji sözlüğündeki görüşle benzerlik gösterir. Organizmadan kastın insan olduğu “dışımızda” sözcüğünden anlaşılmaktadır. Böylelikle insan-doğa veya insan çevre ayrımına katkıda bulunmaktadır.

Sosyoloji sözlüğünde ise:

çevre (environment) Sözlük anlamıyla bir şeyi kuşatan ya da saran demek olan çevre terimi akademik söylemde çeşitli biçimlerde kullanılır... Çevre başka kullanımlarında bireyin (ya da canlı bir organizmanın) içinde bulunduğu (sınırsız) toplumsal bağlamı gösterir ve burada, Jean Piaget’in bilişsel gelişme çalışmalarında görüldüğü gibi, çevreye adapte olma ve uyum sağlama sorunları öne çıkarılır. Doğal çevre, insan eylemlerinin içinde gerçekleştiği ve bizzat insan eylemleriyle değişikliğe uğratılan bir alan olarak sosyoloji için taşıdığı tüm potansiyel önemine rağmen, nadiren sosyal terimlerde kuramsallaştırılmış; son zamanlara kadar yapılan referanslar dışında fazla ağırlık verilmemiştir. Önemli bir nokta; çevrenin salt doğadan ibaret olmadığı ve insanın müdahalesini de kapsadığı düşüncesi kabul gördüğü halde, çevreye yönelik günümüzdeki toplumsal ve siyasal ilginin fiziksel dünyada (şehirler, evler, kırlar ile hava ve su gibi doğal kaynaklar) yoğunlaşmasıdır. Bu yorumda çevre terimi, cemaat, toplum ve toplumsal grup gibi, fiziksel ve maddi koşullardan ziyade toplumsal ilişkileri öne çıkaran kavramlarla karşı karşıya konmaktadır. Fakat bir çevre sosyolojisinin potansiyelini açığa çıkaran etken, kesinlikle maddedünyanın

özgüllükleri ve etkisi ile maddi dünyanın toplumsal düzeyde kurulması üzerinde duran çalışmalarıdır (Marshall, 2003: 115-116).

Sosyoloji sözlüğünde de doğal çevrenin insanla karşılıklı etkileşiminin olduğu vurgulanır. Doğal çevre, yapay çevre, toplumsal çevre gibi ayrımlara gidilmesi bu ayrımların insana göre belirlendiğinin bir yansıması olarak algılanabilir. Ayrıca doğal çevre salt fiziksel dünya olarak da görülmüştür. Bu bağlamda fiziksel dünya toplumsal dünyanın karşısına konularak bir bakıma ikilemlenmiş anlayışın devamı sağlanmıştır.

Tüm bu açıklamalar göz önünde tutulduğunda;

ekoloji bilimine benzer olarak ‘ecocriticism’ [ekoeleştirici] şeyler [things] arasındaki ilişkiyi inceler. Daha da ötesi, yan anlam çağrışımlarıyla ‘enviro’[çevre] biz insanların merkezde olduğunu, biz olmayan diğer bütün şeyler tarafından, diğer bir deyişle çevre tarafından kuşatıldığımızı ima ettiğinden dolayı iki anlamlı [dualistic]dir. Aksine yan anlam çağrışımlarıyla ‘eco’[eko] ise birbirine bağlı toplulukları, iç içe geçmiş sistemleri ve birimlerin unsurları arasındaki güçlü bağları ima eder (Glotfelty, 1996: xx).

Öyleyse insan merkezli ve ikilemlenmiş bir bakış açısı yerine yeryüzü merkezli ve her varlığın özsel bir değeri olduğunu savunan, yeryüzündeki bütün canlı ve cansız varlıkların birbiriyle etkileşim halinde olduğunu belirten ve yazınsal yapıt incelemelerinde insanı ön planda tutan yaklaşımlardan uzaklaşmak isteyen bu yeni yaklaşım için ‘eko’nun ‘çevre’ den daha uygun olduğun söylemek olasıdır.

Ekoloji ve çevre sözcüklerinin kullanımı endüstriyel alan ve endüstriyel alanla direkt bağlantılı olan bilim dallarında da farklılık göstermektedir.

Resmi bilim çevrelerine ilişkin YÖK kategorizasyonuna baktığımızda, Sosyoloji bilim dalının altında Ekolojiye yollama yapan bir bilim dalı yok. Ekoloji ve Çevre ile ilgili bilim dalları şöyle: Kamu yönetiminin altında ‘Kentleşme ve Çevre Sorunları’; Hukukun altında ‘Çevre Hukuku’; Biyolojinin altında ‘Bitki Ekolojisi ve Hayvan Ekolojisi’; Orman Bilim kolunda ‘Toprak İlimi ve Ekolojisi’; Mimarlık Bilim kolunda ‘Çevre çözümlemesi ve denetim ile Tarih-Çevre Değerlendirilmesi’; Kimya Mühendisliğinde ‘Çevre Teknolojisi’; Çevre Mühendisliğinde ‘Çevre Bilimleri ve Çevre Teknolojisi’; Tıpta ‘Tıbbi Ekoloji’. Dikkat edilirse, hemen saptanabilecek bir görünüm vardır. Doğa bilimlerinde ve Tıpta kavramın adı Ekoloji; işin içine Mühendislik ve Endüstriyalist paradigmanın belirlediği sosyal bilimlerin cari durumu girince, kavramın adı birden ‘çevre oluyor’. Ekoloji terimi yerine çevre kelimesinin yeğlenmesi, endüstriyalist bir yaklaşımın bir yansıması olup, sözü geçen bilim insanlarındaki insan-merkezci mantığın bir izdüşümüdür (Çalgüner, 2003: 8-9).

Endüstrinin doğması ve gelişimi ile beraber doğanın tanımı insan merkezli anlayışa bağlı kalmakla birlikte farklılaşma gösterir. Doğa-insan karşıtlığı ile doğadan uzaklaştırılmaya başlanan insan, endüstri ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte doğayı artık bir tüketim veya üretim nesnesi olarak görmeye başlar. Kapitalist anlayışla şekillenen endüstri doğayı araçsal değere sahip bir kaynak olarak görür. Sözde insan refahı ve gelişmek için doğa hem kaynak hem de hammadde rezervidir.

Toplumun üretim için üretim kuralıyla yönetildiği ve büyümenin ölümün tek panzehiri olduğu bu nicel denklikler alanında, doğal dünya doğal kaynaklara benzersiz bir başıboş sömürü alanına indirgenir. Kapitalizm, doğanın insan tahakkümüne sokulması doğrultusundaki kapitalizm öncesi nosyonu onaylamakla kalmaz aynı zamanda doğanın talanını toplumun temel yasasına dönüştürür (Bookchin, 1996: 69).

İnsan merkezli anlayışlar doğrultusunda doğa bir hammadde rezervi ve kaynağı olarak görülmekten daha da kötü bir duruma getirilmiştir. Kapitalist anlayış çerçevesinde doğadan artık bir meta olarak söz edilmektedir. ‘Çevre Malları’ terimiyle iktisat alanında karşılaşmak olasıdır. Prof. Dr. Koray Başol ve Arş.Gör. M.Faysal Gökalp tarafından yazılan “Ekonomi ile Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilere Bir Bakış-I” adlı makalede ‘Çevre Malları’ terimi şu şekilde kullanılmaktadır: “Tabiatın kendini yenileme gücünün bir sınırı olduğu anlaşıldığından beri ‘Çevre Malları’ adı verilen değerlerin de önemi artmıştır” (Başol-Gökalp, 1991: 46-47). ‘Çevre Malları’ teriminin kullanımı yalnızca iktisat alanıyla da sınırlı değildir. Öğretim Görevlisi Şule Kıyıcı’nın hazırladığı DTO226 Turizm ve Çevre Ders Notları adlı sunumda ‘Çevre Malları’ndan şu şekilde bahsedilmektedir:

Doğal ve tarihi varlıklar üretim ve tüketim malları yanında çevre malları olarak anılırlar. Çevre Malları, artıklar, üretim ve tüketimde kullanılmayan değerler, doğal ve tarihi varlıklardır. Doğal kaynakların sınırsız olmadığına anlaşılması ve doğanın kendinin yenileyebilmesinin belli koşullara bağlı olduğunun görülmesi, bu değerlerin sınırlı birer kaynak ve birer ekonomik mal gibi ele alınmaları gereğini ortaya koymuştur. Çevre ekonomistleri, toprak, su, hava gibi kaynakları doğal sermaye olarak da adlandırmaktadır (Şule Kıyıcı, DTO226 Turizm ve Çevre Ders Notları).

Görüldüğü gibi çevre terimini kullanarak doğaya bir meta olarak yaklaşmak insan merkezli görüşlerin ve kapitalizmle şekillenmiş endüstrinin ortak sonuçlarından biridir. Bu bağlamda ekolojik sorunlara çevre sorunları gibi yaklaşmak bu düşünce sistemin geliştirdiği daha yüzeysel bir anlayışın ürünüdür. Çünkü bu yaklaşımın çevre duyarlılığı insanın sahip olduğu mal varlığından en etkili (karlı) ve uzun ömürlü bir şekilde faydalanmasına odaklanmaktadır. Sözü ettiğimiz iktisat alanındaki makalede bu durum şöyle açıklanmaktadır:

Oysa insanlığın sahip olduğu mal varlığının en uygun biçimde kullanılması gerekir. Üretilen mal ve hizmetlerin dolaşımını en çoğa çıkarmak pahasına, bu mal varlığının yok edilmesi savunulamaz. Bu amaçla ekonomistler, yıpranma (amortisman) kavramının çevreye uygulanması zorunluluğundan söz ederler. Çevre mallarının geleceğinin güvence altına alınması, üretimin bir bölümünün bu yıpranmanın giderilmesine ayrılmasını zorunlu kılar. Bu, kuşaklar arasındaki dayanışmanın da bir gereği sayılmaktadır. Bozulan doğal çevre bir daha eski durumuna getirilemeyeceği için, bugünkü kuşakların bir ölçüde özveride bulunmak pahasına da olsa bunu göze alması gereklidir. İşte bu nedendir ki, çevre sorunlarına uzunca bir dönem için yaklaşmak gereği genellikle kabul edilmektedir. Çevre bir toplumsal hesaplar sistemi içine sokulmakta, korunması ve geliştirilmesi harcanacak kaynakların gelecekte avantaj ve dezavantajlarının

bugünkü para değeri üzerinden hesaplanması önem kazanmaktadır (Başol-Gökalp, 1991: 46-47).

Anlaşılabileceği gibi insan, çevre denen kaynakları o kadar çok sahiplenmiştir ki bunu dilediğinde kullanmakta hatta doğal çevrenin bir daha eski konumuna gelemeyeceğini bildiği halde sömürmekte bir sakınca görmemektedir. Hatta günümüz insanı çevreye verdiği tahribatı azaltarak gelecek kuşakların da çevreyi sömürmesine olanak sağlayabilir. Bu anlayışta çevreci olmak kapitalist öğretinin ışığında doğadan maksimum düzeyde ve sürede yararlanmanın telaşına düşmek anlamına gelebilir. Bu bağlamda günümüzde etkileri artan doğal felaketler, ekolojik ve çevresel sorunlara karşı tepkilerini ortaya koyan insanların 'çevreci' terimini kullanırken dikkatli olmaları gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çünkü Bookchin'in de belirttiği üzere;

Çevreci terimiyle ahlaki bakımdan yansız, ama somut pragmatik amaçlar açısından doğanın daha etkili teknik yönetimini kastediyorsak, böylesi bir yaklaşım, pekala 'çevreci' olarak betimlenebilir. Dolayısıyla çevrecilik doğa mühendisliğinin bir biçimi olarak görülebilir. Çevrecinin hedefleri, 'ekolojiktik'in birçok ifadesinde örtük olarak bulunan, doğa ile insan arasındaki eşsiz iyi niyetli bir ilişkiyi; özellikle biyosfere saygıyı, onun parametrelerine göre faaliyet yürütmek için bilinçli bir çabayı ve toplumla doğal dünya arasında bir ahenk yaratma girişimini öngören hedefler değillerdir. Aslında, 'doğa' ve 'ahenk' gibi sözcüklerin çevreci için bir anlamı olup olmadığı da kuşkuludur. 'Doğa' 'doğal kaynakların bir keşfi', 'ahenk' de 'uyum sağlama'nın şiirsel bir metaforu olarak görülür. Çevrecilik, kamu sağlığına en az zararı vermek ve hammaddelerin gelecek kuşaklar için korunmasına gereken önemi vermek suretiyle, bu kaynakların verimli ve temkinli kullanılması hedefini ileri sürer (Bookchin, 1998: 106).

Bookchin'in sözünü ettiği anlayış çerçevesinde ortaya çıkan ekolojik sorunların temel nedenlerine odaklanmayan çözümlerin kapitalist anlayışı devam ettirecek hatta ona hizmet edecek noktada kalması manidardır. Sorunların gerçek nedenlerine odaklanmaya izin vermeyen bu anlayış olası sığ çözümlerin bile önüne engel koyan fikirleri tartışmaya açmaktadır. Çevresel sorunların yerelden küresele doğru ilerlediğinin farkında olan bu sistem yerel olanaklarla sağlanabilecek olası çözümlerin maliyetine diğerlerinin de ortak olmasını aksi takdirde bunun ciddi sorunlar doğurabileceğini ileri sürer.

Çevrenin kirlenmesi, bozulması, tüketilmesi vb. problemlerin çözümü de küresel kamusal maldır ve sunumu için küresel ölçekte işbirliği içinde hareket edilmesini gerektirir. Yerel ve bölgesel nitelikte çevre sorunları vardır. Ancak, yerel ve bölgesel düzeyde olsalar bile, hemen her çevre sorunu, biriktikçe küresel bir sorun haline gelmektedir. Örneğin suyolları ve nehirler bölgesel nitelik taşırlar. Kirliliğin nehirlerin döküldüğü büyük denizler, bu alanları doğal dengisini bozarak küresel sorunlara yol açarlar. Orman yangınlarının söndürülmesi, tam kamusal bir bölgesel mal iken, ormansızlaşma, çölleşme ve küresel ısınmaya yol açar ki, Brezilya yağmur ormanlarının korunması tam kamusal bir küresel mal olarak kabul edilmektedir... Çevre küresel kamu malı için de bedavacılık problemi söz konusudur. Bu noktada, karşımıza bazı sorular çıkmaktadır. Hangi çevre sorununun, hangi ölçüde azaltılacağına kim karar verecektir? Hangi çevre politikalarının uygulanacağı, maliyetlerin kim

tarafından üstlenileceği nasıl belirlenecektir? Devletlerin bu konudaki kararını, uygulayacakları politikaları düzenleyecek karar organları kim olacaktır? Özetle, çevre konusunda yapılan iyileştirmelerin bir küresel kamusal mal olması ve faydasından tüm dünyanın yararlanması nedeniyle bedavacılık sorununun nasıl çözüleceği gibi sorular hali hazırda cevap beklemektedir (Yalçın, 2009: 300-301).

Çevreci yaklaşımların, sorunların ortaya çıkmasını önleme amacı gütmediğini bir tarafa bıraksak bile, olası çözüm yollarını da kapitalist zihniyetin etkisi altında ve bir bakıma kapitalist sistemin çıkarlarını da göz önünde tutarak yönlendirdiği anlaşılabilir. Bir bakıma Batı Medeniyeti'nin ya da kapitalizmin kendi karşıtını kendisinin oluşturduğu söyleminden yola çıkarak, söz konusu medeniyetin ekolojik sorunları çevre sorunlarına dönüştürerek bir karşıtlık oluşturduğu ve kendisine temelde zarar vermeyecek şekilde kontrol altında tutmak isteyen bir tavır sergilediği söylenebilir. Dolayısıyla, kapitalizmin veya insan merkezli öğretinin etkisindeki Batı Medeniyeti'nin çevreci hareketi hiçbir zaman kendi oluşturduğu ya da gelişmesine destek verdiği mevcut bilimsel, felsefi, ekonomik ve etik değerlerin sorgulanması ve değiştirilmesi noktasına dönüştüğü ekolojik hareket haline gelmesine izin vermeyeceği ileri sürülebilir.

Kapitalizmin veya insan merkezli anlayışların etkisi altındaki Batı Medeniyeti'nin en önemli dayanak noktalarından biri teknolojidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi doğayı maksimum düzeyde ve sürede sömürmek isteyen çevreci anlayışa sahip bu sistemlerin en büyük araçlarının başında da teknoloji gelir. Sanayi devrimiyle birlikte insan-doğa arasındaki ilişkinin kopmasına işaret eden Fromm'a göre ilk zamanlarda insanın doğa üzerinde hiç bir gücü yoktu, insan aklı doğanın tanrılarını avuntuya dönüştürdü. Fromm, bu arada insan aklının, Tanrılarını gereksiz hale getirip, doğayı bir kafesin içine hapsederek, vücudunun Tanrılar kadar güçlü olmasına olanak sağlayan teknolojiyi ürettiğini belirtir (Fromm, 1996: 35). Bu sayede teknolojinin, bir zamanlar doğaya karşı çaresiz kalan, ona karşı çaresizce boyun eğen insan tipinden, doğayı kendisi karşısında çaresiz bırakan ve ona boyun eğdiren insan tipine dönüştürmede rol oynayan başarılı faktörlerden biri olduğu ileri sürülebilir. Fromm aynı zamanda teknoloji yüzünden insan ile doğa arasındaki bağın zayıfladığından yakını. Ona göre doğanın insan üzerindeki etkileri geçmişte dolaysızken, şimdi teknoloji sayesinde dolaylı olarak gerçekleşmektedir ve böylece doğanın değil de teknolojinin aslında her şeyden sorumlu olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Teknolojinin dünya genelinde kazandığı önem ve güven o kadar ileri düzeye ulaşmıştır ki insan, insan merkezli anlayış etkisi altında kullanılan teknolojiyi doğal, çevresel ve ekolojik yıkımların oluşmasında önemli bir sebep olarak görmekten ziyade, onu bu konumuyla bu yıkımların üstesinden gelebilecek en önemli çözüm aracı olarak görmektedir. Oysa Çalgüner, bu fikrin çok sağlıklı olmadığını ekoeleştirel bir yaklaşımla ortaya koymaktadır.

Ekosistemlere (doğaya) yönelik 'yıkımı' önlemek; Kantçı teknolojinin aklına ve insafına bırakılmaz. 'Ne kadar kirletirsek (yıpratırsak), o kadar temizleme

teknolojisini de üretiriz' mantığı, çapkın bir kocanın, karısını aldatıp, her seferinde özür için tek taş pırlanta almasına benzer. En sonunda karısını ve en acısı da yüzüklerini kaybedebilir (Çalgüner, 2003: 52).

Bu bakımdan;

[yeryüzümerkezli], ilerleme, doğaüstünde egemen olma, ekonomik büyüme amaçlarından, mevcut değer ve tutumlardan vazgeçilmedikçe insan zekâsının ve teknolojinin sorunları çözme yeteneği konusunda karamsardırlar. Onlara göre, amaçlar değişmedikçe, teknolojik çözüm denemeleri, sorunu daha da ağırlaştırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Yapılması gereken iş, doğanın koyduğu sınırları kabul edip kaynakları sınırlı olan bir dünyada yaşamaya uygun olmayan amaçları ve değerleri terk edip, uygun olanları benimsemektir (Ünder, 1996: 25).

2. Eleştirel Medya Okumaları

Bu tartışmalar ve anlayışlar ışığında çalışmanın geri kalan kısmında bu konularla ilgili medya örnekleri ekolojik ve çevreci okumalarla incelenmeye çalışılacaktır.

Çevrecilik ve insan merkezli anlayışların uyumunu bir televizyon programında da görmek olasıdır. 26 Kasım 2011 tarihinde yayınlanan “Dünyayı Geziyorum” adlı programda çevreciliğin doğaya karşı şirin yüzü, ama aynı zamanda insan merkezli anlayışla şekillenen doğaya karşı hoyrat yüzü birlikte gözlemlenmektedir. Programın bu bölümünde tanıtımı yapılan ve Afrika’daki doğal ve yaban hayatın ortasına kapitalist zihniyet tarafından ihtiyaçmış gibi gösterilerek inşa edilen beş yıldızlı otel bölgedeki yaban hayatı yerinden etmekle kalmamış aynı zamanda doğal göletleri de içine alarak oradaki canlıların yaşamı için bir tehdit de oluşturmuştur. Daha fazla turist getirisi için oteldeki havuzlardan (göletlerden) su içmeye mecbur bırakılan canlılara bu izni vermek çevreci yaklaşımla oldukça örtüşmektedir. O canlıları sevecen şekilde sunan sunucu da hayvanlara karşı olan bu tutumuyla gayet çevreci durmaktadır. Fakat aynı sunucu insan merkezli ve kapitalist öğretinin etkisi altında biraz düşününce bu olayı bir yağmalama olarak algılamaktadır. Kimin kimi veya neyin neyi yağmaladığı konusunda daha net karar verebilmemiz için biraz da yeryüzü merkezli bakış açıları ile olayları yorumlamamız gerekmektedir.

Kapitalizm ve çevrecilik arasındaki ilişkiyi market zincirlerinin uygulamalarında da gözlemlenmek olasıdır. Afişte görüldüğü gibi (Foto: 1) bir tarafı yeşil olan diğer tarafı kurumuş bir ağacın fontunda “Gereksiz poşet tüketiminden kaçınalım doğayı kirletmeyelim. Çevreye karşı duyarlı olalım” yazmaktadır. Olası giderlerini azaltmayı göz önünde tutarak böyle bir uygulamaya giden şirketin gerçekten çevreye karşı duyarlı olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü aynı afişin ön yüzünde onların giderlerini değil de karlarını artıracak tüketim mallarının reklamı yapılmaktadır. Doğal varlıkları ve bunların sonucunda oluşan tüketim mallarını daha çok almamız, hatta ihtiyacımızdan da daha çok almamız konusunda benzer şirket(ler) kampanyalar düzenlemekte ve reklam vermektedirler. Bu afiş onların iki yüz(lülüğü)ünü göstermesi açısından son derece manidardır. Çünkü onların gerçek amacı doğaya verdikleri ciddi zararları göz ardı ettirmeye çalışarak, zararın sanki tüketicinin kendisinden

kaynaklandığı izlenimini yaratmaktadır. “Doğa” için veya onların gözüyle “çevre” için adımlar atmakta önceliklerinin kendi gider kalemlerini azaltmak olduğu açıktır.

Kapitalizm ve insan merkezli görüşün ağır bastığı yapılara örnek olarak küresel ısınma, çevresel felaketler ve doğal afetlerle ilgili filmler gösterilebilir. Bu filmlerden bir tanesi de yönetmen Roland Emmerich’in çektiği “Yarıdan Sonra” adlı filmidir. Bu filmde dünyanın küresel ısınmayla birlikte gireceği yeni bir buz devrinden söz edilmektedir. Bu buz devri yaşanırken oluşacak fırtınalar ve gelgit dalgalarının yaratacağı etkiler göz önüne getirilmektedir. Film her ne kadar doğal afetler üzerine kurulu olsa da daha önce bahsedilen sebeplerden ötürü ekolojik olmayan çevreci bir bakış açısını yansıttığını ileri sürebiliriz. Film dünya üzerinde yaşayan insanların karşılaştığı soruna ve bu sorundan nasıl kurtulacağına odaklanmaktadır. Bu sorunu ortaya çıkaran asıl etmenlerin neler olduğu filmde derinlemesine tartışılmamaktadır (Etik, Bilim, felsefe, teknoloji, insan merkezlilik ve kapitalizm). Filmde sorunla (küresel ısınma) ilintili olarak verilen örnekler sadece insanlar, arabaları ve egzozları ile lüks tüketimden ibarettir ve tek bir endüstri kuruluşu ya da kapitalist örneğe yer verilmemektedir. Filmde buzul çağına giriş esnasında ölen insanların ya da donan yakıtların sebebi olarak bu değişime önceden hazırlıklı olunamaması gösterilmektedir. Ani buzul çağına giriş ölümlerin sebebidir. Eğer filmde bu felaketten kurtulan insanlar gibi onlar da bilimi dinlese ve teknolojinin sağladığı teknik ekipmanlardan yararlansalar kurtulma şansları vardır. Filmin son sahnesinde de görüldüğü gibi zorluklar yaşanmasına rağmen Amerika’nın sembolü gökdelenlere ve Özgürlük Anıtı’na hiçbir şey olmamıştır. Teknolojinin eserleri, insanları bu felaketten kurtarabilmiştir. Bilim adamının söylediği gibi insan daha önce de buzul çağını atlattığına başlamıştır ve bu buzul çağını da atlatacaktır; bu da bizim insan merkezliliğimize ayrı bir güven vermektedir. Başkanın filmin kapanış konuşmasında belirttiği gibi insanlığı en büyük düşmanını yani doğayı tekrar yenmeyi başarmıştır. Başkan doğadan tekrar doğal kaynaklar olarak söz etmektedir ve sıkıntı daha önce belirttiğimiz gibi bu doğal kaynakların tükenmez olduğunun anlaşılmasıdır. Filmde verilen en önemli mesajlardan biri bu denli büyük doğal afetlerden bile fayda zarar hesabı yaparak en az kayıpla kurtulmamızı sağlayacak bilime, teknolojiye ve kapitale sahip olduğumuzdur. Ancak filmdeki çevreci mesaj tükenmez olmadığını anladığımız doğal kaynakları daha temkinli kullanmamız gerektiğidir. Filmin sonunda yaşamını uzayda da olsa devam ettiren bir insan ırkı vardır ve bu insanlar doğayı hiç olmadığı kadar net görmüşlerdir. Doğa kendini yenilemiştir. Korkulacak bir şey olmadığı gibi tüketilecek daha çok şey ortaya çıkmıştır.

Aynı yönetmenin diğer filmi *2012* de benzer mesajları içermektedir. Doğal afetlerle başlayan film yeryüzündeki yaşamı sonlandıracak düzeye gelmiştir. Bu filmde de doğa bir tehdit unsuru olarak gösterilmektedir ve dünyanın bir kullanım tarihinin olduğu saptanmıştır. İnsanlığın, bilimin, teknolojinin ve kapitalizmin görevi insanlığın devamlılığını sağlamaktır. Bu filmde de insan dışı yani insandan kaynaklanmayan bir etken sorunun nedeni olarak gösterilmektedir ve bu etken doğanın bir parçası olan güneşteki patlamalardır;

yani aslında doğanın kendisidir. İnsan tarafından neden olunabilecek sorun yine sadece lüks tüketim olarak sunulmaktadır. Bu özellik ve insanlığı kurtaracak gemiye alınan belli başlı hayvanlar filmin en çevreci özellikleridir. Ama filmdeki esas sorun insan ırkının soyunun tükenip tükenmemesi meselesidir. Bunun için en güvenli yer doğa değil teknolojinin ürettiği dev gemilerdir. Bu gemileri inşa etmek için daha çok paraya yani kapitalizme ihtiyaç olduğu da unutulmamalıdır. Bu filmde doğanın ürettiği kıyamet diğer filme göre daha geniş ve şiddetli olarak tüm dünyayı kapsamasına rağmen insanoğlu yarattığı teknoloji sayesinde kıyametten bile kurtulabilecek bir güce sahip olmuştur. Söz konusu yapımda da kapitalizmin, insan merkezli görüşün ve bilimin bir eleştirisi veya sorgulaması yoktur. Bu iki filmde de kültür-doğa karşıtlığı yaratılmakta ve doğa, kültürün en büyük ve vahşi düşmanı olarak gösterilmektedir. İnsanın bu düşmanından kurtulabilmesi için bilime, teknolojiye ve kapitalizme güvenmesinin bir zorunluluk olduğu vurgulanmaktadır. Filmlerin sonunda kültür tekrar galip gelerek doğa üzerindeki egemenliğini pekiştirip, doğayı fethetmeyi, yenmeyi ve tahakkümü altına almayı başarmaktadır.

Sinemalarda bu bağlamda gösterime giren en ciddi yapıtlardan biri de *Avatar*'dır. *Avatar* filmi insan-doğa uyumuna göndermelerde bulunsa da verdiği mesajlarla çevreci olmaktan öteye gidememiş gibi görünmektedir. Çünkü filmde üzerinde durulan önemli konulardan biri bir hayatın sönerken diğerinin başlamasıdır. Bu dünyada hayat son bulsa bile sahip olduğumuz teknoloji sayesinde başka gezegenlerde hayatımıza devam edebilme şansımız vardır. Bu filmde de etik anlayışlarımız ve insan merkezli yaşam biçimlerimiz ile kapitalizm tam manasıyla sorgulanmamaktadır. Bilimin kapitalizme vereceği bir yanıt yoktur. Çünkü filmde belirtildiği gibi "herkesin maaşlarını bu (maden) ödüyor senin bilimini de bu karşılıyor." Filmde çevreci konulara çok sık yer verilmesine rağmen Batı Medeniyeti dışında insanlığı ve doğayı kurtaracak başka bir yöntem olmadığının altı çizilmektedir. Diğer gezegendeki doğal kaynakları ele geçirebilecek teknolojiye sahip dünyalı insanlara kendilerinden olan bir insan karşı çıkmadığı zaman engel olabilecek hiçbir varlık yoktur. Ancak Batı Medeniyeti'nden bir insan aralarına karışıp onlara yardım etmeye karar verdiğinde işler yoluna girer, hatta doğa yani tabiat ana bile ancak o zaman orada yaşayan insanlara ve varlıklara yardımcı olur. Bir beyaz insana hem de seçilmiş bir beyaz insana her zaman ihtiyacımız olacaktır. Filmdeki bu tema dünyada kapitalizme karşı tek ciddi tehlike olarak duran ekolojik ya da çevreci hareketin yalnız Batı'nın yani kapitalizmin kendisinin üretimi olabileceği izlenimi verilmektedir. Kapitalizm kendi karşıtını kendi içinde yaratarak onu kendi kontrolü altında tutmayı başarmak istemektedir. Filmde verilen bir diğer ilgi çekici mesaj geldikleri dünyada yeşil kalmayan insanların orada yaşamaya devam edebilmelerinin mümkün olduğudur. Hayatları sonlandığı veya sonlanacağı için değil, çok değerli madenleri sömürmek için sahip oldukları teknolojiyle buralara kadar gelebilmeleridir. Filmde doğayla uyumlu yaşayabilmek için ilkel topluluklara geri dönmemiz gerektiği mesajı açık bir şekilde verilmektedir. Doğayla uyumun tek yolu ilkel olmaya indirgenmiştir.

Bu filmlerde de görebileceğimiz politikaları Bookchin şu şekilde dile getirir:

“Hayatta kalmak için bizi uyumcu stratejilere mahkum eden yoğun güçsüzlük duygusu nedeniyle, bugün düşüncelerimiz nefes aldırmayan bir pragmatik zihniyetin altında. Sözde bir ‘fayda-risk ikilemi’ etiğine dayanan bir ‘dengeler’ toplumunda yaşıyoruz. ‘Dengeler’ etiği bizi giderek en kötüye razı olma sınırına taşıyan daha az kötüler arasında bir seçimi gerektirir...Politika artık erdem yerine kötünün, adalet yerine adaletsizliğin dünyası, ‘iyi’nin, ‘haklı’nın ya da ‘adil’in ‘daha az’ ya da ‘daha çok’ aşılmasıyla dolaymlanan bir dünya haline gelmiştir. Genelde artık neyin ‘haklı’, ‘iyi’ ya da ‘adil’ olduğundan değil; sağladığımız ‘fayda’ya göre, daha doğrusu, maruz kaldığımız tehlikelere ya da yoksunluklara göre, neyin daha az ya da daha çok kötü olduğundan bahsediyoruz” (Bookchin, 1998: 37-38).

Bu üç filmde de kapsamlı bir sistem analizi ve/veya eleştirisi, sorgulaması yapılmamaktadır. Çünkü üç filmin de vermek istediği ortak mesaj bu sıkıntılı bir bireylerden kaynaklanıyor olmasıdır. Eğer kötü başkan yardımcılarını değiştirirse ya da iyi niyetli bir birey ortaya çıkarsa sorunların çözümü de gerçekleşecektir. Bu filmler aynı zamanda bizde ekolojik problemlerin çözümü için bir rahatlama sağlamaktadır.

Ayrıca filmlerden birinin yönetmeni olan James Cameron’un ortak olduğu şiddet kapitalizmin sadece dünyayı tüketmekle kalmayacağını uzayı da bir doğal kaynağa çevirerek bundan kar elde etmeye çalışacağını sinyallerini vermektedir. Dünyadaki kaynaklar tüketilse bile tüketilecek yeni kaynakları bulmak olasıdır. Söz konusu haber de şunlara yer verilmektedir:

Google’ın Yönetim Kurulu Başkanı Eric Schmidt, CEO’su Larry Page ve Yönetim Kurulu Üyesi Ram Shriram’ın başını çektiği 9 isim, göktaşlarında bulunan ve değeri trilyonlarca dolara kadar çıkan madenleri Dünya’ya getirmek üzere, Planetary Resources (Gezegensel Kaynaklar) adlı bir şirket kurdu.

22 trilyon dolarlık maden Yatırımcıları arasında, bilimkurgu filmleriyle tanınan ünlü yönetmen James Cameron’ın da bulunduğu şirket, gözünü öncelikle gezegen bilimci John S. Lewis’in keşfettiği Amun 3554 göktaşına dikti. Bu göktaşında, 8 trilyon dolarlık platinyum, 8 trilyon dolarlık demir ve nikel ile 6 trilyon dolar değerinde kobalt bulunuyor. Planetary Resources’ın odaklandığı Amun 3554 adlı göktaşındaki 22 trilyon dolarlık madeni işletmeyi başaran şirketin dünyanın en büyük ve zengini olacağı belirtiliyor.

Yeni bir endüstri doğuyor. ABD’nin Seattle kentinde yapılan tanıtımda konuşan Planetary Resources Kurucu Üyesi Peter Diamandis, uzayın doğal kaynaklarla dolu olduğunu belirterek, “Bu kaynakları insanlığın hizmetine sunacağız. Bu, tarihin en büyük ticari fırsatlarından birisi. Planetary Resources şirketini üç yıl önce ortağım Eric Anderson ile birlikte kurduk” dedi. Şirketin ortağı Eric Anderson ise, “Güneş sistemini ticari etki alanımıza sokuyoruz. Yeni bir endüstri doğuyor” diye konuştu (Hürriyet Gazetesi, 29.04.2012¹).

Bu haberin bize bir kez daha gösterdiği gibi bu insan merkezli Batı Medeniyeti’nin oluşturduğu fiziksel ve metafiziksel değerleri sorgulamadan,

değiştirmeden, ortadan kaldırıp yeryüzü merkezli anlayışa uygun olanlarını yerlerine getirmeden uygulayacağımız çözümlerin pek faydalı olamayacağıdır.

Sonuç

Değindiğimiz kavram tartışmaları ve medya analizleri ışığında ekoloji ve çevre sözcüklerini kullanırken daha dikkatli olmamız gerektiği kanısındayız. “Ekoloji’nin Türkçe’de kullanıldığına aksine ‘Çevre’ anlamını taşımadığını söylemek gerekir. Ekoloji, çevre kavramından daha geniş bir tanımlamadır” (Çalgüner, 2003: 7). Ekoloji ve çevre sadece basit bir terminoloji sorunu değildir; ekoloji ve çevreye bakış açısı, tavrımız ve düşünce yapımızla ilgilidir. “Çevre kavramından, ‘ekoloji’ye geçiş bir terminoloji değişmesi değildir; bir anlayışın değişmesidir. Çevre ile ekoloji kavramları arasında önemli içerik ve yaklaşım farkları bulunmaktadır. Bilgi üretimi ve yorumlaması farklı olan iki kurumsal alanın bütünleştirilmesi eklektik yapılamaz” (Çalgüner, 2003: 9). Raymond Williams’ın da belirttiği gibi;

çevreci ve ilişkili sözcükler, 1950’lerden itibaren çevreyi koruma ve kirliliğe karşı önlemlere ilişkin kaygıyı ifade etmek üzere yaygınlaştı. Ekoloji ve ilişkili sözcükler 1960’ların sonundan itibaren bu konularını devam ettirip genişleterek çevre gruplaşmasının büyük ölçüde yerini aldılar. Bu dönemden itibaren ecocrisis, ecocatastrophe, ecopolitics, ecoactivist’le ve de ekoloji gruplarıyla partilerin daha bilinçli olarak yürütülen oluşumlarıyla karşılaşırız. Ekonomi, politika ve toplumsal kuram, insanın toplumsal ve ekonomik politika için zorunlu temel olarak fiziksel dünyayla ilişkilerine dair olan temel kaygıdan ileri gelen, bu önemli ve gitgide büyüyen eğilim tarafından yeniden yorumlanmaktadır (Williams, 2006: 133-134).

Günümüzde popülaritesini gitgide arttıran ve kapitalist ve insan merkezli sistemler için ciddi tehdit oluşturabilecek akımlar bu sistemler tarafından manipüle edilerek ciddi bir tehdit olmaktan uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Bookchin’in de belirttiği üzere;

[b]ugün bu[ekolojik] kimlik ve amaç ciddi bir aşınma geçiriyor. Ekoloji artık pek moda, pek revaçta oldu; ve bu cıvık popülerlik sayesinde yeni bir çevrecilik hevesi doğdu. Hiyerarşi ve tahakküme hiç olmazsa karşı çıkış vaadini taşıyan bir görüş ve hareketin içinden mevcut kurumları, toplumsal ilişkileri, teknoloji ve değerleri değiştirmek yerine, onlara biraz çeki düzen vermeyi esas alan bir tür çevrecilik doğdu (Bookchin, 1998: 77-88).

Bu yüzden ekolojik hareket çevreciliğe indirgenmemelidir. Kapitalizm şimdi de eko teknoloji, eko turizm gibi terimleri hayatımıza sokmaya çalışmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, kapitalizmin bu terimleri çevreci anlayış mantığıyla kullanıp kullanmadığıdır. Çevreci anlayışa sahip olunarak kullanılan eko sözcükleri de ekolojik hareketin içine çevreci zihniyetin karışma ve daha sonra da egemen olma öngörüsünün bir şekli gibi durmaktadır. Oysa Ekolojik hareket bir nevi Kopernik Devrimi ortaya çıkarmalıdır. Kopernik Devriminden sonra nasıl ki evrenin merkezinin Dünya değil, Güneş olduğu kabul görmüşse, ekolojik hareketle birlikte dünyanın ve yaşamın merkezinin insan olduğu ve insanın yeryüzünün kralı olduğu anlayışının bu anlayışı sağlayan ve destekleyen tüm etmenlerle birlikte değiştirilmesi gerektiği kabul görmelidir.

KAYNAKÇA

Hürriyet Gazetesi, 29.04.2012.

Başol, K. ve Gökalp, F. M. “Ekonomi İle Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilere Bir Bakış I”, <http://www.ekolojidergisi.com.tr/resimler/1-10.pdf>. Erişim tarihi: (01.03.2013).

Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru* (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı. (1988).

Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Çalgüner, T. (2003). *Çevre mi? Ekoloji mi?* Ankara: Nobel Basım Evi.

Emiroğlu, K. ve Aydın S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Fromm, H. (1996). “From Transcendence to Obsolescence: A Route Map,” *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Eds. Cheryl Glotfelty and Harold Fromm, Athens: The University of Georgia Press, 1996, s. 35.

Glotfelty, C. (1996). “Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis”, C. Glotfelty-H. Fromm (Eds.), *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology içinde* (s. xv-xxxvii). Athens, Georgia: The University of Georgia Press.

James Cameron (Yapımcı), James Cameron (Senarist), James Cameron (Yönetmen), (2009), *Avatar* (Film).

Kıyıcı, Ş. “D0226 Turizm ve Çevre Ders Notları”. <http://web.beun.edu.tr/dmyo/files/2012/02/cevre3-4-hafta.pdf>. Erişim tarihi: 01.03.2013.

Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (1999).

Özlem Tunca (Yapımcı), (26.11.2011), *Dünyayı Geziyorum* (TV. Programı).

Roland Emmerich, Mark Gordon, Harald Kloser, Larry Franco, Ute Emmerich (Yapımcı), Roland Emmerich- Harald Kloser (Senarist), Roland Emmerich, (Yönetmen) (2009), 2012 (Film).

Roland Emmerich-Mark Gordon (Yapımcı), Roland Emmerich- Jeffery Nachmanoff (Senarist), Roland Emmerich (Yönetmen), (2004), *Yarıdan Sonra* (Film).

Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi: Etik ve Metafizik Görüşler*. Ankara: Doruk.

Williams, R. (2006). *Anahtar Sözcükler*, (Çev. Savaş Kılıç). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Yalçın, A. (2009). “Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, Sayı 21.

ANALYSIS OF ECOLOGY AND ENVIRONMENT CONCEPTS IN THE CONTEXT OF ECOCRITICAL AND CAPITALISTIC DISCOURSES

Abstract: Ecocriticism has increased recently its development and activity in the literary world arguing that anthropocentric thought system and lifestyles have important influences on the emergence of ecological destruction, natural disasters, and environmental problems. Ecocriticism determines the literary world to take action to research problems resulted from anthropocentric understanding and to find and develop possible solutions. The use of concept has also become important to understand the ecocriticism which focuses its criticism especially on anthropocentrism. Thus, ecocriticism avoids using concepts that can put human into the center. It is clear that this feature is prioritised in choosing the word ecocriticism for this new critical approach. After ecocritical approach has become widespread in our country, the need for being careful about using concepts of ecology and environment, thought to be alike, has emerged. Choosing and using the concepts in question show differences in ecocritical and capitalist discourses. Hence, it should be taken into consideration that using these concepts substitutively does not consist of a simple choice of word and may reflect discursive differences. In the article, the development and usage differences of the concepts of environment and ecology are analyzed by considering their etymologies. It is possible to observe that the concepts of ecology and environment are sometimes unconsciously used in place of each other, and are sometimes attempted to be consciously used in place of each other within capitalist discourse wishing to control its own enemy creating it itself. These discursive differences are examined through illustrations of media studies consisting of poster, television program, movies, and news story.

Key Words: Ecocriticism, Ecology, Environment, Media Studies, Capitalism.

Foto: 1

20. YÜZYILIN BAŞINDA TÜRK AYDINLARININ JAPONYA'YA BAKIŞI VE “MUSAVVER JAPON ÇOCUKLARI” KİTABI

Cafer ULU¹
Cahit KAHRAMAN²

Öz: Türk Japon ilişkileri çok eski bir geçmişe dayanmamasına rağmen, sağlam temellere dayanmaktadır. İki toplum arasında mesafeler çok uzak olsa da Türk halkı, Japon halkına karşı büyük bir ilgi ve sempati duymuştur. Bu ilginin temel kaynağı Japonların Türkler gibi geleneklerine bağlı bir toplum olmasının yanında, asırlardır Osmanlı Devletinin hasmı olan Rusya ile 20.yüzyılın başlarında Japonların da sorunlar yaşaması hatta savaşmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır. Buna benzer gerekçelerle Japonlar da Türk halkına aynıyla mukabele etmiş ve onlar da Türklere karşı büyük ilgi duymuşlardır. Bu uzaktan sempati II. Abdülhamit döneminde somut bir hal almış ve 14 Temmuz 1889'da 655 kişi ile Ertuğrul gemisinin Japonya'ya ziyaretiyle taçlanmıştı. Bu ziyaret ve arkasından yaşanan felaket iki toplum arasındaki sevgiyi en üst seviyeye çıkarmıştır. Daha sonraki yıllarda coğrafyası uzak ama kaderleri benzer olan iki toplum birbirlerini yakından takip etmeye devam etmiştir. Türk aydınları, Japonlarla yaşadıkları yenilik-gelenek tartışmalarını benzer şekilde yaşamış ve Japonların geleneklerini koruyarak gelişmiş toplum olma çabalarını takdirle karşılamışlardır. Bunun bir yansıması olarak Türk aydınlar, Japonlar hakkında kitaplar yazmışlar veya diğer ülkelerde yazılanları tercüme ederek, uzak dostlarını Türk toplumuna tanıtmaya çalışmışlardır. Bunlardan biri makalemizin konusunu teşkil eden “Musavver Japon Çocukları” kitabıdır. Bu kitapta Japon çocuklarının giyim kuşamları, oyunları ve oyuncakları, çeşitli alanlardaki eğitimleri uzunca işlenmiş ve onların hayat tarzı ve eğitimleri takdir edilmiştir. Ayrıca bu kitap Türk aydınlarının Japonlara bakış açısını tespit bakımından önemli bir kaynak niteliğindedir.

Anahtar Sözcükler: Türkler ve Japonlar, Japon Çocukları, Japon Çocuklarının Eğitimi.

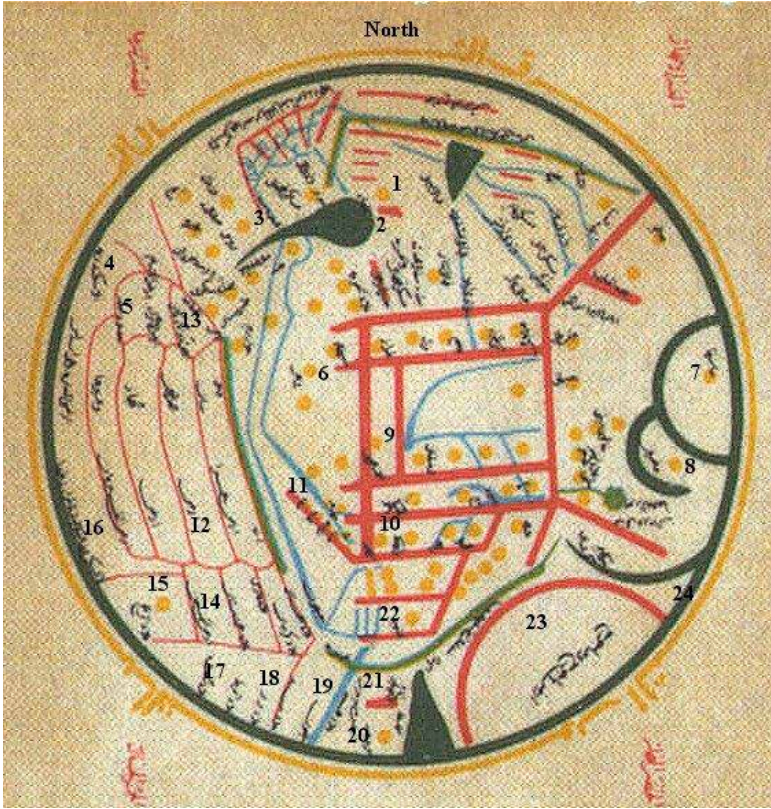
1 Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
culu@nku.edu.tr

2 Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.
ckahraman@nku.edu.tr

1. Türkler ve Japonlar

İlk Türk Japon ilişkileri, çok eski bir tarihe dayanmasa da köklü bir geçmişe sahiptir. Daha hiçbir siyasi ilişki kurulmamışken bile Japonya Türk yazarların dikkatini çekmiştir. Örneğin 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut Japon ülkesinden söz etmiştir (Tekeli, 1985). “Çaparka” veya “Cabarka” olarak adlandırdığı Japonya’da konuşulan dilin bilinmediğini zikretmiştir (Resim-1)³. Bunun gerekçesini de bu ülkenin uzak olması ve araya denizlerin girmesini göstermiştir. Kâtip Çelebi de Cihannüma isimli eserinde Japonya’dan bahsetmiştir. Harita üzerinde Japonya ülkesini göstermiş ülkenin idari yapısından kültürüne kadar pek çok konuda bilgi vermiştir (Karlığa, 2009: 360).

Resim-1

Kaşgarlı Mahmut'un Dünya Haritası (11. yy.)

1986 yılında Tercüman Gazetesinde çıkan “Türkçede Japonya” başlıklı yazısında, Japonya hakkında yazılmış telif ve tercüme kitapların azlığına dikkat çekmektedir (Tercüman, 6.6.1986). Osmanlı döneminde ilk kapsamlı eser Abdürreşit İbrahim’in “Âlemi İslam ve Japonya’da İntişaratı İslam” (1912) olarak görülürken, Cumhuriyet döneminin ilk önemli telif eseri Bozkurt Güvenç’in “Japon Kültürü”(1980) kitabı olmuştur. Oğuz Karakartal Japonya ve

3 <http://www.danstopicals.com/kashgari.htm>

Japonlar üzerine 1875-1928 yılları arasında Osmanlıca olarak yayınlanmış bibliyografyada 25 kitap ve 100 makale (yazılar) olduğundan bahsetmiştir (Karakartal, 1996). Ali Merthan Dündar “Japonya Tarihi Siyasisi” kitabında, arşivlerde Osmanlı döneminde yazılmış veya tercüme edilmiş 55 Osmanlıca eserden söz etmektedir (Dündar ve Eriş, 2007).

Türk bilgin ve yazarları Japon ülkesi ve Japonlar hakkında bazı bilgileri kitaplarında yazmışlarsa da siyasi olarak Türk-Japon ilişkileri ancak 19 yy’ın son çeyreğinde başlamıştır. II. Abdülhamit döneminde Türk Japon ilişkileri özel bir yere sahip olmuştur. İlişkilerin bu denli gecikmesinin ana sebebi, 1868 yılına kadar Japonya’nın uluslararası politikadan uzak durmasından kaynaklanmaktadır. 1868’den sonra imparator Meiji (Mutsuhito/1868-1912) ile modernleşme sürecine giren Japonya uluslararası sahneye çıkmıştır.

Osmanlı Japon ilişkilerinin yoğunlaştığı dönemde Osmanlı Devletini II. Abdülhamit (1876-1909) idare ederken Japonya’yı da Meiji idare etmektedir. Bu yıllarda iki ülke temelde ortak bir düşmana sahipti; Japonya zamanla kendini yarı sömürge haline getirmiş Avrupa ile daha adil anlaşmalar yapmak istiyordu, Osmanlı Devleti de buna benzer bir durum içerisinde Avrupa’nın Kapitülasyonları ile zor duruma düşmüştü. Ayrıca Avrupa’nın bir parçası olan Rusya, hem Osmanlı hem de Japonya’nın rakibiydi. Zaten 1904-1905 Rus Japon savaşında Japonya’nın galibiyeti Osmanlı sultanını çok memnun etmişti.

1867 yılında Kafkasya bölgesine bazı Japonların gelerek bu bölgede çay yetiştirmek istedikleri bazılarının da İstanbul’a gelerek yetkililerle Türkiye’de çay yetiştirmenin mümkün olup olmadığı konusunda bazı görüşmeler yaptıkları düşünülmektedir. Bu tarihlerde Türk gazeteleri de Japonya konusunda bazı haberler yapmaya başlamıştır⁴. Meiji döneminde Osmanlı Devletine bazı elçiler gönderilmiş ve yakından tanımak istemiştir. İlk resmi temas 1871’de İwakura başkanlığındaki heyette Japon Dışişleri Bakanlığı kâtibi Fukuchi Genichiro da gelmiştir. Bu heyet İstanbul’da çeşitli temaslarda bulunduktan sonra ülkelerine dönmüşlerdir. Fukuchi’nin ziyaretinden 7 yıl sonra 1878’de Japon harp gemisi Seiki İstanbul’a gelmiştir. II. Abdülhamit bu gemi kaptanı ve subaylarına nişan vermiştir. 1881 yılında da başka bir heyet Prens Kato Hito başkanlığında İstanbul’a gelmiştir. Padişah tarafından çok iyi karşılanan heyete nişanlar verilmiştir. 1887 yılı Ekim ayında Japon İmparatoru Meiji Mikado’nun amcası Prens Komatsu eşi ile İstanbul’a gelmiştir. Dolmabahçe Sarayında misafir edilen heyet Japon İmparatorunun en büyük nişanı olan “Chrysanthemun” nişanını Sultana takdim etmiştir.

Japonya tarafından yapılan bu ziyaretlere karşılık olarak Osmanlı Devleti de Bahriye Miralay Osman Bey komutasında Ertuğrul Firkateynini görevlendirdi. Bu yolculukta yol boyunca Müslüman halkların yaşadığı memleketlere Halifenin mesajları ulaştırılacak en nihayetinde de Prens Komatsu’nun ziyaretine iade-i ziyaret olacaktı. Ertuğrul gemisi 14 Temmuz 1889’da 655 kişi

4 Hakikat, 11 Ocak 1872 nüshasında Japonya’nın Yokohama şehrinde yazılan mektuba yer vermiştir.

ile yola çıktı. Geminin değişik memleketleri ziyaretleri ve yolculuk 1 yıl sürdü. 7 Haziran 1890'da Yokohama limanına demirledi.

Osmanlı gemisi ve mürettebat Japon halkı tarafından coşkulu bir şekilde karşılanmıştır. Gemi komutanı ve bazı subaylar Japon İmparatoru tarafından kabul edilmiştir. Gemi komutanı Osman Bey, İmparatora II. Abdülhamit'in mektubunu, Osmanlı Devletinin en büyük devlet nişanını ve kıymetli hediyeleri takdim etmiştir. Ertuğrul gemisi 3 ay Japonya'da kalmıştır. 15 Eylül 1890'da dönüş yoluna çıkmış ancak Japon sularından çıktıktan sonra büyük bir fırtınaya yakalanarak kayalıklarda gemi parçalanmıştır. Bu kazada sadece 69 kişi kurtulabilmiştir. İmparator Meiji kurtulan bu kişileri 2 Japon gemisiyle İstanbul'a göndermiştir. Bu ziyaret Japon ve Türk halklarının birbirlerine büyük samimi bağlar kurmasına neden olmuştur. Japon halkı ölen askerlerin aileleri için yardım kampanyaları yapmış toplanan paralar, dönemin ünlü gazetecilerinden ilk Müslüman Japon Shōtaro Noda ve Yakınoğu Ticaret Komitesi Başkanı Torajiro Yamada tarafından 1892'de İstanbul'a getirilmiştir. Sultan II. Abdülhamit tarafından huzura kabul edilen bu yazarlar daha sonra uzun süre İstanbul'da kalmışlar ve Osmanlı subaylarına Japonca öğretmişlerdir.

Bu olay Türk Japon İlişkilerinin yeni bir boyut kazanmasına neden olmuş ve 20.yy. başında Osmanlı aydınlarının Japonlar ve Japonya'ya daha fazla ilgi duymaya başlamıştır. Bu dönemde Japonlar hakkında ki eserleri ya tercüme etmişler veya özgün olarak yeni eserler kaleme almışlardır. Eserlerde Japonların 30 yıl gibi kısa bir sürede yaptıkları terakkinin tüm milletlere örnek olması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Hatta Osmanlı toplumunun Japonları örnek alması gerektiği ifade edilmiştir. Satı Bey tarafından Şark Tiyatrosunda 19 Nisan 1329 (1911) verilen bir konferansta; "Bizim gibi terakki yolunda çok geri kalmış olan, artık büyük bir süratle ilerlemek mecburiyetinde bulunan milletler için Japonlar, en büyük ehemmiyetle tetkik edilmek lazım gelen numunelerdendir." ifadesini kullanmıştır (Satı Bey, 1329).

Japon tarihi ve hanedanı hakkında övgüyle bahsedilmiştir. Japonların homojen bir millet oldukları, dünyanın en eski milletlerinden oldukları, 25-30 asırdan beri safkan olarak kendini koruyan ve bu süre zarfında "vatan ve kan" değiştirmedikleri ifade edilmiştir (4-12.).

Japonya'nın kısa sürede eğitimde yaşadığı gelişme Osmanlı müelliflerinin dikkatini çekmiştir. Özellikle hızlı bir şekilde okullaşmaları ve eğitim oranlarının artması dikkat çekici bulunmuştur. Avrupa ve Amerika'dan öğretmen getirmeleri ve oralara öğrenci göndermelerinden övgüyle bahsedilmiştir. Japonya'da erkek çocukların % 40'ı kız çocuklarını % 16'sı mekteplere devam ederken, kısa bir süre sonra 1903 yılında erkek çocukların % 96'sı, kız çocuklarını % 87'sinin okullara devam ettiği bilgisi verilmektedir (31.).

2. Yazar Fatma Ünsiye⁵ Hanımın Gözünden Japon Çocukları ve Eğitimleri

Makalenin temelini oluşturan, müellif Fatma Ünsiye'nin "Resimli Japon Çocukları" eseri kitap olarak yayınlanmadan önce İctihad'da kısım kısım yayınlanmıştır.⁶ Eser Rusça yazılmış bir kitabın tercümesi olsa da, konu başlıkları ve içinde yer alan yorumları bakımından özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır. Ayrıca tercümesi yapılan eserin Osmanlıca tercümesine yazar Fatma Ünsiye'nin kendi hikâye ve olay eklemeleri de söz konusudur (Ünsiye, 1328: 9).

Kitabın giriş kabul edebileceğimiz ilk kısmında genel anlamda İnsanın çocukluk evresini tanımlamış, yazarın bu konudaki değerlendirmeleri yer almıştır. Toplum için çocukların ne kadar önemli ve değerli olduğunu onları günahsız, masum ve bir çiçeğin gıncası gibi tanımlayarak ifade etmiştir. Gelecek nesillerin de bu çocuklardan oluştuğunu vurgulayarak çocuklara verdiği değeri ifade etmiştir. Çocukların bazı toplumlarda unutulduğu ve değer verilmediğini ifade ettikten sonra, hele özürülülerin (dilsiz, kör ve yürüyemeyen) hepten unutulduğunu yazmıştır. Bu noktada doğuda bulunan ve "küçük cüsseli" Japonların farklı olduğunu söylemektedir. Bu değerlendirmeden sonra bize tercümesi yapılan kitap hakkında da ipucu verecek şu ifade kullanılmaktadır; (7) "bin senelik Ruslar Japonlara tepelendiklerinden sonra akıllarını toplar toplamaz evvelce hakir gördükleri Japonları öğrenmeye kalkıştılar: lügatlerini, adap ve adetlerini memleketlerini tarz maişetlerini geleneklerini, maliyelerini vs. karış karış ölçmeye ve öğrenmeye koyuldular." Bu cümleden anlaşılıyor ki çalışmasını yaptığımız bu kitap Rusların Japonlar hakkında yaptıkları araştırma bilgilerini ve bu araştırmayı Japon çocuklarından başlamak suretiyle yaptıklarını ifade etmektedir. Yine anlaşılmaktadır ki bu eser orijinal Rus kaynaklı kitabın çok kısa bir özetini içermektedir (8).

Bu bilgileri aktardıktan sonra yazar, Japon çocukları hakkında kendi düşüncelerine yer vermiştir. Japon çocuklarının tüm dünya toplumlarına örnek olduğunu ifade ettikten sonra, şüphesiz ki Japon çocuklarının Çin Seddi'ni aşarak Batıya taşacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Bu açıdan Japon çocuklarını en azından kitap sayfalarından tanınması ve çocuk sahibi anne ve babalara Japon çocuklarının eğitiminin bir örnek olması temennisinde bulunmaktadır. Japonya'da doğan çocukların çok şanslı olduğunu belirterek, ülkede yürürlükte olan ve büyüklerin sahip olduğu haklardan çocukların da sahip olduğunu belirtmektedir. Çocukların toplumun istikbali için önemli bir parçası olduğunu ve onlara ne denli önem verildiğini şöyle yazmaktadır; "Japonlarca çocukları kırmak, baltayı milletin bacaklarına vurmaktır demektir. Japon çocukları çiçeklerden haz eden Japonlar için ruh sahibi çiçekler gibidir."

5 Fatma Ünsiye kitabın iç kapak kısmında ifade edildiğine göre Amerikan İnas Mektebi öğrencilerinden ve öğretmenlik yapan bir müelliftir.

6 İctihad, sayı 30, 1 Eylül 1327, s.824-830; İctihad, sayı 31,15 Eylül 1327, s. 846-848; İctihad, sayı 32, 1 Teşrin-i evvel 1327, s. 868-870; İctihad, s. 33, 15 Teşrin-i evvel 1327, s. 882-883; İctihad, sayı 37, 15 Teşrin-i evvel 1327, s.937-947.

Japonlar, çocukları küçük ve zayıf görmezler. Yaratılış itibarıyla bir fil il karınca aynı kabul edildiği gibi, Japon bir çocuk büyük bir insan gibi kabul edilir. Japonlar büyüklere gösterdikleri saygıyı çocuklara da gösterirler. Her ne kadar durum böyle ise de çocukları şımartacak davranıştan kaçınırlar ve bu yüzden Japon çocukları şımarıklık ve küskünlük nedir bilmezler. Japonlarda aile kurmak çok önemli ve kutsal bir olaydır. Aile kurmuş olanlar meyve veren ve sahibini zengin eden bir aile ağacı gibi görülürken, aile kurmayanlar “sadece ateşinden yararlanan odunluk ağaç nazarıyla bakılmaktadır. Japonlarca aile teşkil edenler insanların en bahtiyar ve mesutları addedilmektedir (10).

2.1. Japon Çocuk Oyuncakları

Japonların çocuklara verdikleri değer, onlara yaptıkları oyuncaklara da yansımaktadır. Bu bakımdan dünyanın hiç bir yerinde Japonya’da ki kadar çeşitli oyuncığa rastlanmaz. Oyuncak çeşitlerine bakıldığında, aklınıza gelebilecek her şeyin oyuncuğu yapılmaktadır. Panayırlarında haftalık pazarlarında, kalabalık mahallelerinde mutlaka oyuncak satanlara rastlarsınız. Köy kasaba ve şehirlerde ve mahallelerinde oyuncak satanlar görülür. Birkaç evli köylerde bile mutlaka şehirlerde satılan oyuncaklardan bulunur. Mukavvalardan, kibrit çubuklarından tahta kırıklarından, çöplerden, sazlardan ilginç ve dayanıklı oyuncaklar imal ederler. Yel ve su değirmenleri, mutfak takımları, gemiler, bebekler ve mukavva kâğıt parçaları veya çeşitli kırıntılardan yapılır. Zihnen tasarlanan ve çevrede gözle görülen eşyaların küçük çeşitleri oyuncak mağazalarında bulunabilir. Narin malzemelerden yapılmış oyuncakların yanında teneke ve diğer madenlerden yapılmış ve kırılmayan oyuncaklar imal edilmiştir. Bu oyuncaklar kırılmaksızın Japon çocukları tarafından oynanmaktadır. Tüm bu milli ve diğer oyuncaklar hakkında bilgiler ve bunlar hakkındaki talimatlar Japon Eğitim Bakanlığı tarafından okulların kütüphanesinde bulundurulmaktadır. Bu oyuncaklar eğitimde de aktif olarak kullanılır. Okumaya, matematiğe, resme dair pek çok oyuncak okullarda mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında kendisi eğitimci olan Fatma Ünsiye Hanım oyuncakların eğitimde kullanılması konusuna dikkat çekmektedir.

Bu oyuncaklara bağlı olarak çocuklara roller verilir ve yeni yeni oyunlar üretilir. Asker, süvari, bahçıvan ve çiftçi olurlar. Bu şekilde çocuklar kendilerine verilen görevleri başarıyla icra edinceye kadar tekrar ederler ve böylece yeteneklerini geliştirirler (11).

2.2. Matsuri

Japonya’da Milli yortulara “matsuri” denilirdi. Bu yortularda büyük küçük herkes eğlenirdi. Anne baba çocuklar beraber meydan oyunları yapardı: koşarlar, zıplarlar, sıçrarlar bu oyunları seyrederken bunları terbiye etmek için kullanırlardı. Faik Sabri de çocuklar için tertiplenen çeşitli bayramlar sebebiyle, Japonya çocukların cennetidir demiştir (Sabri, 1938).

Matsuri münasebetiyle türlü türlü orta oyunları çıkarırlar. Bu oyunlarda bazen büyükler seyirci bazen küçükler seyirci olur. Japon matsurilerini seyir eden Avrupalıların dikkatini çeken şey bu büyük kalabalıkta kimsenin burnunun bile kanamadan huzur içinde vakit geçirmeleridir. Matsuriler sürekli geniş

çayırlarda, deniz kenarlarında, kurumuş nehir yataklarında, göl kenarlarında yapılır. Bu eğlence alanlarında sahne oyunları, cambazlar, güreşler, sporlar, atlıkarıncalar, hatıra hayale gelmeyecek eğlenceler düzenlenir.

Günümüzde de matsuri geleneği devam ettirilmektedir. Yıl boyunca çeşitli matsuriler tertiplenir. Bunlardan en meşhur olanı şüphesiz yaz aylarında düzenlenen O-Bon matsuridir. Eski takvimde 15 Temmuzda gerçekleştirilen bu yortu, yeni takvime göre Ağustos ayında yapılır. Ataların ruhları eve geri döndüğüne inanılan bu yortu, ruhları karşıladıktan sonra bir kaç gün eğlendirip tekrar uğurlama töreni ile son bulur. Matsuriler hem dini, hem eğlence amaçlı tertip edilir. Yine yaz döneminde tüm ülkede kutlanan bir başka festival Havai Fişek yarışmalarıdır. Çocuk ve yaşlı herkes geleneksel giysiler içinde bu eğlencelere katılır.

2.3. Sahne Oyunları

Tiyatro biçimindeki yerlerde tarihi ve milli oyunlardan çocukların anlayacağı oyunlar burada sergilenir. Sahnede, orta oyunu ve meddahlar gibi gösteriler, karagöz sahnesine benzer gösteriler yapılır. Ayrıca devlet adamları ve ölmüş önemli kişiler büyük resimler halinde gösterilir. Bu yolla Japon çocukları tarihlerindeki önemli kişiler hakkında bilgi verilir. Burada yine Japonların köy hayatları, çiftçiliğe ait manzaralar, ülke coğrafyalarında bulunan yanardağlar, şelaleler, nehirler gibi bilinmesi gereken yerler gösterilir (Ünsiye, 1328: 14). Ahmet Kabaklı, Kabuki tiyatrosunu ortaoyununa benzetmiştir.⁷ Yine Yılmaz Çolpan, Japon Nō ve Kabuki tiyatrolarının tarihsel gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir (Çolpan, 1964).

2.4. Japon Çocukların El İşleri

Japon çocuklarına maharetli ve yararlı el işleri yaptırmak ve kabiliyetlerini ortaya çıkarmak için çocuklara balçıkta cisimler yaptırmaktadırlar. Öncelikle bir yer kazdırılır ve buradan çıkan toprak elenir ve balçık yapılır. Bir müddet ayaklarıyla çiğnerler. Bu balçıktan açık havada veya tenteler altında ustaların gözetiminde taş masalar üzerinde cisimler yaptırılır. Bunlar çeşitli vahşi ve diğer hayvan şekilleridir. Bu balçık hayvanlar açık havada kurutulur ve sonrasında boya ile boyanır. Mesela bir at şeklinde balçığı burada görebiliriz. Bu oyuncaklar hazır olduktan sonra piyangoya koyularak toptan satışa çıkarılır. Bu satıştan kazanılan para öksüzlere harcanır (Ünsiye, 1328: 15).

2.5. Japonya’da Çocuklara Eşya Satanlar ve Oyuncakçılar

Japon çocuklara eşya satanların yanlarında birer talimname bulundurması usuldendir. Satıcılar yalan söylemeyecekler, yemin etmeyecekler, çocuklara kötü davranmayacaklar, fazla para almayacaklar, alverişe alıştırmayacaklar, çocukların anlayacağı dilde konuşacaklar ve argo konuşmayacaklar, bu gibi satıcılar üstün ahlak sahibi kabul edilir ve kendilerine “mürebbi bayi” yani öğretici bayii unvanı verilmiştir. Şunu da söylemeliyiz ki Japonlar hırsızlık veya yalan söylemek bilmezler, biri eşyasını sokakta bırakmış olsa diğeri asla ona dokunmaz. Orada bütün memleket bir aile olup tüm vatandaşlar bu ailenin bir

7 Türk Edebiyatı, sayı 153, Temmuz 1986, s. 14

ferdi gibidir. Dolayısıyla aile fertlerinin birbirini soyması düşünülemez. Kuru meyve, yaş meyve, şeker helva kurabiye, simit şerbet, tatlılar vs. satanların bozuk mal satanlara büyük cezalar vardır. Yine bu satıcılar üzgün çocukları eğlendirmek için milli şarkılar söyler ve sattığı eşyaya ait özlü sözler söyler. Niyete bakmak ve talih denemek şeklinde eşya satmaya müsaade vardır. Satıcılar çocukları para hesabına tartıya ve ölçüye alıştırmak için Japon tarihini öğretmek için Japon tarihinde önemli olayların basıldığı resimli kâğıtlara sattığı ürünü sararlar ve eğitirdi. Bu gibi satıcıların maharetleri sayesinde küçük çocuklar ticarete alıştırdı (16).

Japonlar günümüzde de hediye paketlerine çok önem verirler. Özellikle hediyeyi saran kâğıt ve kurdalye dikkatli bir şekilde incelendikten sonra hediye paketi açılır. Özenle açılmasının sebebi, itinayla sarılmış olmasıdır. Japonlar bir hediye paketini asla yırtarak açmazlar.

2.6. Havada Japon Çocukları

Japonya'da yapılan uçurtmalar planörlerle rekabet eder derecede gelişmiş denilse mübalağa olmaz. İpe bağlanarak uçurulan bu uçurtmaların pek çok çeşitleri vardır. Kuş, balık, cin, şeytan, hayvan, kelebek şeklinde yapılmış uçurtmalar vardır. Çocuklar uçurtma yarışları yaparlardı. Bazı çocuklar yapışkanla uçurtmalarının üzerine cam kırıkları yapıştırırlardı ve havada diğer rakibin uçurtmasını ipini bu cam vasıtasıyla koparmaya çalışırlardı. Bunun dışında uçurtmalar üzerine bazı şekiller yapıştırılırdı ve birkaç uçurtma yan yana geldiğinde çeşitli şekiller oluşurdu. Mesela fil resmi, ayı resmi, balık resmi oluşurdu. Özel uçurtma üreten fabrikalar ve sadece bunları satan uçurtma mağazaları vardır.

Teknolojinin gelişmesi ve bilgisayar oyunlarının hızla yayılması, Japon çocuklarının uçurtma ile oynamalarına engel olmuyor. Günümüzde, uçurtma (Tako-age) ve topaç (Koma) gibi eski oyunlara geri dönüş görülmektedir.

2.7. Karlar ve Buzlar Üzerinde Japon Çocukları

Kuzey Japonya'da kar yağıp sular donduğu zaman kar yığınlarından, binalar, hayvanlar, cisimler yapılır. Buzlar üzerinde mahir bir şekilde kayılır ve kızak yarışları düzenlenir. Kış ayları Japon çocukları pek çok eğitimin de verildiği bir zamandır. Hatta bazı ilginç deneyler bile yapılmaktadır, mesela zehirli canlı bir yılanı berrak bir suyun içine koyup dondururlar ve kış boyunca öylece bırakırlar. Bahar geldiğinde ılık bir suya koyarlar, yılan yavaş yavaş hareket etmeye başlar. Böylece yılanın donduktan sonra tekrar çözüldüğünde ölmediklerini tecrübe ederler.

Kışın çetin geçtiği bölgelerde çocuklar kar/buz evleri (Kamakura) inşa edip, arkadaşlarıyla bu evlerin içinde oynamaya bayılırlar. Hokkaido adasında her yıl Şubat ayında düzenlenen Buz Festivali bu geleneğin devamı niteliğindedir. Buzdan şaheser sayılacak tarihi şahısların heykelleri yanı sıra, çizgi film karakterleri ve çeşitli boyutlarda şatolar, tapınaklar yaparlar.

2.8. Uzun Kış Geceleri

Kış günlerinin uzun geceleri Japon çocukları için ayrıca bir okul gibidir. Bu uzun gecelere özel eğlenceler düzenlenmiştir. Masallar, hikâyeler, rivayetler okuyup insanı iyi ahlaka sevk eden oyunlarla meşgul olurlar. Bazen büyük konaklara toplanan çocuklarla saatlerce satranç oyunu oynanır. Milli şarkılar okunur. *Uta Garuta* dedikleri oyunlar ile tren, posta, oyunları oynarlar. Bu oyunlara mahsus talim kitapları vardır. *Hanafuda Karuta* dedikleri 200 adet kâğıt oyunu, Japon edebiyatını temsil eden gayet eğlenceli bir oyundur. Bu oyunda kaybedenlere maskara elbisesi giydirilir, yüzüne pudra veya kömür sürülerek ortada oyun oynatılır. Kısacası kış akşamlarına mahsus “tandır masalları aracılığıyla” Japon çocuklarına Japon klasikleri güzelce öğretilir. Japonya’nın tüm köy, kasaba, şehir, deniz, nehir gibi önemli şeylerinin isimleri öğretilir. Ayrıca coğrafya ve tarih oyunları vardır. Hatta matematik öğreten oyunlar düzenlenir. Bu oyunlar öğretmen gözetiminde oynanması usuldendir. Yine bu oyunda bazı cezalar vardır.

Japonya’da çocuklar için özel üretilmiş satranç (*Şōgi*) oyunun 40 taşı vardır. Tahtası 81 haneye bölünmüştür. Bu satranç benzeri oyunda deve-fil-aslan taşlarına rastlanır. Çocuklara özel tavla (*I-go*) da 360 taşlı tavladan ibarettir. Velhasıl doğu ve batıdan alınan oyunlar Japon milletine ait özellikler eklenerek Japonlaştırmışlardır.

Japon çocukları masal ve hikâyeyi severler. “*hyaku nin isshu*” ismi altında “100 şair 100 şiir (*vaka*)” hikâyesi her evde vardır. Japonya’da da bizdeki gibi “mangal” (*İrori*) vardır. İşte bu mangal başında toplananlar zikredilen hikâye kitabından okuyarak bilgilenirler. Hikâye okunduğu zaman evin uzak bir odasında bir kandil yanar. Hikâyenin bazı yerlerinde anlatıcı çocuklardan birine git kandilden bir fitil çek de getir diye emir verir. Kandilin fitli azaldıkça alev azalır ve oda loş olur. Bu şekilde Japonlar çocuklarına karanlığa alıştırılır ve karanlıktan korkmamaları sağlanır. Hikâye sonunda son çocuk karanlıktaki odaya giderek sönmüş kandili getirmekle kahraman unvanını alır. Önemsiz gibi görülen bu tür oyunlarla Japon çocukları küçük yaştan adet, adap ve cesareti öğrenir. Eğlencelerde daima öksüz ve kimsesiz çocuklar için kapılar açıktır.

2.9. Japon çocuklarına hurafelerden korkmamaları nasıl öğretilirdi?

Japonya’da insanlar bazı hurafelere sahiptir. Bu hurafeler: Mezarlığa yakın yerlere, idam meydanlarına, korkunç hikâyeleri olan kalıntılara gündüzün bir düzine milli bayrak dikilir. Bu bayrak dikilen yerdeki evde çocuklara çok korkunç cin ve şeytan hikâyeleri anlatıldıktan sonra, bir çocuğa git de filan mezar üzerindeki bayraklardan birini al getir denir. Korkanlar getirmese de cesurların gidip sağlam bir şekilde dönmeleri üzerine diğer çocuklarda olaya dahil olarak iradelerini güçlendirilirdi. Neticede bu batıl inançlardan ve korkularından kurtulurdu.

2.10. Hina-Matsuri

Martın üçüncü günü Japon kız çocuklarına mahsus yortusudur. “Hinamatsuri” dedikleri bu yortu bir hafta devam eder. “Hinamatsuri” yortusundan iki hafta önce oyuncakçı dükkânlarında kızlara özel oyuncaklar getirilir ve aileler de bu

oyuncaklardan kız çocuklarına alırlar. Bu özel günde kız çocukları kimono denilen uzun elbise giyerler ve kuşak sararlar. Bu kuşaklar bizde tantanalı, süslü, püsküllü, sırmalı, uçkurları andırır. Bu gün annelerde süslü elbiselerini giyinerek kız evlatlarını hısımlar ve akraba ve ahababı ziyarete götürürler. Bu gün aileler evlerinde misafir kabul edecek şekilde silip süpürürler. Ayrıca fildişinden sedeften ve tunçtan kaplar ve süslemelerle donatırlar. Evlerde misafirlere ikram edilmek üzere şeker, kuru meyveler çıkarılır. Misafirlere çay ikram edilir. Kız çocukları büyük canlı bebekler gibi ortada gezerler. Her ailede de asırlardan kalma bebekler saklanmaktadır. Her asrın bebeği zamanın modasına göre elbise ve kıyafetle giydirilmesi usuldendir. Bazı evlerde iki üç yüz çeşit kuklalara, bebeklere, rastlanır. Hatta bu bebeklerin üzerinde geçmiş asırlardan kalma yemek çeşitlerinden örnekler asılmıştır. Japonlar böyle tarihi bebeklere milli müze takımı gözüyle bakarlar ve çok dikkatli bir şekilde yerinde korurlar. Bazı Japon kızları gelin olduklarında ailelerine ait bebeklerden bazılarını yanlarında götürürler. Hatta bu bebeklerin isimleri ve özellikleri evlilik sözleşmesine yazılır. Söz konusu yortuda bebeklere mahsus mutfak takımları ve malzemeleri sergilenir. Hanedan imparatoru tasavvur edilen bebeklerin etrafında bulundurulmuş saraylı kız bebeklerine büyük ihtimam gösterilir. “Hinamatsuri” yortusu bitince meydana çıkarılan bebekler ile takımları yeniden temizlenip yerlerine yerleştirilir.

Günümüzde de her yıl kutlanan bu bayram, evlerde kurulan Hina-Dana süsleri eskisi kadar göz alıcı ve ihtişamlıdır. Sözü edilen oyuncak bebeklerin yıpranması veya bozulması halinde, Şintō mabetleri ya da Budist tapınaklarına bırakılırlar. Burada yılda bir kez düzenlenen Kuyō ritüelinde bu oyuncak bebekler yakılarak, onlarla oynamış kişilerin sağlıklı büyümelerine yardımcı oldukları için şükranlarını iletirler. Bu inanç Animizm ile ilişkilendirilir.

2.11. Tango

Mayısın beşi Japon erkek çocuklarına mahsus “*Tango no sekku*” dedikleri festivaldir. Bu festivalden iki hafta öncesinde mağazalarda erkek çocuklara mahsus oyuncaklar sergilere çıkarılır. Eski zaman ok takımı, süvariler, pehlivanlar, babayiğitler, meşahir (ünlü kişiler)in bebek ve oyuncakları çıkarılır. Savaşan insanlar, cin ve periler, teşhir edilirler. Samuray yani derebeyleri ile silahşorlar kılıç, mızrak, bayrak, gürz, gibi aletler teşhir edilir. Bunların tamamı erkek çocuklara yönelik olarak hazırlanır ve sergilenir.

Yine bir ailenin senelerden beri toplayıp korudukları tarihi askeri milli oyuncaklarından erkek çocuklara özel olanları yortu münasebetiyle ortaya çıkarırlar. Çocuklar bir diğerine ziyaret edip takımlarını sergiler. Şekerler, çikolatalar, tatlılar misafirlere ikram edilir. Sonra erkek çocuklar, baba, amca ve erkek akrabalar tarafından gezdirilirler. Çocuklardan bazıları milli eski kıyafetleri giyerler. Bir mahallede bir erkek çocuk dünyaya gelmişse bir yıl boyunca evin kapısına bayrak dikilir. Bazı evler ise bayrağın yanında pencerelerini kapılarını çeşitli fenerlerle süslerler. Bir balık şeklinde kâğıttan maketin ağzına pamuk çubuğu koyarak havaya asarlar. Rüzgârın etkiyle kâğıt balık kabarır. Böylece havada durur. Bu gibi havadaki balıklar Japon ülkesine

ilginç bir manzara verir. Havadaki balıkların Japon halkını afetlere karşı koruyacağına inanılır.

Beş Mayıs'ta kutlanan erkek çocukları bayramında kullanılan Sazan balığı maketleri, cesaretin ve gayretin timsalidir ve Japon çocuklarına bu balık gibi metanetli ve çalışkan olmaları söylenir (Sabri, 1938).

2.12. Eski Adetlere Riayet (Âdeti Kadimeye Riayet)

Japonya'nın iç bölgelerinde yaşayıp şehir hayatından uzak olan ailelerin çocukları son baharda yortu yaparlar. Bu yortu üç yaşına ulaşanlara özel olup teşrinievvelin birinci günü her evde üç yaşına girmiş çocukların saçları ilk defa tıraş edilir. Bu güne kadar erkek çocuklarına kız elbisesi giydirilip bu tarihten itibaren erkek çocuklarının saçları Çin usulü "kâküllü" tıraş olunur. Şimdi (1913) bu adet günden güne kalkmakta uygulayanların sayısı azalmaktadır.

Eski takvime göre Ekim ayında kutlanan bu bayram, günümüzde her sene 15 Kasım'da kutlanmaya devam edilir. Şiçi-Go-San olarak bilinen bu kutlama, yedi ve üç yaşındaki kız çocukları ile beş ve üç yaşındaki erkek çocuklarını kapsamaktadır (Tanaka ve Miyata, 1999). Çocuklar bayramlıklarını giyerek, aileleriyle birlikte ünlü dini mabet veya tapınaklar ziyaret edilir. Hasadın bittiği günlere de rastlaması, tanrılara şükran anlamı da içeren bu festival, aileler burada çocuklarının sağlıklı büyümelerini dilerler. Fatma Ünsiye bu yortunun kaybolmaya yüz tuttuğunu söylese de, kutlamalar günümüzde tüm ülkede geniş katılımlarla devam etmektedir.

2.13. Çocukların Dünyaya Gelişi

Japonlar çocukların dünyaya gelişine de ayrıca dikkat edilmektedir. Onlara göre kışta soğuk havalarda ve yaz sıcaklarında dünyaya gelen çocuklar ile sonbahar ve ilkbaharda dünyaya gelen çocuk arasında büyük fark vardır. İki baharda dünyaya gelen çocukların yüzde doksanı yaşadığı halde kışın ve yazın doğan çocuklarda aksi hal olur. Bu yüzden çocuk isteyen aileler çok ince hesaplar yaparak baharda doğacak şekilde planlarını yaparlar.

2.14. Yardıma Muhtaç Çocuklar

Japonya'nın her vilayetinde kimsesiz ve yardıma muhtaç çocuklar için bir darülaceze vardır. Engelli ve akıl sağlığı bozuk olan çocukların velileri tarafından idare olunan bu yerler şefkatli bir aile ortamı şeklinde hazırlanmıştır. Mesela birinin yardıma muhtaç olan çocuğun tedavi, terbiye ve gerekli eğitimi alan evladı varsa, bu aile işini gücünü bırakıp onunla uğraşamayacağından dolayı bu yetimhaneye bir miktar para vererek burada çocuklarına bakılmasını sağlamaktadır (Ünsiye, 1328: 30).

2.15. Çocuk Çocuğun Dadısıdır

Japon çocuklar konuşup eli iş yapar hale geldikten sonra yapabilecekleri işleri yapmaya başlarlar. Bunlardan biri de çocuk bakımındır. Bir araya getirilmiş birkaç çocuğun büyük olanı küçüğünü giydirir, eğlendirir ve gezdirir. Bu gibi alıştırmalar hep ders talim ve tekrar üzerine devam eder. Mesela oynamaya çıkacak çocukların giyinmelerini kendileri yaparlar. Kendileri giyinemedikçe; "başı açık yalın ayak sokağa çıkılmaz ya" diye kendilerine sorulunca giyinmek

durumunda kalırlar (32). Başkaları tarafından ihtiyaçları karşılanan çocukların kabiliyetleri gelişmez ve “ver yiyelim” “ört yatalım” “bağla canım çıkmasın” diye daima başında bir dadı ister. “İnsanlar dadılarıyla yaşaması gerekseydi dünyaya dadılarıyla gelmeleri gerekirdi”. Nerede var öyle dadılı doğmuş mahlûk? Japonlar bu hususta haklı mıdırlar, haksız mıdırlar, hükmedemeyiz. Ancak onlar aile terbiyesinde üstündürler. Ben de bu usulün bizde tatbik edilmesi temennisini ediyorum.

Japonya’da bizdeki gibi bakıcı veya temizlikçi anlayışı yoktur. Her anne kendi çocuğuna bakmakla mesuldür ve bunun için asla bakıcı tutmaz. Evde çocuğun eğitimini anne üstlenir. Evlere temizlikçi çağırma alışkanlığı da yoktur. Temizlik, evin tüm bireyleri tarafından yapılır. Çocukların okul aşamalarında da hal böyledir. Japon okullarında dahi temizlikçi kavramı yoktur. Temizliği öğretmenler ve öğrenciler el ele vererek, hep birlikte yaparlar.

2.16. Yemek Yeme Adabının Öğretilmesi (Yemek İmtihanı)

Japon çocukları “aile okulunda” sınıftan sınıfa sınavlarla geçerler. Bu tatlı imtihandan biri de sofraya başı imtihanıdır (Resim-2). Tüm aile, sofraya katılmaya hazır olan çocuk komşu akraba ahabap, çocuklarından aynı arzuda olanları bir araya getirilir. Bizim eski Türklerin ve şimdiki Türkistan Türklerinin “desturu havan” dedikleri uygulama gibidir. Bu uygulamada bir tarafta kaşıkla yenecek çorba gibi yiyecekler, el maharetiyle yenecek kılçıklı balıklar, daha ötede çatal ile yenen şeyler, diğer bir tarafta da çay, çikolata, kahve, şekerleme gibi kendilerince yenip içilecek gıdalar yerleştirilmiştir. Ayrıca sofraya Japon milli yemeklerinden olan pirinç yemeği de yerleştirilir (44). Bu gün giyilen elbiseler de geleneksel elbiselerden olması gerekirdi. Sofrada otururken “dizüstü” veya “bağdaş” kurarak geleneklere göre 4-5 çeşit yemekten yiyecekler. Bu sınavda bir jüri çocukların başarılı olup olmadıklarına karar veriyordu.

Heyetin meydana çıkan çocuklarda aradığı durum şöyle idi (46);

- 1- Yemek yeme sınavına giren öğrencilerin elbisesinde yemek lekesi var mı?
- 2- Tabaklarına, yiyebilecekleri kadar yemek alınmış mı?
- 3- Yemekler bitmiş mi ve kullanılan sofraya kirletilmiş mi?
- 4- Yemekler, dudak ve yüz kirletilmeden yenilebilmiş mi?
- 5- Sofrada bir şey kırılmış mı? Sofrada düzen intizam bozulmuş mu?
- 6- Aralarında kavga etmiş mi? Kimse kimseye kıskançlık yapmış mı?
- 7- Yüzler gülererek ağlamayarak yemek yenmiş mi?
- 8- Kapatılması gereken yiyeceklerin üzerleri kapatılmış mı?
- 9- Peçete ve havlular kullanılmış ise ilk andaki gibi katlanılmış mı?
- 10- Su içilecek miktarda içildikten sonra bardakta fazla artık bırakılmış mı?
- 11- Sofraya bir şey dökülmüş mü?
- 12- Belirlenen zaman içinde yemek yenmiş mi?

Resim-2 Japon çocuklarının sofraya imtihanı

Bu kıstasları başaran çocuklar şereflerine düzenlenecek yemeklerde ve davetlerde ebeveynlerinin yardımına ihtiyaç duymadan “diplomalı olarak “ yemeklerini yerler.

Japon çocukları günümüzde de daha küçük yaşlardan ahşap çubuklarla yemeye alıştırılır. Yemeğe başlarken ellerini önünde birleştirip *Itadakimas* (zahmet ve nimetlere şükran) demegi öğretilir. Ayrıca, çocuğa uzun süre oturabilmesi, yemek sırasında kalkıp gezinmemesi gerektiği de öğretilir.

Sonuç

19. Yüzyılın sonlarında başlayan Osmanlı-Japon ilişkileri giderek gelişmiştir. Özellikle 20. Yüzyılın başında yaşanan Japon-Rus savaşı Osmanlı toplumunun ilgisinin daha fazla Japonlara yönelmesine neden olmuştur. Ayrıca Japonlarla aynı düşmana sahip olmak olgusu yine Osmanlıların Japonlara daha sempati ile bakmalarına neden olmuştur. Bu ilgi siyasi alanda olduğu gibi eğitim alanında da yaşanmıştır.

Osmanlı müellifler, Japon toplumsal yaşamı ve eğitim sistemini anlama amacıyla çeşitli eserler yazılmıştır. İncelemesini yaptığımız ve tanıtmaya çalıştığımız bu eser de bunlardan biridir. Japonya'nın Osmanlı coğrafyasına uzak olmasından dolayı belki bizzat oraya gidip araştırma yapılmamışsa da

Japonya hakkında yazılan kitapların çevrilmesi yolu benimsenmiştir. Bu ve benzeri eserlerden anlaşılmaktadır ki Japonlar yeni nesillerinin eğitime büyük önem vermiştir. Hatta Meiji ile başlayan süreçte kimsenin eğitimi ihmal etme lüksüne sahip olmadığı, temel eğitimin geniş halk kitlelerine götürülmesi gerektiği, kız veya erkek çocukların mutlaka eğitimden geçirilmesi prensibine inanılmıştır. Bu eğitim de hayatın her alanına yayılmıştır. Tüm bayramlar, doğum günleri, uzun kış gecelerindeki ocak başı konuşmaları, tüm merasimler, üretilen hikâyeler vs. çocukların eğitimiyle ilgili bir temele dayandırılmıştır.

Müellif Fatma Ünsiye Hanım Rusça bir eserin çevirisini yaptığı “Musavver (Resimli) Japon Çocukları” kitabında, Japonların çocukları için sosyal yaşamda nasıl bir eğitim verdiklerini başlıklar halinde incelemiştir. Bir çocuğun tarihine ve medeniyetine bağlılığından cesaret kazanmasına, yemek âdetinden geleneksel kıyafetlere, oyunlar hatta oyuncakların nasıl bir Japon çocuğun eğitiminde kullanıldığını başlıklar halinde ele almıştır. Yine kitapta resimlere de yer verilmiştir.

Fatma Ünsiye'nin bizlere aktardığı bu kitap, Japon çocuk adetleri ve geleneklerine ışık tutan bir eser olarak önemi bu günlerde daha da anlaşılmaktadır. Kitap, günümüz Japonya'sı ve Japonları ile karşılaştırma fırsatı vermiştir. Yüz yıl önce yazılmış bu kitabın tekrar incelenmesi, bizlere birçok eski gelenek ve göreneğin günümüzde de yaşatıldığına tanıklık etmekle birlikte, sağlam temellere oturmuş Japon kültürünün yüz yıl sonra da değişmeden yaşatılacağına göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Çolpan, Y. (1964). *Japon ve Çin Tiyatrosu*. Ankara: İzlem Yayınları.
- Güvenç, B. (1980). *Japon Kültürü*. Ankara: Türkiye İş Bankası.
- İbrahim, A. (1912). *Âlemi İslam ve Japonya'da İntişaratu İslam*. İstanbul: Ahmed Seki Bey Matbaası.
- Karlıağa, B. ve Kaçar, M. (2009). *Doğumunun 400. Yıl Dönümünde Kâtip Çelebi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sabri, F. (1938). *Bugünkü Japonya*. İstanbul: Yedi Gün Neşriyat.
- Satı, M. (1329). *Büyük Milletlerden Japonlar ve Almanlar, (Japonların Seciyeleri, suret-i telakkileri)*. İstanbul: Kader Matbaası.
- Tekeli, S. (1985). *İlk Japon Haritasını Çizen Türk Kaşgarlı Mahmud ve Kristof Kolomb'un Haritasına Dayanarak En Eski Amerika Haritasını Çizen Türk Amirali Piri Reis*, Atatürk Kültür, Ankara: Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Tanaka, S. ve Miyata, N.(1999). *Nenjügyōji Jiten*. Tōkyō: Sanseidō.
- Ünsiye, F.(1328). *Resimli Japon Çocukları*. İstanbul: Dersaadet.

THE VIEWPOINTS OF TURKISH INTELLECTUALS ON JAPAN IN THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY AND THE BOOK “ILLUSTRATED JAPANESE CHILDREN”

Abstract: Though the relations between Turkey and Japan do not date back long, they have been established on solid grounds. Despite the distance between the two countries, Turkish people have had great interest and sympathy towards the Japanese. The source of this interest relies on the fact that both Japanese and Turkish societies are built upon traditions. Moreover, similar to Ottoman Empire which had conflicts through centuries with Russia, the Japanese also had problems such as war with Russia during early 20th century. As a reflection of these facts, Japanese people have been good towards the Turkish and responded likewise. This sympathy became tangible during the reign of Abdulhamid II and was crowned with the official voyage of frigate Ertugrul on 14 July 1889 with 655 people on board. This visit and the catastrophe which followed it amplified the affection between the two societies. Both countries, geographically away but with similar destinies, have continued to follow one another. Similar to their Japanese counterparts, Turkish intellectuals were involved in the debates about reformism and traditionalism, and had deep respect to the Japanese for their struggle to become developed while staying close to their traditions. As a result of this, Turkish intellectuals wrote or translated books about the Japanese and tried to introduce their Japanese friends to their own society. One of these books is the subject of our article, namely “Musavver Japon Çocukları” (Japanese Children Illustrated). The apparel, games and toys and the training of Japanese children in various areas are covered densely; their ways of life and their education are appreciated in this book. Additionally, this book stands as an important resource for identifying the standpoint of Turkish intellectuals about the Japanese.

Key words: Turkish And Japanese, Japanese Children, Education Of Japanese Children.

ÇEVİRMEN NASIL BİR OKURYAZAR OLMALIDIR? (DİLBİLİM - ÇEVİRİBİLİM İLİŞKİSİ AÇISINDAN)¹

Arsun URAS YILMAZ²
Selim YILMAZ³,

Öz: Bu çalışmanın konusu, “okuma” ile “çeviri” eylemleri, dolayısıyla “okuryazar(lık)” ile “çevirmen(lik)” kavramları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. “Çevirmen bir okuryazar mıdır?” sorusuna tatmin edici bir yanıt bulabilmek amacıyla, okuma ve çevirme eylemleri söylem dilbilimi açısından değerlendirilecektir. Bu amaçla, yazılı metni oluşturan “sözcük, sözce, söylem” gibi *parçasal unsurlar* (=segmental) çevirmen tarafından nasıl okunması ve yorumlanması gerektiği araştırılacaktır. Diğer yandan, burada amaçlanmayan ancak başka araştırmaya konu olabilecek sözlü dil metninin önemli bir bölümünü oluşturan konuşma diline özgü *parçaüstü unsurlar*, (=suprasegmental) yani sesle ilgili bürünsel (prosodie) faktörlerin de yeri geldiğinde çevirmen tarafından doğru okunması gerektiği konusuna kısaca değinilecektir. Ayrıca, bir metni okurken, bağlamın anlaşılmasında sözcelemin işlevi ile dilsel ve dildışı göstergelerin önemine de değinilecektir. Bu amaç doğrultusunda, *söylem çözümleme* yöntemi kullanılarak, sözce ve bölümlerinin nasıl okunup incelenmesi gerektiği, Türkçeden Fransızcaya çevrilen klasik bir romandan seçilen somut örnekler üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Ortak araçları dil olan “çevirmenlik” ile “okuyazarlık” eylem ve olguları arasındaki ilişkilerin irdeleneceği bu çalışma sonunda şu sorular aydınlatılmaya çalışılacaktır: 1. Çevirmen, okuryazar ise, nasıl bir okuryazar olmalıdır? 2. Çevirmen metnini nasıl okuyup incelemelidir? 3. Çevirmen dilbilimsel göstergeleri nasıl okumalıdır? Böylece sonuç olarak, söylem dilbilimi ve çeviri(bilim) değerlendirmeleri ışığında, başlıkta sorulan temel soru da ayrıntılı bir şekilde yanıtını bulmuş olacaktır. Çalışmanın kuramsal çerçevesine gelince, genel olarak çağdaş Fransız Dilbilimi ve Çeviribilim kuramlarından yararlanılacaktır. Disiplinlerarası bir yaklaşımla, Söylem Dilbilimi, Edimbilim (Pragmatik) ve Sözcelem alanlarını ilgilendiren bu araştırmanın bütüncesi yazınsal alandan

---

1 Bu çalışma, 12-14 Eylül 2012 tarihinde Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi bünyesinde gerçekleşen 21. Ulusal Eğitim Bilimleri (21. Yüzyılda Okuryazarlık ve Geleceği) Kongresinde sunulan ortak bildirimizin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş metnidir. Bu çalışma başka bir yerde yayınlanmamıştır.

2 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı. arsuny@yahoo.fr

3 Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü. selimyilmaz@marmara.edu.tr

seçilmiştir. Buna göre, araştırma bütüncemiz Orhan Kemal'in *Müfettişler müfettişi* başlıklı romanı ve bu yapıtın Jean-Louis Mattei tarafından yapılan Fransızca çevirisidir (*L'inspecteur des inspecteurs*).

Anahtar Sözcükler: Çeviribilim, Çevirmen, Söylem Dilbilimi, Gösterge Dizgesi, Okuryazar, Sözcelem.

Giriş

İki farklı dil ve kültür arasında yapılan bir çeviri her şeyden önce kaynak metnin doğru anlaşılması üzerine kurulu bir dilsel etkinliktir. Kaynak metnin anlaşılması da onu öncelikle ilk aşamada doğru okumak ve anlamaktan geçer. Metnin türüne göre okuma yöntemi de değişebilir. Bu nedenle, çeviri(bilim) kuramlarının çoğunun temelini “anlama” süreci oluşturur. Okumaya doğrudan bağlı olan bu süreç ise “biçim” ve “anlam” ilişkisinin bir bağlam çerçevesinde doğru algılanması ve irdelenmesi ile doğru orantılıdır. Hatta çeviri etkinliğinin ilk aşamasını oluşturması bakımından, bir dilsel ürün olarak ortaya çıkan aktarma çalışmasının niteliğini somut olarak etkileyen bir aşamadır. Çeviride okuma ve anlama eşzamanlı olarak gelişen bir süreç olduğuna göre, biz bu çalışmada çevirmenin okuduğunu anlayan iyi bir okur, ardından da anladığını aktarabilen iyi bir yazar⁴ olması gerektiğini anlatmaya çalışacağız. Bunun için, dilsel ve genelde edimbilimsel, yani pragmatik denilen metnin dışında kalan dildışı faktörler açısından nelere dikkat edilmesi gerektiğini somut örnekler üzerinden uygulamalı incelemeler yaparak göstermeye çalışacağız. Ancak, hemen burada belirtmeliyiz ki, metnin dışında kalan her türlü öge, gerek parçalar üstü unsurlar, gerekse dildışı etkenler, her ne kadar metin dışı olgular gibi görünseler de, çevirmen bunları incelerken daima bağlam içinde değerlendirmek suretiyle metinle ilişkilendirme yolunu seçmelidir. Başka bir deyişle, çeviri öncesi ve çeviri sürecinde “metiniçi” ve “metindışı” bölgeleri (=zone textuelle / zone hors-texte) çevirmen tarafından ilişisel bir dizgeyle irdelenmelidir.

Batı Dilbilim kuramlarından özellikle Fransız Dilbiliminde kullanılan “Sözcelem ve Söylem çözümlemesi” (fr. *énonciation et analyse du discours*)⁵ kuramından yararlanılacaktır (Culioli, Maingueneau, Delisle). Araştırma yöntemi olarak, bu kuramlar yazınsal metinler üzerinde uygulanarak, çeviri etkinliğinde metin okurken dikkat edilmesi gereken “dibilimsel göstergeler” üzerinde durulacaktır.

Bir çeviri ürünü olarak erek metnin elde edilebilmesi için, “kaynak” metni anlama sürecinin tam olarak gerçekleştirilmesi önceliklidir. Çevirmenin kaynak metinde bulunan “biçim-anlam” ilişkisine dayalı anlatım ve ifade türlerini erek dile uygun bir şekilde aktarabilmesi için “biçimbirimler” denilen somut

4 Zira çeviribilimci Nida'nın dediği gibi “kendisi kabul edilebilir bir biçimde yazı yazmayan kişinin, iyi çeviri yapabilmesi pek olası değildir”. (2008: 68).

5 Bu çalışmada Fransız Dilbilimi ve Çeviribilimi alanlarından yararlanıldığından, makalede geçen Söylem ve Sözcelem Dilbilimi ile ilgili bazı teknik terimlerin Fransızca karşılıkları, daha iyi anlaşılabilmeleri amacıyla, parantez içinde (=) işaretiyle verilmiştir.

biçimsel gösterge ve göstericilerin dilbilimsel açıdan nasıl işlediğini bilmek durumundadır. Başka bir deyişle, bu göstericilerin dilsel ve iletişimsel işlevlerini doğru algılamak, çeviri etkinliğinin nitel yönünü doğrudan etkileyecektir. Diğer yandan, kaynak metinde yer alan ve genel olarak “dilsel işaret” denebilecek bu göstergeleri erek dile aktarma çalışması da çevirmenin iyi bir okuryazar olması gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Burada kastedilen “okuryazarlık”, *okuma-yazma* beceri sahibi olmaktan ziyade, bir çevirmende zaten bulunması gereken “okur” ve “yazar” niteliklerinin düşünsel, bilişsel (=cognitif) ve entelektüel çerçeve bakımından mümkün merteye azami seviyede olmasıdır. Diğer bir deyişle, “okuryazar” terimi veya niteliği bir çevirmen açısından “okuryazar edinciden” (=compétence) ziyade “okuryazar edimi” (=performance) anlaşılmalıdır. Dolayısıyla, okuryazar kompetansı veya edinci zaten var olması düşünülen çevirmende, asıl bakılması gereken nitelik “okuryazar performansı” olmalıdır.

Çeviri etkinliğine başlamadan önce, çeviri sürecinin ilk aşamasını oluşturan kaynak metnin anlaşılmasını kolaylaştıracak diliçi incelemenin dilbilimsel açıdan nasıl yapılması gerektiği üzerinde durulacaktır. Tartışmaya açarak aydınlatmaya çalışılacak sorunsal şu iki sorudan oluşacaktır: 1. Çeviride dikkat edilmesi gereken dilbilimsel (dil ≠ dildışı) göstergeler nelerdir? 2. Çevirmen nasıl bir okuryazar olmalıdır?

Çalışmamıza öncelikle çeviride okumanın yeri ve önemine değinmek amacıyla, başka bir deyişle çevirmen için okumanın ne anlama geldiğini anlatabilmek için, çeviri amaçlı metnin nasıl okunması gerektiği ve bu doğrultuda kaç çeşit okuma süreci olduğuna kısaca değineceğiz. Çeviri etkinliğinin merkezine okuma eylemini yerleştirecek olursak, çeviri etkinliğine geçmeden önceki süreci ve çeviri sürecini kapsayacak şekilde, yani öncesi ve sonrası ile çeviri çalışmasını üç evreye ayırmak mümkündür: 1. Okuma öncesi (edimbilimsel yaklaşım), 2. Okuma süreci (bağlamsal yaklaşım), 3. Okuma sonrası (dilbilimsel/çeviribilimsel yaklaşım). Çevirmenin performansını doğrudan etkileyebilecek özellikte olan bu yaklaşımlar sentezi, ortaya çıkacak çeviri ürünün niteliğini belirleyen “edimsel yaklaşımı”, yani ister istemez performansa dayalı bir çeviri tutumunu beraberinde getirecektir. Burada asıl amaçlanması gereken durum, çoğunlukla istem dışı gelişen performans odaklı bu edimsel tutumun daha çok bilinçli bir çevirmen tutumu haline dönüşebilmesidir.

1. Okuma öncesi süreç (edimbilimsel yaklaşım)

Çevirisi yapılacak metin okunmadan önce yazarı veya üreticisi hakkında bilgi edinilmelidir. Pragmatik bir yaklaşımla ilgili metne ilişkin bir takım bilgilerin elde edilmesi, kuşkusuz metnin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Okumaya geçmeden önce ulaşılmaması gereken bu bilgiler arasında şunları sayabiliriz: metni üreten kişi veya kişiler (gönderici), metni okuyacak olan kişi veya kişiler (alıcı), metnin olduğu dönem ve topluma ait yer ve zaman bilgileri. Dilbilim ve Çeviribilimde, bu tür bilgilere genel olarak “dildışı unsurlar” adı verilir. Çeviri sürecine geçmeden, hatta metni okumaya

başlamadan önce, çevirmen üzerinde çalışacağı metin ile ilgili bir ön araştırmada bulunarak bu dildışı unsurlara mümkün olduğunca ulaşması ve bu yöndeki bilgileri elde etmesi gereklidir.

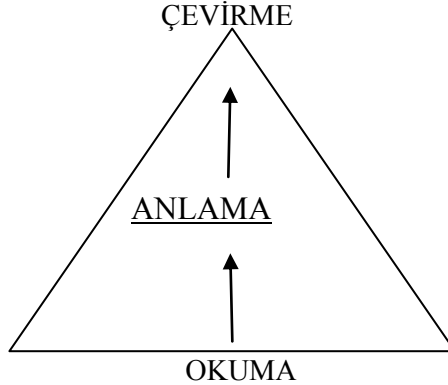
2. Okuma süreci (bağlamsal yaklaşım)

Okuma öncesindeki edimbilimsel yaklaşımdan sonra, okuma safhasına geçilir. Okuma sürecini genel olarak üç aşamalı okuma şeklinde ayırmak mümkündür.

2.1. Birinci okuma (Konuyu anlama)

Birinci okuma konuyu anlamak amacıyla yapılan okumadır. Çevirmenin metni ilk kez okuduğu bu safhada, herhangi bir dilsel araştırma yapılmaz, metin düz bir şekilde anlama amaçlı olarak okunur. Dilbilimsel bir yaklaşımla bakıldığında burada “okuma” (=lecture) ile “anlama” (=compréhension) arasında yoğun bir dilsel ilişki söz konusudur. Zira, “okuma” eylemi çeviri etkinliğinin bir parçasıdır, ancak “anlama” bu etkinliğin sonucunu doğrudan etkileyen bir eylemdir. Dolayısıyla, “anlama” çeviriyi olumlu veya olumsuz yönden etkileyen belirleyici bir bilişsel olgudur. Dile ilişkin bu kavramlar arasındaki bağıntıyı bir sıralamaya koyacak olursak, okumanın sonucunda anlama, anlamanın sonucunda ise çevirme eyleminin gerçekleşmesi gereklidir.

Şekil 1: “Okuma → Anlama → Çevirme” bağıntı üçgeni

2.2. İkinci okuma (Diliçi / dilsel inceleme)

Birinci okuma tamamladıktan sonra dilsel incelemenin yapıldığı ikinci okuma sürecine geçilir. Bu diliçi incelemede (=analyse interlinguistique), metinde geçen ve tümceye karşılık gelen sözce yapıları, sözceleri oluşturan bölümler ve belirgin göstergeler daha dikkatli bir şekilde notlar alınarak okunur.

2.3. Üçüncü okuma (okuyarak aktarma)

Son olarak üçüncü okuma sürecinde çevirmen artık aktarma amacı güderek metni okumaya geçer. Çeviriyi gerçekleştirme eylemine geçildiği bu sürece “aktarma süreci” (=processus de lecture) de denebilir.

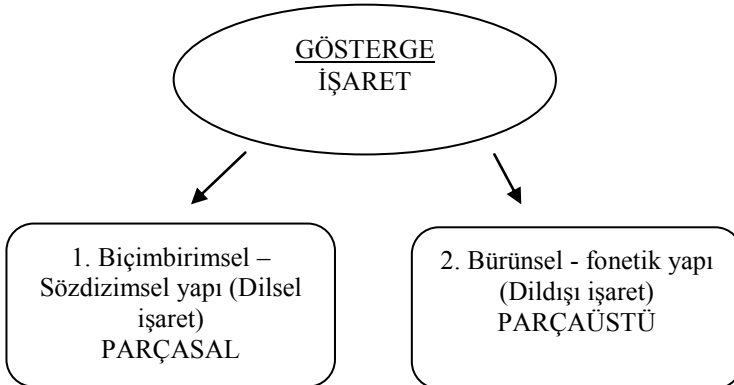
3. Okuma sonrası süreç (dilbilimsel/çeviribilimsel yaklaşım ve çeviri)

Okuma sonrası süreçte, disiplinler arası olmak üzere bir dilbilim ve çeviribilim yaklaşımı olmalıdır. Böyle bir yaklaşımla birlikte çeviri süreci başlar ve söz konusu aktarma gerçekleşir. Bu süreç, dilsel inceleme ve yorumlamanın iyi bir şekilde gerçekleşmesine bağlıdır. Buna istinaden, çevirmenin sadece çeviribilim değil, aynı zamanda bir dilbilim yaklaşımı olmalıdır. Sözce ve söylemleri okumak, anlamak ve kavramak bu açıdan son derecede önemlidir. Bununla birlikte, sözcenin ne olduğunu, hangi bölümlerden oluştuğunu bilmek, sözcenin içerdiği dilsel ve dildışı göstergeleri sözcelem ve pragmatik açıdan yorumlayabilmek, çeviri etkinliğinde belirgin ve etkin bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, çevirmenin böyle bir yaklaşımda bulunabilmesi, kendisi için kuşkusuz azımsanmayacak bir avantaj sağlar ve çevirinin kalitesini de olumlu yönde etkiler.

3.1. Sözce/lemi okumak

Her şeyden önce, çevirmen bağımsız “tümceleri” değil, belirli bir bağlam içinde yer alan “sözceleri” okuduğunun bilincinde olmalıdır. Yani burada tümce zincirinden ziyade sözce zincirinden söz etmek gerekir. Sözcelem durumu çerçevesinde sözceler arka arkaya gelerek ve birbiriyle bağımlı bir şekilde anlamsal bir ilişki kurarak söylemleri oluştururlar, söylemler de aynı dilsel dizge içinde metinleri meydana getirirler. Bu nedenle, çeviride ister sözcük olsun, ister sözce veya söylem olsun, aktarılan dildeki eşdeğer arayışında, biçimbirimler bağımsız düşünülmemeli, aksine anlamsal bir ilişki ve bağlam çerçevesinde söylenenden önce ve sonrasına bakılmalıdır. Bu nedenle aktarılabilecek biçimbirimin içinde bulunduğu bağlam mümkün olduğunca geniş tutulmalıdır. Dilbilim açısından bakıldığında, bir dilsel eylem olarak çeviri, sözcük ve tümceleri başka bir dile aktarmadan ziyade, aslında öncelikle bağlamı çözmeye, sözce ve söylemleri çözümleme etkinliğidir. Kısaca belirtmek gerekirse, sözceleri okumak aslında “göstergeleri” okumak, sözceleri çevirmek ise “göstergeleri” çözümlenektir. Burada “gösterge” terimini en geniş anlamıyla hem biçimbirimsel ve sözdizimsel (dilsel işaret), hem de bürünsel (dildışı işaret) yapıları ve özellikleri ile değerlendirmek gerekir.

Şekil 2: Gösterge / işaret olgusunun içeriksel özelliği

Yazılı metinlerde konuşmaların geçtiği kesitlerin bürünsel yapıları (sesle ilgili), bir okuyucu olarak çevirmenin metnin konusunu ve bağlamını doğru algılamasını ve irdelemesini etkileyen bir olgudur.⁶ Bu durumda, çevirmen kendini yazarın yerine koyup söylemek isteneni ve verilmek istenen iletiye (=message) ulaşabilmesi için algısını en üst seviyeye çıkarmaya çalışmalıdır. Çeviri etkinliğinin en zorlayıcı kısmı, dolayısıyla çevirmenin en zor görevi, yazarın veya iletiyi üreten göndericinin duygu ve düşüncelerine erişebilmesi ve mümkün olduğunca onun hislerini yaşayabilmesidir.⁷ Metin okumanın sözce okumak olduğunu, sözce okumanın da gösterge ve işaret okumak olduğunu aşağıdaki tabloda kısaca özetledikten sonra, somut örneklerle incelemeye geçebiliriz.

Tablo 1: Okuma ve çevirme eylemleri

OKUMA	ÇEVİRME
Metin okumak → Sözce okumak	Metin çevirmek → Sözce çözümlmek
Sözce okumak → Gösterge okumak	Sözce çevirmek → Gösterge irdelemek
= Sözce/lemi okumak bağlamı okumaktır	= Sözce/lemi çevirmek bağlamı çevirmektir

“Okuma” ve “Çevirme” eylemlerini özetleyen yukarıdaki tablonun incelenmesi, “Dil – Çeviri” olgularının ilişkisi ile birlikte “Dilbilim – Çeviribilim” alanları arasındaki bağlantı kapsamında bir ilişkiler dizgesinin olduğunu ve bunun çeviri etkinliği için dizgesel bir temel oluşturduğunu gösteriyor. Şimdi bu ilişkiler dizgesini oluşturan dilsel kavram ve olguları bir tablo halinde özetleyelim. Aşağıdaki tabloda, Dilbilim ve Çeviribilim arasında olduğu gibi, her iki sütunda yer alan terimler arasında hem bağlantılı hem de bütünlüyci bir ilişki olduğunu vurgulamak gerekir.

Tablo 2: Dil(bilim) ve Çeviribilimde ilişkiler dizgesi

DİL(BİLİM) - ÇEVİRİ(BİLİM) ORTAK TERİMLERİ	
SESLER	SÖZCÜK
SÖZCÜK	SÖZ ZİNCİRİ
SÖZCE	SÖYLEM
METİN	GENEL BAĞLAM

6 Nida sözlü dil metnlerinin çözümlenmesinin daha zor olduğunu şu sözlerle vurgular: “Genellikle bir kaynak dil metninin çözümlenmesi, sanıldığından daha karmaşık bir görevdir”. Metin sözlüyse, tüm sessel etkenler göz önüne alınacak demektir; örneğin, sesletme, bağlantılar, bitiriş vurguları; çoğu zaman da el kol hareketleri, ses tonları ve duraksamalar gibi önemli tamamlayıcı özellikler, ilgili özelliklerin hepsi bulunduğu zaman bile o anda sürüp giden, akan bir metnin çabucak çözümlenmesi sorunu vardır” (Çeviri Seçkisi, 2004: 68).

7“Güç bir iştir çeviri, az çok özgün nitelikteki metinle kaleme almaktan daha kolay değildir, ama olanaksız da değildir.” (Paz, 2004: 101).

SÖZCELEM	PRAGMATİK
OKUMA	ÇEVİRME

Tablo 3: Okuma ve çeviri sürecinde bağlantılı dilsel olgular

OKUMA EYLEMİNDEN → ÇEVİRİYE GEÇİŞ
SESLELER → SÖZCÜK → SÖZ ZİNCİRİ → SÖZCE → SÖYLEM → METİN → GENEL BAĞLAM → SÖZCELEM → PRAGMATİK

3.1.1. Düz sözceler

Bir metnin sözcelerden oluştuğunu düşünecek olursak, metin okuma eylemini sözceleri okuma ile özdeşleştirebiliriz. Çeşitli sözce ulamları olduğu bilinen bir gerçektir. Bunlar arasında, bir metinde sayıca fazla olmalarından dolayı düz sözceler önemli bir yer tutar. Diğer yandan, ünlem sözceleri, soru sözceleri, olumsuz sözceler, deyimsel sözceler gibi sentaks yapıları ve semantik içerikleri farklı sözce türlerini de sayabiliriz. B. Vardar'ın (1998: 189) "sözce" tanımına bir göz atalım: "*Bir konuşucunun ürettiği, iki susku arasında yer alan söz zinciri parçası; sözceleme edimiyle ortaya çıkan söylem*".

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi, bir sözcenin hem sözdizim hem de anlambilim açısından çözümleyebilmek ve bağlamını anlayabilmek için mutlaka söylem dilbilimi çerçevesinde sözcelem kuramı ile düşünmek gereklidir. Buradan hareketle, çeviri etkinliği açısından düşünüldüğünde, düz sözceleri okumak ve çevirmek aynı zamanda sözcelemi ve bağlamı okumak ve çevirmek anlamına gelir. Dolayısıyla, düz sözcelerin çevirisi hedef dil ve kültürüne uygun olabilecek şekilde ekinel ve bağlamsal çevirisinden başka bir şey değildir. Şimdi düz sözcenin parçasal (=segmental) ve parçaüstü (=suprasegmental) yapılarını ele alalım. Sözdizimsel yapısı itibariyle bir sözce başlıca iki bölümden oluşur ki bunlar konu (=thème) ve yorum (=rhème) bölümleridir.

Bazı sözcelerde verilmek istenen iletinin içeriğine (=le contenu du message) ve bağlama göre konu bölümü olmayabilir ancak yorum bölümü olmayan sözce olmaz. Diğer bir deyişle, bir sözdizimsel yapıda yorum bölümü yoksa burada bir sözceden söz edemeyiz, bu ancak tamamlanmamış veya eksik kalmış bir sözce (=énoncé inachevé) kapsamına girebilir. Bazı yazınsal metinlerde ve sözlü dil yapısına özgü olarak, sözcelemsel bağlamın (=contexe énonciatif) durumuna göre, geleneksel dilbilgisinde "devrik yapı" olarak bilinen sözcelerde yorum bölümünden ve yüklemden sonra üçüncü bir bölümden söz edebiliriz: Yüklem sonrası bu bölüme (=constituant post-prédicatif) "artyorum" veya "yorum sonrası unsur" (=postrhème) adını verebiliriz.

(1)Konu ve yorum bölümleri olan düz sözceye bir örnek verelim:

TR- Uydurma doktor, uydurma hâkim, uydurma subay olayları gazetelerde sık sık okunur,	gülünür, sonra da unutulurdu. (MM, 394)

FR- On lisait souvent dans les journaux des histoires de faux docteurs, de faux juges, de faux officiers,	On en riait, et puis on oubliait. (LDI, 393)
KONUSAL ÇERÇEVE (thème/topic) KİPSELLİK (modalité) “MODUS”	YORUMSAL ÇERÇEVE (rhème) ÖZNELLİK (subjectivité) “DICTUM” ⁸

3.1.2. Ünlem sözceleri

Ünlem sözceleri konuşan öznenin sözclem anındaki duygularını barındırdığından, konuşma zincirinde geçen yoğun duyguları anlamak için, bu sözceler okunurken daha dikkatli ve inceleyici bir gözle okunmalıdır. Daha sonra, bu duyguları barındıran ünlem sözceleri, hedef dil ve kültürde benzer etkiyi yaratmak veya kaynak dildeki etkiye mümkün olduğunca yaklaşarak aktarılmalıdır. Aşağıdaki örneği inceleyecek olursak, Türkçe verilen ünlem sözcelerinin hem biçim (soru sözceleri) hem de anlam açısından benzer etkiyi Fransızca çeviride verildiği görülmektedir:

(2)

TR- <i>Bu ne pislik?</i> Sonra çevik bir davranışla döndü, kirli duvarları işaret etti: - <i>Bu ne rezalet!</i> Şu duvarların suratsızlığına bak! Müşteriye karşı bu ne lâubalilik? Buraya sağlık ekipleri gelmiyor mu? Kontrol etmiyorlar mı? Ediyorlarsa neden kapatmıyorlar? (MM, 6)
FR- <i>Qu'est-ce que c'est que cette saleté?</i> Ensuite, il se tourna lestement et montra les murs sales: - <i>Qu'est-ce que c'est que c'est que ce scandale-là?</i> Regardez le manque de soin dont font l'objet ces murs! Quel est donc ce manque de respect pour le client? Les équipes de santé ne viennent-elles pas ici? Ne procèdent-elles pas à des contrôles? Et si elles le font, pourquoi ne ferment-elles pas cet établissement? (LDI, 2)

3.1.3. Deyimsel / Biçimsel sözceler

Deyim içerikli sözcelerin okunması, anlaşılması ve aktarılması kolay değildir. Zira Türkçe ile Fransızca dilsel olduğu kadar kültürel açıdan da çok derin farklılıklar gösterir. Bu nedenle, deyimsel sözceler çevirmeni en çok zorlayan sözc türleridir. Her deyimi, benzer düşünce tarzı ve yaklaşımla vermek mümkün olmayabilir. Bu durumda, çevirmen yazarın vermek istediği anlamı aktarabilmek amacıyla deyim dışına çıkararak farklı bir yol seçebilir. Başka bir deyişle, kaynak dildeki biçim ve biçemin dışına çıkararak, örneğin düz bir sözc kuruluşu seçebilir.

⁸ Bu dilbilim terimleri, Bally (1965), Ducrot (1993) ve Culioli (1990) gibi Fransız dilbilimciler tarafından öne sürülüp söylem ve sözclem dilbilimi çerçevesinde irdelenmiştir: Bu çerçevede, “kip öznesi” (=sujet modal) ve “sözclem öznesi” (=sujet énonciateur) kavramları, “kipsellik” (=modalisation) ve “öznellik” (=subjectivité) gibi dilbilimsel olgular ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

Böylece çevirmen deyimisel sözcelerin çevirisinde biçimsel eşdeğerlik olmazsa, bağlamsal eşdeğerlik arayışına girer. Daha açık bir ifadeyle, elbette her çevirmenin bir yaklaşımı olabilir, ancak bir metinde bir deyim okunmuş ise, öncelikle hedef dilde de okurun bir deyim okuyabilmesi amaçlanmalıdır; dolayısıyla çevirmenin önceliği yine bir deyim olarak aktarmak olmalıdır. Çünkü sözcelerin çevirisinde yapılan yapısal değişiklikler beraberinde anlamsal etkinin azalmasına ya da kaynak dilde verilmek istenen etki sözden uzaklaşılmasına neden olabilir. Çeviride, eşdeğerlik türleri arasındaki geçişler anlamsal açıdan riskli olabilir. Mesela, biçimsel eşdeğerlikten kültürel (ekinsel) eşdeğerliğe geçişte sınırların ayarlanamaması veya aşırı zorlanması, okuyucunun gözünde sorun yaratabilir. Burada asıl amaç, anlamsal ve bağlamsal eşdeğerlik arayışı olmalıdır.

(3)

TR- Allah sizin gibi büyüklerimizi *başımızdan eksik etmesin*. (MM, 9)

FR- Qu'Allah *ne nous prive pas* de grands personnages de votre sorte, ni nous ni nos puissances. (LDI, 5)

(4)

TR- *Lâf* aramızda, haber Vali üzerinde *yıldırım tesiri* yaptı! Dedi. *Neye uğradığımı bilemedi. Eli ayağı çözüldü*. (MM, 170)

FR- *Entre nous*, la nouvelle a fait un *effet foudroyant* sur le Préfet dit-il. *Il n'a su où donner de la tête. Il a eu très peur*. (LDI, 169)

(5)

TR- Adam baktı ki olmayacak, “*Allah belâni versin kör cenabet!*” diye arabaya atladı, dizginlere hırsla sarıldı, kırbacını hırsla şaklattı: - *Deheey!*.. (MM, 64)

FR- L'homme vit qu'il n'y avait rien à faire. “*Qu'Allah te donne ta puntion, salope borgne!*” dit-il, puis il sauta dans la voiture, s'empara avec ressentiment des rênes et fit claquer, toujours avec ressentiment, son fouet: - *Hue!* (LDI, 61)

(6) Aşağıdaki örnekte deyim sözcük sözcüğe çevrilmiş “İşte buraya kertiyorum” ifadesi için de dipnot ile açıklama verilmiştir:

TR- “-Ağlama hiç ağlama. *Tilkinin dönüp dolaşacağı yer kürkçü dükkânıdır*. İşte buraya kertiyorum, (...) (MM, 337)

FR- “-Ne pleure pas, ne pleure pas. *Le renard aboutit toujours fatalement à la boutique du fourreur*. Voilà, je fais une trace ici et je prends date, (...) (LDI, 334)

Ayrıca, kültürel olgular konusunda, çevirmen Fransızca karşılığı veya anlamca yakın bir ifade bulamadığı zaman Türkçe sözcüğü olduğu gibi verip bir dipnotla açıklamalarda bulunmuştur. Bu yöntem, kaynak dilin kültürü ile hedef dilin kültürü arasında çok farklılıklar olduğunda eşdeğerlik bulamama sorununa bir çözüm olarak çeviride sıkça başvurulan bir yöntemdir. Çevirmenin dipnot yöntemi aynı zamanda anlamsal karmaşayı önleyerek hedef kitle okurunun

kaynak metinde geçen sözcük veya ifadeyi daha rahat anlamasını sağlayan etkili bir yöntemdir. Kültürel unsur ve ifadelerin yoğun olmasından dolayı, “Müfettişler Müfettişi” romanının çevirmeni dipnot yoluna sıkça başvurmak durumunda kalmıştır. Çevirmen, eserin Fransızca çevrisinde 20’den fazla dipnot kullanmıştır. Birkaç örnek verecek olursak, “Bamya, taskebab, pastırma, tarama, imambayıldı, börek, lokum” gibi yiyecekler ile ilgili sözcüklerin yanı sıra, “abi, abla, teyze, hanım” gibi hitap sözcükleri ve “maşallah, elham, mümmeyiz, fatiha” gibi dinî içerikli sözcükler, çevirmen tarafından olduğu gibi verilip dipnotlar ile açıklama getirildiğini görüyoruz. Fakat, ilgi çekici olan yine yiyeceklerle ilgili olan, “börek” sözcüğü hariç şu sözcükleri çevirmenin Fransızcaya birebir yani sözcük sözcüğe çevirmiş olmasıdır: “Yaprak dolması (=feuilles de vignes farcies), Tatarböreği (=börek à la Tartare), Dilberdudağı (=les lèvres de la bien aimée)”.

4. Göstergeleri okumak

Çevirmen göstergeleri nasıl okumalıdır? Burada göstergelerin nasıl okunması gerektiği konusuna söylem dilbilimi açısından bir açıklama sunmaya çalışılacaktır. Sözcenin oluşumunda bir takım dilbilimsel göstergeler vardır. Bunlar genel olarak “biçimbirim” ve “anlambirim” (*parçasal göstergeler*) olarak iki gruba ayrılmakla birlikte, sözlü dilde oluşturulan sözcelerde bu iki birime ek olarak “sesbirim” ve “bürünbirimler”den (*parçaüstü göstergeler*) de mevcuttur. Bir dilbilimci kadar olmasa da, okuma sürecinden başlayarak çeviri sürecine geçene kadar, çevirmen bu göstergeler üzerinde titizlikle durup düşünmelidir.

Paz (2004: 103) “dil-gösterge” kavramlarının ilişkisini şu şekilde betimler: “*Bir yandan göstergelerin devingenliğini belli bir anlamı saptama eğilimi karşılarken, öte yandan anlam çokluğu, belli göstergelerin saptanmasıyla karşılanır. Buna göre, devingen ve belli ölçüde birbirinin yerini tutabilen göstergelerden oluşma bir dizgedir dil: Bir sözcüğün yerini bir başka sözcük tutabilir ve her tümce, bir başka tümce ile anlatılabilir (bir başka tümceye çevrilebilir).*” Bu açıklama kapsamında, dildeki göstergeler dinamiği göz önüne alınarak, sözce üzerinde anlamsal ve söylemsel bir inceleme ve çözümleme çalışması mutlaka yapılmalıdır. Bu duruma bir benzetme yapmak gerekirse, satranç oyununda uzun uzun düşünerek yapılan bir hamle ile tersine acele karar verilen bir hamle arasındaki farkı verebiliriz.

Nida’ya (2004: 69) göre bir metnin anlamsal çözümlemesi 5 aşamada gerçekleşebilir: “*Metnin doğru biçimi bir kez saptandıktan sonra, anlamının incelenmesine geçilmelidir. Bu süreç, kolaylık sağlamak üzere birkaç aşamaya bölünerek tamamlanabilir. Anlamsal çözümleme aşamaları temelde şöyle tanımlanabilir: 1. Tek tek ele alınan birimlerin sözlüksel-dilbilgisel özellikleri; 2. Söylem bağlamı; 3. Bildirişim bağlamı; 4. Kaynak dilin ekinsel bağlamı; 5. Amaç dilin ekinsel bağlamı.*”

4.1. Tekrarlanan göstergeler

Dilsel oluşumlardan “tekrarlamalar” sözcelerin anlamını etkileyen belirleyici göstergelerdendir. Sözcenin her sözdizimsel bölgesinde yer alabilen tekrarlamalar biçimbirim olarak sözcükler üzerinde gerçekleşir ve sözcenin anlamının çözümlenmesini kolaylaştıran unsurlardır. “Tekrarlamalar” okuyucunun dikkatini sözcenin belli bir noktasına çekme görevini üstlendiğinden, dilbilimsel işlev olarak buna “odaklama” veya “pekiştirme” (=focus/focalisation) adı verilebilir. Sözcelem kuramı açısından bakıldığında, tekrarlamalar iyi okunup çözümlenebilirse sözcenin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Böylece, çeviri sürecine girildiğinde tekrarlamanın gerçekleştiği sözce hedef dil ve kültürüne uygun olarak aktarılabilir. Aşağıdaki birinci örnekte, yazar yüklemi 3 kez tekrar ederek okuyucunun dikkatini tümcenin eylemi (“süzmek”) üzerine çekmek istemiştir. Tekrarlanan unsur yüklem olduğuna göre, bu sözcede *yüklem üzerinde odaklama* veya *yüklemsel odaklamadan* (= focus sur le prédicat) söz edebiliriz. İkinci örnekte ise tekrarlama hadisesi, ayakkabı sesinin tasvirinden ibaret olup, burada da okuyucunun dikkatini çekmeyi hedefleyen yazara sadık kalan çevirmen tekrarlama olgusunu yok saymamıştır. Her iki örnek bize gösteriyor ki, “çevirmen sadakati” somut göstergelere yansımıştır. Buna istinaden, bu örnekler çerçevesinde “sadık çeviri” olgusu veya yaklaşımı, *biçimbirim / sesbirim* özellikli göstergeler üzerinden teyit edilebilir.

(7)

TR- Çok iri bir patatesi hatırlatan şarapçıyı *süzdü, süzdü, süzdü*. (MM, 7)

FR- Il *foudroya* du regard le matsroquet qui ressemblait à une gigantesque patate. (LDI, 3)

(8)

TR- Çift kösele sarı iskarpinleriyle şaraphane betonunda *zut zut zut*..diye, hiç ama hiç kimseye bakmadan, oradakileri adamdan saymadan, tâ dibe, dipteki peykenin yanına gitti. (MM, 5)

FR- Avec ses escarpins jaunes à doubles semelle qui faisaient “*ziit ziit ziit*” sur le béton du débit de vin, sans regarder personne, mais vraiment personne sans considérer comme des êtres humains ceux qui étaient là, il alla jusqu’au fond, tout au fond de la pièce, près de la banquette qui s’y trouvait. (LDI, 2)

4.2. Uzatılan göstergeler (ses, ünlü, ünsüz)

Sözcelerde sıklıkla karşılaşılan diğer bir bürünsel oluşum “uzatmalar” adını verdiğimiz sözlü dile özgü dilbilimsel bir olgudur. Uzatmalar, ünlü/ünsüz, sesli/sessiz olmak üzere her türlü sesbirim üzerinde görülebilir. Bu gösterge, sözcenin anlamına ünlemsel bir değer yükler ve ilgili sözcenin bir konuşma zincirinin bir parçası olduğuna yönelik önemli bir işarettir. Bu göstergelyi çevirmen iyi okuyup çözümleyebilirse, yazarın vermek istediği anlamsal unsura veya söylemek istediği olguya (=le vouloir dire) yaklaşması kolaylaşacaktır. Bu

nedenle, çeviri sürecine geçmek üzere okunan ilgili söz zincirinin (=chaîne parlée) üzerinde bir söylem çözümlemesi (=analyse discursive) çalışması yapmak gerekir.

(9)

TR- *Pekiyy*.bu muhterem, bu çok muhterem zevatın mânevî huzurunda utanmıyor musun *kii*, bir muhalif partili mecburiyeti içinde, partinin aziz liderlerinin resimlerini şu müstekreh duvarlara lâyük görüyorsun? (MM, 8)

FR- *Trrrèès* bien... n'as-tu pas honte, dans la présence morale de ces personnes vénérables, très vénérables, comme si tu étais quelqu'un du parti de l'opposition, de juger dignes de ces murs dégoûtants les représentations des respectables leaders du parti? (LDI, 4)

(10)

TR- Yoook! dediler. Olamaaaz! (MM, 8)

FR- Noooooon! C'est im – pos – si – ble! (LDI, 5)

Sonuç

Bu araştırmayı birkaç kelime ile özetleyecek olursak “*sözceleri okumak sözcelemi okumaktan geçer*” diyebiliriz. Burada “sözcelem” terimi ile kastedilen metinsel bağlamın belirli alt bağlamlara indirgenmesidir. Daha açık bir ifadeyle, gönderici ile alıcı arasındaki etkileşimde (yer, zaman, durum) geçen iletinin anlamının çözümlenmesi amacı ile irdelenen bağlamdır. Sözcelemin okunması ve aktarılması ise ancak göstergelerin (dilsel ve dildışı) doğru okunması ve anlaşılması ile mümkün olabilir.

Burada, çevirmen söz zincirlerinde yer alan sözce ve söylemleri daha bilinçli ve titiz bir şekilde okunmalıdır. Böyle bir okumanın gerçekleşebilmesi ise söylem dilbilim çerçevesinde *söylem çözümlemesi* yaklaşımı ile mümkün olabilir. Söylem çözümlemesi yaklaşımında, çevirmen öncelikle *sözce ve sözcelemin* ne olduğunu bilmelidir. Sözcenin bölümlerini ve gösterge sınıflarını ayırt edebilmeli, bu dilsel unsurları inceleyerek yorumlayabilmelidir. Söylem dilbilimi kapsamında söylem çözümlemesi yapılabilmesi için çevirmenin metni inceleyici bir gözle neredeyse bir dilbilimci gibi bilinçli bir okuma sürecini gerçekleştirmesi kendisi için çok önemli bir avantaj oluşturacaktır. Bunun yanı sıra, çevirmen aynı zamanda okuyup anladıklarını kâğıda dökmeyi bilmelidir ki bu da kaleminin güçlü olması anlamına gelir.

Sonuç olarak, çalışmamızın başlığında sorduğumuz soruya dönecek olursak, yanıtımızı şu şekilde verebiliriz: “Evet, kuşkusuz çevirmen her şeyden önce iyi bir okuryazar olmalıdır”. Ama nasıl bir okuryazar olmalıdır? Metnin sözcelemini iyi okuyabilen, sözcelerin bağlamını ve göstergelerini çözümleyebilen, yazarın söylemek istediklerini anladıktan sonra ise, hedef dile iyi yazabilen (hedef kültüre uygun aktarabilen) bir okuryazar olmalıdır. Kısaca, çevirmen daima “yeniden yazmak” üzere okuyan bir okuryazar bilinci taşımalıdır. Çalışmamızı Octavio Paz’ın (2004: 103) “okuma-çeviri-eleştiri”

eylemlerini ilişkilendiren şu sözleri ile tamamlayalım: “Çevirmenin çalışması, (...) okurun ve eleştirmenin çalışmasına benzer: Her okuma bir çeviri eylemi, her eleştiri, parça parça da olsa, bir yorumdur. Ancak okuma, aynı dil içerisinde gerçekleştirilen bir çeviri eylemidir(...)”

KAYNAKÇA

- Culioli, A. (1990). *Pour une linguistique de l'énonciation*. Paris: Ophrys.
- Chiss, J.L. (2006). *Charles Bally (1865–1947) Historicité des débats linguistiques et didactiques*. Louvain-Paris: Edition Peeters.
- Delisle, J. (2001). *Çeviri yöntemleri için söylem çözümlenmesi*. (Çev. J. Ümrân Derkunt). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları: 666.
- Ducrot, O. ve Schaeffer, J. M. (1995). *Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Editions du Seuil.
- Eco, U. (2006). *Dire presque la même chose*. (İtalyancadan Çev. M. Bouzaher). Collection Le Livre de Poche. Paris: LGF. Editions Grasset.
- Eruz, S. (2003). *Çeviriden çeviribilime*. İstanbul: Multilingual.
- Göktürk, A. (2006). *Çeviri: dillerin dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göktürk, A. (1997). *Okuma uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kemal, O. (1970). *Müfettişler müfettişi*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kemal, O. (1995). *L'inspecteur des inspecteurs*. (Çev. Jean-Louis Mattei). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi.
- Kocaman, A. ve Osam, N. (2000). *Uygulamalı dilbilim – Yabancı öğretimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Hitit.
- Ladmiral, J-R. (1994). *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris: Gallimard.
- Lederer, M. (1994). *La traduction aujourd'hui*. Paris: Hachette.
- Mazière, F. (2005). *L'analyse du discours*. Collection: Que sais-je? Paris: PUF.
- Nord, Ch. (2008). *La Traduction: une activité ciblée*. Introduction aux approches fonctionnalistes. (Traduit de l'anglais par Beverly Adab). Arras: Artois Presses Université.
- Oustinoff, M. (2003). *La traduction*. Collection: Que sais-je? Paris: PUF.
- Rıfat, M. (Ed). (2004). *Çeviri seçkisi II. Çeviri(bilim) nedir?* İstanbul: SEL Yayıncılık: 371.
- Rıfat, M. (Ed). (2010). *Göstergebilim, dilbilim ve çeviribilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: SEL Yayıncılık: 461.
- Ricoeur, P. (2004). *Sur la traduction*. Paris: Edition Bayard.
- Saussure, F.D. (1998). *Genel dilbilim dersleri*. (Fransızcadan Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual.

- Schleiermacher, F. (1999). *Des différentes méthodes du traduire* (et autre texte). (Traduits de l'allemand par A. Berman et C. Berner). Paris: Editions du Seuil.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi A.Ş. 2.baskı.
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı çeviri edinci*. İstanbul: Multilingual.
- Yılmaz, S. (2008). *Les figures de style en français et leur traduction en turc*. Linguistic Edition. Munchen: Lincom Europa.

HOW SHOULD AN INTERPRETER BE LITERATE?

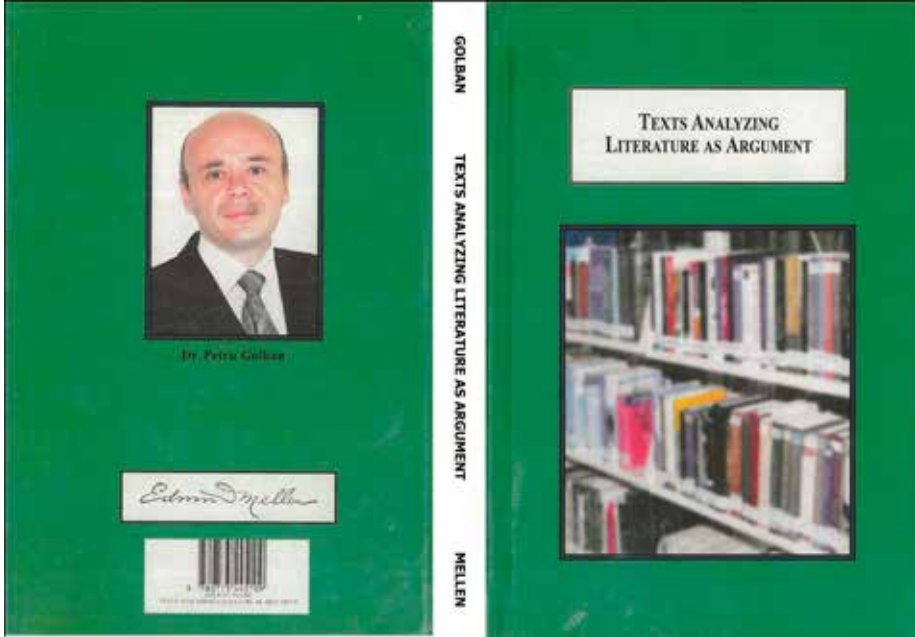
Abstract: In this study, we will examine the relationship between “reading” and “translation”, and between “literacy” and “interpretership”. We aim to find a satisfactory answer to the question “Is the interpreter a real literate?” The “reading” and “interpreting” actions will be considered in the frame of linguistics of discourse. For this reason, the study examines how the elements with the components such as “word, utterance, discourse”, which constitute the written text and also the prosodic factors that constitute the extra components, are to be read and interpreted by an interpreter. On the other hand, we will point to the importance of indicators and the function of enunciation on the context during the reading process. Consequently, it will be indicated how we need to read and examine the utterance and its fractions by concrete examples which are chosen from a classic novel that has been translated from Turkish language into French with the method of discourse analysis.

Key Words: Enunciation, Discourse Linguistics, Literate, Sign System, Translation Studies, Translator.

YAYIN DEĞERLENDİRME / REVIEW

Golban, P. (2013). *Texts Analyzing Literature as Argument: From Philip Sidney to Henry James* (Lewiston USA, Queenston Canada, Lampeter United Kingdom: The Edwin Mellen Press, Ltd. 256 pp. ISBN-13: 978-0-7734-4510-9, ISBN-10: 0-7734-4510-2).

İrfan ATALAY¹

The main concern of the book entitled *Texts Analyzing Literature as Argument: From Philip Sidney to Henry James*, written by Petru Golban, is the British critical discourse which originates in the Renaissance and continues its developmental process until the rise of the formal approach to literature in the twentieth century.

The first in the line is Sir Philip Sidney and his *The Defence of Poesie* revealing the condition of English criticism in its incipient phase, the Renaissance. John Dryden and his *Of Dramatic Poesie, An Essay* shows the criticism in the Restoration period. The eighteenth century criticism dependent on neoclassical principles is seen in Alexander Pope's *An Essay on Criticism* and *An Essay on Man*, and the rise of the English novel in the same century receives its critical expression in Henry Fielding's Preface to *Joseph Andrews*. The Romantic

---

1 Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. iatalay@nku.edu.tr

period in the history of English criticism is revealed by focusing on William Wordsworth's Preface to *Lyrical Ballads*, Samuel Taylor Coleridge's *Biographia Literaria*, and Percy Bysshe Shelley's *A Defence of Poetry*. The condition of criticism in the Victorian age is disclosed by the assessment of Matthew Arnold's *The Study of Poetry*, John Ruskin's *Modern Painters*, Walter Pater's *Studies in the History of the Renaissance*, and Henry James's *The Art of Fiction*. It is in the case of these author-critics, more than in that of freelance or academic critics, that the critical endeavour becomes a subjective system of evaluation and a relatively autonomous act of creation that regards literary phenomenon as a pretext to invent a new discourse.

Some of these author-critics, like Sidney and Dryden, develop critical ideas based on a respectable classical tradition; others, like Coleridge and Ruskin, were more original and innovative in their critical theories. Among them, there were those who used or materialised their own artistic or literary theories in their literary texts, such as Wordsworth reifying his theory of the origin of poetry from the Preface to *Lyrical Ballads* in his poem *Tintern Abbey*, or Pater exemplifying the principles of aestheticism in his novel *Marius the Epicurean*. For some, like for Sidney and Shelley, criticism was a means of defending the aesthetic value of literature; for others, criticism represented the instrument to be used in an attempt to found a new genre, as for Fielding and his "comic novel", or even to introduce into the contemporary culture and to validate a whole new literary movement, as for Wordsworth and Coleridge.

Before the twentieth century, apart from the common considerations as humanistic, moral, biographical, descriptive, and so on, depending on the perspective of approach, the literary criticism in Britain can be characterised as "dependent", "prescriptive", "subjective" and "defensive". These labels emerge from considering the mode of presenting the argument in the critical discourse rather than the theoretical foundation, methodology or perspective of approach. These are the characteristics of the writer-critic, his "points of view" which, like in imaginative literature, in critical works stand for the position and attitude of the author from which he perceives and evaluates literature and communicates his vision on it in a relationship involving the author of literary texts (including the critic as such an author) and the reader. These characteristics of criticism diminish in the Victorian age which represents a period of transition from the dependent on literature, subjective, normative, prescriptive, and defensive criticism of the earlier periods to the twentieth century and contemporary independent, scientific, and methodological literary theory and criticism with their own types, schools and trends.

Texts Analyzing Literature as Argument is closely interrelated with – or it even may be taken as an appendix to – the book entitled *The Foundations of English Literary Criticism: From Philip Sidney to Henry James*, which covers the same periods and focuses on the same writer-critics. However, the books may be read independently and not necessarily in any order.

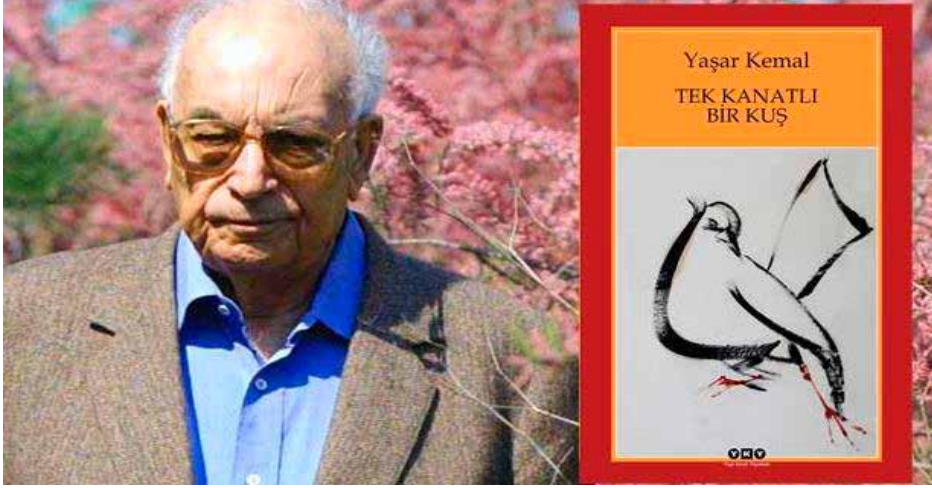
Both books represent a laborious undertaking, in which the author attempts to achieve a fusion between literary history, literary theory, history of criticism and practical criticism, in a metacritical mode. Nevertheless, *The Foundations of English Literary Criticism*, a more theoretical and a larger one, is a monograph, whereas *Texts Analyzing Literature as Argument*, more practical and text-oriented, appeals as a student handbook with its marked didactic bias, in which certain fragments from the critical texts belonging to different writer-critics from different periods are analyzed and compared with regards to their source, form, critical concerns, argumentative methods, main critical ideas, characteristics, and other aspects. The main target of *Texts Analyzing Literature as Argument* is student audience and the intention of the work regards the needs of students in their literature classes, aiming at introducing them to the domain of literary theory and criticism. The reader of the present book acquires the knowledge of literary terminology, theoretical and critical perspectives on textual and critical typology belonging to different periods, movements, trends and genres. But the volume should be also useful to experts in literary studies, professional scholars of literary criticism, or to a more general readership, or anyone concerned with theoretical and practical consideration and understanding of literature, in general, and of English literary phenomenon, in particular, and whose knowledge on certain aspects of literature and literary criticism in Britain might be enriched by reading this book.

In tracing the foundations of British literary criticism, Petru Golban's book provides an original and systematic approach to the development of critical tradition, and covers the key literary and critical periods, literary and critical trends, literary genres, but the main focus is on individual author-critics and their major critical texts. The volume offers a viable alternative to the existing introductory volumes to literary theory and criticism, many of which are lofty and pretentious, but often disembodied, and hardly beneficial for a student audience.

YAYIN DEĞERLENDİRME / REVIEW

Kemal, Y. (2013). *Tek Kanatlı Bir Kuş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Pınar SEZGİNTÜRK¹

Geçtiğimiz günlerde, Norveç Yazın ve İfade Özgürlüğü Akademisi tarafından verilen 'Bjornson Ödülü' ile yazın yaşamını taçlandıran Yaşar Kemal, 1960'ların sonunda kaleme aldığı, ancak bu yıl yayımlamaya karar verdiği yeni romanını okurla buluşturuyor. Edebiyatımızın duayenlerinden Yaşar Kemal, Eylül'de Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan *Tek Kanatlı Bir Kuş* (Kemal, Y., 2013) romanında, “o çok korktuğu ve seneler senesi yazmak istediği korkuyu” ele alıyor.

72 sayfalık kısa bir o kadar da özlü iki bölümden oluşan romanda, atandığı Yokuşlu kasabasına gitmeye çalışan İstanbullu Posta Müdürü Remzi Tavdemir'in ve eşi Melek Hanım'ın öyküsü anlatılıyor.

Birinci bölümde anlatı, 3 günlük zorlu tren yolculuğun ardından Remzi Tavdemir ile kedisini hiç yanından ayırmayan Melek Hanım'ın ıssız bir istasyona gelmesiyle başlıyor. Her atanmada içine düştüğü karamsarlık ve özellikle de korku yine hapsedmiştir Remzi Bey'i... Bunca yıl kasaba kasaba, bucak bucak dolaşan Remzi Bey, tanımadığı insanlardan, tanımadığı yerlerden her zaman korkmuştur. Ona göre “*tanışmadan görüşmeden bir insan ıssız bir ada gibidir. Tehlikelerle doludur.*” (2013: 12) İndikleri istasyonda kimseciklerin olmaması Remzi Bey'in korkusunu bir kat daha arttırmıştır. Yokuşlu kasabasına gitmek için ne yapacaklarını, kime soracaklarını bilemezler. Neyse ki istasyon şefi Sadrettin Bey'i görmesi Remzi Bey'i bir hayli sevindirir. Bir bardak çay

1 Arş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. psezginturk@nku.edu.tr

eşliğinde yapılan sıcacık bir muhabbet Remzi Bey'in yüreğindeki korkuyu unutturur. Sohbet sırasında Yokuşlu kasabasının adını duyan istasyon şefi *"Fazla bir şey bilmiyorum ama Yokuşlu'ya bir şey olmuş. Dağ çökmüş altında mı kalmış, geçende birisi anlatıyordu. Bir şey olmuş işte"* (2013: 18-19).diyerek, Remzi Bey'e başka bir kasabaya tayin istemesi için Ankara'ya gitmesini önerir. Korkusuna yenik düşmemekte kararlı Remzi Bey kasabayı kendi gözleriyle görmekte ısrar eder ve istasyondan geçen bir otobüse binerler. Herkes gibi otobüs şoförü de kasabaya gitmekten korkar ve onları kasabanın yakınındaki kavşakta bırakır.

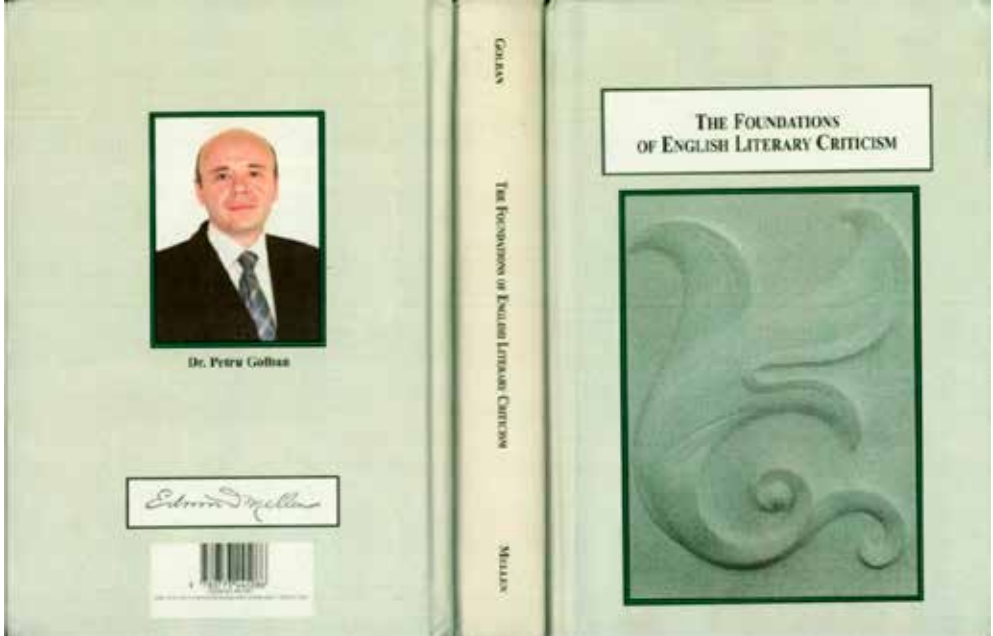
İkinci bölümde ise Büyük Usta, Anadolu'da çok yaygın, kuşaktan kuşağa miras bırakılan ve nedensiz bir korkuya yol açan batıl inançlara değinmeden geçmiyor. Anadolu'da körü körüne kanıksanmış ceviz ağacı ile ilgili batıl inançlardan söz ederek anlatıya devam ediyor: *"Ceviz ağacı çok değerlidir ama altında uyumayacaksın, gölgesi ağırdır. Bir de ceviz ağacının bir huyu vardır, budaklarından birisi oluşurken yakınında kim varsa, ne varsa hemencecik budağın içine resmini nakşederir"*. (2013: 25). Yanlarında getirdikleri eşyalarını ceviz ağaçlarının altına yerleştiren Remzi Bey ile Melek Hanım, onları kasabaya götürecek birilerini beklemeye koyulurlar. Ne gelen vardır... Ne giden... İçlerinde yaşattıkları korku yine gün yüzüne çıkmaya başlamıştır: *"Ne olacağız burada böyle oturup öleceğiz. Kartallar, akbabalar da bizi yeyip bitirecekler, kemiklerimiz kalacak şurada, sandığın üstünde."* (2013: 29).Bu kuş uçmaz kervan geçmez kasabaya nasıl gideceklerdi? Karamsarlık ve korku zihinlerini bir süre meşgul eder. Bu sırada, dağ köylülerinden Yanıkoğlu Hüseyin, kasabaya gitmek isteyen iki çift 'Alamancı' Zeliha ve Hüsam ile isimsiz karı-koca da katılır çiftin bekleyişine. Zeliha dışında kimse korku duvarını aşip kasabaya girmeye cesaret edemez. Zeliha söylentilere kulak asmadan kasabaya girer ancak o da içindeki korkunun resmini görür kuş uğultularından ibaret kasabada... Karanlık, korkunç bir yalnızlık, gölgeler, ecinniler... Korkularına yenik düşüp arkalarına bakmadan eşiyile birlikte geldikleri çiftle oradan ayrılır. Remzi Bey ile Melek Hanım neyi beklediklerini bilmeden devam eder beklemeye Godot'yu bekleyen Vladimir ile Estragon gibi. Biri gelip, kasabanın üzerindeki korku perdesini aralasa da Remzi Bey postanesine kavuşabilse...

Tek Kanatlı Bir Kuş'ta, 1960'lı yıllarda, Yokuşlu kasabasının kavşağında bir araya gelmiş bir avuç insanın korkusunu öyküleyen usta yazar Yaşar Kemal, diğer anlatılarında olduğu gibi, konuşma dilinin yalınlığını ustaca anlatı diline aktarıyor. Bu romanıyla, tek kanatlı bir kuş gibi göklerden uzakta, korkusuna yenilmiş, kabuğunun dışına çıkamayan Anadolu insanının tablosunu okura sunan Kemal, korkusuyla yüzleşecek bir toplum beklentisi içindedir.

YAYIN DEĞERLENDİRME / REVIEW

Golban P. (2013). *The Foundations of English Literary Criticism: From Philip Sidney to Henry James* (Lewiston USA, Queenston Canada, Lampeter United Kingdom: The Edwin Mellen Press Ltd. 480 pp. ISBN-13: 978-0-7734-4508-6, ISBN-10: 0-7734-4508-0)

Ali TİLBE¹

The book entitled *The Foundations of English Literary Criticism: From Philip Sidney to Henry James*, written by Petru Golban, is at once a thorough account of the movement of literary theory and criticism through history, a critique of some major critical texts, and a survey of British literature.

The vector of methodology in this volume rests on the idea of interdependence of critical thinking and literary practice, which is true especially for the periods preceding the rise of the formal approach in the twentieth century. In the book, criticism is examined in the light of the literature that inspires its creation and shapes its context. In tracing the rise, development and consolidation of a national critical tradition, the focus on literature is selective, and the choice of literary events is determined by a particular concern with literary criticism.

---

¹ Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi. atilbe@nku.edu.tr

It is then only normal to assume that this task is better achieved by focusing on writer-critics. They are the practitioners who speak theory, the creators of both imaginative and critical writing. They are the key-figures in this study tracing the development of British criticism both as a unique national experience and within the larger context of the Western critical tradition.

The major British writer-critics are Philip Sidney, Ben Jonson, John Dryden, Alexander Pope, Samuel Johnson, Henry Fielding, William Wordsworth, Samuel Taylor Coleridge, Percy Bysshe Shelley, Matthew Arnold, Walter Pater, John Ruskin, Henry James, Virginia Woolf, T. S. Eliot, and others. Their critical texts are placed in the context of their time, since they represent the most important periods and experiences of the English critical history, including the Renaissance, Restoration, neoclassicism, the rise of the novel, Romanticism and the Victorian age.

With a few exceptions like T. S. Eliot, who is to the present day acclaimed as both writer and critic, or Pater, who is nowadays remembered mainly as a critic not a writer, the literary history has proven that in the case of writer-critics their literary voice attracts a wider audience and is more persistent in time than their critical one. Literary work possesses eternal temporal validity due to its autonomous aesthetic value, whereas criticism provides points of view having temporary and transitory significance. As both literary and critical discourses reveal a tendency to remain eternal in time, the present book attempts to eradicate the discrepancy of value between the two hypostases (which represent at once the two voices of writer and critic) of one literary personality, so as to restore the longevity of the writer-critics whose critical voices were once listened to and acclaimed by the audience but have continued to be appreciated to the present day mainly only as literary voices.

In order to grasp properly the historical order of events, the examination of criticism in this book starts with the period and its theories, literary and critical trends, and literary genres, and continues with the writer-critic and the critical text in general.

The core period covered begins with the Renaissance and ends with the Victorian Age, but proceeding it is another section dealing with ancient and medieval criticism. Also, clear connections are made with the twentieth century tradition, especially the critical theories of the Formalists, New Criticism, Cambridge English School, T. S. Eliot, Virginia Woolf, Percy Lubbock, E. M. Forster, and others.

This volume is closely interrelated with the book entitled *Texts Analyzing Literature as Argument: From Philip Sidney to Henry James*, which may be taken as an appendix and which covers the same periods and focuses on the same writer-critics. However, the books may be read independently and not necessarily in any order. *The Foundations of English Literary Criticism* is a monograph of the intellectual history, whereas *Texts Analyzing Literature as*

Argument provides samples of approach to some major critical texts and appeals as a student handbook for didactic purposes.

The Foundations of English Literary Criticism accepts the diachronic principle, embarks on a comparative analysis of movements, authors and texts, and embraces the idea of interdisciplinarity involving criticism, theory, literature, art, philosophy, history, and culture.

Like other critical guides, this book addresses the students of critical and literary studies, in particular those who are getting familiar with goals, methods and styles of the critical discourse, and especially with its developmental history. But its target audience also includes university lecturers, professional scholars of critical history, as well as a more general reader whose knowledge of literature might be enriched by reading this work.

Yayın İlkeleri

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi **Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** Toplum ve İnsan Bilimleri alanlarında elde edilmiş bilimsel birikimleri ortaya koymak, güncel ve tarihsel sorunları bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek ereğiyle *Bahar ve Güz* sayısı olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, MLA, EBSCO, CEOL, ASOS, ARASTIRMAX indeksleri ile Namık Kemal üniversitesi AÇIK DERGİ sisteminde dizinlenmektedir.

Humanitas'a gönderilen yazılar, daha önce başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş, araştırmaya dayalı, etik kurallara uygun olarak yazılmış özgün makaleler olmalıdır. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce başka bir dergide veya bildiri kitapçığında yayımlanmamışsa etkinlik bilgilerinin dipnotta belirtilmesi koşuluyla yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınabilir. Bildiri kitapçığında ya da başka bir yerde yayımlanan yazılar ne sebeple olursa olsun yayımlanmaz. Dergi yönetimi gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak zorunda değildir. Durumun etik sorumluluğu yazara aittir. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin biçimsel nitelikleri Fakülte Yönetim Kurulu tarafından onaylanan yazım kurallarına göre düzenlenmelidir. Yayımlanmak üzere gönderilen yazıların biçim ve içerik yönünden ön incelemesi yayın kurulu tarafından yapılır. Uygun görülen çalışmalar, bilimsel yönden değerlendirilmek üzere, yayın kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlerin adları gizli tutulur ve tüm raporlar beş yıl süreyle saklanır. Son karar dergi yayın kurulundur. Yayın kurulu hakemler tarafından yayın koşullarına uygun bulunmayan yazıları yayımlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri göndermek, biçimce düzenlemek ve düzeltmek ya da kısaltmak yetkisindedir. Gönderilecek yazıların son okumasının titiz bir biçimde yapılması, vurgulama, alıntı ve kaynakların doğru biçimde kullanılması yayım aşamasında olumsuzluklarla karşılaşmamak için çok önemlidir. Dergi basıldıktan sonra ilgili sayıda yazısı bulunan yazarlara kısa süre içinde birer adet dergi iletilir. Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, yazım ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanmış yazıların tüm yayım hakları saklı olup, dergimizin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Yayın dili: Derginin yazım dili **Türkçedir**. Bununla birlikte **Almanca**, **Fransızca** ve **İngilizce** yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, **11** punto yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (**küçük**) ve soyadı (**büyük**), başlığın altında **ortalanmış** olarak **11** puntoyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme ve e-posta adresleri ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Öz ve anahtar sözcükler: **Türkçe** ya da **yabancı dillerdeki** makaleler **200-220** sözcük arasında öz içermelidir. **Türkçe** özet ilk sayfada, **İngilizce özet** ise yazının son sayfasında, kaynakçadan sonra yer almalıdır. Özet **10 punto**, tek satır, sağdan ve soldan **1 cm** içeride yer almalıdır. Özet bölümü, yazar adının hemen altından **12 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır. Özetlerin altında **3-10** sözcük arasında büyük harfle başlayan anahtar sözcükler bulunmalıdır. Özet başlığı **10 punto koyu** yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Ana metin: Yazı Microsoft **Word** yazılım programı ile boyutları **17,5 / 25 cm** olan sayfa üzerinde **Times New Roman 11 punto** ile **1 cm** satır aralıklı ve **üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm** kenar boşlukları ve **20 sayfayı** geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar **0 cm** girinti ile başlamalıdır. **Anametn, özet bölümünün** hemen altından **6 nk** boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş'ten itibaren numaralandırılarak **koyu ve sol marjdan** başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Kaynaklara göndermeler metin içi kaynak gösterme ya da numarasız yazar-tarih sistemi **APA biçemi** olarak adlandırılan yöntem göz önüne alınarak yapılmalıdır. **APA ve Purdue OWL** internet sitelerinden derlenen temel bilgiler aşağıdaki gibidir. Ayrıntılı bilgi almak için: <http://www.apastyle.org/index.aspx> ve <http://owl.english.purdue.edu/owl/> sitelerine başvurulabilir. Bu sistemde, metin içinde sözü edilen kaynaklara başvuruda bulunulurken yazarların soyadları ve yayın tarihi yine metin içerisinde, ilgili yerde belirtilir. Dolayısıyla, kaynak gösterimi için dipnot kullanılmasına ya da a.g.e. gibi ifadelere gerek yoktur. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. **3** satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan **1 cm** girinti verilmelidir. Dipnotlar, ancak çok gerekli olduğunda, metin içerisinde belirtilen görüşe açıklama getirmek amacıyla ve az sayıda kullanılmalıdır.

Ana Başlık Boyutu	11 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu	17,5 x 25 cm
Ana Metin Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
İlk satır girinti	0 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Normal Metin Boyutu	11 pt
Paragraf Aralığı	3 nk
Satır Aralığı	1 cm
Dipnot Metni Boyutu	9 pt
Alıntı Metni Boyutu	10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları	Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi	Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili	Normal
Öz Kenar Boşlukları	Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu	10 pt
Öz Başlığı	10 pt, ortalanmış, Kalın

Tek yazarlı çalışmalar: Metinde parantez içine yazarın soyadı yazılır ve virgülle ayrılarak o çalışmanın yayın tarihi belirtilir. Eğer yazarın soyadı cümle içerisinde zaten kullanılmışsa, parantezde soyadı kullanmaya gerek yoktur.

Örnek:.. (Yılmaz, 1996: 268). ya da, Yılmaz'a (1996) göre,...

İki ve daha fazla yazarlı çalışmalar: *Örnek:* Bond ve Smith'e (1995) göre, ... ya da ... (Bond ve Smith, 1995).

Yazar sayısı 3 ve daha fazla çalışmalar: *Örnek:* McCrae ve arkadaşları (2000) ... ya da ... (McCrae ve ark., 2000).

Aynı yazarın (ya da yazarların) birden fazla çalışması: *Örnek:* Yıldırım (1982b)... ya da ... (Yıldırım, 1982b).

Kaynaklar: Yararlanılan kaynaklar, eğer varsa notlardan sonra ayrı bir sayfada "Kaynakça" başlığı altında verilmelidir. Metinde geçen tüm kaynaklar Kaynaklar listesi içinde yer almalıdır. Kaynaklar bölümünde kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik sıra ile verilmelidir.

Kitap

Tek Yazarlı: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Veli, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Çok Yazarlı: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Editörlü Kitap İçinde Bölüm ya da Makale: Türer, O. (2005). "Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler." Ahmet Yaşar Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (ss. 207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Tez: Ayık, H. (2000). *Farabi`de Dil-Mantık İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çeviri kitaplar: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Füsün Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Kurum Yayınları: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

El kitapları: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Yazarı Olmayan Yapıt Anonim: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Sözlük: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Bilimsel Dergi Makalesi

Türkçe Makale: Gündoğdu, C. (2007). “Âşık Sümmânî’de Aşkın Metafiziği”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Yabancı Dilde Makale: Kurbanoglu, S. S. (2003). “Self Efficacy: A Concept Closely Linked to Information Literacy and Lifelong Learning” [Öz Yeterlik: Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşam Boyu Öğrenmeyle Yakından İlişkili Bir Kavram.] *Journal of Documentation*, 59, 635-646.

Popüler Dergi Makalesi

Yazarı Belli Olan: Kenar, N. (Nisan 2006). “Kayıt Dışı İstihdam”. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Yazarı Belli Olmayan: “Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi”. (Nisan 2006). *Focus*, 12, 14-17.

Gazete Makalesi: Altan, Ç. (23 Mart 2002). “Değişik bir ritimde....”, *Milliyet Gazetesi*. 12.

Diğer Yayınlar

Yayımlanmış Bildiri: Gündoğdu, C. (2005). “Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmeccid-i Sivâsî” [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*. (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Yayımlanmamış Bildiri: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). “Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma”. 36. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). “Historical Perspectives on School Librarianship” [Poster]. *68th IFLA General Conference and Council*, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Ansiklopedi Maddesi: Ersoy, O. (1973). “Kağıt ve Kağıtçılık.” *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Rapor: “Devlet Planlama Teşkilatı.” (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Yasa ve Yönetmelikler: “İlköğretim ve Eğitim Kanunu.” (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Görüşme: Mektup, e-ileti, telefon görüşmesi gibi kişisel görüşmeler elde edilebilir kaynaklar olmadıklarından kaynakçaya eklenmezler. Görüşmelere yalnızca metin içinde gönderme yapılır. Örnek: (Aşık Reyhani ile kişisel iletişim, 23 Haziran 2003).

Elektronik Yayınlar

Basılı Kitabın Elektronik Sürümü: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi* [Elektronik Sürüm]. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Basılı Makalenin Elektronik Sürümü: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). “Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment” [Elektronik Sürüm]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Makale: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahım, T. (t.y.). “İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi”. *Bilgi Vadisi*, 1(2). Erişim tarih: 04 Nisan 2006, <http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Veritabanında Makale ya da Madde: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). “Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas”. *The American Journal of Surgery*, 176 (1), 5358. Erişim tarihi: 25 Nisan 2006, Science Direct.

Rapor: Devlet Planlama Teşkilatı. (Temmuz 2004). “e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Rapor No: 2).” Erişim: 02 Nisan 2006, <http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf>

Anonim Ağ Sayfası: “Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekârlık.” (t.y.). Erişim: 04 Nisan 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Ağ Sitesinden Erişilen Ağ Sayfası: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). “What it is, and how to Avoid it”. Erişim Tarihi: 04 Nisan 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi: <http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Ağ Sitesi: Tema Vakfı. (t.y.). Erişim tarihi: 04 Nisan 2006, <http://www.tema.org.tr>

Elektronik Kaynak Haber, Tartışma Grubu ya da Forum İletisi: Işık, E. (5 Kasım 2003). Bitki Kütüphanesi [İleti No: 8]. Erişim tarihi: KutupL, <http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Web Sitesine Atıfta Bulunma: Bir Web sitesinin tümüne (sitedeki belli bir sayfaya değil) atıfta bulunmak için, sitenin adresini vermek yeterli olacaktır.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Özet: Irak, M. (1998). “Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri.” [Özet] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Bir Web sitesinde belirli bir sayfa: Türk psikologlar derneği deprem özel çalışma grubu basın bildirisi: Deprem bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Erişim tarihi: 08 Ocak 2000.

<http://www.psikolog.org.tr/deprem/basinbildiri5.htm>

Elektronik Dergiler

Dergide Basılan ve İnternette Yayınlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Gündoğdu, C. (2005). “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Mânâ Dili”, [Elektronik Versiyon]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*.14, 221-231.

Sadece İnternette Yayımlanan Elektronik Dergilerden Alınan Makaleler: Önder, M. (2008). “Medya Kıskaçındaki Çocuklar”. Makale 9. Erişim tarihi: 25 Nisan 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

Elektronik veri tabanları için tarih (CD-ROMlar için belirtilmez), kaynak (örn., SSCI, ERIC) ve veritabanının adı ile diğer ek bilgiler (madde numarası gibi) belirtilmelidir.

Web kaynakları için ise, o veritabanına giriş sayfasının adresi (URL) verilmelidir. (örnek., <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N. (1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Erişim tarihi: 08 Ocak 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radyo ve Televizyon Programları

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Yapımcı), Özakman, T. (Senarist) ve Öztan, Z. (Yönetmen). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radyo ve Televizyon Programı: Berki, T. (Yapımcı). (08 Mart 2006). *Promenad* [Radyo Programı]. Ankara: RadyoHacettepe.

Müzik ve Sahne Sanatları

Konser / Resital: Erkin, U. C. *Piyano Sonatı*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (09 Nisan 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Yönetmen: R. Simone, Başrol: C. Guelfi ve D. Dessi, Orkestra Şefi: G. Gelmetti. Roma: Teatro della Opera. (22 Ocak 2002).

Bale: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15 Nisan 2006).

Tiyatro: Shakespeare, W., *Hamlet*. Yönetmen: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (04 Mart 1964).

Müzik Yapıtı: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony*, No. 7 in A, Opus 92. New York: Dover. (1998)

Erkin, U. C. (1932). *Keman ve Piyano İçin Improvisation*. Ankara: Devlet Konservatuvarı. (1958).

Müzik Kaydı: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastik Sanatlar

Kişisel Sergi: Misman, H., Resim Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (03-31 Mart 2006)

Karma Sergi: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü Sergisi. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20-30 Nisan 2006).

Sanat Yapıtı

Koleksiyon ya da Müzelerde: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Grafik]. Francavilla al Mare, İtalya: Michetti Müzesi.

Yayınlarda: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Resim]. S. M. Erinç. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990)

Principles of Publication

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal, published twice a year *Spring and Autumn* by the Faculty of Arts and Sciences at Namık Kemal University. The aim of the journal is to publish research papers in the fields of social and human sciences, to evaluate contemporary and historical problems with a scientific approach. The journal is indexed on MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX and Namık Kemal University OPEN JOURNAL systeme.

The articles that are sent to *Humanitas* should be based on research, and original which follow ethical rules, and should not have been published or sent to be published before. The papers presented in scientific conferences are taken for evaluation to be published, if they are not published in any journal or conference book, on condition that its information is given as a footnote. These articles which are published in any journal are not published, in any case. The editorial board is not responsible for checking these articles if they have been published before, or not. This ethic responsibility belongs to the writer. The form of the articles should be organized according to spelling rules, confirmed by administration. The articles sent to be published are checked by the publication commission for their form and content before they are published. The texts that are confirmed are evaluated scientifically by at least two reviewers according to double-blind independent and unprejudiced peer-reviewing principles. The names of the reviewers are not revealed and evaluation documents are kept for a five-year period. The last decision belongs to the publication commission. Publication commission has the authority not to publish the text, which is not approved by the editorial board, and send it back to its writer to be corrected, re-arranged, or its content changed or reduced. It is very important to make the last revision carefully, to use quotations and citation correctly in order not to have problems during the publication process. When the journal is published, one copy is sent to the each writer in a short time. The writers, whose texts are published in our journal, are responsible for all the scientific, orthographical and legal aspects. All copyrights of the published texts are reserved. It is illegal to make quotations without citing our journal's name.

Language: The language of publication is **Turkish**. Besides, articles in **German, French and English** are also accepted.

Spelling rules: The texts that are sent to be published must have these qualifications below considered for publication unity.

Title: It should be related to the content, and it should be written centered, with capital and bold letters, **11 pt**, containing no more than **10-12** words.

Name and address of the writer: First name (small) and surname (capital) of the writer(s) should be written **11 pt**, centered and bold below the title. Also, the position, institution, communication and e-mail addresses should be indicated as a footnote with standard character letters.

Abstract and keywords: Articles should contain an abstract, which should be between **200-220** words. If the text of the manuscript is in Turkish, the abstract should be written in both Turkish and English; if the text is in English or French or German, the abstract should also be written in Turkish and English. The Turkish abstract should be placed on the first page and the abstract in English should be on the last page of the text after bibliography. The abstract must be **10 pt**, single space, and must have **1 cm** margins on the right and left sides. At the end of the abstracts, there should be keywords containing between **3-10** words. Abstract must start just below the name of the writer, with **12 nk** space. The title of the abstract should be written centered, with capital and bold letters, **10 pt**.

Main text: The text, containing no more than **20** pages, should be written in **Microsoft Word Page (17,5 x 25 cm)**, using **Times New Roman, 11 pt, 1 cm** line spacing, one column and **0 cm** indents, and **2,5 cm top, 2,5 cm bottom, 2,5 cm left, 2,5 cm right margins**. Main text must start just below the abstract, with **6 nk** space.

Chapter titles: The topics in the text should be written with numbers beginning from introduction, bold and beginning with left indent.

Figures and boards: The title of the figure should be given under the figure; the title of the board should be above the board. The numbers should be given like these: 1, 2, 3, etc.

Quotations and references: References to the sources must be given by using the citing in-text or date-writer without numbers format (**APA format**). In this format, the writer's last names and publication date are stated on the right place in the text while referring to the sources that are mentioned in the text. Thus, there is no need to use footnotes for the citation or the terms like idem or ibidem. Quotations in the shape of summary are not given with page numbers; they are only given while quoting directly. The quotations with more than **3** lines must have **1 cm** margin on the left side only, considering the main text. Footnotes should be used to make an explanation for the statement that is given in the text, and also their length should be minimal. You can apply for <http://www.apastyle.org/index.aspx> and <http://owl.english.purdue.edu/owl/> for detailed information.

Size of Main Title	11 pt, centered, bold
Preferred Page Size	17,5 x 25 cm
Top Margin	2,5 cm
Bottom Margin	2,5 cm
Left Margin	2,5 cm
Right Margin	2,5 cm
First line indent	0 cm
Font	Times New Roman
Font Type Style	Normal
Size of Normal Text	11 pt
Space Between Paragraphs	3 nk
Space Between Lines	1 cm
Size of Foot Note	9 pt
Size of Block Quotations	10 pt
Block Quotations Margins	1 cm left
Abstract Font	Times New Roman
Abstract Font Type Style	Normal
Abstract Margins	1 cm left and right
Size of Abstract	10pt
Title of Abstract	10 pt, centered, bold

Works with single writer: The last name of the writer is written in brackets in the text, and is separated with a coma, before stating the date of the work. If the last name of the writer is used in the sentence already, there is no need to write the last name in the brackets.

Example: ... (Yılmaz, 1996: 258) or, according to Yılmaz (1996)...

Works with two or more writers: Example: According to Bond and Smith (1995) ....or .... (Bond and Smith, 1995).

Works with three or more writers: Example: McCrae and his colleagues (2000) ... or ... (McCrae and his colleagues, 2000)

One or more works of the same writer(s): Example: Yıldırım (1982b) ...or... (Yıldırım, 1982b)

Sources: The cited sources should be given on a different page under the Bibliography title, after the Notes, if there are any. Sources must be written according to the writer's last names and in an alphabetic order.

Books

Single writer: Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınları.

Multiple writers: İşcan Ö. F. ve Naktiyok, A. (2005). *Dijital Çağ Örgütleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Chapter or article in a book with editor: Tüerer, O. (2005). "Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler.Ahmet Yaşar" Ocak (Ed.). *Osmanlı Anadolu'sunda Tarikatların Genel Dağılımı* (ss. 207-246). Ankara: T.T.K. Yayınları.

Thesis: Ayık, H. (2000). *Farabi`de Dil-Mantık İlişkisi*. (inedit Phd). Erzurum: Atatürk University Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Translated books: Hellman, H. (2001). *Büyük Çekişmeler: Bilim Tarihinden Seçilmiş On Tartışma*. (Çev. Fusun Baytok). Ankara: Tübitak. (1972).

Institution publications: TÜBİTAK. (2002). *21. Yüzyılda Bilimsel Yayıncılık: Hedefler ve Yaklaşımlar*. Ankara: TÜBİTAK.

Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Handbooks: Özgüven, İ.E. (1992). *HKE Hacettepe Kişilik Envanteri El Kitabı*. (2. Revizyon) Ankara: Odak Ofset.

Anonymous: *The Chicago Manual of Style* (14th edition). (1993). Chicago: The University of Chicago Press.

Dictionaries: Altan, N. (2003). *Bilgisayar Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü* (3. bs.). Ankara: Sistem Yayıncılık.

Articles in scientific journal

Articles in Turkish: Gündoğdu, C. (2007). “Âşık Sümmânî’de Aşkın Metafiziği”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (18), 113-154.

Articles in foreign languages: Kurbanoglu, S. S. (2003). “Self Efficacy: A Concept Closely Linked to Information Literacy and Lifelong Learning” [Öz Yeterlik: Bilgi Okuryazarlığı ve Yaşam Boyu Öğrenmeyle Yakından İlişkili Bir Kavram]. *Journal of Documentation*, 59, 635-646.

Articles in popular journals

Known author(s): Kenar, N. (Nisan 2006). “Kayıt Dışı İstihdam”. *Popüler Yönetim*, 9, 44-47.

Anonymous: “Yerel Bilginin Küreselleştirilmesi”. (Mart2006). *Focus*, 12, 14-17.

Newspaper article: Altan, Ç. (23 Mart 2002). Değişik bir ritimde.... *Milliyet Gazetesi*. 12.

Other publications

Proceedings published: Gündoğdu, C. (2005). “Pâdişah-Tarikat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyi ve Çağdaşı Abdülmeccid-i Sivâsî” [Bildiri]. H. Kamil Yılmaz (Ed.). *Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007*. (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı.

Proceedings unpublished: Yeşilyaprak, B. ve Kısaç, İ. (2000). “Marmara Bölgesi Depremleri Sonrası Stres Tepkileri: Karşılaştırmalı Bir Çalışma”. 36. *Ulusal Psikiyatri Kongresi*, 3-7 Ekim, Antalya.

Poster: Önal, İ. (Ağustos 2002). “Historical Perspectives on School Librarianship” [Poster]. *68th IFLA General Conference and Council*, Glasgow.

Patent: Kavur, K. H. (2006). *Heart Flowerpot*, U.S. Patent No. D518,755. Washington, DC: U.S. Patent and Trademark Office.

Encyclopedia subject: Ersoy, O. (1973). “Kağıt ve Kağıtçılık.” *Türk Ansiklopedisi* (XXI, 112-115). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Report: “Devlet Planlama Teşkilatı.” (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Rapor No: DPT: 2681). Ankara: DPT.

Laws and regulations: “İlköğretim ve Eğitim Kanunu.” (1961). *T. C. Resmi Gazete*, 10705, 12 Ocak 1961.

Interview: Because they are not accessible sources, letters, e-mails, phone calls and other similar personal interactions are not added to bibliography. These are referred in the text only. Example: (Personal contact with Aşık Reyhani, 23th June 2003).

Electronic publications: Başar, H. (1999). *Sınıf Yönetimi* [**Electronic Version**]. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Electronic version of a published book: Akman Demir, G., Yeşilot, N. ve Serdaroğlu, P. (2006). “Neurological involvement in Behçets Disease: Clinical Characteristics, Diagnosis and Treatment” [Elektronik Version]. *Journal of Neurological Sciences (Turkish)*, 23(1), 3-7.

Article: Yıldırım, A., Ekici, K. M. ve Şahim, T. (t.y.). “İşletmelerin Yönetim Sürecinde Sinerjik Yönetim Anlayışının Önemi”. *Bilgi Vadisi*, 1(2). Date of Access: 4th of April 2006,

<http://www.bilgivadisi.net/idas/index.php=view&id=86&Itemid=59>

Article or subject in database: Coşkun, T., Bozoklu, S., Özenç A. ve Özdemir, A. (1998). “Effect of Hydrogen Peroxide on Permeability of the Main Pancreatic Duct and Morphology of the Pancreas”. *The American Journal of Surgery*, 176(1), 53-58. Date of Access: 25th of April 2006, ScienceDirect.

Report: Devlet Planlama Teşkilatı. (July 2004). “e-Dönüşüm Türkiye Projesi Kısa Dönem Eylem Planı: Değerlendirme Raporu (Report No: 2).” Access: 2th of April 2006, [http://212.175.33.22/kdep/rapor/ KDEPHaziran2004.pdf](http://212.175.33.22/kdep/rapor/KDEPHaziran2004.pdf)

Anonymous web page: “Bilim Etiği ve Bilimde Sahtekarlık.” (t.y.). Access: 4th of April 2006, <http://www.aek.yildiz.edu.tr/bilim.htm>

Web page connected through web site: Gordon, C. H., Simmons, P. ve Wynn, G. (2001). What it is, and how to Avoid it. Date of Access: 4th of April 2006, University of British Columbia Ağ Sitesi:

<http://www.zoology.ubc.ca/bpg/Advising/Plagiarism.htm>

Web site: Tema Vakfı. (t.y.). Date of Access: 4th of April 2006, <http://www.tema.org.tr>

Electronic sources - news, discussion group or forum message: Işık, E. (5th of November 2003). Bitki Kütüphanesi [Message No: 8]. Date of Access: Kutup

<http://listproc.metu.edu.tr.9000/reguser/KUTUPL/kutupl.1/msg08.html>

Citing a web site: To cite a web site completely (not a particular page), it is enough to give the web site address.

Yazılım Sanayicileri Derneği (<http://www.yasad.org.tr>)

Abstract : Irak, M. (1998). "Uyku ve Bilgi İşleme Süreçleri." [Abstract] *Türk Psikoloji Yazıları*, 1 (1), 17-30. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/tpy/1/metehan.htm>

Web site particular pages: Türk psikologlar derneği deprem özel çalışma "grubu basın bildiris: Deprem bölgesi eğitim öğretim yılına hazır mı? (22 Eylül, 1999) Ankara: Türk Psikologlar Derneği. Date of Access: 8th of January 2000. <http://www.psikolog.org.tr/deprem/basinbildiri5.htm>

Electronic journals

Articles published in a journal and taken from electronic journals on Internet: Gündoğdu, C. (2005). "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Language of Meaning," [Elektronik Version]. *Tasavvuf İmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 14, 221-231.

Articles taken only from electronic journals on Internet: Önder, M. (2008). "Medya Kışkacındaki Çocuklar." Makale 9. Date of Access: 25th of April 2009. <http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi4/makale/onder.pdf>

The date (not for CD-ROMs), source (e.g. SSCI, ERIC), the name of the database and other information (such as item number) must be given for the electronic databases. For the web sources, the address of the entry page of the database (URL) must be given. (Example; <http://www.ebscho.com>).

Saracho, O, N.(1999). A Factor analysis of preschool childrens play strategies and cognitive style. *Educational Psychology*, 19 (2), pp 165. [Date of Access: 8th of January 2000 EBSCO (Academic Search Elite), <http://www.ebsco.com>]

Radio and television programs

Film: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (Producer), Özakman, T. (Script Writer) ve Öztan, Z. (Director). (1996). *Kurtuluş* [Film]. Türkiye: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu.

Radio and television programs: Berki, T. (Producer). (8th of March 2006). *Promenad* [RadioProgram]. Ankara: RadyoHacettepe.

Music and theatre arts

Concert/Recital: Erkin, U. C. *Piyano Sonatı*. T. Berki. Ankara: Bilkent Konser Salonu. (9th of April 2006).

Opera: Puccini, G. Gianni Schichi (Libretto: G. Forzano). Director: R. Simone, Leading Role: C. Guelfi ve D. Dessi, Orchestra Chief: G. Gelmetti. Roma: Teatro dell Opera. (22nd of January 2002).

Ballet: Kınıklı, Ö. Giriş, Gelişme, Sonuç. Başrol: Ö. Kınıklı. Ankara: Devlet Opera ve Balesi Büyük Sahne. (15th of April 2006).

Theatre: Shakespeare, W., *Hamlet*. Director: J. Gielgud, Başrol: R. Burton. Boston: Shubert Theatre. (4th of March 1964).

Musical production: Beethoven, L. v. (1812). *Symphony*, No. 7 in A, Opus 92. New York: Dover. (1998)

Erkin, U. C. (1932). *Improvisation for Violin and Piano*. Ankara: Devlet Konservatuvarı. (1958).

Music record: Erkin, U. C. (1995). *Altı Prelüd* [V. Erman]. Ulvi Cemal Erkin: Complete works for piano solo [CD]. Avusturya: Hungaroton Classic. (1994).

Plastic arts

Exhibition Personal: Misman, H., Art Gallery. Ankara Municipality of Çankaya, Modern Arts Center. (3rd-31st of March 2006)

Exhibition Mixed: Hacettepe University Exhibition of the Department of Sculpture, Faculty of Fine Arts. Ankara: Çankaya Belediyesi Çağdaş Sanatlar Merkezi. (20th-30th of April 2006).

Art works

In collections or museums: Sayın, Z. (2003). *Esinti* [Graphic]. Francavilla al Mare, Italy: Michetti Museum.

In publications: İzer, Z. F. (1986). *Balkondan Susamlar* [Painting]. S. M. Erinç. *Zeki Faik İzer: 1905-1988* (s. 175). Ankara: Türkiye Halk Bankası. (1990).

HUMANITAS

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi International Journal of Social Sciences

©Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
ISSN: 2147-088X

Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi **Humanitas - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi** Toplum ve İnsan Bilimleri alanlarında elde edilmiş bilimsel birikimleri ortaya koymak, güncel ve tarihsel sorunları bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmek ereğiyle *Bahar ve Güz* sayısı olmak üzere yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi, MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX indeksleri ile Namık Kemal Üniversitesi AÇIK DERGI sisteminde dizinlenmektedir.

Humanitas'a gönderilen yazılar, daha önce başka bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş, araştırmaya dayalı, etik kurallara uygun olarak yazılmış özgün makaleler olmalıdır. Bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler, daha önce başka bir dergide veya bildiri kitapçığında yayımlanmamışsa etkinlik bilgilerinin dipnotta belirtilmesi koşuluyla yayımlanmak üzere değerlendirmeye alınabilir. Bildiri kitapçığında ya da başka bir yerde yayımlanan yazılar ne sebeple olursa olsun yayımlanmaz. Dergi yönetimi gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığını araştırmak zorunda değildir. Durumun etik sorumluluğu yazara aittir. Dergiye yayımlanmak üzere gönderilecek makalelerin biçimsel nitelikleri Fakülte Yönetim Kurulu tarafından onaylanan yazım kurallarına göre düzenlenmelidir. Yayımlanmak üzere gönderilen yazıların biçim ve içerik yönünden ön incelemesi yayın kurulu tarafından yapılır. Uygun görülen çalışmalar, bilimsel yönden değerlendirilmek üzere, yayın kurulu tarafından belirlenen çift-kör, bağımsız ve önyargısız hakemlik ilkelerine göre en az iki hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlerin adları gizli tutulur ve tüm raporlar beş yıl süreyle saklanır. Son karar dergi yayın kurulundadır. Yayın kurulu hakemler tarafından yayın koşullarına uygun bulunmayan yazıları yayımlamamak, düzeltmek üzere yazarına geri göndermek, biçimce düzenlemek ve düzeltmek ya da kısaltmak yetkisindedir. Gönderilecek yazıların son okumasının titiz bir biçimde yapılması, vurgulama, alıntı ve kaynakların doğru biçimde kullanılması yayım aşamasında olumsuzluklarla karşılaşmamak için çok önemlidir. Dergi basıldıktan sonra ilgili sayıda yazısı bulunan yazarlara kısa süre içinde birer adet dergi iletilir. Dergimizde yayımlanan yazıların her türlü bilimsel, yazım ve hukuksal sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanmış yazıların tüm yayım hakları saklı olup, dergimizin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

Humanitas - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal, published twice a year *Spring and Autumn* by the Faculty of Arts and Sciences at Namık Kemal University. The aim of the journal is to publish research papers in the fields of social and human sciences, to evaluate contemporary and historical problems with a scientific approach. The journal is indexed on MLA, EBSCO, CEOOL, ASOS, ARASTIRMAX and Namık Kemal University OPEN JOURNAL systeme.

The articles that are sent to **Humanitas** should be based on research, and original which follow ethical rules, and should not have been published or sent to be published before. The papers presented in scientific conferences are taken for evaluation to be published, if they are not published in any journal or conference book, on condition that its information is given as a footnote. These articles which are published in any journal are not published, in any case. The editorial board is not responsible for checking these articles if they have been published before, or not. This ethic responsibility belongs to the writer. The form of the articles should be organized according to spelling rules, confirmed by administration. The articles sent to be published are checked by the publication commission for their form and content before they are published. The texts that are confirmed are evaluated scientifically by at least two reviewers according to double-blind independent and unprejudiced peer-reviewing principles. The names of the reviewers are not revealed and evaluation documents are kept for a five-year period. The last decision belongs to the publication commission. Publication commission has the authority not to publish the text, which is not approved by the editorial board, and send it back to its writer to be corrected, re-arranged, or its content changed or reduced. It is very important to make the last revision carefully, to use quotations and citation correctly in order not to have problems during the publication process. When the journal is published, one copy is sent to the each writer in a short time. The writers, whose texts are published in our journal, are responsible for all the scientific, orthographical and legal aspects. All copyrights of the published texts are reserved. It is illegal to make quotations without citing our journal's name.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi Yayın Yönetmenine gönderiniz. / Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editor:

Doç. Dr. /Assoc. Prof. Dr. Ali TİLBE: atilbe@nku.edu.tr
Doç. Dr./Assoc. Prof. Dr. Sonel BOSNALI: sbosnali@nku.edu.tr